

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗБІРНИК

**НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

В и п у с к 39

**Кам'янець-Подільський
2024**

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

З-41

Рецензенти:

Алла ЯРОШЕНКО, доктор філософських наук, професор, Директор Навчально-наукового інституту молодіжної та сімейної політики і соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Юрій БРИНДІКОВ, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету;

Віннічук О.В., кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія:

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор; **Вайнола Р.Х.**, доктор педагогічних наук, професор; **Вержиховська О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Гевчук Н.С.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Кучинська І.О.**, доктор педагогічних наук, професор; **Мельник Л.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Мендерецький В.В.**, доктор педагогічних наук, професор; **Миронова С.П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Опалюк Т.Л.**, доктор педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Опалюк О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Рудзевич І.Л.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Співак В.І.**, кандидат психологічних наук, доцент.

Рекомендовано Вченою радою

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 4, від 25.04.2024 року)*

З-41 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / За ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 39. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2024. 228 с.

Електронна версія збірника доступна за покликанням:

URL: <https://zb-socped.kpnu.edu.ua>

До збірника увійшли наукові статті, де висвітлені актуальні питання теорії, історії та практики соціального захисту, досліджено методологічні засади соціальної допомоги у кризових ситуаціях, обґрунтовано корекційні та психологічні основи здійснення соціальної підтримки.

Збірник наукових праць адресовано фахівцям соціальної сфери та суміжних наук, докторантам та аспірантам, магістрантам і студентам, які навчаються за відповідним профілем, а також усім, кому небайдужа доля вразливих категорій населення.

Збірник зареєстрований рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 22.02.2024 № 44. Ідентифікатор медіа № R40-02510

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

ЗМІСТ

Вайнола Р.Х. Інноваційні технології в системі технологій соціальної роботи	7
Волошина Ю.О., Сербалюк Ю.В. Соціальний захист військовослужбовців: права та гарантії для учасників бойових дій та їх сімей	11
Гевчук Н.С., Андрійчук В.О. Соціальна підтримка та програми допомоги для сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах	17
Гевчук Н.С., Берник О.О. Міжнародний досвід налагодження соціального партнерства фахівцями соціальної сфери та можливості його використання у вітчизняній практиці	21
Гевчук Н.С., Лаборешних А.Д. Теоретичні аспекти роботи фахівця соціальної сфери з вразливими сім'ями	27
Гевчук Н.С., Рудницька В.В. Актуальність соціальних проєктів на місцевому рівні	32
Гевчук Н.С., Тернавський Д.В. Загальна характеристика проблем малозабезпечених сімей	35
Гевчук Н.С., Юстименко Ю.В. Етичні аспекти індивідуальної роботи з користувачами соціальних послуг	40
Голова Н.І. Адаптація осіб похилого віку до пенсійного періоду життя: соціально-психологічний аспект	47
Данилюк О.І., Віщяк К.І. Соціально-економічний захист осіб похилого віку: європейський досвід	54
Данилюк О.І., Сухарчук М.В. Особливості соціального захисту учасників бойових дій: світові практики	60

Камбур А.В. Співпраця між професіоналами різних галузей в соціальній роботі під час кризових ситуацій	65
Костюшко Г.О., Чекалкіна О.М. Організація соціальної підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей: теоретичні засади	69
Котелевець А. М., Нохріна І. С. Волонтерська діяльність, як засіб формування соціальної успішності студентів	74
Лютий В.П. Методологічна готовність фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг людям з інвалідністю та їхнім сім'ям	79
Лякішева А.В., Смолянська Ю.В. Зміст, форми та методи первинної соціальної профілактики булінгу в учнівському середовищі	88
Лях Т.Л., Кузнєцов М.Л. Потреби людей похилого віку в умовах воєнного стану	94
Марціновська І.П., Касіян Н.Р. Особливості соціалізації дитини з розладами спектру аутизму в інклюзивному середовищі	98
Марціновська І.П., Присяжна Л.Р. Формування у дітей із розладами спектру аутизму когнітивних стратегій поведінки	104
Мельник Ж.В., Локтіонова С.О. Базові ознаки та функції державних інститутів у системі соціальної допомоги	108
Мельник Ж.В., Никонюк М.В. Впровадження цифрових інструментів у забезпеченні доступу до соціальних послуг сімей, які перебувають у СЖО	113
Мельник Л.П., Білий С.С. Проблеми працевлаштування молоді в сучасних умовах	117

Мельник Л.П., Дідюра С.І. Особливості надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах військового стану в Україні	123
Мельник Л.П., Лисак Б.В. Особливості потреб внутрішньо переміщених сімей.	128
Мельник Л.П., Чайковська О.М. Особливості формування соціальної компетентності у підлітків	131
Мельник О.С. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних методичних технологій навчання майбутніх фахівців соціономічної сфери	137
Мигун Б.О., Соляник М.Г. Особливості соціального патронажу людей похилого віку	141
Неїжпапа Л.С. Особливості медіакультури та медіаспоживання студентської молоді в сучасному інформаційному просторі	147
Овод Ю.В. Теоретико-методологічні аспекти соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб	152
Опалюк Т.Л., Андрющенко Ю.В. Формування мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями	159
Опалюк Т.Л., Цвинтарний Д.П. Роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави	166
Опалюк Т.Л., Цуркан Л.І. Особливості функції рівноваги у дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату	172
Опалюк О.М., Іщук А.О. Здатність до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення	178
Осіпова А.А., Сербалюк Ю.В. М. Річмонд – фундатор теорії і практики сучасної соціальної роботи.	184

Романов О.Г. Кібербулінг та його негативний вплив на соціалізацію підлітків	189
Сапіга С.В., Мочалова К.О. Соціальні послуги для сімей, в складі яких є особа з інвалідністю: стан та перспективи розвитку	195
Сербалюк Ю.В. Помічник ветерана: історичний досвід та сучасність.	199
Співак В.І. Історичний екскурс щодо вирішення питань надання суспільної допомоги людям з обмеженими функціональними можливостями	207
Спіріна Т.П., Дуля А.В. Діти учасників бойових дій як об'єкт соціально-педагогічної роботи	213
Харьківська Т.А. Особливості впровадження відновних практик в закладі освіти	217
Шевченко О.О. Локалізація програм міжнародної гуманітарної допомоги в Україні: проблеми та перспективи	222

Ренате ВАЙНОЛА,
д. п. н., професор, завідувач кафедри
соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
vainola@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Вайнола Р.Х. Інноваційні технології в системі технологій соціальної роботи. Досліджено проблему виявлення та упровадження інноваційних технологій в практиці соціальної роботи. Виявлено значення та основні завдання інновацій в системі соціальних технологій. Розкрито складові інноваційного потенціалу соціального працівника. Обґрунтовано переваги впровадження інновацій в практику сучасної соціальної роботи. Визначено критерії оцінки технологій чи досвіду соціальної роботи як інноваційних. Розроблено алгоритм роботи з інноваційним досвідом в соціальній роботі. Встановлено перелік причин, що стримують впровадження інновацій у соціальну роботу. Запропоновано перелік інноваційних технологій соціальної роботи.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, інноваційний досвід, соціальні технології, технології соціальної роботи.

Вступ. Потреба українського суспільства в свідомому управлінні соціальними процесами з метою оптимізації їх функціонування виводить на рівень найактуальніших проблему визначення алгоритму інноваційної діяльності в соціальній роботі з метою забезпечення оптимізації розв'язання завдань сучасного етапу соціальної роботи. Криза воєнних років, соціальна робота в непередбачуваних, екстремальних ситуаціях виявили необхідність економії соціальних ресурсів, потребу розробки оптимальних шляхів діяльності, що дозволять в найкоротший термін досягнути найкращих можливих результатів.

Інноваційні технології в соціальній роботі значною мірою виступають як інтелектуальний ресурс, використання якого дозволяє активно впливати на процес соціального оновлення суспільства, оптимального використання соціальних ресурсів і можливостей соціальних установ, зокрема, й особистісних ресурсів працівників соціальної сфери.

Метою статті є узагальнення теоретико-методичних підходів до визначення місця інноваційних технологій в системі технологій соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на широке використання таких понять, як «інновація», «інноватика», проблема інноватики в соціальній роботі знаходиться у стані розробки. Теоретико-методичні засади поняття інноваційності в теорії соціальної роботи закладено в працях О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської та ін. Нині ці підходи деталізується в

дослідженнях І. Савельчук, Т. Семигіної, С. Харченко та ін. Цьому сприяє загострення суперечностей між фундаментальними науковими знаннями і складністю їх практичного використання, між фазою створення нових теорій соціальної роботи і впровадженням інновацій в практику.

Результати дослідження. Інновація є суттєвим діяльним елементом розвитку соціальної роботи взагалі, реалізації конкретних завдань технологізації соціальної роботи, що відображається в тенденціях накопичення і відозміни ініціатив і нововведень в полі соціальної роботи. Інноватика в соціальній роботі характеризує сутнісний зв'язок теорії і практики соціальної роботи, визначає її норми, характерні для інноваційних перетворень, органічно об'єднує процеси створення і впровадження нового на практиці.

Поняття «інновація» означає нововведення, новизну, зміни, тобто інновація як засіб і процес передбачає введення чогось нового. Стосовно соціальної роботи інновація означає введення нового у цілі, зміст, методи і форми соціальної взаємодії, організацію спільної діяльності учасників процесу соціальної роботи [1].

Важливим вектором дослідження проблеми інновацій в соціальній роботі є визначення якостей носія інновації – соціального працівника. Інноваційний потенціал соціального працівника визначають як сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості, яка виявляє готовність вдосконалювати професійну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність. Інноваційний потенціал найчастіше вимірюють: творчою здатністю генерувати нові уявлення та ідеї, що зумовлено професійною установкою на досягнення пріоритетних завдань; вміннями проектувати і моделювати свої ідеї на практиці; високим культурно-естетичним рівнем життєдіяльності; освіченістю, інтелектуальною глибиною й різнобічністю інтересів; сприйняттям нових ідеї, концепцій, течій, що ґрунтується на толерантності, гнучкості і широті мислення [2].

Значення інноваційного досвіду в соціальній роботі полягає в забезпеченні реалізації таких чинників: створення проектів майбутніх перетворень; виявлення оригінальних ідей та задумів; досягнення ефективних сполучень змісту, форм та методів роботи; впровадження нових методик; узагальнення та пропаганда досягнутих результатів.

У системі соціальної роботи інновація виконує такі завдання:

1. Інновація виступає джерелом виявлення протиріч в розвитку науки та практики.
2. Інновація – це фактор постійного та дійового зв'язку теорії з практикою. Саме через нього відбувається найбільш ефективно і швидко просунення досягнень науки в практику.
3. Інновація втілює перспективні наукові ідеї, матеріалізує їх, робить привабливими.
4. Результати інноваційної діяльності виступають засобом переконання не тільки працівників сфери соціальної роботи, а й громадськості,

працівників органів місцевого самоврядування, створюють підґрунтя для просунення інновацій [4].

Ми визначили переваги, що привносять інновації в соціальну роботу, а саме: наука не може так оперативно відреагувати на новоутворення як практична соціальна робота; приклад колег (у формі досвіду) вирізняється яскравістю сприйняття; живий досвід легше запозичити, розповсюдити; результати передового досвіду більш реальні і наочні; наукові рекомендації краще застосовуються, «йдуть» у масову практику, якщо вони спочатку засвоєні на рівні інноваційного досвіду.

На підставі аналізу теоретичного масиву інформації [2; 4; 5] нами визначено *критерії* оцінки технологій чи досвіду соціальної роботи як інноваційних:

- актуальність і перспективність (відповідність вимогам життя, тенденціям суспільного розвитку, науково-технічного прогресу, робота досвіду «на перспективу», бачення нових можливостей удосконалення діяльності);
- новизна в цілепокладанні, відборі змісту, форм та засобів організації процесу соціальної роботи;
- відповідність основних категорій базовим положенням сучасної соціальної роботи (урахування таких провідних підходів, як: клієнтоцентризм; екологічність; співробітництво і співтворчість; розвиток та стимулювання активної життєтворчої позиції учасників процесу; оновлення змісту і способів реалізації завдань);
- наявність відчутних, стабільних отриманих результатів (практика має приносити вагомі результати: позитивні зрушення в характері соціалізації, рівні адаптованості, в загальному та соціальному розвитку отримувачів послуг, підвищенні престижу соціальної роботи);
- можливість творчого застосування практики, досвіду в близьких умовах, його трансформація на інші об'єкти (мають бути створені технології використання досвіду, що дозволяють «відділяти» інновацію від особистості носія і відтворювати цей досвід в нових умовах);
- оптимальний розподіл сил, засобів, часу і ресурсів для досягнення найкращого можливого результату;
- достатня апробація (мається на увазі і лонгітюдність досвіду, що досліджується і достатня кількість учасників);
- вимірюваність (наявність використання діагностик, соціальної експертизи, інших методів, що дозволяють підтвердити наявність позитивних результатів).

Відповідно нами розроблено такий *алгоритм* роботи з інноваційним досвідом в соціальної роботі: виявлення, первинна діагностика і оцінка досвіду (за наведеними вище критеріями); накопичення фактичного матеріалу, його узагальнення, систематизація; опис явищ, проблем, потреб отримувачів послуг (чи їх реконструкція по документам та свідощам) в реальній послідовності подій; теоретико-методичний аналіз (визначення головних ідей, задумів,

технологій втілення); узагальнення і рекомендації, щодо практичного використання досвіду в сучасних умовах та різних соціальних обставинах.

До причин, що стримують впровадження інновації у соціальну роботу Л. Лєскова зараховує такі: недостатнє опрацювання цілей розвитку соціальної сфери, обумовлене пріоритетністю оперативного управління по відношенню до перспективного; слабкість комунікаційних зв'язків; наявність серйозних дефектів баз даних щодо розвитку соціальної сфери; слабку методологічну і методичну бази управління; низьку ефективність реалізації окремих етапів процесу управління розвитком соціальної сфери; незадовільну динаміку розвитку інноваційних процесів у соціальній сфері; гострий дефіцит фінансування нововведення; нестачу компетентних професійних кадрів; різноманітні психологічні бар'єри інформаційного або світоглядного плану; недостатню поінформованість щодо суті і цілей інновацій; ставлення до нововведень як до короткочасної компанії; консерватизм мислення, відсутність ініціативного і творчого підходу у вирішенні проблем соціальної сфери [3].

Важко визначити перелік тих технологій соціальної роботи, який сучасні дослідники проблеми визначають як інноваційні. Проте в більшості джерел [2; 4; 5] називають такі технології, як-от: технології пробації; технології медіації; технології наставництва; технології сімейного патронажу; технології т'юторства, менторства та коучингу; технології гейдкіпінгу; технології фасілітації; технології раннього втручання тощо.

Висновки. Нині інноваційну спрямованість сучасної соціальної роботи зумовлюють соціальні трансформації та перетворення, криза воєнної доби, що вимагає відповідного оновлення соціальної політики, формування прагнення фахівців до засвоєння та застосування нового. У цьому контексті особливо актуальною постає проблема визначення місця та ролі інновацій в системі соціальної роботи та розроблення алгоритмізованої сукупності дій по оптимальному впровадженню інновацій в практику соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Київ, Ужгород : РІК-У, 2023. 424 с.
2. Коляда Н., Левченко Н. Технології соціальної роботи: Навчальний посібник. Умань: Візаві, 2018. 337 с.
3. Лєскова Л.Ф. Використання інноваційних технологій у соціальній роботі: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/11022.pdf>
4. Савельчук І.Б. Розвиток інноваційного потенціалу майбутніх соціальних працівників як орієнтир оновлення системи професійної підготовки. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2014. № 5(1). С. 216-232.
5. Семігіна Т.В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

Vaynola R.H. INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK

Summary. The problem of identifying and implementing innovative technologies in the practice of social work has been studied. The importance and main tasks of innovations in the system of social technologies are revealed. The components of the innovative potential of a social worker are revealed. The advantages of introducing innovations into the practice of modern social work are substantiated. The criteria for evaluating technologies or experience of social work as innovative have been defined. An algorithm for working with innovative experience in social work has been developed. A list of reasons preventing the introduction of innovations in social work has been established. A list of innovative technologies of social work is offered.

Key words: innovations, innovative technologies, innovative experience, social technologies, technologies of social work.

УДК 364.6-057.36

Юлія ВОЛОШИНА,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Соціальне забезпечення
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
voloshinaa23@gmail.com
Юрій СЕРБАЛЮК,
к.іст.н., доцент кафедри соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
serbaliuk@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРАВА ТА ГАРАНТІЇ ДЛЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ СІМЕЙ

Волошина Ю.О., Сербалюк Ю.В. Соціальний захист військовослужбовців: права та гарантії для учасників бойових дій та їх сімей. У статті розглянуто сучасний стан соціального захисту військовослужбовців в Україні з урахуванням важливості законодавчого регулювання цієї сфери. Зазначено, що на сьогодні встановлено значну кількість нормативно-правових актів, що стосуються соціального захисту військових, включаючи закони, кодекси та інші нормативні документи. Наведено приклади конкретних положень цих актів, які стосуються різних аспектів соціального забезпечення військовослужбовців. Зазначено, що ці норми закріплюють права та гарантії для учасників бойових дій та їх сімей з метою забезпечення соціального добробуту та підтримки.

Ключові слова: військовослужбовці, учасники бойових дій, законодавство, соціальний захист, соціальні пільги.

Вступ. Проблема впровадження державної політики соціального захисту військовослужбовців та членів їх родин завжди була у центрі вагу як з боку влади

так і суспільства. В сучасний період, коли Україна отримала статус кандидата в Європейський Союз і протистоїть збройній агресії з боку Російської Федерації, тема соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України стала особливо актуальною. Забезпечення гідного їх соціального захисту та впровадження стандартів Європейського Союзу та НАТО у цій сфері є ключовим завданням. Недостатня увага до цих питань призводить до невиконання декларованих стандартів і відсутності послідовної та чіткої політики у формуванні соціальних норм. Це, в свою чергу, призводить до зниження боєздатності Збройних Сил, втрати активності в їхній фаховій підготовці та падіння моральних якостей. Таким чином, необхідність уважного вирішення питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей визначається не лише потребами самого військового корпусу, а й загальними національними і стратегічними інтересами України в контексті зміцнення обороноздатності та демократичних цінностей.

Мета статті полягає у дослідженні проблематики соціального захисту військовослужбовців, прав та гарантій для учасників бойових дій та їх сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи дослідження питань соціального захисту населення в Україні були закладені рядом українських вчених, які активно працювали у галузі соціології та соціальної політики. Їх внесок в розвиток соціальної науки в Україні є значним, а їхні дослідження відіграють важливу роль у формуванні стратегій соціального розвитку країни. Серед них можемо виокремити Л. Баранника, С. Березіну, С. Бобровнику, Л. Васечко, О. Жука, О. Кириленко, Є. Лібанову, Л. Клівіденко, М. Малюваного, О. Насібову, Н. Савченко, Н. Теличко, М. Шаваріну, С. Юрія та ін. Їхні дослідження охоплюють різні аспекти соціального захисту населення, включаючи питання соціальної підтримки, ефективності соціальних програм, соціально-економічних диференціацій та інші. У рамках своєї наукової діяльності ці вчені розробляли методологічні підходи до аналізу соціальних явищ, проводили емпіричні дослідження, а також розробляли рекомендації щодо вдосконалення системи соціального захисту населення.

Одним із актуальних напрямків наукових досліджень є соціальний захист військовослужбовців, учасників бойових дій та членів їх сімей. В. Баштанник, Т. Безверхнюк, П. Витко, В. Волянський, Н. Гнидюк, В. Дюліна, В. Козаков, М. Пилипчук, С. Чукут, І. Шпекторенко та інші вчені приділяють особливу увагу аналізу стану соціального захисту цієї категорії населення, визначають проблеми та шляхи їх вирішення. Їхні дослідження є важливим джерелом інформації для формулювання ефективних соціальних політик, спрямованих на підтримку учасників бойових дій та їхніх сімей.

Результати дослідження. Українське законодавство стосовно соціального захисту військовослужбовців ґрунтується на Конституції України та інших нормативно-правових актах. Згідно зі статтею 1 Конституції України, наша країна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою. У свою чергу, стаття 17 Конституції визначає гарантії соціального та

правового захисту для військовослужбовців. Додатково, відповідно до статті 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист. Це визначає, що вони мають право на захист соціальних і економічних інтересів, включаючи випадки повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, безробіття, пенсії у старості та інші випадки, передбачені законом [1].

Соціальний захист військовослужбовців українським законодавством регулюється через ряд законів, серед яких основними є закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Ці закони встановлюють правові та соціальні гарантії для військовослужбовців та членів їх сімей, спрямовані на забезпечення їхнього соціального захисту та покращення матеріального становища.

В іншій категорії нормативно-правових актів включається кодифіковане законодавство, яке охоплює різні аспекти суспільного життя. Ці кодекси містять відповідні положення, спрямовані на регулювання різноманітних аспектів соціального захисту військовослужбовців. Наприклад, у Податковому кодексі України встановлені правила щодо надання податкових пільг учасникам бойових дій. Житловий кодекс України регулює процедуру придбання житла військовослужбовцями. Земельний кодекс України визначає умови для отримання земельних ділянок особами, які брали участь у бойових діях. Ці положення і норми спрямовані на забезпечення потреб та соціального добробуту військових, які присвятили своє життя захисту країни.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» дає визначення базовим поняттям. Так, військовослужбовець – це громадянин України, який виконує обов'язки у Збройних силах або в інших військових формуваннях, що створені згідно з законодавством. Основна мета соціального захисту військовослужбовців полягає у всебічному забезпеченні не лише самого військовослужбовця, а й його сім'ї. Це забезпечення має відшкодовувати обмеження, що встановлені для військових у чинному законодавстві, а також умови служби, характерні саме для цієї категорії працівників.

Соціальний захист військовослужбовців – це важлива функція держави, спрямована на створення системи правових та соціальних гарантій, які забезпечують реалізацію їхніх конституційних прав і свобод, а також враховують особливості та потреби, пов'язані з виконанням військової служби. Цей соціальний захист має на меті забезпечення військовослужбовців матеріально та духовно відповідно до їхнього статусу в суспільстві, збереження соціальної стабільності у військовому середовищі. Це означає, що військовослужбовці мають право на соціальне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, а також в ситуаціях безробіття, які виникли з обставин, що не залежать від них. Ці права також розглядаються у контексті старості та інших обставин, які можуть бути передбачені законодавством. Згідно з цим Законом соціальні гарантії для

військовослужбовців та їх сімей передбачено на період, що виникає з моменту рішення про мобілізацію або введення воєнного стану. Зокрема, стаття 4 визначає відповідальність за його виконання перед органами державної влади та місцевим самоврядуванням. Закон також передбачає забезпечення військовослужбовців пенсійним забезпеченням, а також надання грошової та медичної підтримки як самим військовослужбовцям, так і їх родинам [4].

У зв'язку із загостренням ситуації та збройною агресією Російської Федерації проти України, Верховна Рада України винесла на розгляд ініційований Міністерством у справах ветеранів законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Цей закон важливий для розширення кількості осіб, які отримують статус учасників бойових дій, охопивши додаткові категорії. Зокрема, до цього кола були включені добровольці, які служили у Силах територіальної оборони Збройних сил України, а також члени добровольчих формувань, які забезпечували охорону громадського порядку і державного кордону. Окрім цього, закон розширив категорії осіб, які брали участь у заходах забезпечення оборони України. Такі зміни мають на меті покращити соціальний захист цих осіб та їхніх сімей у зв'язку з активною участю в оборонних діях країни. Відповідно до статті 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», учасниками бойових дій вважаються особи, які брали участь у виконанні бойових завдань з метою захисту України. Це включає осіб, що брали участь у бойових операціях в складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил, а також у флоті, у партизанських загонах, підпіллях та інших формуваннях як у час війни, так і у мирний період [5].

Згідно з чинними положеннями Закону, учасники бойових дій мають переваги в різних сферах, таких як житлово-побутове обслуговування, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я та транспорт. Ці пільги включають безоплатне отримання лікарських засобів, зокрема імунобіологічних препаратів і виробів медичного призначення за рецептом лікаря, щорічний медичний огляд залученням необхідних спеціалістів, а також безоплатне санаторно-курортне лікування або відшкодування вартості самостійного санаторно-курортного лікування, які надаються у рамках системи охорони здоров'я.

У сфері житлово-побутового обслуговування та житлово-комунального господарства для учасників бойових дій передбачається широкий спектр пільг та підтримки. Основною з них є 75% знижка на вартість послуг користування житлом. Ця знижка дозволяє значно полегшити фінансове навантаження на учасників бойових дій у сфері житлових витрат. Крім того, вони мають перевагу в отриманні житла, що включає пріоритетне вирішення питань з житловими умовами. Також надається першочергове виділення земельних ділянок для будівництва індивідуального житла та їх подальший благоустрій. Це сприяє поліпшенню житлових умов та забезпеченню комфортного проживання для цієї категорії громадян.

У сфері транспорту учасникам бойових дій надаються значні пільги для полегшення їхнього переміщення та забезпечення доступу до різних видів транспорту. Зокрема, ці пільги включають безкоштовний проїзд усіма видами пасажирського транспорту, який охоплює автомобільний транспорт загального користування у сільській місцевості та залізничний та водний транспорт приміського сполучення. Крім цього, учасники бойових дій мають право на безоплатний проїзд автобусами на приміських і міжміських маршрутах. Також їм надається можливість скористатися безкоштовним проїздом залізничним, водним, повітряним або дальнім транспортом залежно від потреб та можливостей пересування. Ці пільги спрямовані на забезпечення зручності та доступності учасників бойових дій до транспортних засобів для виконання їхніх потреб та повсякденних справ [6].

Закон «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [3] визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України, які мають службовий стаж у Збройних силах та інших силових і спеціальних структурах країни. Згідно із змінами до цього Закону від 26.10.2022 р., пенсійне забезпечення надається особам, які перебували на військовій службі, враховуючи їхній службовий стаж та інші фактори, визначені законодавством.

Події, що спалахнули на сході України та в Криму, а потім переросли у повномасштабну війну з Росією з 24 лютого 2022 року, значно змінили соціальний статус військовослужбовців. Це створило необхідність перегляду системи соціального захисту для тих, хто бореться та продовжує захищати кордони та суверенітет України. На сьогодні відбулися значні зміни у сфері соціального забезпечення військовослужбовців. Законодавство тепер визнає ветеранами війни й добровольців Збройних Сил України. Однак існуючі механізми соціального захисту для учасників бойових дій залишаються недостатніми [2]. Так, якщо на членів сімей діючих військовослужбовців, військовослужбовців, що отримали інвалідність, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори поширюються соціальні гарантії, визначені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», то на членів сімей добровольчих формувань територіальних громад не поширюється [7]. На нашу думку, цей момент недопрацьований. Тож величезною проблемою стає необхідність подальшого законодавчого закріплення та регулювання відносин у сфері соціального захисту для військовослужбовців та їх сімей.

Висновки. Соціальне забезпечення військовослужбовців є системою дій, ретельно регульованою законодавством, метою якої є створення соціальних гарантій для задоволення потреб та захисту прав цієї категорії осіб. Ця діяльність спрямована на забезпечення реалізації конституційних принципів та інтересів військових, які здійснюють службу в армії. Сутність соціального забезпечення полягає в особливих вимогах і потребах, які виникають у зв'язку з військовою діяльністю, а також у важливому соціальному статусі військовослужбовців. Це передбачає створення законодавчої бази для надання їм відповідного рівня

соціального захисту та підтримки у всіх аспектах їхнього життя, від службових обов'язків до післяслужбової адаптації. Такий підхід визнає важливість і унікальність військової служби та ставить за мету забезпечити військовослужбовцям необхідні соціальні гарантії та підтримку, які вони заслуговують у зв'язку зі своєю службою на захисті країни.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 11. 02. 2024).
2. Мельник Л., Бандолько Ю. Особливості соціального захисту військовослужбовців в Україні. Літні наукові зібрання — 2023, СХХVI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. Львів, 2023. 248 с. С. 149-154. URL: <http://surl.li/shproy>.
3. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 21. 02. 2024).
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10. 03. 2024).
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ: станом на 05.02.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 04. 03. 2024).
6. Пурик К.С. Соціальний захист учасників бойових дій та добровольців сил територіальної оборони Збройних Сил України. Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук: збірник матеріалів доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (Харків-Рига, 31 травня 2022 р.). Харків, 2022. 242 с. С. 182-184. URL: <http://surl.li/shproy>
7. Сербалюк Ю.В. Соціальний захист військовослужбовців: зміни в умовах воєнного стану. Ввічливість. Humanitas. 2022. Вип. 6. С.72-79.

Voloshyna Y.O., Serbalyuk Y.V. SOCIAL PROTECTION OF SERVICEMEMBERS: RIGHTS AND GUARANTEES FOR PARTICIPANTS IN HOSTILITIES AND THEIR FAMILIES

Summary. The article examines the current state of social protection for servicemembers in Ukraine, taking into account the importance of legislative regulation in this area. It is noted that a significant number of legislative acts related to the social protection of military personnel have been established today, including laws, codes, and other regulatory documents. Examples of specific provisions of these acts relating to various aspects of social security for servicemembers are provided. It is emphasized that these norms establish rights and guarantees for participants in hostilities and their families with the aim of ensuring social welfare and support.

Key words: servicemembers, participants in hostilities, legislation, social protection, social benefits.

Наталія ГЕВЧУК
к.п.н., завідувач кафедри соціальної роботи, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpnpu.edu.ua
Владислав АНДРІЙЧУК,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b19.andriichuk@kpnpu.edu.ua

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ТА ПРОГРАМИ ДОПОМОГИ ДЛЯ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Гевчук Н.С., Андрійчук В.О. Соціальна підтримка та програми допомоги для сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Соціальна підтримка та соціальний захист завжди були важливим елементом щодо забезпечення добробуту сімей, особливо для тих, що опинилися у складних життєвих обставинах. У статті розглянуто значення соціальної підтримки, соціального захисту та програм допомоги сім'ям, які потребують сторонньої допомоги у зв'язку з неможливістю самотійно подолати складні життєві труднощі, які виникли.

Ключові слова: соціальна підтримка, програми допомоги, сім'я, складні життєві обставини, соціальний захист.

Вступ. Сім'я є основним осередком суспільства, що забезпечує підтримку та розвиток її членів. Однак іноді сім'ї можуть стикатися з низкою труднощів таких, як безробіття, хвороба, насильство або розпад сім'ї, які можуть вплинути на їхній добробут і функціонування. У таких випадках важливого значення набуває соціальна підтримка та доступ до програм допомоги, спрямованих на мінімізацію або ж на вирішення труднощів у таких сім'ях. У сьогоденних важких соціально-економічних умовах, які є в Україні, сім'ї потребують особливої уваги з боку державних та громадських організацій. Недостатня ефективність діяльності соціальних служб та потреба постійного вдосконалення засобів та методів соціальної роботи з сім'ями, що потребують допомоги, зумовила актуальність теми дослідження: «Соціальна підтримка та програми допомоги для сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах».

Мета статті. Розкрити поняття сім'ї, охарактеризувати систему надання соціальної підтримки та існуючі програми допомоги сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах, проаналізувати передбачені законодавством види державної допомоги сім'ям, які цього потребують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику соціальної підтримки, соціального захисту та програми допомоги сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах досліджували у своїх наукових роботах такі українські вчені як: Ю. Бондаренко, Н. Борецька, Н. Власенко, О. Власюк, І.

Гнибіденко, В. Гошовська, К. Денисенко, І. Дацюк, З. Кияниця, А. Колота, М. Кравченко, Ж. Петрочко, Ю. Сидоренко та ін.

Результати дослідження. Згідно Сімейного кодексу України, сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [7].

Саме сім'я є тим особливим осередком, який формує особистість, забезпечує її захист та соціалізацію, формує моральні основи та ціннісні орієнтації, громадянську свідомість та самосвідомість і створює емоційний та душевний комфорт життя конкретної людини [3, с. 224]. А це можливо в тому випадку, якщо безпосередньо в сім'ї не буде складних життєвих обставин. Сім'я, яка перебуває у такій ситуації, потребує соціальної підтримки. Далі пропонуємо ознайомитися з даним поняттям більш детально. У постанові Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери соціальну підтримку визначено, як передбачені законодавством соціальні виплати, пільги, послуги, здійснення або надання яких забезпечується інституціями соціального захисту за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України, інших джерел, не заборонених законодавством [6].

Складні життєві обставини – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно [5].

Централізованими формами соціального захисту даної категорії населення є загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державна соціальна допомога та додатковий соціальний захист, що здійснюється на загальнодержавному рівні [1, с. 71].

До найрозповсюдженіших видів соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах можна віднести наступні:

- інформаційні послуги – консультування з питань соціальних виплат, можливих допомог, інформування про соціальні установи;
- правова / юридична – роз'яснення питань щодо чинного законодавства в сфері соціального захисту, гарантій та пільг, допомога в оформленні документів, юридичні консультації;
- матеріальна – соціальні виплати, компенсації, забезпечення медикаментами, одягом, харчуванням, адресна соціально-економічна допомога, соціальне обслуговування, соціально-економічні послуги;
- психологічна – консультування щодо психічного здоров'я, вирішення різноманітних психологічних проблем, які можуть бути в членів сім'ї;
- соціально-педагогічні – допомога у влаштуванні дітей до навчальних закладів, навчання батьків позитивним методам виховання, проведення заходів просвітницького характеру.

Крім того, державна система соціальної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, включає в себе систему соціальних виплат, а також надання різних соціальних послуг.

Одними з найбільш вразливих категорій населення залишаються сім'ї з дітьми. Питання щодо їх соціального захисту регулюється Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», яким встановлено гарантований державою рівень матеріальної підтримки сім'ям з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення [4]. Відповідно до цього Закону призначаються такі види державної допомоги сім'ям з дітьми:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 2) допомога при народженні дитини, одноразова натуральна допомога «пакунок малюка»;

- 2.1) допомога при усиновленні дитини;

- 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;

- 5) допомога на дітей одиницями матерям;

- 5.1) допомога на дітей, хворих на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, на дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідність.

Соціальна робота з сім'єю – невід'ємна складова частина сімейної політики держави, яка виступає у вигляді системи різних за формою та змістом видів соціальної допомоги, спрямованої на захист прав і свобод кожного з її членів. Соціальна підтримка сім'ї здійснюється за різними напрямками:

- соціальний супровід – соціальна робота спрямована на здійснення соціальної опіки та супроводження соціально-незахищених сімей з метою надання допомоги в подоланні життєвих труднощів, виконання окремих функцій, підтримці сімейних стосунків, безпосереднього спілкування;

- соціальна профілактика – спрямована на організацію та впровадження системи соціально психологічних, психолого-педагогічних, соціально-медичних, соціально економічних, юридичних та інформаційних заходів, спрямованих на попередження девіантної, проти кровної, неадекватної, аморальної поведінки членів сім'ї, виявлення і запобігання будь-якому негативному впливу, та його наслідкам на сім'ю та кожного з її членів, а також система заходів з попередження різних видів сімейного неблагополуччя;

- соціальна реабілітація – спрямована на здійснення системи заходів з метою відновлення морального, фізичного, психологічного стану сім'ї та окремих її членів, надання соціальної допомоги в подоланні сімейних конфліктів, кризових станів, проблем у вихованні дитини, а також реабілітаційна робота з дітьми, які так чи інакше постраждали від неблагополуччя сім'ї [2, с. 32-33].

Окрім визначених законодавством видів соціальної підтримки сімей, існують і деякі програми допомоги даній категорії. Ми пропонуємо розглянути найбільш відомі та актуальні програми станом на 2024 рік:

1. «Програма грошової благодійної допомоги» від СОС Дитячі Містечка, яка передбачає надання грошової підтримки прийомним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, опікунам, усиновлювачам;

2. «Програма багатоцільової грошової допомоги сім'ям з дітьми, в тому числі сім'ям з числа внутрішньо переміщених осіб» від Благодійної організації «Благодійний фонд «Люмос Україна» спільно з Всеукраїнською громадською організацією «Україна без сиріт» за фінансової підтримки Гуманітарного Фонду для України. Мета програми – надати підтримку найбільш уразливим родинам з дітьми, в тому числі ВПО. Допомога сприятиме забезпеченню базових потреб сім'ї в гідний спосіб та зміцненню потенціалу родини для виховання дітей;

3. Програму гуманітарної підтримки «Спільно» від ЮНІСЕФ, яка забезпечує дітей та їхні родини соціальними послугами та захистом;

4. Багатоцільова грошова допомога для населення, яке постраждало від воєнних дій (УВКБ ООН) передбачає надання підтримки сім'ям, які постраждали внаслідок воєнних дій з метою допомогти їм задовольнити свої нагальні потреби, зокрема, на тимчасове житло, харчування та предмети особистої гігієни.

Висновки. У сучасному світі програми соціальної підтримки та допомоги відіграють важливу роль у забезпеченні підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Важливо не лише те, щоб такі програми були наявні, але й те, щоб вони були ефективними та доступними для всіх, хто їх потребує.

Для подальшого розвитку цього напрямку необхідні подальші дослідження, спрямовані на вдосконалення програм та підвищення їхньої ефективності.

Також важливо, щоб державні установи, неприбуткові організації та інші зацікавлені сторони працювали разом над розробкою комплексного підходу до надання соціальної підтримки сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це забезпечить усім сім'ям, незалежно від їхніх обставин, доступ до ресурсів та підтримки, необхідних для покращення їхнього добробуту та якості життя.

Список використаних джерел

1. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : монографія / К. В. Бориченко. Одеса : Фенікс, 2015. 302 с.

2. Дябел Л. І. Особливості соціальної політики України щодо соціальної підтримки сімей / Л. І. Дябел, Т. Ю. Литвинович // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка, 2017. Вип. 23. С. 30-36.

3. Лучко М., Надвинична Т. Психологічна допомога сім'ям за складних життєвих обставин // Психологія і суспільство, 2019. С. 224-33. URL: <https://doi.org/10.35774/pis2018.03.224>

4. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#top>

6. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: постанова КМУ від 14 квітня 2021 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>

7. Сімейний кодекс України від 01.01.2024 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Hevchuk N.S., Andriichuk V.O. SOCIAL SUPPORT AND ASSISTANCE PROGRAMS FOR FAMILIES FACING DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES.

Summary. Social support and social protection have always been an important element of ensuring the well-being of families, especially for those who find themselves in difficult life circumstances. The article examines the meaning of social support, social protection and assistance programs for families in need of outside help due to the inability to independently overcome difficult life difficulties that have arisen.

Key words: social support, assistance programs, family, difficult life circumstances, social protection.

УДК 364.6:316.66

Наталія ГЕВЧУК,
к.п.н., завідувач кафедри соціальної роботи, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpnu.edu.ua
Оксана БЕРНИК,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
oksanabernyk03@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД НАЛАГОДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Гевчук Н.С., Берник О.О. Міжнародний досвід налагодження соціального партнерства фахівцями соціальної сфери та можливості його використання у вітчизняній практиці. Налагодження соціального партнерства фахівцями соціальної сфери є дуже актуальним в сучасному світі, оскільки соціальне партнерство є ключовим елементом успішного управління соціальними питаннями та забезпеченням комфортного життя громадян. Міжнародний досвід може надати важливі відомості щодо того, як різні країни

вирішують проблеми соціальної справедливості, працевлаштування, охорони здоров'я, освіти та інших аспектів соціальної сфери через партнерство між урядом, роботодавцями та профспілками. Аналіз цих практик може допомогти виявити найефективніші підходи та стратегії, які можуть бути використані в українській практиці.

Ключові слова: соціальна робота; міжнародний досвід; партнерство; співпраця; відносини.

Вступ. Соціальна сфера – це як великий пазл, який є частиною суспільства. Це допомагає людям з їхніми стосунками, ідеями та установами. Зараз перед фахівцями соціальної сфери постають виклики, пов'язані з подоланням бідності, соціальної виключеності, безробіття та інших проблем. Вирішення цих проблем потребує об'єднання зусиль держави, громадських організацій, бізнесу та інших зацікавлених сторін. На сучасному етапі розвитку українського суспільства соціальне партнерство стає важливим інструментом для забезпечення стабільності та ефективності соціальної сфери. Досвід інших країн щодо налагодження таких партнерств фахівцями соціальної сфери є цінним джерелом знань та практичних прикладів. Це дослідження спрямоване на аналіз такого досвіду та ідентифікацію можливостей його успішного використання у вітчизняній практиці. рекомендації щодо впровадження цих підходів у контексті вітчизняної соціальної сфери.

Мета статті. Аналіз міжнародного досвіду налагодження соціального партнерства фахівцями соціальної сфери та визначення можливості його використання у вітчизняній практиці. Розглянути ключові аспекти міжнародного досвіду налагодження соціального партнерства, визначити основні принципи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі з різним ступенем розробленості висвітлюються окремі питання формування і розвитку соціального партнерства. Питанням соціального партнерства у сфері трудових відносин, соціальної відповідальності присвячені роботи таких іноземних і вітчизняних вчених як: С. Вадок, П. Дрекер, С. Калаур, А. Колот, О. Ситник, Н. Романова та інші.

У суспільстві є багато проблем, які потребують вирішення, і професіонали, які працюють у соціальній сфері, повинні розуміти свою місію та вносити зміни в систему соціального захисту. Їм потрібно навчитися працювати з іншими та вирішувати конфлікти. Можемо вчитися на досвіді інших країн і використовувати його у власній системі соціальної роботи.

З точки зору конкретно-наукового рівня методологічного дослідження, соціальну сферу можна вважати комплексом галузей, що забезпечують зростання рівня споживання і вдосконалення благ; вона охоплює соціальні, соціально-економічні, національні взаємовідносини та базується на зв'язку суспільства й особистості. Соціальна сфера тісно пов'язана із наданням різноманітних послуг населенню [1]. Загалом, соціальна сфера є однією із найскладніших сфер українського суспільства, а головним результатом її діяльності вважаються послуги, що виступають у якості особливого елемента та є специфічною споживчою вартістю.

Так, у Законі України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. №966–IV вони визначені як комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (далі – особи, що потребують соціальних послуг) з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [2].

Соціальні працівники повинні бути найкомпетентнішими в реалізації повного спектру соціальних послуг. Під час безпосередньої реалізації своєї професійної діяльності ці фахівці виконують чималий спектр професійних обов'язків, пов'язаних із виявленням осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, визначенням потреб у соціальних послугах, організацією надання соціальних послуг тим клієнтам, які цього потребують, консультуванням громадян щодо надання всіх видів соціальної допомоги, прийомом заяв та необхідних документів для реалізації соціального обслуговування та захисту, здійсненням соціально-виховних, реабілітаційних, адаптаційних та інших заходів

Соціальне партнерство – це система відносин між найманими працівниками і власниками засобів виробництва, при якій визнаються розбіжності економічних інтересів різних соціальних груп і право кожної з них відстоювати свої інтереси через пошук компромісів, шляхів взаєморозуміння й співробітництва. Функціонування системи соціального партнерства здійснюється на тристоронній основі співпраці органів державної влади, підприємців і профспілок, що є спрямованою на погодження інтересів і розв'язання проблем у соціально-трудоій діяльності людей. Соціальне партнерство є важливим інструментом для вирішення соціальних проблем та покращення добробуту населення. У багатьох країнах світу фахівці соціальної сфери активно співпрацюють з різними партнерами, включаючи державні органи, некомерційні організації, бізнес та громадян.

Партнерська взаємодія – об'єднання зусиль різних суб'єктів задля спільних цілей, формою якої є рівноправне спілкування суб'єктів, дій, що пристосовуються один до одного з метою спільного пошуку шляхів розв'язання певних проблем чи реалізації нових можливостей [3].

Основою партнерської взаємодії є спільне розуміння ситуації змісту дій та визначений ступінь солідарності або узгодженості між ними. Під час створення партнерських стосунків основну увагу необхідно зосереджувати на дотриманні принципів дії, спрямованих на забезпечення рівноправності та відкритості вступу всіх суб'єктів партнерства до партнерства. Такими принципами є: партнерство починається з духу співпраці та особистих можливостей; партнерство потребує чіткого напрямку дій і спільних зобов'язань; ефективне партнерство залучає працю всіх учасників; довіра – основа ефективного партнерства; ефективне партнерство залучає обставини та відносини, а як наслідок – сприяє участі всіх партнерів (основними елементами є повага, вислуховування та ефективні процеси); ефективне партнерство залучає обмін цінними ресурсами [4].

До основних принципів соціального партнерства можна віднести: дотримання норм законодавства; повноважність представників сторін; рівноправ'я сторін в свободі вибору і обговоренні питань, які складають вміст колективних договорів і відносин; добровільність сторін в прийнятті на себе зобов'язань; систематичність контролю і відповідальність за виконання зобов'язань.

Одним з головних факторів виникнення соціального партнерства стала науково-технічна революція, в результаті якої підвищилися вимоги до якості робочої сили, з'явилася потреба в гуманізації відносин між найманими працівниками і роботодавцями. Наразі найдієвіші системи соціального партнерства функціонують в багатьох європейських країнах, а саме: Ірландія, Австрія, Бельгія, Швеція, Німеччина, Франція тощо [5].

Про великий досвід, накопичений розвиненими країнами, в системі соціального партнерства свідчить різноманітність його моделей, обумовлене національними й регіональними особливостями кожної з країн. МОП у своїх документах дотримується позиції, що єдиної моделі соціального партнерства, яка була б придатна для всіх країн не існує. В загальному вигляді сформовані моделі соціального партнерства можна розділити на такі: «американська», яка ґрунтується на широкій участі найманих працівників у власності підприємства; «німецька», що базується на залученні найманих працівників в управління виробництвом через спеціально створені органи, на тарифній автономії; «скандинавська», яка полягає в залученні персоналу в розподіл результатів виробництва [5].

Відмінностями між моделями соціального партнерства в різних країнах, є організаційний механізм, норми та правила регулювання соціально-трудова відносин, ступінь централізації процедури, участь держави в соціальному діалозі. Проте спільним для всіх є те, що більшу частину питань, які виникають в соціально-трудова сфері, вирішують на базовому рівні.

Найдосконалішим механізмом участі працюючих людей в прийнятті рішень, що мають відношення до їх життєвих інтересів, працює в Німеччині. В практиці соціального партнерства цієї країни процеси співпраці набули широкого розвитку та постійно розвиваються, в деякій мірі швидше ніж в інших європейських країнах.

Варто зазначити, що німецька система соціально-трудова відносин заклала підґрунтя для так званої європейської (континентальної) моделі відносин у сфері праці, характерними рисами якої є:

- а) високий рівень правової захищеності працівників;
- б) жорсткі норми трудового законодавства, орієнтовані на збереження робочих місць;
- в) розгалужена нормативно-правова база, що регулює індивідуальні та колективні відносини між провідними соціальними силами;
- г) широке використання норм галузевих (регіонально-галузевих) тарифних угод;
- г) відносно високий рівень соціальних стандартів, що діють на національному, галузевому (регіонально-галузевому) рівнях;

д) незначний (порівняно з іншими моделями) рівень диференціації доходів у цілому та заробітної плати зокрема:

е) широке застосування різноманітних форм розвитку виробничої демократії.

Найхарактернішою особливістю досвіду ФРН є розгалужена законодавча регламентація соціально-трудових відносин, яка відіграє стабілізуючу роль у процесі узгодження інтересів сторін та суб'єктів соціального діалогу [6].

Беручи до прикладу досвід регулювання соціально-трудових відносин у Франції, можна помітити, що для цієї країни характерна суттєва роль держави в регулюванні трудових відносин.

Основою регламентації соціально-трудових відносин слугує Кодекс про працю і колективні договори між профспілками, міністерствами, підприємствами і конкретними працівниками.

Кодексом про працю, який приймає парламент, встановлюються основні соціальні гарантії працівників: мінімальний рівень заробітної плати, умови призначення допомоги по безробіттю, розмір пенсії та необхідний трудовий стаж для її одержання, тривалість оплачуваної відпустки, принципи найму на роботу, деякі інші питання соціального характеру.

Важлива роль у регулюванні трудових відносин відводиться угодам галузевих профспілок з міністерствами (національні договори), якими встановлюються єдині для галузей тарифні системи з досить широким діапазоном оплати в межах кожного розряду, а також інші галузеві соціальні гарантії.

Шведська модель соціального партнерства стала ледь не найвідомішою та найпопулярнішою серед дослідників. Становлення шведської моделі соціального партнерства пов'язують із діяльністю першого соціал-демократичного уряду, утвореного 1920 р. лідером соціал-демократичної робітничої партії Швеції К. Брантінгом. 1928 року тут був прийнятий Закон про колективні договори, з 1930 року значно розширилися права профспілок. У 1938 році була укладена основна угода між центральним об'єднанням професійних спілок Швеції та Шведським об'єднанням підприємців, принципи якого досі використовуються при регламентації відносин держави, підприємців та профспілок. Цей договір відкрив нову сторінку у соціальній політиці Швеції та ознаменував собою офіційний перехід до політики соціального партнерства. Регулювання соціально-трудових відносин між профспілкою та об'єднанням підприємців здійснювалося за посередництва держави [7].

Досвід зарубіжних країн доводить, що рівень розвиненості соціального партнерства залежить від таких чинників, як: ступінь демократизації системи управління виробничими процесами (вирішення більшості соціально-трудових проблем колективом підприємства чи організації, розширення прав області, регіону або міста); рівень життя більшої частини населення та ступінь.

Результати дослідження. Таким чином можна узагальнити, що соціальне партнерство залежить від конкретних умов розвитку суспільства. Сьогодні створення в Україні актуальних форм соціально-трудових відносин, які є адекватними соціально орієнтованій ринковій економіці, має передбачати:

- забезпечення свобод і прав людини (і роботодавця, і найманого працівника);
- розвиток людини;
- інтелектуалізацію суспільно-трудова відносин;
- розширене відтворення капіталу робочої сили;
- стабільність та ефективність зайнятості населення;
- соціальне забезпечення та соціальний захист.

Реалізація зазначених напрямів розвитку має допомогти створенню та забезпеченню ідеологічних принципів здійснення соціального партнерства в Україні на основі вивчення міжнародного досвіду.

Висновки. Міжнародний досвід вказує на те, що соціальне партнерство є ефективним інструментом вирішення соціальних проблем. Використання цього досвіду у вітчизняній практиці може сприяти підвищенню ефективності соціальної політики, залученню додаткових ресурсів для вирішення соціальних проблем, підвищенню рівня відповідальності та прозорості у сфері соціального захисту.

Підсумовуючи дослідження міжнародного досвіду, налагодження соціального партнерства фахівцями соціальної сфери робить вагомий внесок у розуміння та аналіз можливостей співпраці між зацікавленими сторонами у вирішенні соціальних проблем. Виявлені принципи, стратегії та практики міжнародного рівня можуть слугувати важливим джерелом натхнення та моделлю для впровадження подібних ініціатив на вітчизняному рівні. Застосування здобутих знань може сприяти покращенню ефективності соціальної сфери в Україні, забезпеченню ще більшої взаємодії між державними органами, громадськістю та приватним сектором, що в свою чергу сприятиме забезпеченню більшої соціальної стабільності та розвитку країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Дяків О.П. Зарубіжний досвід соціального партнерства та можливості його використання у вітчизняній практиці // Вісник соціально-економічних досліджень. С.116-120. Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/9801/1/зарубіжний%20досвід%20соціального%20партнерства.pdf>
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2022 № 2801-IX : [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
3. Калаур С.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності : [монографія]. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. С 14.
4. Конончук А. І. Професійна підготовка соціальних працівників до партнерства з недержавними організаціями соціальної сфери. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2016. № 1. С. 183-187.
5. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери : *Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції* (Ніжин, 15-16 листопада 2018 р.) / за заг. ред. С. О. Борисюк та О. В. Лісовця. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 188 с

6. Ситник О.Ю. Соціальне партнерство в Україні: особливості становлення і перспективи розвитку *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр.* Кіровоград: КНТУ, 2009. Вип. 15. С. 280-285.

7. Романова Н.Ф., Мельник І.П. Соціальне партнерство : навчально-методичний посібник. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 238 с.

Hevchuk N.S., Beryuk O.O. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF ESTABLISHING SOCIAL PARTNERSHIP BY SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE AND THE POSSIBILITY OF ITS USE IN DOMESTIC PRACTICE

Summary. Establishment of social partnership by specialists in the social sphere is very relevant in today's world, since social partnership is a key element of successful management of social issues and provision of a comfortable life for citizens. International experience can provide important insights into how different countries address issues of social justice, employment, health, education and other aspects of the social sphere through partnerships between government, employers and trade unions. The analysis of these practices can help identify the most effective approaches and strategies that can be used in Ukrainian practice.

Key words: social work; international experience; partnership; cooperation; relations.

УДК 364.01 (072)

Наталія ГЕВЧУК,
к.п.н., завідувач кафедри соціальної роботи, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpnu.edu.ua

Анастасія ЛАБОРЕШНИХ,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
nastia.laboreshnykh@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З ВРАЗЛИВИМИ СІМ'ЯМИ

Гевчук Н.С., Лаборешних А.Д. Теоретичні аспекти роботи фахівця соціальної сфери з вразливими сім'ями. У статті розглядається поняття «вразливі сім'ї», визначаються типи «вразливих сімей», досліджуються методи оцінки потреб сім'ї та аналізуються нормативно-правові акти, які гарантують захист прав сімей з дітьми.

Ключові слова: «вразливі сім'ї», фахівець соціальної сфери, соціальна робота, соціальна політика, сім'ї з низьким доходом, сім'ї з дітьми з особливими потребами, неповні сім'ї, багатодітні сім'ї.

Вступ. У суспільстві сім'я є важливим соціальним інститутом, в основі якого лежить інститут шлюбу та сімейний устрій, який базується на системі шлюбно-сімейних, економічних, правових, моральних і психологічних зв'язків. Психологічні зв'язки. Негативні процеси, пов'язані з трансформацією українського суспільства, ускладнюють становище сім'ї та негативно впливають на її основні функції - економічну, репродуктивну, морально-психологічні зв'язки. Це негативно впливає на її основні функції - економічну, репродуктивну та виховну.

Мета статті полягає у висвітленні та аналізі роботи соціального працівника з «вразливими сім'ями».

Сім'я є одним з основних інститутів суспільства. Вона гарантує соціальну стабільність і порядок, навчаючи молоде покоління цінностям, правилам і нормам. Протягом усього життя людина може належати до різних соціальних груп, таких як школи, інститути та робочі колективи. Однак сім'я – це найперший соціальний інститут в якому, безпосередньо відбувається процес соціалізації особистості на мікрорівні, формується розумовий розвиток дитини, здібності та потенціальні можливості, ціннісні орієнтації. У педагогіці та психології завжди приділялася велика увага впливу сімейного середовища. Вплив сімейного оточення, важливість ставлення батьків до дітей та один до одного, спільної діяльності для розумового та емоційного розвитку, у своїх працях зазначали О. Денисенко, Т. Журавель, З. Кияниця, Ж. Петрочко, Л. Шнейдер та інші. Сприятлива атмосфера в сім'ї – це першочергова потреба людини, яка повинна бути задоволена.

Сімейне виховання – це догляд за дітьми в домашніх умовах батьками, родичами, опікунами чи піклувальниками, Відмінною рисою сімейного виховання є те, що воно відбувається в контексті сімейного життя, внутрішньосімейних стосунків, трудових і піклувальних обов'язків. Вирішальну роль у цьому відіграють такі аспекти як фізичне і психічне здоров'я дитини, оскільки воно має значний вплив на весь комплекс фізичного і психічного життя дитини. Метою сімейного виховання є формування якостей і властивостей особистості, які формуються досвідом багатьох поколінь. До таких якостей і характеристик належать фізичне здоров'я, розвинений інтелект, працелюбність, моральні цінності та готовність до сімейного життя, працьовитість, моральні цінності та готовність до сімейного життя. У кожної людини в житті бувають різні періоди. Перешкоди та проблеми в житті, які викликають стрес. Кожен намагається впоратися з ними по-різному. «Вразливість» у загальному розумінні означає нездатність людини протистояти впливу зовнішніх обставин, особливе сприйняття зовнішніх проявів у суспільстві [3].

Теорії соціальної вразливості населення є похідними від теорій вразливості, розроблених у різних дослідницьких галузях. Вразливість стосується: індивідів, груп індивідів, соціальних доменних систем, інформаційного середовища та багато іншого. Усі живі істоти на Землі є вразливими до стихійних лих, техногенних катастроф та війн. Існування нерозривно пов'язане з вразливістю, адже система завжди піддається впливу

різноманітних факторів та небезпек, які можуть призвести до її змін, роблячи її стійкішою, стимулюючи розвиток або ж спричиняючи суттєві руйнування, деградацію чи загибель. Ціль дослідження соціальної вразливості населення полягає у вивченні ризиків та чинників їх появу, а також розробка відповідних превентивних заходів, заходів підтримки чи захисту. Важливість досліджень у цій сфері підкреслює потребу в ґрунтовному вивченні наукових праць з даної тематики та вдосконаленні відповідного понятійного та термінологічного інструментарію.

Згідно з Законом України «Про соціальну роботу та соціальні послуги» розділ I ст. 1 існує таке визначення поняття «Вразлива сім'я». Вразлива сім'я – це сім'я, яка має ознаки неналежного виконання батьками обов'язків щодо виховання та розвитку дитини, що створює загрозу виникнення складних життєвих обставин.

В сучасному українському суспільстві проблема «вразливих сімей» стає дедалі актуальнішою. Соціально-економічні негаразди, політична нестабільність, війна та інші фактори роблять багато сімей вразливими до різних ризиків.

Згідно з класифікацією, можна виокремити такі види «Вразливих сімей»:

- Сім'ї з низьким доходом – сім'ї, які живуть за межею бідності, а також сім'ї, де один або два з батьків не мають роботи.
- Сім'ї з дітьми з особливими потребами – сім'ї, де один або декілька дітей мають фізичні або психічні вади.
- Неповні сім'ї – сім'ї, де один з батьків помер, зник безвісти або не проживає з сім'єю.
- Багатодітні сім'ї – сім'ї, які мають три і більше дітей.

Рівень вразливості сім'ї з дітьми, а також наявність складних життєвих обставин у отримувача соціальних послуг визначаються після оцінки потреб особи, дитини та всієї сім'ї.

Відповідно до наказу міністерства соціальної політики України «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах», було затверджено таку, форму обліку соціальної роботи з сім'ями, як Акт оцінки потреб сім'ї.

АКТ оцінки потреб сім'ї/особи було затверджено 13 липня 2018 року №1005. Документ в собі вміщає:

- Загальна інформація про членів сім'ї / особу за місцем проживання (на момент оцінювання)
 - Стан та потреби дитини
 - Стан дорослих членів сім'ї (батька, матері) / особи на момент оцінювання
 - Фактори сім'ї та середовища
 - Класифікація випадку
 - Додаток 1 та 2

Одним із ключових напрямків державної політики України є удосконалення законодавчого механізму, який забезпечує права дитини та підтримку сімей з дітьми.

Механізми реалізації державної політики відображені в підзаконних актах (постановах Кабінету Міністрів України, наказах міністерств і відомств, які описують відповідні інструкції та порядок дій).

Законодавчі акти, які забезпечують захист прав сімей з дітьми:

1. Конституція України
2. Сімейний кодекс України
3. Цивільний кодекс України

4. Закон України «Про охорону дитинства» - Визначає принципи державної політики у сфері охорони дитинства, встановлює гарантії прав та законних інтересів дитини, регулює діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань та фізичних осіб щодо охорони дитинства.

5. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає поняття «насильство в сім'ї», встановлює види насильства в сім'ї, регулює діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань та фізичних осіб щодо попередження насильства в сім'ї.

6. Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначає поняття «дитина-сирота» та «дитина, позбавлена батьківського піклування», встановлює систему державних гарантій соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, регулює діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань та фізичних осіб щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

7. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначає поняття «соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю» та визначає завдання, форми та методи соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, встановлює принципи соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

8. Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає поняття «внутрішньо переміщена особа», встановлює права та обов'язки ВПО, регулює діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань та фізичних осіб щодо забезпечення прав і свобод ВПО.

Важливо зазначити, що:

1. Законодавство України постійно вдосконалюється з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

2. Важливу роль у реалізації державної політики відіграють органи влади, громадські організації, сім'ї та самі діти.

3. Лише спільними зусиллями можна забезпечити дітям України щасливе та повноцінне життя.

Удосконалення законодавчого механізму забезпечення прав дитини та підтримки сімей з дітьми – це важливий крок на шляху до побудови гуманного та справедливого суспільства.

Висновки. Сім'я – це один з найважливіших інститутів суспільства, який потребує постійної підтримки та захисту. В сучасних українських реаліях проблема «вразливих сімей» стає дедалі гострішою. До «вразливих» можна віднести сім'ї з низьким доходом, з дітьми з особливими потребами, неповні та багатодітні сім'ї. Державна політика України спрямована на удосконалення законодавчого механізму, який забезпечує права дитини та підтримку сімей з дітьми. Законодавство України постійно вдосконалюється. Важливу роль у реалізації державної політики відіграють органи влади, громадські організації, сім'ї та самі діти. Соціальна робота з «вразливими сім'ями» – це складний і багатогранний процес, який потребує постійного розвитку та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід та українська модель : монографія / Є.П. Яригіна. Х.: Монолит, 2016. 196 с.
2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
3. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред. : Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
4. «Про запобігання та протидію домашньому насильству» Закон України зі змінами від 10 квітня 2023 року [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n361>]
5. «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах»: Наказ Міністерства соціальної політики України від 13 липня 2018 року № 1005 [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#n23>]
6. «Про охорону дитинства» Закон України зі змінами від 14 липня 2023 [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3265-20#n20>]
7. «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» Закон України зі змінами [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n96>]

Hevchuk N.S., Laboreshnykh A.D. THEORETICAL ASPECTS OF THE SOCIAL SPHERE SPECIALIST'S WORK WITH VULNERABLE FAMILIES.

Summary. The article examines the concept of "vulnerable families", reports the types of "vulnerable families", investigates methods of assessing family needs, and analyzes legal acts that guarantee the protection of the rights of families with children.

Key words: "vulnerable families", social worker, social work, social policy, low-income families, families with children with special needs, single-parent families, large families.

Наталія ГЕВЧУК,
к.п.н., завідувач кафедри соціальної роботи, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpmu.edu.ua
Віталіна РУДНИЦЬКА,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b19.rudnytska@kpmu.edu.ua

АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Гевчук Н.С., Рудницька В.В. **Актуальність соціальних проєктів на місцевому рівні.** У статті підкреслено значення соціальних проєктів на місцевому рівні і їх актуальність у сучасному суспільстві. Основний акцент робиться на важливості поширення соціальної реклами серед цільової аудиторії, що є ключовим елементом успішної реалізації проєктів. Зокрема, особлива увага приділяється ідентифікації та вирішенню нагальних соціальних проблем, які знаходяться на місцевому рівні.

Ключові слова: актуальність, соціальні проєкти, місцевий рівень, соціальна реклама, цільова аудиторія, важливість, нагальні соціальні проблеми.

Вступ. Сучасне суспільство постійно зіштовхується зі складними соціальними проблемами, які потребують комплексного та системного підходу до їх вирішення. У цьому контексті соціальні проєкти виявляються ключовим інструментом, спрямованим на покращення якості життя населення та побудову стабільного та гармонійного суспільства.

Завдяки активному впливу на різні сфери життєдіяльності, соціальні проєкти стають ефективним інструментом для вирішення різноманітних проблем, починаючи від економічного зростання та закінчуючи соціальною інтеграцією, та культурною реконструкцією. Проте для досягнення максимальної ефективності необхідно ретельне вивчення методів реалізації та впливу соціальних проєктів на суспільство в цілому.

У цій статті ми дослідимо значення соціальних проєктів на місцевому рівні, їхню роль у розв'язанні актуальних соціальних проблем та важливість їхнього впливу на формування стабільного та процвітаючого суспільства.

Метою статті є аналіз та розкриття важливості соціальних проєктів на місцевому рівні як ефективного інструменту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковий і публікаційний інтерес до теми соціальних проєктів стабільно зростає, що свідчить про їхню важливість та актуальність для сучасного суспільства. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про актуальність теми (Л. Романовська., С. Мішина, О. Мішин., О. Безпалько, Т. Бутченко., Т. Семигіна та інші).

Локальні проблеми та потреби:

Громадські спільноти мають свої унікальні потреби та проблеми. Це можуть бути такі питання як:

- Доступність соціальних послуг;
- Освіта та наука;
- Охорона здоров'я;
- Працевлаштування;
- Доступність до комунальних послуг;
- Доступ до транспорту тощо.

Активна участь громади є ключовою роллю у провадженні соціальних проєктів на місцевому рівні. Потрібно розкривати різні стратегії до процесу планування, впровадження та оцінки проєктів.

Ефективність і довготривалість проєктів: аналізуючи досвід країн ЄС у впровадженні соціальних проєктів на місцевому рівні, їхню ефективність та стійкість у довгостроковій основі. Це може включати: методи фінансування, партнерств з бізнесом та громадськими організаціями, а також механізмів моніторингу та оцінки результатів.

Інновації та технології: Сучасні соціальні проєкти на місцевому рівні можуть активно використовувати сучасні інноваційні технології та підходи для вирішення соціальних проблем.

Співпраця та мережі: Соціальні проблеми часто вимагають комплексного підходу та співпраці між різними сторонами, а саме: громадськими організаціями, державними установами, бізнесом, академічними установами тощо.

Методи дослідження: дослідження документів, спостереження, теоретико-практичний аналіз літературних джерел.

Результати дослідження: Дослідження показують, що ефективність проєктів може вплинути як позитивним так і негативним чином.

Позитивний вплив: привертають увагу до важливих соціальних проблем у місцевості, покращення якості життя місцевих жителів це може змінити соціальні норми і цінності людей тобто суспільство буде більш толерантним та взаєморозуміючим. Участь громади у соціальних проєктах посприяє зміцнюванню демократичних інституції та зможе підвищити відповідальність представників влади перед громадянами.

Негативний вплив: не всі проєкти можуть бути досконалими, адже вони потребують комплексного підходу та планування. Деякі проєкти навпаки можуть підсилити нерівність та виключеність у спільноті через те, що не були враховані потреби найбільш вразливих груп населення. Проєкти можуть викликати конфлікти та опозицію. Можуть виникнути конфлікти між різними групами населення чи навіть структурами влади. Залежність від зовнішнього фінансування завжди буде проблемним, якщо соціальні проєкти мають залежність від зовнішнього фінансування-їхня стійкість та довгостроковий вплив стають обмеженими у виконанні.

Після 24 лютого 2022 року перед усіма громадами постали надзвичайні виклики, зокрема й потреба ухвалювати швидкі, обґрунтовані і водночас непересічні рішення задля захисту найціннішого – життя й здоров'я своїх мешканців і мешканок.

Водночас є і ті громади, які вже занепокоєні тим, як повернути своїх мешканців і мешканок у понівечені війною, але звільнені від окупантів населені пункти. Розробка соціальних проєктів стане в пригоді всім урядовцям на місцевому рівні: як тим, хто вже встиг побачити й розкрити потенціал новомістян на користь громад, які приймають ВПО, так і тим, хто розробляє стратегії й плани з повернення своїх людей додому, у свої громади.

А також, соціальні проєкти будуть корисними широкому колу фахівців органів місцевого самоврядування, адже допоможе зрозуміти переваги своєчасного і системного діагностування потреб різних цільових груп для формування конструктивних рішень.

Висновки. Отже, результати дослідження свідчать про значний вплив соціальних проєктів на місцевому рівні на розвиток та благополуччя громад. Виявлено, що такі проєкти можуть стати ефективним інструментом для вирішення актуальних соціальних проблем, сприяючи зростанню рівня задоволеності та розвитку місцевих спільнот. Важливою умовою успіху є правильне планування, реалізація та оцінка таких проєктів з урахуванням потреб та специфіки кожного конкретного місця.

Для подальшого розвитку області соціальних проєктів на місцевому рівні важливо дослідження впливу різноманітних типів та форм реалізації таких проєктів на різні групи населення та соціальні категорії.

Додаткові дослідження можуть також вивчити ефективність різних стратегій залучення громадськості до участі у соціальних проєктах, а також вплив соціальних проєктів на загальну динаміку соціального розвитку місцевих спільнот у довгостроковій перспективі. Крім того, важливим напрямком дослідження може бути оцінка сталості та ефективності впроваджених соціальних проєктів та розробка стратегій їхнього подальшого удосконалення з метою досягнення більш стійких та позитивних результатів.

Список використаних джерел

1. Наукова робота «Проекти соціальної дії: проблеми реалізації в ОТГ» [Електронний ресурс] // 2022. Режим доступу до ресурсу: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13347/1/%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%B4%D1%84%28281%29.pdf>.

2. Навчальний посібник Соціальне приєднання Безпалько О.В. [Електронний ресурс] // 2010. Режим доступу до ресурсу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2615/1/O_Bezpalko_SP_IL_KUBG.pdf

3. Семигіна Т.В. МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ [Електронний ресурс] / Семигіна Т.В. Режим доступу до

ресурсу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ea13f82-be7b-43ba-90e1-6d9cdac3175f/content>

4. Жиленко Р.В. Соціальне проектування : навчально-методичний посібник для самостійної роботи здобувачів освіти [Електронний ресурс] / Р.В. ЖИЛЕНКО. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/42751>

5. Міжнародні та національні соціальні проекти та програми комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни [Електронний ресурс] / Київ КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ad70231a-50d4-4ef9-9ee4-3df1ccc41728/content>

Hevchuk N.S., Rudnytska V.V. RELEVANCE OF SOCIAL PROJECTS AT THE LOCAL LEVEL.

Summary. The article emphasizes the significance of social projects at the local level and their relevance in contemporary society. The main focus is on the importance of disseminating social advertising among the target audience, which is a key element of successful project implementation. In particular, special attention is paid to identifying and addressing urgent social issues that exist at the local level.

Key words: relevance, social projects, local level, social advertising, target audience, importance, urgent social issues.

УДК 349.3: 364.044.24

Наталія ГЕВЧУК,
к.п.н., завідувач кафедри соціальної роботи, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpnpu.edu.ua
Денис ТЕРНАВСЬКИЙ,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b20.ternavskyi@kpnpu.edu.ua

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ

Гевчук Н.С., Тернавський Д.В. Загальна характеристика проблем малозабезпечених сімей. Розкрито сутність малозабезпеченості як складної життєвої обставини та її причини. Проаналізовано та описано проблеми малозабезпечених сімей. Схарактеризовано проблеми у соціальній роботі з малозабезпеченими сім'ями.

Ключові слова: сім'я, складні життєві обставини, малозабезпеченість, малозабезпечена сім'я, рівень життя.

Вступ. Сім'я як соціальний інститут зазнає впливу суспільних змін, що може призводити як до позитивних та і негативних явищ. Трансформаційні процеси, що відбуваються в нашому суспільстві, торкаються сім'ї та призводять до проблем всередині неї, що відбивається головним чином на її основних функціях. Настає криза сім'ї, яка полягає у тому, що сім'я не задовольняє потреби суспільства в фізичній та духовній репродукції населення, суспільство ж не забезпечує нормальних умов життєдіяльності сім'ї.

Криза сім'ї є доволі поширеною та виявляється у розвитку проблемних сімей, зміні суспільних та сімейних цінностей, зменшенні показників народжуваності дітей, значній кількості розлучень, ослабленні виховної функції сім'ї, появі психологічних проблем членів сім'ї, тощо.

Багато сімей стикаються зі значними складнощами, які безпосередньо пов'язані з кризовими явищами, що відчутні як у всьому українському суспільстві, так і в окремих його сферах. Ці проблеми негативно впливають на внутрішню атмосферу в родині та викликають стійкі сімейні проблеми.

Серйозною проблемою є нестабільність економічної ситуації. Багато сімей змушені стикатися з фінансовими труднощами, що можуть значно позначитися на їх забезпеченості.

Малозабезпечені сім'ї є особливою категорією, що мають ряд проблем, які потрібно усвідомити та переосмислити з метою винайдення шляхів для покращення умов, у яких перебуває така сім'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми малозабезпеченості в Україні та шляхи її вирішення досліджувалися багатьма вітчизняними науковцями, такими як І. Андрієнко, О. Давидюк, М. Коломойцев, Л. Потабенко, М. Сокол, В. Стрепко, О. Ярошенко та ін.

Мета. Проаналізувати та описати проблеми у соціальній роботі з малозабезпеченими сім'ями.

Результати дослідження. Сучасна українська сім'я зіштовхнулася із проблемою несталості життєвих планів в умовах економічної нестабільності в результаті чого вона потрапляє в складні життєві обставини та стає незахищеною. Складні життєві обставини негативно впливають на життя, стан здоров'я та функціонування сім'ї, що призводить до проблем в сім'ї.

Однією з таких обставин є малозабезпеченість сім'ї. Малозабезпеченість є таким станом сім'ї, коли остання не може задовольнити свої потреби в одязі, харчуванні та інших засобах існування. Причини, внаслідок яких сім'я стає матеріально незахищеною, носять об'єктивний характер, тобто не залежать від волі людини. Це певні складні життєві обставини, які визнаються суспільством поважними. До таких обставин можна віднести інвалідність, похилий вік членів сімей, соціальний (сімейний) стан допомогоюодержувачів (багатодітні сім'ї) тощо. У таких випадках є реальна потреба сім'ї у соціальній допомозі [2, с. 35, 36].

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», малозабезпечена сім'я – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї [4].

Така сім'я не може виконувати свої функції через виникнення умов, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самотійно. Виконання або невиконання сімейних функцій має величезне значення для її життєдіяльності, розвитку та соціалізації всіх членів сім'ї. Навіть неповне виконання однієї або кількох функцій може призвести до розладу відносин між членами сім'ї або навіть до її розпаду.

Через безліч обставин сім'ї з низькими доходами стикаються з безліччю проблем, що перетинаються. Зовнішні потрясіння та внутрішні обставини в сукупності створюють переважну мережу факторів, що підривають здатність сімей та окремих осіб пом'якшити своє становище. Досягти висхідної соціальної мобільності стає все важче, особливо для малозабезпеченої сім'ї. Через обмеженість фінансових ресурсів сім'ї з низькими доходами більш вразливі до непередбачених подій. Вони менш здатні впоратися та відновитися, коли відбуваються непередбачені ситуації, такі як госпіталізація, смерть годувальника, рецесія чи пандемія.

Низький дохід може мати значний вплив на сім'ю і призвести до її дестабілізації, насамперед до послаблення захисної функції сім'ї, як матеріальної, так і психологічної. Це явище характеризується рядом проблем, що притаманні малозабезпеченій сім'ї.

По-перше, малозабезпечена сім'я не в змозі повністю задовольнити свої матеріальні потреби. Важливою проблемою сім'ї є її матеріальне забезпечення – загальний рівень життя, в який входить і рівень заробітної плати, і забезпеченість товарами широкого вжитку, благоустрій побуту, організація вільного часу тощо [6, с. 159].

Життєдіяльність сім'ї безпосередньо пов'язана із задоволенням певних потреб її членів, які й зумовлюють різні функції сім'ї. Зрозуміло, що проблема матеріальної забезпеченості сім'ї не єдина для нормального її функціонування, але це той фундамент, який дає змогу кожній сім'ї отримати все необхідне для усіх її членів і, перш за все, для дітей [1, с. 12]. Тобто, для того щоб сім'я нормально функціонувала, вона повинна мати можливість задовольняти всі свої потреби.

Малозабезпечена сім'я стикається з численними матеріальними проблемами, які впливають на їхнє щоденне життя. Недостатній дохід є основною причиною матеріального стресу для таких сімей. Життя в умовах малозабезпеченості вимагає багато зусиль та фінансових затрат, через що сім'ям доводиться економити на основних потребах. Раціон харчування таких сімей є обмеженим та не завжди здоровим, що негативно впливає на фізичний розвиток дітей. Переважна більшість малозабезпечених сімей мешкає у житлі, площа та комфорт якого не задовольняє елементарних потреб, а відсутність достатніх фінансових ресурсів також може призвести до становлення небезпечних умов проживання, таких як негігієнічні умови або недостатня теплоізоляція житла. Малозабезпечені сім'ї практично не мають можливості оплачувати послуги освіти, туристичні, рекреаційні послуги, та не завжди можуть собі дозволити медичне обслуговування, що може призвести до погіршення стану здоров'я та поширення захворювань.

По-друге, окрім матеріальних потреб, в кожній сім'ї є духовні потреби. Задоволення духовних потреб сім'ї має вирішальне значення для загального благополуччя та щастя її членів. Духовне задоволення забезпечує відчуття мети, сенсу та зв'язку з чимось більшим, ніж ти сам. Це допомагає людям розвинути почуття ідентичності, цінності та переконання, які керують їхніми діями та рішеннями. У контексті сім'ї задоволення духовних потреб може сприяти почуттю приналежності, єдності та спільної мети [4].

Проте, варто зауважити, що матеріальні та духовні потреби взаємопов'язані, тому що, відсутність задоволення базових потреб, таких як їжа, житло, одяг і т.д., може створювати значні перешкоди для духовного розвитку, та призводити до психологічних проблем. Коли людина зосереджена на виживанні, їй важко думати про щось інше.

Недостатність ресурсів може призвести до відчуття безсилля та незадоволення власним життям. Це може призвести до зниження самооцінки та почуття гідності. Основною проблемою є брак доступу до культурних та розважальних заходів, що також може поглиблювати почуття відчуженості та соціальної ізоляції. Батькам стає важко підтримувати баланс між роботою та особистим життям, що не дозволяє їм проводити час удома, піклуючись про своїх дітей, а також бути активними та брати участь у шкільній, позакласній діяльності та громадському житті. За цих умов стає неможливий духовний та інтелектуальний розвиток дітей, а найголовніше їх соціалізація. Через це батьки можуть відчувати відповідальність та провину за нездатність забезпечити своїм дітям нормальне життя [7].

Не меншим є вплив малозабезпеченості на сферу відносин у сім'ї. Низький рівень життя може створити значний стрес для сімей та може сприяти конфлікту між батьками, який відіграє ключову роль у динаміці сім'ї та може бути провісником негативних наслідків для дітей. Конфлікти можуть також виникати між дітьми та батьками через економічний тиск.

Специфічні проблеми виникають при соціальній роботі з такими сім'ями. Соціальний працівник при роботі з малозабезпеченою сім'єю повинен враховувати що різні сім'ї залежно від складу, чисельності, статевовікових характеристик, освітнього та професійно-кваліфікаційного рівня її членів, їх особистісних характеристик володіють різним адаптаційним потенціалом, різними можливостями реалізації цього потенціалу. Аналізуючи вищевказані проблеми, можна зазначити, що адаптивні можливості малозабезпечених сімей низькі. При роботі з малозабезпеченими сім'ями соціальний працівник буде зустрічатися з відсутністю ініціативи та пасивністю членів сім'ї, перекладанням відповідальності на інших та прагнення звинувачувати в своїх бідах інших (членів сім'ї, громаду, державу). Для таких сімей характерне невміння ставити цілі і домагатися їх через острах ризику [1, с. 12].

Головна проблема з малозабезпеченими сім'ями полягає у тому, що багато сімей не знає ні про наявність, ні про діяльність різних державних і соціальних служб допомоги, що може бути пов'язано з відсутністю доступної інформації.

Тому багато малозабезпечених сімей навіть не знають, що існують програми та соціальні послуги, які можуть допомогти їм вирішувати проблеми.

Крім того, недоступність соціальної допомоги та послуг є ще однією серйозною проблемою. Навіть якщо малозабезпечена сім'я знає про існування певної програми, вона може зіткнутися зі складними процедурами та вимогами для її отримання. Це може включати велику кількість документів, довгий строк розгляду заявки та низьку ймовірність отримання допомоги.

Нарешті, слабка координація між різними органами та службами соціального захисту становить ще одну проблему при роботі з малозабезпеченими сім'ями. Часто відсутність спільної стратегії та взаємодії між різними організаціями та службами призводить до дублювання зусиль та втрати ресурсів.

Висновки. Отже, малозабезпечена сім'я як категорія отримувачів соціальних послуг має ряд проблем, що визначають особливості соціальної роботи з нею. Соціальний працівник, повинен не тільки допомагати родині пережити труднощі, залучаючи державну допомогу, а й навчити сім'ю самопомоги, взаємодопомоги, які дають більший ефект, ніж матеріальна допомога.

Загалом, у соціальній роботі з малозабезпеченими сім'ями виникають різні проблемами, які впливають на процес допомоги таким сім'ям. Для досягнення кращих результатів у цій сфері важливо забезпечити доступну та якісну соціальну підтримку для малозабезпечених сімей та зміцнити співпрацю між різними структурами та організаціями. Таким чином, можливо покращити життя малозабезпечених сімей та забезпечити їм рівні можливості у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Будяк А. Проблеми розвитку сучасної сім'ї в Україні. Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя: Матеріали X міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 28 грудня 2020 року): тези доповідей / Відп. ред. П.О. Куцик. Львів : Львівський торговельно-економічний університет, 2020. С. 12 URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/fakultety/Urydychny/Nauka/2020-Conf_UF.pdf#page=107

2. Коломойцев М. Правове регулювання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Дніпропетровськ, 2015. С. 199 URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/k/dissertations/1/3.pdf>

3. Потабенко Л. Малозабезпеченість як вид соціального ризику. Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред. О. В. Покатаєвої]. У 2-х томах. Запоріжжя : КПУ, 2019. № 3 (36). Т. 1. С. 98-103. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/tom_1/17.pdf

4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14%7C#Text>

5. Закон України Про соціальні послуги (від 17.01.2019 р. № 2801-IX) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

6. Рашкован М. Психологічні проблеми сім'ї як соціальної групи. Матеріали XIV наукової конференції молодих вчених ОДЕКУ. Соціальні науки. Одеса, 2015. С. 159. URL: <https://odeku.edu.ua/wp-content/uploads/tezi-kmv-odeku-2015.pdf>

7. Who Are Lower-Income Families. URL: <https://cityofgood.sg/colabs-sg/lower-income-families-colabs/who-are-lower-income-families/>

Hevchuk N.S., Ternavskiy D.V. GENERAL CHARACTERISTICS OF PROBLEMS WITH LOW-INCOME FAMILIES.

Summary. The essence of poverty as a complex life circumstance and its causes are revealed. The problems of low-income families are analyzed and described. Problems in social work with low-income families are characterized.

Key words: family, difficult life circumstances, low income, low income family, standard of living.

УДК 364:172(075.8)

Наталія ГЕВЧУК,
к.п.н., завідувач кафедри соціальної роботи, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpnpu.edu.ua
Юлія ЮСТИМЕНКО,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b21.yustymenko@kpnpu.edu.ua

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З КОРИСТУВАЧАМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Гевчук Н.С., Юстименко Ю.В. Етичні аспекти індивідуальної роботи з користувачами соціальних послуг. Стаття зосереджена на аналізі етичних аспектів індивідуальної роботи з користувачами соціальних послуг. Вона висвітлює основні проблеми, з якими стикаються фахівці соціальної сфери, такі як конфлікти інтересів, недовіра з боку клієнтів, стрес, емоційне вигорання, тощо. У статті розглядаються ключові тенденції та актуальні проблеми, пов'язані з етичними аспектами індивідуальної роботи з клієнтами. Також надаються рекомендації щодо можливих шляхів вирішення цих дилем, що мають на меті покращення якості надання соціальних послуг та зміцнення етичних стандартів у сфері соціальної роботи.

Ключові слова: професійна етика, соціальна робота, етичні дилеми, етичні принципи, індивідуальна робота.

Вступ. Сучасне суспільство стикається з низкою складних соціальних проблем, які часто потребують індивідуального підходу у наданні підтримки та допомоги. У світі, де розвиток суспільства тісно пов'язаний із соціальними процесами та взаємодією між людьми, важливість етичних аспектів в роботі з користувачами соціальних послуг надзвичайно велика. Забезпечення гідного та ефективного обслуговування клієнтів вимагає від фахівців у галузі соціальної роботи не лише професійних навичок, але й уважного ставлення до етичних принципів. Фахівці соціальної сфери, відповідаючи на потреби своїх клієнтів, регулярно зіштовхуються з етичними питаннями, пов'язаними з їхньою роботою. Визнання цих аспектів важливе не лише для забезпечення якісної підтримки клієнтів, але й для підтримки високих стандартів професійної моралі та етики. У цьому контексті вивчення етичних аспектів індивідуальної роботи з користувачами соціальних послуг стає актуальним завданням для подальшого розвитку соціальної практики.

Мета статті. Метою цієї статті є ретельний аналіз та узагальнення ключових етичних аспектів, що пов'язані з індивідуальною роботою з користувачами соціальних послуг. Через розгляд актуальних публікацій та досліджень у цій галузі, ми спробуємо виокремити основні проблеми, з якими стикаються фахівці соціальної сфери, а також запропонувати можливі шляхи вирішення цих етичних дилем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми провели ретельний аналіз найновіших досліджень і публікацій, що стосуються етичних аспектів індивідуальної роботи з користувачами соціальних послуг. Розглянули «Етичний кодекс спеціалістів з соціальної роботи України» (2005) – документ, що встановлює норми та принципи, які визначають етичні стандарти для спеціалістів у галузі соціальної роботи. Також проаналізували «Етичний кодекс Української асоціації соціальних працівників (УАСП)». Аналіз дозволив нам виявити ключові тенденції та актуальні проблеми, які порушуються в цій галузі. Будучи ознайомленими з останніми дослідженнями, ми готові висвітлити ці важливі аспекти в нашій статті, щоб забезпечити об'єктивний та інформативний аналіз етичних питань, що виникають у взаємодії з користувачами соціальних послуг.

Результати дослідження. Соціальна робота, як сфера професійної діяльності, покликана надавати допомогу людям, які стикаються з різними складнощами та проблемами у своєму житті. Ефективність та гуманність цієї допомоги значною мірою залежить від дотримання соціальними працівниками етичних принципів, які виступають основою їхньої професійної діяльності.

Соціальна робота дає можливість для самореалізації тим, хто має здатність співчуття, розуміння проблем інших та бажання допомогти їм жити гідно, незважаючи на труднощі. Для успішної практики у соціальній роботі також необхідні інші якості та здібності, які формуються в процесі професійного зростання та визначаються специфікою завдань, що впливають зі спеціалізації соціальних працівників [3]. Сфера соціальної роботи відноситься до важких професій, як з фізичної, так і з психологічної точки зору, оскільки соціальні

працівники стикаються з важкими та складними аспектами людського життя. Ця діяльність супроводжується значною втратою психічної енергії, що може викликати стан втоми та емоційне виснаження. Процес соціальної роботи не завжди приносить очікувані результати, іноді працівники стикаються з невдачами, переживають розчарування та негативний досвід. Професійна діяльність соціального працівника сповнена етичних дилем, що потребують чіткого й обґрунтованого вирішення. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи слугує компасом, який веде фахівців у цій складній сфері, забезпечуючи високий рівень відповідальності та якості надання соціальних послуг [5, с. 22-28].

Розглянемо деякі етичні принципи соціальної роботи:

Повага до гідності кожної людини: Цей етичний принцип передбачає, що соціальні працівники повинні виявляти повагу до гідності та індивідуальності кожної особи, з якою вони працюють. Це включає в себе уникнення будь-якої форми дискримінації чи приниження особистості, незалежно від її статусу, релігії, етнічної приналежності, гендерної ідентичності тощо. Повага до гідності передбачає активне слухання, розуміння та врахування потреб та бажань клієнтів у всіх аспектах їхнього життя.

Пріоритетність інтересів клієнтів: Цей принцип визначає, що соціальні працівники мають ставити інтереси своїх клієнтів на перше місце у своїй роботі. Це означає, що їхні дії та рішення повинні бути спрямовані на забезпечення благополуччя, самореалізації та задоволення потреб та бажань клієнтів, у відповідності з їхніми цілями та цінностями.

Толерантність: Цей принцип вимагає від соціальних працівників бути толерантними до різноманітності та індивідуальності своїх клієнтів. Вони повинні бути відкритими до різних культур, традицій, переконань і життєвих шляхів, розуміти та поважати цю різноманітність та ставитися до неї без упереджень. Толерантність передбачає створення відкритого та прийняттого середовища для всіх клієнтів, де вони можуть почувати себе комфортно та підтримано.

Довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта: Цей етичний принцип передбачає створення довірчих відносин між соціальними працівниками та їхніми клієнтами, що базується на взаємному розумінні, повазі та емпатії. Спеціалісти забезпечують сприятливе середовище для відкритого спілкування та співпраці, де клієнти можуть відчувати себе підтриманими та зрозумілими.

Доступність послуг: Цей принцип передбачає забезпечення доступності соціальних послуг для всіх шарів населення, незалежно від їхнього соціального статусу, фінансових можливостей чи інших обставин. Спеціалісти забезпечують рівний доступ до необхідних ресурсів та послуг, а також створюють безбар'єрні умови для отримання допомоги та підтримки.

Конфіденційність: Цей етичний принцип передбачає обов'язок збереження конфіденційності та захисту особистої інформації клієнтів. Спеціалісти з соціальної роботи повинні гарантувати, що будь-яка інформація, отримана в процесі роботи з клієнтами, залишається конфіденційною та не розголошується

третім особам без згоди клієнта, за винятком випадків, передбачених законом або етичними стандартами.

Дотримання норм професійної етики: Цей принцип передбачає виконання соціальними працівниками встановлених стандартів та правил поведінки, які визначаються професійними асоціаціями та організаціями. Спеціалісти повинні діяти відповідно до цих норм, ураховуючи етичні принципи та цінності професії, та вживати всіх заходів для збереження довіри громадськості до соціальної роботи [4].

Принцип гуманізму в соціальній роботі соціального працівника становить основу його діяльності, орієнтованої на повагу до гідності, прав та потреб людини. Гуманістичний підхід передбачає надання допомоги з урахуванням індивідуальних особливостей та контексту ситуації, а не виходячи з загальних стереотипів чи шаблонів. Соціальний працівник, відповідно до цього принципу, сприяє розвитку самооцінки та самоповаги клієнтів, підтримує їх у здійсненні власних рішень та пошуку ресурсів для досягнення своїх цілей. Гуманістичний підхід передбачає також активну слухову та емпатичну взаємодію з клієнтом, покликану зміцнювати відчуття власної значущості та приналежності до суспільства.

Узагальнюючи принципи соціальної роботи, можемо відзначити, що повага до гідності кожної людини є найбільш важливим і фундаментальним принципом. Пріоритетність інтересів клієнтів відображає готовність соціального працівника допомагати, враховуючи їхні потреби та прагнення. Толерантність відкриває двері для розуміння та прийняття різноманітності людей та їхніх життєвих обставин. Довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта створюють основу для успішної співпраці та досягнення позитивних результатів. Доступність послуг забезпечує рівний доступ до необхідної допомоги для всіх. Конфіденційність та дотримання норм професійної етики гарантують захист приватності та довіри клієнтів. Ці принципи формують основу ефективної та людяної соціальної роботи, спрямованої на підтримку та розвиток кожної особистості [1].

Професійно-етичні якості є необхідною складовою роботи соціального працівника, оскільки вони визначають якість та результативність його діяльності. Сучасний світ вимагає від професіоналів не лише знань і навичок, але й вищих стандартів етичності та моралі. У цьому контексті важливо розглянути ключові аспекти, які визначають професійно-етичні якості соціального працівника.

По-перше, високий рівень етичності та чесності є невід'ємною частиною професійної підготовки. Соціальний працівник повинен дотримуватися моральних засад та стандартів поведінки, розвивати свій внутрішній компас і вести себе з відповідальністю перед клієнтами та суспільством.

Другий значущий аспект – це розвинені комунікаційні вміння. Ефективне спілкування з різними людьми, вміння слухати і розуміти, а також вміння конструктивно вирішувати конфлікти є ключовими вміннями для соціального працівника. Вміння вести діалог з різними категоріями населення та співпрацювати з ними на основі взаємної поваги та відкритості є важливими складовими успішної практики.

Третій аспект – це емпатія. Здатність сприймати та розуміти почуття та потреби інших людей, відчувати їхні емоції та ставитися до них з розумінням і співчуттям – це важливий аспект роботи соціального працівника.

Усі ці якості сприяють побудові довірчих відносин з клієнтами, створенню ефективних програм та послуг і сприяють розвитку людського потенціалу та гармонії в суспільстві [6, с. 49-51].

При індивідуальній роботі з клієнтами фахівці соціальної сфери часто зіштовхуються з різноманітними проблемами, які виникають на шляху надання ефективної допомоги та взаємодії з клієнтами. Ось деякі з найпоширеніших проблем із запропонованими можливими шляхами їх вирішення:

Недостатня довіра клієнтів: Деякі клієнти можуть відчувати недовіру до фахівця соціальної сфери через попередні негативні досвіди або стереотипи. Щоб побудувати довіру, фахівець повинен проявити емпатію, відкритість і чуйність до потреб та переживань клієнта. Активне слухання, вираження співчуття та встановлення відкритого та конфіденційного спілкування можуть сприяти проявам довіри.

Конфлікти інтересів: Іноді фахівець може опинитися в ситуації, коли його власні цінності, переконання або внутрішні правила протистоять інтересам клієнта. У таких випадках важливо зосередитися на потребах та благополуччі клієнта, дотримуючись принципів толерантності, відкритості та поваги до автономії.

Недостатня ефективність допомоги: Іноді фахівець може зіткнутися з труднощами у досягненні позитивних результатів в роботі з клієнтом. У таких ситуаціях важливо пошукати альтернативні підходи та стратегії, спрямовані на вирішення проблеми. Це може включати залучення інших фахівців або ресурсів, розвиток індивідуалізованих планів допомоги та постійний моніторинг результатів.

Порушення конфіденційності: Збереження конфіденційності є важливою складовою професійно-етичної поведінки. Фахівець повинен дотримуватися всіх правил і норм збереження конфіденційності та захищати особисті дані клієнта. Регулярне нагадування клієнтам про політику конфіденційності та здійснення комунікації в безпечних середовищах допоможе уникнути порушень цієї проблеми.

Стрес: Фахівці соціальної сфери, що працюють індивідуально з клієнтами, зазнають значного стресу у зв'язку зі складністю випадків та високими очікуваннями від клієнтів. Це може призводити до фізичних та емоційних перевантажень. Шляхи подолання цього включають в себе регулярні паузи під час робочого дня, практику релаксаційних методик, таких як медитація або йога, а також взяття участі в сесіях консультування зі стресу.

Емоційне вигорання: Є поширеною проблемою серед фахівців соціальної сфери через постійний контакт з важкими випадками та надмірне співчуття. Для подолання цього, важливо забезпечити собі підтримку зі сторони колег та керівництва, використовувати стратегії для збереження особистих меж, а також брати участь у групових сесіях підтримки та супервізії.

Невідповідність інтересів з колегами: Це може створювати додатковий стрес для фахівців соціальної сфери. Важливо виявити причини конфліктів та

розв'язати їх шляхом відкритого спілкування, пошуку компромісів та використання тренінгів з комунікаційних навичок або конфліктології. Також корисною може бути участь у супервізійних сесіях для отримання допомоги в управлінні конфліктами та підтримки в складних ситуаціях.

Рішення цих проблем вимагає від фахівців соціальної сфери високої моральної зрілості, вміння адаптуватися до різноманітних ситуацій та навичок ефективної комунікації та співпраці з клієнтами. Також важливо продовжувати професійний розвиток та отримання додаткової підготовки з етичних питань для вирішення найскладніших етичних дилем.

Для вирішення цих етичних дилем фахівцям соціальної сфери рекомендується:

- Будувати відкриті та довірливі стосунки з клієнтами.
- Чесно та прозоро інформувати клієнтів про їх права, можливості та обмеження.
- Забезпечувати постійний професійний розвиток для підвищення навичок та компетентності у сфері соціальної роботи.
- Розвивати співпрацю та комунікацію між колегами для підтримки один одного.
- Вирішувати конфлікти та проблеми шляхом відкритого діалогу та співпраці.
- Впроваджувати практики саморефлексії та самопідтримки серед персоналу.
- Створювати системи менторства та взаємопідтримки для нових працівників та тих, хто потребує додаткової підтримки.
- Розвивати відкрите та довірливе середовище для спілкування та вирішення конфліктів шляхом взаємопорозуміння та співпраці.
- Демонструвати щирий інтерес до проблем клієнта, уважне слухання без перебивання, перефразування та уточнення його слів.
- Приймати клієнта таким, яким він є, без осуду та критики, визнання його права на власні думки, почуття та рішення.
- Аналізувати те, як власні цінності та переконання можуть впливати на роботу з клієнтом.
- Інформувати клієнта про наявність конфлікту інтересів та пропозиції альтернативної допомоги.
- Нерозголошувати конфіденційної інформації третім особам без згоди клієнта.
- Вивчати інноваційні підходи та технології у соціальній роботі.
- Брати участь у навчаннях, семінарах, курсах підвищення кваліфікації.
- Збалансувати роботу та особисте життя-це допомагає уникнути перевтоми та емоційного вигорання [1].

Етичні дилеми нерозривно пов'язані з діяльністю фахівців соціальної сфери, являючи собою не просто складні питання, а й постійний виклик, що потребує рефлексії та самовдосконалення. Дотримання етичних принципів є основоположним фактором у забезпеченні якісної та ефективної допомоги

Дотримання етичних принципів – це не лише особистий вибір фахівця соціальної сфери, а й його професійний обов'язок. Це шлях до надання якісної та ефективної допомоги, що ґрунтується на повазі до особистості клієнта, захисті його прав та інтересів, а також на атмосфері довіри та співпраці [6, с. 95-99].

Висновки. Етичні аспекти індивідуальної роботи з користувачами соціальних послуг стають все більш важливими у сучасному світі. Спільні зусилля фахівців та організацій у забезпеченні етичної практики стають ключовим елементом успішної та ефективної роботи в соціальній сфері.

Дотримання етичних принципів - це запорука успішної роботи фахівця соціальної сфери та гарантія надання якісної допомоги клієнтам.

Під час індивідуальної роботи з клієнтами соціальні працівники можуть стикатися з різноманітними етичними дилемами, такими як конфлікти інтересів, недовіра з боку клієнтів або навіть емоційне вигорання. Важливо розуміти, що ці ситуації, хоча і можуть бути складними, не є невіршеними.

Наявність етичних дилем не робить роботу фахівця менш цінною. Навпаки, вміння знаходити правильні рішення в складних ситуаціях свідчить про його професійну зрілість та відповідальність.

Конфлікти, наприклад, можуть виникати через різницю у потребах та очікуваннях між працівниками та клієнтами, але вони можуть бути вирішені через відкритий діалог, взаємопорозуміння та пошук компромісів.

Уникнення прояву агресії та збереження спокійності та професійності є ключовими аспектами в індивідуальній роботі з клієнтами. Важливо навчитися ефективно управляти своїми емоціями та вміти вислуховувати і реагувати на ситуації з відкритим розумінням та толерантністю. Дотримання етичних норм і принципів, а також вищих моральних стандартів є невід'ємною складовою соціальної роботи. Це допомагає підтримувати довіру клієнтів, створює основу для здорових взаємин та сприяє досягненню позитивних результатів у роботі з людьми, які потребують допомоги та підтримки. Таким чином, етична складова у соціальній роботі не тільки забезпечує правильний процес, але й відіграє ключову роль у підтримці гідності та добробуту клієнтів.

Загалом, важливість соціальної роботи полягає в тому, щоб забезпечити допомогу тим, хто найбільше потребує цього, з дотриманням високих етичних стандартів. Це вимагає не лише знань і навичок у сфері соціальної роботи, але і моральної та етичної відповідальності, що становить основу взаємодії з клієнтами та іншими учасниками процесу надання соціальних послуг.

Етична складова у цій сфері відіграє важливу роль у забезпеченні довіри клієнтів, покращенні якості надання послуг та збереженні професійних стандартів. Вона сприяє розвитку сприятливого середовища для емоційного, соціального та психологічного розвитку клієнтів, а також сприяє зміцненню соціальної солідарності та розбудові гармонійного суспільства.

Список використаних джерел

1. Етичний кодекс соціального працівника. Фахівці шелтерів навчаються. *Соціальне служіння Елеос-Україна*. URL: <https://eleos.com.ua/etychnyj-kodeks-sotsialnogo-pratsivnyka-pratsivnyky-shelteriv-prodovzhuyut-navchannya/>

2. Зозуляк-Случик Р. В. Етика соціальної роботи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 190 с.

3. Національна асоціація соціальних працівників – громадської організації. *НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ – ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ*. URL: <https://xn--80azhh.net/>

4. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>

5. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота : навч. посіб. Київ : Акад. пр., соц. відносин і туризму, 2020. 275 с.

6. Сушик І. В. Етика та деонтологія соціального працівника : навч. посіб. Луцьк : ІВВ Луц. НТУ, 2020. 188 с.

Hevchuk N.S., Yustymenko Y.V. ETHICAL ASPECTS OF INDIVIDUAL WORK WITH USERS OF SOCIAL SERVICES

Summary. This article focuses on the analysis of ethical aspects of individual work with users of social services. It highlights the main problems faced by specialists in the social sphere, such as conflicts of interest, mistrust on the part of clients, stress, emotional burnout, etc. The article examines key trends and current problems related to the ethical aspects of individual work with clients. It also provides recommendations on possible ways to resolve these dilemmas, aimed at improving the quality of social services and strengthening ethical standards in the field of social work.

Key words: professional ethics, social work, ethical dilemmas, ethical principles, individual work.

УДК 364.044

Наталія Голова

к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки

Хмельницький національний університет

nata_golova@ukr.net

АДАПТАЦІЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО ПЕНСІЙНОГО ПЕРІОДУ ЖИТТЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Голова Н.І. Адаптація осіб похилого віку до пенсійного періоду життя: соціально-психологічний аспект. В статті розглядаються аспекти адаптації осіб похилого віку до старіння та вплив соціального статусу на цей процес. Досліджені основні «життєві позиції» цієї категорії осіб, що впливають на психологічну адаптованість. Обґрунтовані умови сприятливої адаптації осіб похилого віку до нових умов соціалізації, через призму соціальної роботи, що полягає у соціальному забезпеченні, піклуванні, захисті, а також завдання соціального працівника в цій організації. Обґрунтуванні умови сприятливої адаптації осіб похилого віку до пенсійного періоду життя. Охарактеризовані

стратегії соціальної роботи з самотніми особами: напрями, форми та методи роботи.

Ключові слова: адаптація, соціалізація, особи похилого віку, соціальне забезпечення та піклування.

Вступ. В старості як і в будь – якому віці життя людини не усвідомлюється без суспільних відносин. Зміст існування в цьому суспільстві зводиться до того, щоб бути йому корисним. Бездіяльність в старості сприймається як відмова від індивідуальності, від повноцінного життя. Обмеження з віком фізичних можливостей, відповідно відображається і на психічній сфері осіб похилого віку, цілеспрямовано впливає і на спосіб життя таких людей утруднюючи його при цьому, а як результат визначає місце їх в суспільстві. Цей фактор є важливою умовою формування в поважному віці нової життєвої позиції, яка направлена на відмову від минулого способу життя, соціальної активності та затвердження особи в новій соціальній ролі. Формування нової життєвої позиції має свій активний початок, що пов'язаний із адаптацією особи похилого віку до нових умов життя і подальшим процесом соціалізації, що є безперервним процесом.

На теперішній час процес адаптації є предметом дослідження фахівців багатьох галузей наукового знання. Психологи, філософи, соціологи, педагоги, розкривають різні аспекти цього процесу, досліджують механізми, етапи та стадії, визначають фактори. Однак проблеми адаптації осіб похилого віку у вітчизняній літературі ще не є предметом спеціального дослідження, хоч проблема адаптації дітей, підлітків та дорослих до нових умов проживання чи навчання дуже актуальна і в теоретичному, і в практичному значенні. Майже не дослідженим є вплив пристосування, входження, звикання до пенсійного періоду життя осіб похилого віку в процесі їхньої соціалізації.

Мета статті полягає в обґрунтуванні умов сприятливої адаптації осіб похилого віку до пенсійного періоду життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Адаптація осіб похилого та старечого віку до нових умов проживання як предмету наукового аналізу висвітлена в працях Р. Ануфрієвої, О. Білого, Т. Букіна, Т. Волкова, В. Зайцевої, Н. Ковальнової, Л. Козлової, М. Комлина. Різні аспекти методологічної та теоретичної геронтопсихології життя людей похилого віку розглядали: О. Краснова, А. Лідере (особливості розвитку особистості в період похилого віку), М. Єрмолаєва (структура емоційних переживань в пенсійному віці), Н. Чепелева, М. Смульсон (нарративна психологія людей старечого віку), В. Галкін, В. Болтенко, Н. Дементєва, Є. Шаталова, М. Шахматов Н. Голова. (дослідження адаптації людей похилого віку в геріатричних будинках) [4, с.75-76]. Занепокоює той факт, що мало досліджень адаптації осіб похилого віку до нових умов проживання в соціальній сфері, а саме поведінка осіб в пенсійний період життя, умови проживання в цей період та їх соціальне забезпечення.

Результати дослідження. У психологічному плані адаптації основною проблемою похилого віку є самотність і внаслідок цього втрата необхідних і бажаних контактів, незахищеність перед оточенням, яке несе, як їм здається, загрозу їхньому благополуччю та здоров'ю. Стосунки між сусідами не завжди доброзичливі. Часто ці стосунки перетворюються у довготривалу війну. Поразки

виникають у вигляді дезадаптації, інфарктів, інсультів та інших захворювань. Часто хвороблива підвищена підозрілість одинокої людини провокує спалахи гніву в близького оточення.

Досліджені основні «життєві позиції» людей похилого віку, що впливають на психологічну адаптованість:

1. *«Конструктивна» позиція*, люди з таким орієнтуванням все життя були спокійними та задоволеними. Вони позитивно ставляться до життя, здатні змиритися зі смертю, яка наближається, активні та настроєні на надання допомоги іншим. Зі старості трагедії не роблять, шукають розваг і контактів із людьми.

2. *«Залежна» позиція* притаманна людям, які все життя не зовсім довіряли собі, були безвольними, пасивними. Старіючи, вони з ще більшим зусиллям шукають допомоги, визнання, не отримуючи його почувають себе нещасними.

3. *«Захисна» позиція* формується у людей з підвищеним механізмом до опору. Вони не прагнуть зближення з людьми, тримаються замкнено, відгороджуючись від людей. Старіння сприймають з обуренням.

4. *Позиція «ворожості до світу»*. Такі особи звинувачують оточуючих і суспільство у всіх невдачах, які вони перетерпіли в житті. Такі люди підозрілі, агресивні, нікому не довіряють, відчують відразу до старості.

5. *Позиція «ворожості до себе і свого життя»*, яка виражається у пасивності, зникненні зацікавленості та ініціативи. Такі люди схильні до погіршення настрою і фаталізму, почувають себе самотніми. Своє життя вони вважають не вдалим, ставлення до смерті не травмуюче – як звільнення від існування [4, с.77-89].

Наведені дані про вікові особливості психологічної адаптованості людей дають змогу врахувати цей параметр під час проведення та надання психологічної та корекційної допомоги, експериментально – психологічного обстеження, діагностики відхилень від норми і т.д.

Виділяють деякі аспекти адаптації осіб похилого віку до старіння:

- зміна соціальної позиції;
- місце похилої людини в суспільстві та відносини з ним;
- побудова нового образу життя похилої людини за допомогою нарративу.

Одним із аспектів сприятливої адаптації, що впливає на соціалізацію особистості є соціальне піклування, обслуговування та забезпечення. На сьогоднішній день, піклуючись про людей похилого віку держава створює системи соціального забезпечення в Україні (будинки – інтернати, геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці).

Аналізуючи адаптованість осіб похилого віку до нових умов пенсійного періоду життя зосередимо свою увагу на такому виді соціального забезпечення як соціальне обслуговування. Це такий вид соціального забезпечення який реалізується в різноманітних формах. Соціальне обслуговування являє собою надання підтримки матеріального характеру, у вигляді позитивних дій з боку відповідних державних органів на користь непрацездатної особи.

Зазначимо, що будинки – інтернати є стаціонарною соціально – медичною установою загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду,

побутового і медичного обслуговування. Людина, яка потребує допомоги може її отримати. Змінюючи одне соціальне оточення на інше, тобто змінюючи мікросередовище людина при цьому по різному проходить процес адаптації. Цей процес великою мірою залежить від тих умов і того середовища в якому вона раніше перебувала. Так, якщо людина похилого віку жила в сім'ї, де були діти, онуки – вона набагато важче переносить процес адаптації, а інколи взагалі не витримуючи покидає заклад соціального обслуговування. Ті люди, які й раніше були самотні, швидко адаптуються до нових соціальних умов. Бо саме в таких закладах вони відчують свою значущість і потрібність в цьому світі. Розглядаючи процес підготовки людини похилого віку до засвоєння нових умов, які створюють пансіонати соціального обслуговування, треба мати на увазі, що прийняття на кожному етапі життєвого шляху нових та залишення старих ролей, так само як і адаптація до зміни їх змісту та співвідношення, вимагає від індивіда відповідної підготовки, тобто соціалізації. При цьому рольова визначеність можна розглядати тільки в якості фактора адаптації, бо її значення для успішної орієнтації досить велике. Таким чином, рольова адаптація є однією із складових соціальної адаптації особистості.

Соціалізація передбачає адаптацію до середовища з урахуванням індивідуальних особливостей. Одним із показників соціалізації є ідентифікація з виконуваними функціями, що прописані соціальною роллю (статусом). Важливо, щоб ця роль знайшла своє відображення в Я – образі старої людини, при цьому мала позитивне емоційне забарвлення. Зазначимо, що похилий вік не завжди асоціюється з позитивом, особливо на фоні перебування в геріатричних центрах. Тому тут виникає необхідність психологічної допомоги по формуванню нової ідентичності, нового сенсу життя.

Вибираючи методи роботи з людьми похилого віку соціальний працівник має брати до уваги особливості емоційної сфери, щоб мати можливість впливу на неї, з реабілітаційною та корекційною метою. Робота має бути направлена на ту сторону психічної діяльності, яка складає сферу її особистісних цінностей. Зазвичай люди похилого віку схильні до негативних емоцій. Оскільки змінився їхній соціальний статус, мікросередовище в якому вони знаходяться, ролі які вони виконували, знизилася соціальна і біологічна адаптивність, працеспроможність, продуктивність діяльності, фізичні зміни, що вплинули на самопочуття. Неспроможність старої людини, щось робити для інших викликає у неї почуття неповноцінності, роздратованості та бажання заховатися, котре в майбутньому переросте в байдужість до навколишнього світу [3, с.187-190].

Головне врахувати те, що кожна особа похилого віку – це особистість і як особистість є самоцінністю. Особистість визначає й особливості процесу старіння. Кожна людина унікальна у своєму «Я». Тому слід розглядати старість як період розвитку, який відіграє специфічну роль в системі життєвого циклу людини. Як зазначає М.В.Єрмолаєва, саме тут стає можливим пояснити життя людини в цілому, її смисл і цінність для наступних поколінь[3, с.195].

Розглядаючи старість як вік розвитку, можна припустити, що провідна діяльність на цьому етапі є структуризація та передача досвіду. Іншими словами, позитивна інволюція в старості можлива в тому випадку, коли особа похилого віку знайде можливість реалізувати накопичений досвід в значущій для інших

справі й при цьому вкласти в нього частку своєї життєвої мудрості індивідуальності та індивідуальності [1, с.23].

Для соціальних працівників необхідно, насамперед, розуміння безлічі психологічних, психопатологічних, соматичних, морально-етичних проблем, що виникають у осіб похилого віку, оволодіння методиками і технологіями у роботі з такою категорією населення.

Неминуче наступаючі в старості вікові зниження адаптаційних можливостей компенсується професійною майстерністю, глибокими пізнаннями і навичками, придбаними протягом усього життя. Адаптаційні механізми дійсно знижуються, але це може бути успішно компенсовано високим рівнем суджень, широтою кругозору.

Визначаючи проблеми осіб геронтологічної групи, можна виокремити завдання, що постають перед соціальним працівником в організації соціального забезпечення та піклування :

- надавати допомогу у вигляді організації дозвілля;
- активізувати комунікативну сторону спілкування;
- зробити процес входження людини в нову соціальну групу безболісним;
- організовувати діяльність людини похилого віку так, щоб вона отримувала емоційне задоволення (вплив соціального працівника на емоційну сферу через індивідуально - особистісний підхід дає можливість зрозуміти людині свою соціальну значущість);
- організовувати особистісну працю людини похилого віку як головного показника досягнення емоційної стабільності, а відповідно успішної адаптації [2, с.114-120].

Тому для того, щоб успішно працювати з людьми похилого віку, соціальному працівникові потрібно знати їхнє соціально-економічне положення, особливості характеру, матеріальні і духовні потреби, стан здоров'я, бути добре обізнаним про досягнення науки і практики в цьому напрямку. Зміна соціального статусу людини в старості, як показує практика, насамперед, негативно позначається на їх моральному і матеріальному становищі, негативно впливає на психічний стан, знижує його опірність до захворювань і адаптацію до змін навколишнього середовища.

Показником адаптованості виступає *соціальний статус особи* – становище людини в соціальній ієрархії суспільства. Він включає в себе:

- стать;
- професію та становище;
- календарний вік.

Соціальний статус старої людини визначається у першу чергу:

- її професійною активністю, індивідуальними можливостями;
- інтересами поза межами трудової діяльності;
- фізичною активністю, яка відповідає стану здоров'я;
- умовами і способом життя.

Зміна соціального статусу людини в старості, викликане, насамперед, припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів, самого способу життя і спілкування, а також виникненням різних

утруднень як у соціально - побутовий, так і в психологічній адаптації до нових умов, диктує необхідність вироблення і реалізації специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку.

Тобто, соціальний статус має два аспекти позитивного та негативного характеру в адаптаційному процесі. До позитивних відносять сприятливе відношення до пенсійного періоду життя, коли особа не відчула відмінностей та зміни соціальних ролей, знаходячись на тій самій посаді, позиції в соціумі. До негативного відносять самотність особи, яка раніше займала значущу позицію в суспільстві. В організації соціальної роботи з людьми похилого віку необхідно враховувати всю специфіку їхнього соціального статусу не тільки в цілому, але і кожної людини окремо, їхнього нестатку, потреби, біологічні і соціальні можливості, визначені регіональні й інші особливості життєдіяльності.

Самотність виступає негативним чинником, що перешкоджає сприятливому адаптаційному процесу осіб похилого віку. Під *самотністю* в геронтології розуміють тяжке відчуття розриву з оточенням, острах наслідків самотнього життя, важке переживання, пов'язане з втратою істотних життєвих цінностей чи близьких людей, відчуття покинутості, марності і непотрібності власного існування.

Самотність у старості – поняття, що має соціальний зміст:

- самотність як соціальний стан, утруднює зав'язування нових і підтримання старих контактів і зв'язків, обумовлений різними причинами як психічного так і соціально – економічного характеру;
- самотність як відсутність родичів, дітей, онуків, а також окреме проживання від молодих членів родини;
- самотність як повне позбавлення людського спілкування для багатьох осіб, що мешкають у родині;
- самотність як самотійний спосіб життя: фізичний стан, що активно обирається самою особистістю з огляду на свій характер і психічне здоров'я.

Стратегія соціальної роботи з самотніми особами визначається сферою відмінностей феноменів ізоляції від самотності. Якщо людина змінюється протягом життя, то бажано, щоб змінювалася робота, яку вона виконує; тому альтернативні форми зайнятості пенсіонерів – у сфері малого і середнього бізнесу, у фермерстві, на садових ділянках і т.ін [1,с.23].

Сутність соціальної роботи з людьми похилого віку, полягає у соціальній реабілітації. У даному випадку така реабілітація - це відновлення в осіб похилого віку звичних обов'язків, функцій, провідної діяльності, відновлення соціальних зв'язків. Головне для соціального працівника це перетворення людини похилого віку з об'єкта (клієнта) соціальної роботи в її суб'єкта.

На адаптацію впливає фізичний стан та здоров'я особи похилого віку. Багато сторін обміну і функцій людського організму у віці 50-59 років змінюються дуже істотно (ці зміни пов'язані з порушенням нервово-гуморальної регуляції органів і систем зі зниженням імунологічної реактивності, з обмеженням функціональних можливостей серцево-судинної системи, з гіпоксичними порушеннями, з порушенням метаболізму і процесів утворення енергії).

На сьогоднішній день існує такий напрямок діяльності в соціальній сфері, як медико-соціальна робота, яка розглядається як новий вид мультидисциплінарної професійної діяльності медичного, психолого-педагогічного і соціально-правового характеру, спрямованої не тільки на відновлення, але і збереження, і зміцнення здоров'я осіб похилого віку.

Метою медико-соціальної роботи є досягнення оптимально можливого рівня здоров'я, функціонування й адаптації осіб літнього віку з фізичною і психічною патологією, а також соціальним неблагополуччям.

Така робота принципово змінює існуючий підхід до охорони здоров'я, тому що припускає системний медико-соціальний вплив на більш ранніх етапах розвитку хворобливих процесів осіб похилого та старечого віку, що потенційно ведуть до важких ускладнень, інвалідизації і летальному результату. Таким чином, медико-соціальна робота здобуває не тільки виражену реабілітаційну, але і профілактичну спрямованість, що має особливе значення для такої категорії осіб [2, с.119].

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, слід зазначити, що до проблем старості і її визначення, вчені і практики підходили і підходять з різних точок зору біологічної, фізіологічної, психологічної, функціональної, хронологічної, соціологічної й ін. А звідси і специфіка рішення проблем суспільного і соціального стану, зокрема й адаптації, ролі і місця в родині, в організації соціального забезпечення й обслуговування, соціальної реабілітації, соціального піклування над людьми похилого віку і т.д. Таким чином, особистість людини в міру її старіння змінюється, але старіння протікає по-різному, у залежності від ряду факторів, як біологічних (конституціональний тип особистості, темперамент, стан фізичного здоров'я), так і соціально-психологічних (спосіб життя, сімейно-побутове положення, наявність духових інтересів, творчої активності).

Таким чином, зміна статусу людини в похилому віці, викликана, насамперед припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів самого способу життя і спілкування, а також виникненням різних утруднень, як у соціально-побутовій, так і психологічній адаптації до нових умов життя. Компетентність працівників та повне знання особливостей впливу соціально-психологічних і біологічних факторів на процес старіння особистості дозволить направлено змінити умови, спосіб життя осіб похилого та старечого віку таким чином, щоб сприяти оптимальному функціонуванню особистості людини і робити тим самим стримуючий вплив на процес її старіння. Також у роботі з геронтологічною групою потрібно виокремлювати аспекти адаптації осіб похилого віку до старіння, через які здійснювати психологічну та соціальну допомогу та підтримку таким особам.

Список використаних джерел

1. Єрмаков С.С. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту №8, Харків, ХХІІІ, 2020. 68 с. С.23-27.
2. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія. /за ред..Н.В.Чеплевої. К.: Міленіум, 2020. 276с. С.114-120.

3. Смульсон М.Л. Екзистенційне наповнення наративу старості. Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика / за ред. Н.В.Чепелевої. К.: Міленіум, 2018. 212с. С.187-195.

4. Шевандрин Н.І. Психодігностика, корекція і розвиток особистості. К.: 2018. 160 с. С.75-89.

Holova N.I. ADAPTATION OF THE ELDERLY TO THE RETIREMENT PERIOD OF LIFE: SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT

Summary. The article examines the aspects of adaptation of the elderly to aging and the influence of social status on this process. The main "life positions" of this category of persons, which influence psychological adaptability, were studied. Grounded conditions for favorable adaptation of the elderly to new conditions of socialization, through the prism of social work, which consists in social security, care, protection, as well as the task of a social worker in this organization. Justification of the conditions for favorable adaptation of the elderly to the retirement period of life. Characterized strategies of social work with lonely persons: directions, forms and methods of work.

Key words: adaptation, socialization, elderly people, social security and care.

УДК 364.6-053.9(4)

Олена ДАНИЛЮК,

к. екон. н., доцент кафедри соціальної роботи

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

danylyuk@kpnpu.edu.ua

Катерина ВІЦЯК,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності Соціальне забезпечення,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

sp1b20.vitsiak@kpnpu.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Данилюк О.І., Віцяк К.І. Соціально-економічний захист осіб похилого віку: європейський досвід. У статті проаналізовано міжнародно-правові акти, які безпосередньо спрямовані на соціальний та економічний захист осіб похилого віку. Зокрема, розглянуто Європейську соціальну хартію 1961 р., Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 р., Принципи ООН відносно літніх людей 1991 р., Декларацію ООН із проблем старіння 1992 р., Рекомендацію МОП щодо літніх працівників 1980 р., Віденський Міжнародний план дій із проблем старіння 1982 р., Декларацію тисячоліття ООН 2000 р., Програму сталого розвитку ООН до 2030 р. З'ясовано, що в умовах сьогодення глобальне співтовариство сприймає людей похилого віку як позитивний фактор суспільства. Відповідно до міжнародних стандартів, люди похилого віку мають повні права та статус повноцінних членів суспільства.

Ключові слова: соціальний захист; особи похилого віку; соціальне забезпечення; міжнародно-правові акти.

Вступ. Швидкий процес «старіння» населення, що передбачає зменшення народжуваності та збільшення кількості людей похилого віку є одним із найглобальніших впливів на сучасну соціальну політику України та країн Європейського Союзу, на її завдання та напрями. Старіння населення є одним із найзначніших демографічних перетворень 21-го століття. За загальними оцінками, до 2050 року кількість осіб похилого віку збільшиться вдвічі – до 1,5 мільярда, відповідно кожна шоста людина у світі буде у віці 65 років і старше. У 2019 році у світі налічувалося 703 мільйони людей у віці 65 років і старше, що є еквівалентним приблизно 10 відсоткам населення світу. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України також ускладнило ситуацію. За даними управління у справах біженців ООН, станом на початок 2023 року понад 7,9 мільйонів українців виїхали за кордон через війну. Саме тому постає гостра необхідність змін, з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема правової складової соціального захисту людей похилого віку. Тому дослідження європейських правових основ щодо соціального захисту осіб похилого віку є досить актуальними для детального вивчення.

Мета статті – провести теоретичний аналіз міжнародно-правових актів щодо питань соціально-економічного захисту осіб похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення, функціонування та регулювання соціального захисту, соціального обслуговування осіб похилого віку відображали у своїх дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Березіна, Н. Болотіна, М. Буроменський, Н. Вигдорчик, А. Войціховський, І. Зогий, Л. Лазор, А. Предибайло, О. Процевський, В. Роїк, Т. Сироїд, І. Сирота, Б. Сташків, Г. Татаренко, О. Ярошенко, Б. Баєр, Д. Грант, Г. С. Гудвін-Гілл, Е. Гулд, Е. Девід, С. Девіс, Л. Елліс, Н. Кар, С. Крекула, С. Лейкер, С. Мартін, Ф. Мегрет, Д. Родрігез-Пінзон Г. Сімеонідіс, Ф. Теммінг, А. Шефер та ін. Проте, варто зазначити, що існує ще досить багато не вирішених проблем щодо покращення соціального захисту осіб похилого віку відповідно до міжнародно-правових стандартів.

Результати дослідження. Серед міжнародно-правових актів, які безпосередньо спрямовані на соціально-економічний захист осіб похилого віку, в межах нашого дослідження виокремимо такі: Європейська соціальна хартія 1961 р., Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 р., Принципи ООН відносно осіб похилого віку 1991 р., Декларація ООН із проблем старіння 1992 р., Рекомендація МОП щодо літніх працівників 1980 р., Віденський Міжнародний план дій із проблем старіння 1982 р., Декларація тисячоліття ООН 2000 р., Програма сталого розвитку ООН до 2030 р. Розпочнемо теоретичний аналіз з «Європейської соціальної хартії» - міжнародного акту, що визначає норми регулювання становища людей похилого віку в суспільстві, яку прийняла Рада Європи 18 жовтня 1961 року [4]. У статті 23 задекларовано, що з метою забезпечення ефективного здійснення права осіб похилого віку на соціальний захист уряди, які підписали Хартію, будучи членами Ради Європи,

зобов'язуються, самотійно або ж у співпраці з громадськими чи приватними інституціями, застосовувати відповідні заходи щодо:

1) «надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, шляхом:

забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяли б їм жити на задовільному рівні та брати активну участь у суспільному, соціальному та культурному житті;

забезпечення інформації про послуги та програми, які діють для осіб похилого віку, а також про можливості їхнього використання такими особами;

2) надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть, шляхом:

забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я, або шляхом надання належної допомоги для реконструкції їхнього житла;

забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров'я;

3) забезпечення особам похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, гарантій надання належної допомоги із повагою до їхнього особистого життя і гарантій участі у прийнятті рішень, що стосуються умов життя у їхньому будинку для престарілих» [4].

Щодо «Європейського кодексу соціального забезпечення», підписаного 16 квітня 1964 року державами членами Ради Європи, то частина V його стосується «допомоги по старості». Умовою призначення цієї допомоги є період життя після досягнення визначеного віку [3].

У 1980 році Генеральна конференція Міжнародної організації праці розглядала питання щодо соціального захисту людей похилого віку, що відобразилося у прийнятті «Рекомендації щодо літніх працівників». Цей міжнародний документ, дія якого стосується усіх працівників похилого віку, залишає за державами право самотійно визначати вікову категорію працівників. Однак особливу вагу має 5 стаття цього документа, яка закріплює право літніх працівників на рівні можливості з іншими працівниками та забороняє будь-яку дискримінацію за віком. Вона також зазначає, що літні особи повинні мати доступ до працевлаштування на основі їхніх здібностей, досвіду та кваліфікації, а також право на оплачувану навчальну відпустку та соціальну допомогу. Крім того, у статті 13 наголошено на необхідності поліпшення умов праці, можливості регулярно контролювати стан здоров'я та в разі потреби змінювати режим роботи. Державам-учасницям рекомендується також підвищувати пенсійний вік та впроваджувати заходи для зміни сприйняття суспільством людей похилого віку [8].

Мета «Віденського Міжнародного плану дій з проблем старіння» (5–6 серпня 1982 р.) полягає в досягненні правових гарантій економічного та соціального забезпечення людей похилого віку, включаючи здоров'я та харчування, забезпечення житлом та комфортними умовами проживання, а також гарантування доходів і можливостей зайнятості. Водночас у Віденському

Міжнародному плані дій із проблем старіння містяться положення рекомендаційного характеру щодо захисту прав осіб похилого віку у сфері праці, які визначають базисні принципи та, відповідно, подальшу стратегію держав-учасниць із питань старіння [1].

1 вересня 1989 року під час щорічної Світової медичної асамблеї у Гонконзі була ухвалена «Декларація щодо неправильної поведінки щодо людей похилого віку». У цій декларації медичні фахівці звертають увагу на різні форми негативного ставлення до старших осіб, такі як фізичне, психологічне, фінансове/матеріальне та медичне насилля та занедбання. Було визначено різноманітні причини цього явища, включаючи залежність від інших осіб у наданні догляду, відсутність родинних зв'язків, насильство в родині, фінансові труднощі, психічні розлади у тих, хто вчиняє негативні дії, відсутність підтримки соціуму, а також інституційні фактори, такі як низька оплата праці та погані умови праці, що призводять до песимістичного ставлення до життя тих, хто надає догляд за літніми людьми, і, відповідно, до байдужого ставлення до них [2]. Декларація підкреслює рівність прав людей похилого віку з іншими членами суспільства, тому якщо виникає сумнів щодо надання належного догляду старшим особам у сім'ї або будинку для людей похилого віку, лікар зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів для виправлення ситуації. Крім того, люди похилого віку не повинні бути обмежені у виборі лікаря. Гонконзька декларація рекомендує медичним працівникам, які доглядають за цією категорією населення, докласти всіх можливих зусиль для поліпшення догляду, залучаючи до співпраці представників соціальних, юридичних, психіатричних та інших інституцій. [2].

У 1990 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила постанову про встановлення 1 жовтня Міжнародного дня людей похилого віку. Пізніше, 16 грудня 1991 року, Генеральна Асамблея підтримала «Принципи Організації Об'єднаних Націй стосовно літніх людей», що закликають до забезпечення повноцінного життя для літніх людей.

На виконання приписів Міжнародного плану дій Генеральною Асамблеєю ООН ухвалено Декларацію з проблем старіння 16 жовтня 1992 р. [6], а також Принципи ООН відносно літніх людей 1992 р. [5]. У зазначених актах простежується тенденція до негайного вирішення урядами, неурядовими організаціями і приватними групами завдання, яке полягає в забезпеченні належного задоволення потреб літніх людей і реалізації їхнього потенціалу як людських ресурсів та важливості залучення літніх осіб до життя суспільства, зокрема до розроблення і здійснення політики, що зачіпає їхній добробут, поширення свого досвіду та знань серед представників молодого покоління.

Формуючи подальшу інформаційну політику зміни ставлення суспільства до людей похилого віку, ООН проголосила 1999 р. роком людей похилого віку під гаслом «Розвиток суспільства для всіх вікових груп» [7, с. 4].

У важливому документі Європейської комісії «На шляху до Європи для всіх віків» (Towards a Europe for all ages, 1999) було проголошено існування

чотирьох проблем:

- зниження чисельності населення працездатного віку;
- витрати на пенсійні системи та державні фінанси;
- зростаюча потреба в догляді;
- різноманітність ресурсів і ризиків людей похилого віку.

Ці виклики привели Єврокомісію до висновків про необхідність:

- підвищення рівня зайнятості в Європі (шляхом сприяння безперервному навчанню, гнучкості механізмів забезпечення робочими місцями та покращення стимулів до продовження праці);
- поліпшення політики соціального захисту та змін у тенденціях дострокового виходу на пенсію;
- підтримки досліджень, пов'язаних з політикою в галузі охорони здоров'я та догляду за старшими;
- розробки політики протидії дискримінації на робочих місцях та соціальній ізоляції старших (Perceived Age Discrimination Across Age in Europe..., 2018).

Уперше з 1993 р. Європейський рік 2012 був присвячений старінню. «Європейський рік активного старіння та солідарності між поколіннями» став точкою відліку для впровадження більш комплексного підходу до активного старіння.

«Декларація тисячоліття» ООН, прийнята у 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, визначила Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ), тобто всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 року. Після розроблення універсальних рамок ЦРТ у багатьох країнах світу було здійснено адаптацію ЦРТ та встановлено цільові показники розвитку з урахуванням специфіки національної ситуації.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань.

З метою перевірки імплементації стандартів та практики щодо забезпечення реалізації прав людини в державах-членах ООН з 2008 р. в системі ООН введено практику універсального періодичного огляду, який організовує Рада ООН з прав людини. Один раз на чотири роки уряди готують Національну доповідь на цю тему, разом з тим, альтернативу їй подають громадські організації.

Висновки. Таким чином, при аналізі міжнародно-правових актів, які безпосередньо спрямовані на соціально-економічний захист осіб похилого віку, з'ясовано, що на сьогоднішній день глобальне співтовариство сприймає людей похилого віку як позитивний фактор суспільства. Відповідно до міжнародних стандартів, люди похилого віку мають повні права та статус повноцінних членів

суспільства. Вони мають право на повагу до своєї гідності, можливість працювати відповідно до своїх навичок та здібностей, а також право на відповідне пенсійне забезпечення. Це означає, що вони мають цілий набір прав та обов'язків, визначених законодавством. Однак на практиці ситуація часто є протилежною, тому держава повинна забезпечити всі необхідні умови, щоб люди похилого віку могли залишатися активними учасниками суспільства якомога довше.

Список використаних джерел

1. Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_870 (дата звернення 15.02.2024).
2. Декларація стосовно поганого поводження з людьми похилого віку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_043 (дата звернення 20.02.2024).
3. Європейський кодекс соціального забезпечення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329 (дата звернення 20.02.2024).
4. Європейська соціальна хартія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 01.03.2024).
5. Принципи ООН відносно літніх людей : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1992 р. № 46/91. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_314 (дата звернення: 01.03.2024).
6. Про проблеми старіння : Декларація Генеральної Асамблеї ООН від 16 жовтня 1992 р. № 47/5. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_510 (дата звернення: 12.03.2024).
7. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: Теорія і практика. Київ: ВМУРОЛ "Україна", 2004. 408 с.
8. Щодо літніх працівників : Рекомендація ООН від 23 червня 1980 р. № 162. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089 (дата звернення: 18.03.2024).

Danyliuk O.I., Vitsiak K.I. SOCIAL AND ECONOMIC PROTECTION OF THE ELDERLY: EUROPEAN EXPERIENCE

Summary. The article analyzes international legal acts that are directly aimed at the social and economic protection of the elderly. In particular, it examines the European Social Charter of 1961, the European Social Security Code of 1964, the UN Principles on Older People of 1991, the UN Declaration on the Problems of Aging in 1992, the ILO Recommendation on Older Workers in 1980, the Vienna International Plan of Action on the Problems of Aging in 1982, the UN Millennium Declaration in 2000, and the UN Sustainable Development Program until 2030. It was found that in today's conditions, the global community perceives the elderly as a positive factor in society. According to international standards, elderly people have full rights and the status of full members of society.

Key words: social protection; elderly persons; social welfare; international legal acts.

Олена ДАНИЛЮК,
к. екон. н., доцент кафедри соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
danylyuk@kpnpu.edu.ua
Марія СУХАРЧУК,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1m23.sukharchuk@kpnpu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: СВІТОВІ ПРАКТИКИ

Данилюк О.І., Сухарчук М.В. Особливості соціального захисту учасників бойових дій: світові практики. Стаття присвячена вивченню та аналізу світового досвіду та світових практик соціального захисту учасників бойових дій (ветеранів). Зокрема, розглянуто та проаналізовано основні аспекти соціального захисту учасників бойових дій Хорватії, США, Великої Британії: особливості матеріальних допомог та компенсацій ветеранам; реінтеграцію у частині працевлаштування, навчання та розвитку; підтримку ветеранського бізнесу.

Ключові слова: міжнародний досвід, державна політика, ветерани війни, соціальна захищеність, матеріальна допомога.

Вступ. До 24 лютого було близько 500 тис. осіб, які є безпосередньо учасниками Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил. Якщо сюди ще додати членів сімей загиблих Героїв, у тому числі Героїв Небесної сотні, постраждалих учасників Революції Гідності, а також всі інші категорії, такі як учасники Другої світової війни або прирівняні до них особи і всі, хто брали участь у миротворчих місіях, то це приблизно 1,2 млн людей. Щодо безпосередньо осіб зі статусом учасника бойових дій, їх було понад 770 тис. осіб. З початком повномасштабної війни кількість осіб, які потребуватимуть соціального захисту, суттєво зростатиме. Як зазначають в Уряді, кількість громадян, які матимуть статус ветерана після війни може збільшитися вчетверо, з 1,2 млн до 5 млн осіб [4]. Тому вивчення та аналіз світових практик соціального захисту учасників бойових дій є досить актуальними для детального вивчення.

Метою статті є теоретичний аналіз міжнародного досвіду соціального захисту учасників бойових дій (ветеранів війни) та можливостей його імплементації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні основи дослідження питань соціального захисту населення зробили українські вчені, такі як Л. Баранник, С. Березіна, Л. Васечко, О. Жук, О. Кириленко, Е. Лібанова, Л. Клівіденко, М. Мальований, О. Насібова, Н. Савченко, Н. Телічко, М. Шаварина, С. Юрій. У межах дослідження питань соціального

захисту учасників бойових дій в Україні окремі аспекти досліджували такі вчені, як: В. Баштанник, Т. Безверхнюк, П. Витко, В. Волянський, Н. Гнидюк, В. Діуліна, В. Козаков, М. Пилипчук, С. Чукут, І. Шпекторенко та інші. Що стосується дослідження світових практик соціального захисту учасників бойових дій, то таких праць бракує.

Результати дослідження. У всіх розвинених країнах політика держави стосовно забезпечення соціально-економічних прав і гарантій ветеранів бойових дій вважається одним із найважливіших пріоритетів. Ці особи розглядаються як ті, хто заслужив на державну підтримку через свою участь у війні, отриманні поранення або втрату життя.

Проаналізувавши політику соціального захисту ветеранів, що спільна для країн, таких як Велика Британія, США, Канада, Австралія та Хорватія, можемо константувати, що перш за все, існує виконавчий орган, відповідальний за всі аспекти соціального забезпечення ветеранів та осіб з інвалідністю. По-друге, існує зручна система для громадян, щоб звернутися за допомогою. І, по-третє, діє механізм соціального страхування та надання матеріальної та моральної підтримки. Це включає різноманітні види фінансової допомоги, доступ до медичного обслуговування, комплексну реабілітацію, можливості навчання та професійної підготовки, а також допомогу у знаходженні роботи в цивільному секторі. Проте обсяг цієї допомоги обмежений існуючими критеріями та умовами для отримання.

У Хорватії, США, Великій Британії, які мають свій миротворчий контингент і входять до НАТО, статусу громадянина, який вказує на його участь у військових діях, як такого не існує. Основними критеріями громадян, які мають право на одержання державної допомоги, є особи з інвалідністю внаслідок війни й особи, що втратили працездатність, а також члени їхніх сімей [2].

У світовій практиці допомога родинам загиблих нерідко надається у вигляді одноразових виплат, проте такий обсяг фінансування дозволяє сім'ям переглянути свій соціальний статус. У країнах, які перебувають у конфлікті, особлива увага держави спрямовується на соціальну підтримку інвалідів та їхніх родин. Ті, хто втратив кінцівки під час війни та пересуваються на візках, мають доступ до потужних систем захисту.

Особа з інвалідністю потребує спеціального утримання та часто стикається з хворобами, які непересічні для тих, хто не був у війні. Це можуть бути наслідки контузії або посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що потребують лікування з використанням спеціалізованих методів [1, с. 98]. У багатьох випадках дружина чи родичі не можуть працювати, оскільки мають бути доглядати за ветераном. Домогосподарства таких сімей можуть опинитися на межі банкрутства не через відсутність працівників, а через необхідність постійної паліативної допомоги. Це може призвести до психологічних проблем у сім'ях, а у найгірших випадках - до розлучення. У разі неможливості сім'ї впоратися з такими проблемами, держава надає допомогу.

Якщо розглядати Європу та США до моменту появи міністерств ветеранів, можна побачити, що протягом 30 років вони мали високий рівень суїцидів серед ветеранів. Американці вважали, що вони достатньо компенсують це, надаючи гідну заробітну плату та соціальний пакет для сімей ветеранів, тому не вважали необхідним додатково захищати їх. Проте лише через кілька десятиліть стало зрозуміло, що краще підтримувати ветеранів і використовувати їхні навички в повсякденному житті, ніж залишати їх самими з собою.

На сьогодні ветерани збройних сил та прирівняних до них відомств США мають право на одержання допомоги в межах багатьох програм управління з питань виплат ветеранам, яке керує національними програмами виплат пенсій та компенсацій ветеранам і членам сімей загиблих ветеранів, а також керує програмами професійної реабілітації ветеранів-осіб з інвалідністю.

До основних типів компенсацій ветеранам належать:

– щомісячна пенсія з інвалідності для ветеранів, які внаслідок військової служби дістали травму чи хворобу. Розмір пенсії розраховують за ступенем інвалідності за шкалою від 10 до 100 відсотків. Компенсацію можуть також виплачувати у випадку, якщо військова служба призвела до ускладнення проблем зі здоров'ям, що вже були;

– допомога по втраті годувальника, яку виплачують члену подружжя, дітям чи батькам військовослужбовця, який загинув під час виконання службових обов'язків, навчання або через хворобу, пов'язану з несенням служби.

На Департамент ветеранів США, який реінтегрує військових до цивільного життя, у 2023 році виділено 303 мільярди доларів. Це другий за обсягом фінансування департамент. Найбільший бюджет у Міністерства оборони США [5].

Станом на 2023 рік у США – понад 18 мільйонів ветеранів й ще багато живих очевидців часів Другої світової. Загалом 19% ветеранів мають інвалідність. Карибська криза та В'єтнамська війна не давали такого стрімкого приросту частки ветеранів з бойовим досвідом, як це зробив теракт 11 вересня, який став національною трагедією.

За даними Бюро статистики праці, ветерани мають вищий рівень зайнятості, ніж цивільні: безробіття серед ветеранів складає 7,8% проти 8,2% цивільних людей. Повернення ветеранів до цивільного життя має позитивний вплив на економіку країни. Адже їх готують до того, що не всі продовжать військову кар'єру за контрактом з моменту вступу до військового підрозділу.

Реінтеграцією у частині саме працевлаштуванням ветеранів в США займається Департамент праці. Але до моменту звільнення зі служби, у війську бійці проходять курси з реінтеграції. Тобто система поєднує Департамент Оборони, Департамент у справах ветеранів і Департамент праці. За даними соціологічного опитування Pew Research Center щодо працевлаштування, 58% ветеранів вважають, що військова служба дає їм корисні навички та підготовку, які вони згодом застосовують для роботи в цивільному житті.

Що стосується розподілу за званнями, то «військові навички стають корисними в цивільному житті» для 78% ветеранів з офіцерським званням, 59% сержантів та 54% рядових. Багато ветеранів (близько 35%) відзначають, що служба в армії була перевагою, коли вони вперше працевлаштовувались після звільнення зі служби. Щодо швидкості пошуку роботи, то 57% знайшли її менш ніж за шість місяців після звільнення, ще 21% стверджують, що шукали роботу менш як рік.

Щодо освітніх інвестицій, то у США ветеранів всіляко заохочують до навчання та розвитку. Вперше про системну підтримку навчальних програм для захисників оголосив президент Франклін Рузвельт у 1944 році, видавши закон "Про реабілітацію військових", відомий як G.I. Bill. У ньому вказувалося, що ветерани зможуть отримати цільову оплату навчання. Багато ветеранів пішли на курси та тренінги, це на деякий час їх утримало від виходу на роботу й високої конкуренції між собою. По-друге, завдяки навчанню зменшилась кількість людей, які б претендували на низькокваліфіковану роботу.

Виходить, що навчання дозволило з одного боку підвищити професійний рівень, а з іншого – розтягнуло в часі їхнє працевлаштування. Так вдалося уникнути колапсу на ринку праці.

Майже половина з 16 мільйонів ветеранів до липня 1956 року отримали освіту або перепідготовку. За 50 років кількість американців із науковим ступенем зросла майже на 20%.

З моменту впровадження оновленого законопроекту G.I. – 9/11, прийнятого у серпні 2009, майже 800 тисяч ветеранів отримали освітні пільги, загальною сумою 12 мільярдів доларів .

Першим і головним напрямом діяльності Міністерства хорватських захисників є вирішення питань, пов'язаних з правовим статусом захисників та членів їхніх родин. Другий напрям – вдосконалення законодавства щодо допомоги захисникам, розширення рамок цієї допомоги, підвищення рівня освіченості і конкурентоздатності захисників, популяризація цінностей Вітчизняної війни і розширення знань про неї передусім серед молодого покоління. Третя функція міністерства – пошук зниклих безвісти, ексгумація, ідентифікація решток та організація поховань, турбота про меморіальні місця. Хорватські ветерани володіють пріоритетним працевлаштуванням до органів держави та самоуправління, якщо вони відповідають умовам конкурсу і є безробітними [4]. А ще ветеран може одержати допомогу на суму в 40 тис. кун (5405 євро) для самостійного працевлаштування, якщо він має намір започаткувати власний бізнес. Половина допомоги виплачується відразу, а друга – після представлення рахунків або договорів купівлі устаткування чи обладнання згідно з бізнес-планом [3].

Багатьом розвиненим країнам притаманна цілеспрямована підтримка ветеранського бізнесу. Наприклад, з досвіду Великої Британії, де здебільшого використовують такі інструменти як кредитування та менторство. British Business Bank, установа, що належить уряду країни, проводить програму Start Up

Loans, у рамках якої ветеран може отримати позику до 25 тис. фунтів для започаткування або розвитку бізнесу. З 2013 р. по 2020 р. ця організація надала позики 2282 особам на суму 21 млн фунтів (близько 32 млн дол.).

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основні аспекти соціального захисту учасників бойових дій Хорватії, США, Великої Британії: особливості матеріальних допомог та компенсацій ветеранам; реінтеграцію у частині працевлаштування, навчання та розвитку; підтримку ветеранського бізнесу, з'ясовано, що високий рівень економічного та соціального розвитку дозволяє державам сконцентрувати свої зусилля на вдосконаленні вже існуючих систем надання послуг та практик, зокрема адаптуючи їх до потреб ветеранів. З аналізу досвіду інших країн можливо зробити висновок, що повноцінна інтеграція ветеранів війни в цивільне життя, неможливі без комплексного та системного підходу. Подальшого наукового розроблення нормативно-правового регулювання України з урахуванням світових практик потребують питання щодо матеріального, медичного, соціального та інформаційного забезпечення учасників бойових дій.

Список використаних джерел

1. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців — Київ, 2023. 164 с. Друге видання, доповнене. Загальна редакція: К. Возніцина, Л. Литвиненко.

2. Революція в системі соцзахисту учасників бойових дій. АРМІЯ inform. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/10/03/revolyucziya-v-systemi-soczzahystu-uchasnykiv-bojovyh-dij/>

3. Симоненко О. Реінтеграція ветеранів війни: українські ініціативи та світовий досвід. Громадська думка про правотворення, 2023. № 22 (264). С. 4-10. Інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів. Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі».

4. Хто реалізує ветеранську політику в Україні та про що вона? Мілітарний. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/hto-realizuye-veteransku-polityku-v-ukrayini-ta-pro-shho-vona/>

5. Як у США дбають про своїх ветеранів і чого може навчитися Україна. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/21/699365/>

Danyliuk O.I., Sukharchuk M.V. PECULIARITIES OF SOCIAL PROTECTION OF COMBATANTS: WORLD PRACTICES

Summary. The article is devoted to the study and analysis of international experience and international practices of social protection of combatants (veterans). In particular, the author examines and analyzes the main aspects of social protection of combatants in Croatia, the USA, and the UK: peculiarities of material benefits and compensation for veterans; reintegration in terms of employment, training, and development; and support for veteran business.

Key words: international experience, state policy, war veterans, social security, financial assistance.

Андрій КАМБУР,
к.соц.н., доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
a.kambur@chnu.edu.ua

СПІВПРАЦЯ МІЖ ПРОФЕСІОНАЛАМИ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Камбур А.В. Співпраця між професіоналами різних галузей в соціальній роботі під час кризових ситуацій. Висвітлено значення співпраці між професіоналами різних галузей для досягнення цілей соціальної допомоги в кризових умовах, що полягає в розумінні важливості та необхідності колективної дії та взаємодії різних фахівців для ефективного розв'язання проблем, що виникають у кризових ситуаціях. Доведено, що співпраця між професіоналами різних галузей є важливим фактором для забезпечення ефективної соціальної допомоги та подолання наслідків кризових ситуацій.

Ключові слова: співпраця між професіоналами, соціальна підтримка, кризові ситуації, спільне розуміння, колективна дія.

Вступ. У мінливих і непередбачуваних умовах сучасного світу, кризові ситуації стають дедалі поширенішими та складнішими. Це можуть бути природні катастрофи, війни, епідемії, економічні кризи, соціальні конфлікти тощо. За таких обставин постає необхідність ефективної соціальної роботи, спрямованої на надання допомоги та підтримки тим, хто опинився у вразливому становищі внаслідок кризових подій. Недостатня або неефективна соціальна реакція може призвести до загострення проблем, збільшення страждань людей і погіршення загального стану суспільства. Тому важливо розвивати та впроваджувати стратегії та методи соціальної роботи, які б забезпечували ефективну допомогу та захист індивідів і спільнот у кризових умовах.

Оскільки, кризові ситуації стають дедалі більш непередбачуваними та складними, співпраця між професіоналами з різних галузей стає ключовим фактором ефективного реагування та надання соціальної підтримки.

Значення співпраці між професіоналами різних галузей для досягнення цілей соціальної допомоги в кризових умовах полягає в розумінні важливості та необхідності колективної дії та взаємодії різних фахівців для ефективного розв'язання проблем, що виникають у кризових ситуаціях.

У сфері соціальної роботи, особливо під час кризових ситуацій, важливо мати спільне розуміння та аналіз ситуації. Професіонали різних галузей мають здійснити спільну оцінку кризової ситуації, зважаючи на її вплив на людей і суспільство, та визначити основні проблеми, що потребують негайного врегулювання. Крім того, співпраця дає змогу координувати різні дії та програми, спрямовані на забезпечення соціальної допомоги в умовах кризи. Це включає розподіл ресурсів, організацію необхідних послуг і планування дій для максимально ефективного впливу на ситуацію.

Спільна дія також дає змогу поєднувати різні аспекти допомоги, як-от медична, психологічна, соціальна та економічна підтримка, для надання

комплексного вирішення проблеми. Крім того, професіонали різних галузей можуть взаємно підтримувати один одного, доповнювати свої знання і навички та використовувати колективний досвід для розробки належних стратегій допомоги. Не останню роль відіграє мобілізація ресурсів: спільні дії дають змогу мобілізувати більше ресурсів, включно з фінансовими, людськими та матеріальними, для швидкого та ефективного реагування на кризову ситуацію.

Мета статті. Розглянути роль і важливість співпраці між фахівцями різних галузей у сфері соціальної роботи в умовах кризових ситуацій, а також проаналізувати успішні практики та виклики, що стоять перед такими партнерствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації в практиці співпраці між фахівцями різних галузей у соціальній роботі під час кризових ситуацій поступово привертають увагу наукових досліджень із різних напрямів, таких як аналіз програм, впровадження експериментальних соціальних інновацій, вивчення методик і моделей діяльності працівників соціальної сфери та інші. Зокрема, у дисертації Г. Кучер, досліджено інноваційні підходи та спільні стратегії в роботі фахівців із соціальної роботи з уразливими верствами населення; В. Мірошниченко розглянув інноваційні моделі соціальних послуг як крок до повноцінної інтеграції; а С. Кубіцький звернув увагу на світовий досвід і тенденції розвитку сучасних технологій соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні.

Результати дослідження. Аналіз сучасного стану співпраці між професіоналами різних галузей у соціальній роботі доводить, що під час співробітництва в кризових ситуаціях можуть виникати різноманітні перешкоди та виклики, які утруднюють ефективну координацію та спільну роботу. Різниця в методологіях і підходах може призвести до конфліктів, а недостатня комунікація – до непорозумінь. Відсутність чіткої координації та лідерства може розхитати побудовані структури та повпливати на виконання обов'язків, а нерівномірний доступ до ресурсів – створити нові нерівності.

Крім того, культурні та соціальні відмінності можуть ускладнити сприйняття ситуації, а високе навантаження і стрес – погіршити здатність до співпраці. Для подолання цих перешкод важливо розвивати ефективну комунікацію, встановлювати чітку координацію та лідерство, сприяти взаємному розумінню та повазі до відмінностей, а також забезпечувати достатні ресурси та підтримку для професіоналів у кризових умовах.

Сьогодні, нам відомі й успішні приклади співпраці між різними галузями в соціальній роботі в кризових умовах, вони свідчать про важливість і переваги такого підходу. Наприклад, співпраця між медичними працівниками та психологами може забезпечити комплексну підтримку пацієнтам із психічними проблемами під час військових дій, епідемій чи природних катастроф. Також, спільна робота правозахисників і соціальних працівників може допомогти в захисті прав людей у кризових ситуаціях, наприклад, під час конфліктів чи війни.

Крім того, співпраця між громадськими організаціями та урядовими структурами може сприяти ефективному реагуванню на гуманітарні кризи та наданню допомоги постраждалим. Усі ці приклади демонструють, що взаємодія

між різними секторами та галузями може значно підвищити якість та ефективність соціальної роботи в умовах кризових ситуацій.

Звернемо увагу на методологічні засади співпраці та інтеграцію знань і навичок різних професійних груп, що є ключовим аспектом ефективної співпраці в умовах кризових ситуацій. Цей процес передбачає об'єднання експертності з різних галузей, щоб розв'язати складні проблеми та надати належну підтримку постраждалим. Наприклад, медичні працівники можуть поєднувати свої знання з психологами для надання комплексної медико-психологічної допомоги людям, які пережили травматичні події війни. Також, соціальні працівники можуть співпрацювати з представниками громадських організацій та волонтерами для організації та координації гуманітарної допомоги [3].

Інтеграція знань і навичок різних професійних груп охоплює обмін інформацією, взаємне навчання і спільне ухвалення рішень. Цей процес сприяє розширенню розуміння проблеми з різних ракурсів і розробці більш комплексних та інноваційних стратегій реагування на кризові ситуації. Інтеграція також допомагає забезпечити більш ефективне використання ресурсів і координацію дій між різними професійними групами.

Отже, інтеграція знань і навичок різних професійних груп є важливим елементом успішної соціальної роботи в умовах кризових ситуацій, що сприяє поліпшенню результатів і забезпечує належну допомогу тим, хто її потребує.

Важливим аспектом успішної співпраці в умовах кризових ситуацій є взаємодія на основі взаєморозуміння та поваги до специфіки кожної галузі. Це означає визнання унікальних компетенцій і перспектив, які приносять представники різних професійних груп, і здатність знайти спільну мову для досягнення спільних цілей.

Взаєморозуміння полягає в усвідомленні та прийнятті різних підходів, методів і стратегій роботи, які можуть бути використані в різних сферах. Це включає розуміння потреб і перспектив кожної галузі, а також визнання і повагу до професійних знань і досвіду партнерів.

Повага до специфіки кожної галузі передбачає уникнення перекриття компетенцій і розподіл відповідальності відповідно до сильних сторін кожної професійної групи. Це створює основу для ефективної співпраці, де кожен партнер може вносити свій унікальний внесок у розв'язання проблеми з урахуванням своїх компетенцій і можливостей.

Отже, взаємодія на засадах взаєморозуміння та поваги до специфіки кожної галузі є ключовим фактором, який сприяє успішній співпраці між професіоналами різних сфер у соціальній роботі під час кризових ситуацій.

Ключовим етапом у співпраці між професіоналами різних галузей під час кризових ситуацій є розробка спільних стратегій і планів дій на основі комплексного аналізу ситуації. Цей процес передбачає систематичне та об'єктивне оцінювання всіх аспектів кризи з урахуванням досвіду та експертизи кожної професійної групи.

Тому, перш ніж розробляти стратегії та плани дій, професіонали різних галузей мають спільно проаналізувати ситуацію, включно з оцінкою поточного стану, ідентифікацією ключових проблем, визначенням потреб і ризиків. На основі аналізу ситуації необхідно визначити конкретні цілі та завдання, які

потрібно досягти, забезпечивши їх SMART-характеристики. Чітке визначення ролей і відповідальності допомагає кожному учаснику зрозуміти свої обов'язки та необхідні ресурси для виконання завдань.

На основі визначених цілей і ролей команда розробляє стратегії та підходи, які є гнучкими та адаптивними до змін ситуації. Конкретні дії та заходи для виконання стратегій формулюються в планах, що включають опис дій, відповідальних за їхнє виконання, строки та ресурси. Після розроблення стратегій і планів дій команда активно співпрацює і взаємодіє, обмінюючись інформацією і підтримуючи одна одну. Важливо постійно оцінювати прогрес і результати виконання планів дій, вносячи корективи і навчаючись на помилках для подальшого вдосконалення співпраці та досягнення ефективності.

Таким чином, розробка спільних стратегій і планів дій на основі комплексного аналізу ситуації є важливим етапом для досягнення успіху в соціальній роботі.

Висновки. Співпраця між професіоналами різних галузей у соціальній роботі в кризових ситуаціях є критично важливим аспектом ефективного реагування на складні виклики та подолання кризових ситуацій. У таких умовах, коли потрібно надавати допомогу та підтримку людям, які опинилися у вразливому становищі, спільна робота фахівців із різних галузей стає ключовим фактором успіху.

Взаємодія між соціальними працівниками, психологами, медичними працівниками, правозахисниками та іншими фахівцями дає змогу охоплювати широкий спектр потреб і забезпечувати комплексну допомогу населенню. Кожна галузь має свої унікальні знання та навички, які можуть бути корисними в різних аспектах кризового впливу на людей і спільноти.

Наголошуючи на важливості співпраці, ми підкреслюємо, що об'єднані зусилля різних професійних груп дають змогу ефективніше розв'язувати складні проблеми, враховувати різні аспекти ситуації та реагувати на потреби населення з різних точок зору. Такий підхід сприяє збереженню та відновленню соціальної підтримки, допомагає відновити довіру до владних структур і сприяє стабільності та розвитку спільноти в умовах кризи. Заохочуємо також до фінансування та підтримки проєктів, спрямованих на підвищення кваліфікації спеціалістів, розвиток міжпрофесійних тренінгів та налагодження систем обміну досвідом і найкращими практиками. Лише шляхом спільних зусиль і взаємодії можемо забезпечити ефективну та цілеспрямовану соціальну допомогу тим, хто потребує підтримки в надзвичайних обставинах.

Список використаних джерел

1. Білик О.І. Вплив пандемії на зміну системи управління соціальними ризиками. Економіка, управління та адміністрування. 2020. №4 (94). С. 117-122.
2. Боброва А., Ломоносова Н. Коронавірус і соціальний захист: між реформою і кризою. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-isotsialnyi-zakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu/>
3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників: Випуск 80. Соціальні послуги. Затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України №518 від 29.03.2017. – Доступно з: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#n11>.

4. Мещан І.В. Соціальне партнерство як механізм надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2016. Вип. 27. С. 46-54.

5. Тернопільська В.І., Бакуліна О.С. Актуальність питання соціальної політики в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 1(24). С. 191-194.

6. Токарева У. Модель інтегрованих соціальних послуг для українських громад. 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/573/Soledar.pdf>

Kambur A.V. COOPERATION BETWEEN PROFESSIONALS OF DIFFERENT FIELDS IN SOCIAL WORK DURING CRISIS SITUATIONS

Summary. The article highlights the importance of cooperation between professionals from different fields to achieve the goals of social assistance in crisis situations, which is to understand the importance and necessity of collective action and interaction of different professionals to effectively solve problems arising in crisis situations. It is proved that cooperation between professionals from different fields is an important factor in ensuring effective social assistance and overcoming the consequences of crisis situations.

Key words: cooperation between professionals, social support, crisis situations, common understanding, collective action.

УДК 364-787.2-058.65

Ганна КОСТЮШКО,

**к. п. н., доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Український державний університет імені Михайла Драгоманова;**

h.o.kostyushko@npu.edu.ua

Олександра ЧЕКАЛКІНА,

**здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Соціальна робота**

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

20fspnu.o.chekalkina@std.npu.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Костюшко Г.О., Чекалкіна О.М. Організація соціальної підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей: теоретичні засади. Досліджено наукові підходи до соціальної підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей на сучасному етапі. Підтримка учасників бойових дій і їхніх сімей розкривається як комплексна система заходів, спрямованих на підвищення якості життя та соціального благополуччя цієї категорії отримувачів соціальних послуг. Розглянуто роль спеціально уповноважених державних органів, недержавних організацій і фахівців соціальної роботи у наданні різних видів

соціальних послуг. Визначено ключові види соціальної підтримки, які включають інформаційну, соціально-економічну, соціально-медичну, правову, психологічну та соціально-педагогічну підтримку, кожна з яких спрямована на оптимізацію психоемоційного стану, соціальну адаптацію та інтеграцію учасників бойових дій і їхніх сімей у суспільство.

Ключові слова: соціальна підтримка, соціальна робота, учасники бойових дій, сім'ї учасників бойових дій, послуги.

Вступ. Соціальна підтримка учасників бойових дій і членів їхніх сімей все більше стає актуальною в умовах тривалого військового конфлікту, який почався на Сході України в 2014 році та перейшов у повномасштабну російсько-українську війну в лютому 2022 року. В Україні станом на 1 липня 2022 року налічувалось 438 834 учасників бойових дій. Проте ця цифра не є сталою. За заявою міністерки у справах ветеранів, кількість ветеранів, членів їхніх сімей і членів сімей загиблих військових може зрости до 4-5 мільйонів осіб [2].

Одним із пріоритетних завдань соціальної політики в Україні є соціальна підтримка учасників бойових дій і членів їхніх сімей, про що свідчить і законодавчо-правова база, а саме Закони України: «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціальний захист», «Про соціальний і правовий захист військослужбовців та членів їхніх сімей», «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства»; Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» та ін.

Таким чином, можна стверджувати, що дослідження проблеми соціальної підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей є надзвичайно актуальними та набувають особливої значущості як для українського суспільства в цілому, так і у сфері професійної соціальної роботи.

Мета статті: дослідження наукових підходів до організації соціальної підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про значну увагу як закордонних, так і українських дослідників до різних аспектів і успішних практик соціальної допомоги та підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей.

Проблемі соціальної роботи з учасниками бойових дій і їхніми сім'ями приділяли увагу українські дослідники: Ю. Бриндіков, Н. Бондаренко, О. Буковська, Г. Герило, Т. Гнідо, А. Дуля, О. Логвінова, Н. Олексюк, В. Панок, Г. Слезанська та ін.

Результати дослідження. Історія понять «підтримка» та «соціальна підтримка» має глибокі корені, які сягають давніх цивілізацій і культур. Уже в стародавніх суспільствах існували форми взаємодопомоги та благодійності, які можна розглядати як прототипи сучасної соціальної підтримки.

В Україні з часів Київської Русі існували форми соціальної підтримки, такі як княжа та церковно-монастирська допомога. Зокрема, за часів князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого були закладені основи християнської благодійності.

Ці історичні аспекти вказують на те, що ідея соціальної підтримки є фундаментальною для людських суспільств і продовжує еволюціонувати з часом, адаптуючись до змін у соціальних і економічних умовах.

Аналіз наукових підходів до проблеми соціальної підтримки охоплює дослідження з різних наук: філософії, соціології, психології, педагогіки, права та ін.

Соціальна підтримка – це система заходів суб'єктів соціальної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг [1].

Соціальну підтримку А. Дуля розглядає як «систему заходів із виявлення, визначення та розв'язання проблем осіб, сімей та певних соціальних груп, які відчують труднощі у виконанні окремих функцій у процесі своєї життєдіяльності» [5].

Надання соціальної підтримки учасникам бойових дій, а також членам їхніх сімей регулюється нормативно-правовими документами, які затверджені на рівні держави. Програми соціальної підтримки розробляються з урахуванням чинного законодавства та потреб сімей, зокрема Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальні послуги» та інших нормативно-правових актів.

Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасники бойових дій – це особи, які брали участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини в складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань усіх видів військ Збройних Сил діючої армії (флоту, у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час [6].

Аналіз наукових підходів [1,3,4,5] дозволив нам визначити різні види соціальної підтримки учасників бойових дій і членів їхніх сімей, а саме: психологічна, соціально-педагогічна, соціально-економічна, юридична, інформаційна та соціально-медична підтримка.

Ці види підтримки взаємопов'язані та спрямовані на забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем отримувачів соціальних послуг. Вони відіграють ключову роль у соціальній інтеграції та підвищенні якості життя осіб, які потребують допомоги.

Розглянемо більш конкретно на кожному із цих видів соціальної підтримки.

Психологічна підтримка учасників бойових дій і їхніх сімей є важливою частиною процесу реабілітації та соціальної адаптації. Вона включає комплекс заходів, спрямованих на визначення проблем і потреб, роботу з посттравматичним стресовим розладом, відновлення психоемоційного стану, гармонізацію психоемоційного стану, запобігання або вирішення сімейних і внутрішньоособистіних конфліктів, відновлення ресурсів, підвищення якості життя ветеранів і їхніх родин та ін.

Наукові дослідження вказують на необхідність індивідуального підходу в психологічній підтримці, адже кожен учасник бойових дій має унікальний досвід і потреби. Соціально-психологічний портрет учасників бойових дій виявляє типові поведінкові, фізичні, емоційні реакції та особливості мислення після

повернення з зони бойових дій. Важливим є визначення рівня стресу, тривоги та факторів, що спричиняють ці стани [3, 5].

Психологічна реабілітація включає такі заходи, як: психологічна діагностика, психологічна реабілітація, індивідуальні та сімейні консультації, арт-терапія, групи підтримки та самодопомоги, тренінги та ін.

Для ефективної психологічної підтримки важливо забезпечити доступ до кваліфікованих фахівців і ресурсів, які можуть допомогти учасникам бойових дій і їхнім сім'ям адаптуватися до мирного життя та подолати наслідки війни [4].

Соціально-економічна підтримка в соціальній роботі є одним із ключових напрямків допомоги, який включає широкий спектр послуг і забезпечень, спрямованих на підтримку учасників бойових дій і членів їхніх сімей. Вона може включати допомогу в отриманні пільг, пенсійних виплат, компенсацій, допомогу з оздоровлення та лікування, сприяння у вирішенні житлових питань, допомогу в працевлаштуванні, забезпечення продуктами харчування, одягом, медикаментами, засобами переміщення тощо.

Соціальні працівники, які займаються наданням матеріальної підтримки, часто працюють у тісній співпраці з державними установами та недержавними організаціями для забезпечення необхідних ресурсів отримувачам послуг.

Соціально - медична підтримка учасників бойових дій і їхніх сімей є комплексною системою, яка включає не лише медичне обслуговування та реабілітацію, а й соціальну адаптацію та психологічну допомогу. Наукові дослідження підкреслюють важливість інтегрованого підходу до реабілітації, який ураховує як фізичні, так і психологічні аспекти здоров'я [5,8]. Соціально-медична підтримка включає: сприяння в отриманні кваліфікованої медичної допомоги, поліпшення та відновлення фізичного здоров'я, профілактику захворювань, допомогу в отриманні необхідного обладнання, протезування, фізичну та медичну реабілітацію та ін.

Правова підтримка учасників бойових дій і їхніх сімей в Україні є ключовим елементом соціального захисту, який включає надання юридичних консультацій, інформування про чинне законодавство, гарантії та пільги, а також захист прав та інтересів цих осіб. До основних напрямків правової підтримки належать: інформування учасників бойових дій та їхніх сімей про їхні права та гарантії, допомога в оформленні соціальних статусів «учасника бойових дій», «особи з інвалідністю внаслідок війни», «члена сім'ї загиблого», пільг, передбачених законодавством, захист прав та інтересів учасників бойових дій і їхніх сімей у різних інстанціях, адвокатування та формування навичок адвокатування.

Соціально-педагогічна підтримка учасників бойових дій і їхніх сімей в Україні орієнтована на запобігання девіантній поведінці, допомогу в соціальній адаптації, підвищення батьківської компетентності, організацію дозвіллевої діяльності сім'ї, допомогу учасникам бойових дій у здобутті нових професійних навичок та знань, створення умов для відновлення та релаксації, сприяння самовдосконаленню через різні види діяльності.

Інформаційна підтримка учасників бойових дій і їхніх сімей є важливою частиною соціальної роботи, яка сприяє інтеграції та соціалізації цих осіб у суспільство. Вона реалізується через надання та розповсюдження інформації про

права, пільги, соціальні послуги, які можуть отримати учасники бойових дій і члени їхніх сімей, про заклади, державні та недержавні організації, які надають такі послуги, організують телефони «гарячої» лінії, інформаційні сайти щодо отримання консультацій і відповідей на соціальні питання та ін.

Науковиця Г. Слозанська, визначає необхідність розробки комплексних програм соціальної підтримки, які б ураховували індивідуальні потреби ветеранів і їхніх сімей, а також забезпечували б їх доступ до якісних соціальних послуг. Система засобів і методів соціальної підтримки є важливою частиною соціальної політики держави, яка спрямована на пом'якшення негативних наслідків воєнного конфлікту та підвищення якості життя постраждалих сімей [7].

Висновки. Таким чином, соціальна підтримка учасників бойових дій і членів їхніх сімей є невід'ємною частиною соціальної роботи, яка спрямована на подолання життєвих викликів і досягнення соціального благополуччя.

Соціальна підтримка є комплексною системою, яка вимагає координації між різними суб'єктами та адаптації до потреб цієї категорії отримувачів соціальних послуг.

Залежно від потреб і проблем учасників бойових дій і членів їхніх сімей соціальна підтримка може надаватися у формі різних послуг і в співпраці з різними державними та недержавними організаціями.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. /О.М. Денисюк та ін.; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Аналітичне дослідження «Портрет ветерана російсько-української війни 2014 - 2022 рр.» // Український ветеранський фонд. Режим доступу: https://veteranfund.com.ua/opportunity/portret_veterana
3. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: дис...д-ра пед. наук. 13.00.05., Хмельницький, 2018. 550 с.
4. Гриб О., Сівчук П. Програми психологічної реабілітації в контексті державної підтримки ветеранів АТО/ООС // Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Вип. 2 (25). С. 708-714. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21goipva.pdf>
5. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції: дис...д-ра філософії: 231 «Соціальна робота» 23 Соціальна робота. Київ, 2023. 259 с.
6. «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Закону України № 3551-ХІІ (2024) Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
7. Слозанська, Г., Горішна, Н., Бибик, Д., Криницька, І. Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 1. 2023. 47-62. Режим доступу: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5>
8. Стаднік, А. В., Мельник, Ю. Б., Прокопенко, Ю. О., Васищев, В. С. Медико-психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – учасників

Kostiushko G.O., Chekalkina O.M. ORGANIZATION OF SOCIAL SUPPORT FOR PARTICIPANTS OF HOSTILITIES AND THEIR FAMILY MEMBERS: THEORETICAL FOUNDATIONS.

Summary. The article provides a theoretical analysis of scientific approaches to social support for combatants and their family members nowadays. Support for combatants and their families is revealed as a comprehensive system of measures aimed at improving the quality of life and social well-being of this category of recipients of social services. The role of specially authorized state bodies, non-governmental organizations, and social work specialists in providing various types of social services is considered. Key types of social support are identified, including informational, material, medical-social, legal, psychological, and socio-pedagogical support, each aimed at optimizing the psycho-emotional state, social adaptation, and integration of combatants and their families into society. The importance of an individualized approach to each family, taking into account their unique needs and circumstances, is emphasized.

Key words: social support, social work, combatants, families of combatants, services.

УДК 378.013.42:316.614]:364-322

Анастасія КОТЕЛЕВЕЦЬ

**викладачка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти**

за спеціальністю Соціальна робота

Київський столичний університету імені Бориса Грінченка,

a.kotelevets.asp@kubg.edu.ua

Ірина НОХРИНА

викладачка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

за спеціальністю Соціальна робота

Київський столичний університету імені Бориса Грінченка,

i.nokhrina.asp@kubg.edu.ua

**ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ**

Котелевець А.М. Нохрина І.С., Волонтерська діяльність, як засіб формування соціальної успішності студентів. У статті представлено результати авторського опитування 306 студентів 13 закладів вищої освіти України. Зокрема розглянуті основні мотиви залучення студентів до волонтерської діяльності. Висвітлений зв'язок волонтерства та його впливу на формування соціальної успішності. Волонтерська діяльність, описується як

можливість отримати необхідні професійні навички, розширити кругозір студентів та такою, що сприяє формуванню соціальної успішності особистості студента. Визначається роль закладу вищої освіти як платформи, на базі якої продовжує відбуватись процес соціалізації та становлення особистості студента.

Ключові слова: волонтерство, волонтерська діяльність, соціальна успішність, успішність, соціальна активність, активність, соціалізація, студенти.

Вступ. Вплив волонтерської діяльності на особистість молодої людини, її здатність до самореалізації й самовизначення є актуальною темою для вивчення, особливо у тих історичних реаліях, в яких зараз перебуває Україна. Важливо зрозуміти, як саме волонтерство впливає на розвиток особистості молодої людини, які аспекти цієї діяльності є найбільш корисними та які фактори можуть впливати на результати формування. Дослідження в цій області можуть допомогти розробити ефективніші програми волонтерства для молоді та сприяти їхньому особистісному зростанню й розвитку. Заклад вищої освіти допомагає формувати особистість студента, не тільки завдяки наданню знань щодо обраного фаху, а й завдяки виховній роботі, що зазвичай проводиться серед здобувачів вищої освіти. Процес соціалізації особистості відбувається протягом усього життя, не оминає і етап навчання у закладі вищої освіти. Одним з етапів соціалізації можна розглядати формування соціальної успішності особистості, що виховується, у тому числі завдяки певним діям та безпосередньо бажанню самої особистості студента бути залученим до вирішення викликів громади.

Мета статті: дослідити вплив волонтерської діяльності на формування соціальної успішності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні події в Україні є викликом для всіх українців, а особливо для студентської молоді. Варто зазначити, що саме освічені молоді люди, студенти – є рушієм у вирішенні багатьох ситуацій і саме заклад вищої освіти має долучитись до формування нового покоління українців, що забезпечить майбутнє процвітання України. Одним за таких інструментів є залучення студентів до волонтерської діяльності, що є добровільною, соціально спрямованою та неприбутковою діяльністю, яку здійснюють волонтери, надаючи допомогу. Волонтерський рух для молоді відкриває можливості для самореалізації та досягнення соціального успіху шляхом надання допомоги як окремим особам, так і суспільству в цілому.

Заклад вищої освіти допомагає формувати особистість студента, не тільки завдяки наданню знань щодо обраного фаху, а й завдяки виховній роботі, що зазвичай проводиться серед здобувачів вищої освіти.

Наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених дозволяють ознайомитися з основними концепціями організації волонтерського руху в Україні, зокрема це можна зробити завдяки напрацюванням: О. Акімової, О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Зверєвої, А. Капської, О. Карпенко, Н. Комарової, О. Кузьменко, Т. Лях, Л. Міщик, Н. Романової, С. Пальчевського, В. Петровича, Ю. Поліщук, С. Савченко, О. Стецькової, С. Толстоухової, С. Харенко, Ю. Хорунжний, О. Яременко.

Соціальну успішність вивчали: Н. Амінов, Н. Батурич, М. Болдінова,

І. Боровинська, Н. Головчанова, А. Елізаров, О. Єрофєєва, Ю. Ільїна, С. Кожакина, І. Кордубан, А. Кушнарєнко, Л. Лазарєнко, О. Матеюк, О. Назарук, А. Четверик-Бурчак, А. Яшнова.

Серед зарубіжних дослідників значний науковий інтерес викликають праці вчених М. Белуччі, А. Віллема, Л. Герєнса, Дж. Менєтса, та ін.

У закладах вищої освіти одним із засобів формування соціальної успішності студентської молоді є залучення до соціальної активності та волонтерської діяльності. Волонтерство – це безкорислива допомога іншим, заснована на ідеалах гуманності. Головна мета волонтерства полягає в задоволенні особистих і соціальних потреб через надання підтримки та допомоги іншим людям. Участь молоді у волонтерських проектах дозволяє побачити конкретні результати своєї діяльності і відчутти себе корисним для суспільства [6, с.55]. Активна участь студентів у волонтерстві сприяє розвитку лідерських якостей, формує соціальну успішність, це саме ті якості, які є важливими як у особистому житті, так і в професійній сфері. Крім того, це дозволяє студентам розширити кругозір та краще пізнати свої сильні сторони, що може допомогти у вирішенні власних проблем.

О. Матеюк зазначає, що успішність – це результат систематичної праці, позитивного мислення і бажання постійно розвиватись. Мотивація досягти поставленої мети грає важливу роль у досягненні успіху. Він формується завдяки життєвому досвіду і способу життя, які допомагають людині рухатися вперед і досягати своїх цілей [5]. За В. Вінковим, успіх – це досягнення поставленої мети в індивідуальній або груповій діяльності, відповідно до вимог, які встановлюються характером самої діяльності та знаннями суб'єкта про засоби досягнення та очікуваний результат [2, с.223].

О. Карпенко та В. Остапчук, розглядають саморозвиток, як важливий процес становлення особистості студентів та тою ідеєю, яка включається в єдину комплексну ідею організації життєдіяльності освітнього закладу.[3, с.60].

З. Бондарєнко, описує волонтерство, як бренд сучасної студентської молоді, описуючи волонтерську діяльність, як умову успішної самореалізації й соціального становлення [1].

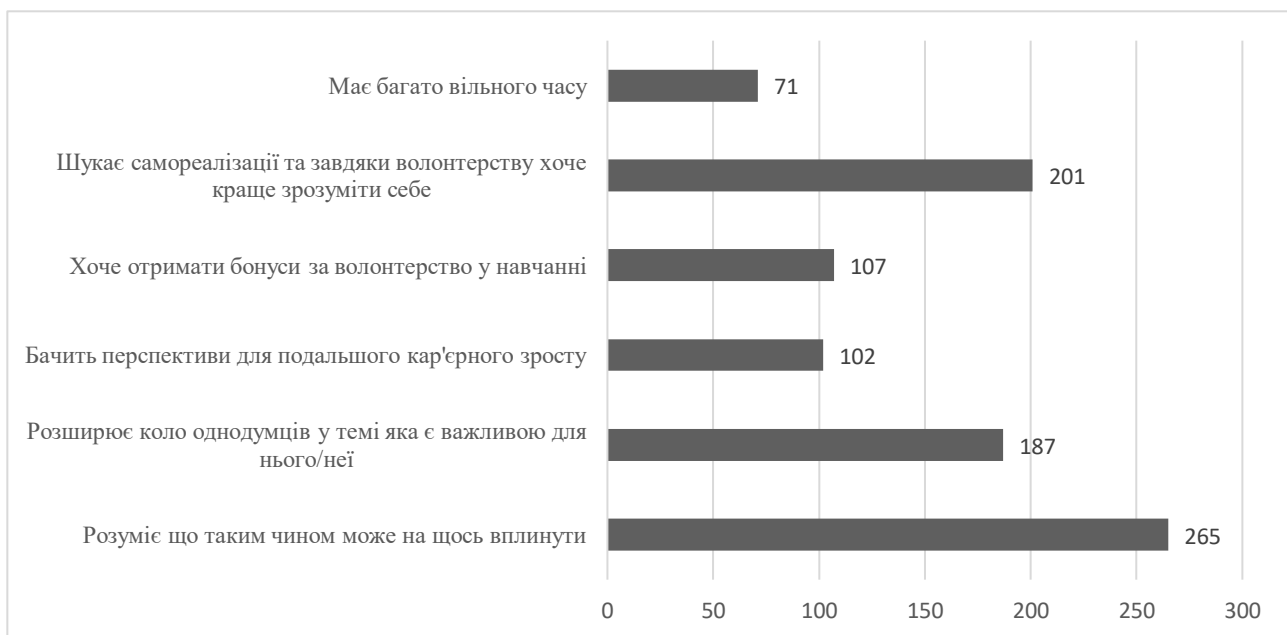
Л. Коломієць на основі самостійно проведених досліджень, визначає, що більшість з опитаних студентів-волонтерів є соціально активними особистостями з домінуванням мотивації успіху та прагнуть отримати якнайкращі результати в діяльності, зацікавлені у її нових напрямках, наполегливі у процесі виконання різних завдань, ставлять перед собою реальні цілі, що також є показником прагнення соціальної успішності [4].

Результати проведеного теоретичного аналізу означеної проблеми спонукали нас до проведення емпіричного дослідження мотивів, що впливають на залучення студентів до волонтерської діяльності, тож у межах дисертаційного дослідження «Розвиток соціальної активності студентів у волонтерській діяльності», нами було проведене опитування 306 студентів закладів вищої освіти. У опитуванні взяли участь студенти різних спеціальностей наступних ЗВО: Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Українського

державного університету імені Михайла Драгоманова, Міжрегіональної Академії управління персоналом, Державного торговельно-економічного університету, Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, Університету Григорія Сковороди в Переяславі, Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Національного університету «Львівська політехніка». Також анкету заповнили представники: Комунального закладу вищої освіти, «Дніпровської академії неперервної освіти», Дніпропетровської обласної ради, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного лінгвістичного університету, Національного університету «Одеська політехніка» та Київського інституту бізнесу та технологій.

В контексті нашого дослідження «Волонтерська діяльність, як засіб формування соціальної успішності студентів» розглянемо відповідь на питання: «На Вашу думку, для чого студентська молодь займається волонтерською діяльністю?»

Рис.1. Відповідь на питання «На Вашу думку, для чого студентська молодь займається волонтерською діяльністю?»



Джерело: складено авторами самостійно

Більшість респондентів – 86.6%, зазначили, що студентська молодь займається волонтерською діяльністю, оскільки розуміє, що таким чином може на щось вплинути, 65.7% вважають, що таким чином студенти-волонтери шукають самореалізації та завдяки волонтерству хочуть краще зрозуміти себе. 61.1% вважають, що таким чином можна розширити коло однодумців у темі яка є важливою для нього/неї. Важливими для нас є показники 33.3% – саме стільки студентів, вважає, що доєднатись до волонтерства можна задля перспективи для подальшого кар'єрного зросту та 35% – хочуть отримати бонуси за волонтерство у навчанні. Лише 23.2% опитаних вважають, що у студентів багато вільного часу.

Отже, завдяки теоретичному аналізу та практичній складовій дослідження

(опитуванню студентів), ми визначили, що волонтерська діяльність впливає на формування соціальної успішності як загалом, так і у певних напрямках – зокрема, таких як кар'єра та самореалізація.

З 306 респондентів більше половини опитаних, 53.6% – готова відвідати заняття для вдосконалення своїх навичок у волонтерській діяльності, якщо б такі заняття проходили у їх закладі вищої освіти. Не впевнені чи будуть відвідувати такі заходи – 30.7%, не хочуть брати участь у таких заняттях 15.7%. Такі результати, поміж інших на пряму свідчать про готовність студентів підвищувати свій рівень знань щодо волонтерської діяльності та проявляти свою соціальну активність саме таким чином.

Результати дослідження. Заклад вищої освіти допомагає формувати особистість студента, не тільки завдяки викладанню знань щодо обраного фаху, а й завдяки виховній роботі, що зазвичай проводиться серед здобувачів вищої освіти, зокрема через залучення студентів до волонтерської діяльності. Процес соціалізації особистості відбувається протягом усього життя, не оминає і етап навчання у закладі вищої освіти, цей етап, в свою чергу, сприяє формуванню соціальної успішності особистості студента. Важливість даного процесу та готовність студентів долучатись до заходів підтверджують результати нашого опитування.

Висновки. Волонтерська діяльність є чудовою можливістю для студентів спробувати себе у різних ролях та набути необхідних навичок не тільки у професійному напрямку, а й розширити свій кругозір та спробувати себе у нових напрямках. Дослідження показують, що волонтерська діяльність є важливим інструментом для молодих людей у процесі досягнення успіху, а також самореалізації та самовизначенні. Волонтерство допомагає розвивати студентам особистісні якості, отримувати нові знання, навички та компетенції, які є необхідними для успішного самовизначення в житті. Волонтерство сприяє активній реалізації та соціальній активності молодих людей, дозволяючи їм впливати на своє оточення та вносити позитивні зміни у суспільство. Як було зазначено вище, саме завдяки активним діям та бажанню розвиватись, йти до своєї мети буде формуватися соціальна успішність, що безпосередньо позитивно вплине на становлення особистості студента.

Список використаних джерел

1. Бондаренко З. Соціально-педагогічне волонтерство як бренд сучасної студентської молоді. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2019. № 2(18). С. 130–136.

2. Вінков В. Уявлення про життєвий успіх: стан розробленості проблематики в соціальній психології. Проблеми політичної психології. 2015. № 2. С. 221–231. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2015_2_22.

3. Карпенко О., Остапчук, В. Саморозвиток особистості майбутнього фахівця соціальної роботи в умовах освітньо-виховного простору. Ввічливість. Humanitas. 2023. № 4. С. 18–24. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.9> (дата звернення: 29.03.2024).

4. Коломієць Л. Психологічні особливості мотивації волонтерської

діяльності. Психологічний часопис збірник наукових праць. 2017. Т. 5, № 9. С. 79–90.

5. Матеюк О. Успішність особистості: сутність та зміст феномену. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_4_31.

6. Романкова Л. Волонтерська діяльність як складова формування моральних цінностей студентської молоді. Вища освіта України. 2015. № 4. С. 54–60. Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/pv/3006.pdf>

Kotelevets A.M., Nokhrina I.S., VOLUNTEER ACTIVITY AS A MEANS OF FORMING STUDENTS' SOCIAL SUCCESS

Summary. The article presents the results of the author's survey of 306 students of 13 higher education institutions of Ukraine. In particular, the main motives for involving students in volunteer activities are considered. The connection between volunteering and its influence on the formation of social success is highlighted. Volunteer activity is described as an opportunity to acquire the necessary professional skills, broaden students' horizons and contribute to the formation of social success of the student's personality. The role of a higher education institution as a platform on which the process of socialization and formation of a student's personality continues is determined.

Keywords: volunteering, volunteer activity, social success, success, social activity, activity, socialization, students.

УДК: 364-7

Вадим ЛЮТИЙ,
к. п. н., доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
v.liutyi@kubg.edu.ua

МЕТОДОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇХНІМ СІМ'ЯМ

Лютий В.П. **Методологічна готовність фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг людям з інвалідністю та їхнім сім'ям.** В статті обґрунтовується, що соціальна робота людиною з інвалідністю та її сім'єю має бути спрямована на їхню інтеграцію в суспільство та активізацію потенціалу, для її впровадження фахівці із соціальної роботи мають повинні спиратися на сучасну біопсихосоціальну модель реабілітації. Дослідження продемонструвало дотримання бл. половиною фахівців медичних та функціональних поглядів на реабілітацію, що не відповідає сучасним підходам. Обґрунтовується необхідність методологічної підготовки фахівців із соціальної роботи, що

включає розгляд сучасних цінностей та моделей соціальної роботи з людьми з інвалідністю та формування навичок міждисциплінарної командної взаємодії.

Ключові слова: інвалідність, людина з інвалідністю, сім'я, в складі якої є людина з інвалідністю, соціальні послуги, реабілітація, соціальна інтеграція та реінтеграція

Вступ. Люди з інвалідністю традиційно вважаються однією із найуразливіших соціальних груп, що потребує соціального захисту та соціальних послуг. Соціальні бар'єри поруч із обмеженою мобільністю, викликаною індивідуальними особливостями людини та перенесеними ними захворюваннями і травмами не лише спричинюють проблеми та складні життєві обставини людини з інвалідністю, а й суттєво заважають її соціалізації та соціальній інтеграції. Окрім того, інвалідність людини відображається на життєдіяльності її сім'ї, адже через відсутність належного доступу до соціальних благ та можливостей сім'я має витратити час та ресурси для догляду за людиною з інвалідністю, створення для неї необхідних умов та задоволення її потреб, на коштовні реабілітаційні програми та компенсаторні засоби, що, в свою чергу, призводить до надмірного фізичного і психологічного навантаження на членів сім'ї, обмеження їхніх можливостей для відпочинку та особистого життя, втрати життєвих перспектив, погіршення емоційного клімату та розриву соціальних зв'язків сім'ї і, як наслідок, до її соціального виключення та десоціалізації. Війна суттєво погіршила соціальну ситуацію та загострила проблеми значної частини сімей, в складі яких є людина з інвалідністю, поставивши їх в залежність від соціальної допомоги.

За таких умов надання соціальних послуг є одним із важливих інструментів соціалізації та соціальної інтеграції людей з інвалідністю та їхніх сімей. Надання відповідних ситуації людини та сім'ї та ефективних соціальних послуг, базованих на сучасних моделях соціальної роботи, має забезпечити не лише подолання окремих проблем та задоволення потреб, а й подолання соціальної виключеності та успішне повернення до соціального життя всіх членів сімей людей з інвалідністю. Ключова роль в цьому належить фахівцям із соціальної роботи в громадах, адже саме вони мають допомогти сім'ї визначитися з цілями соціальної підтримки та з відповідними послугами, розробити план надання соціальної послуги, що відповідав би як потребам отримувачів, так сучасним підходам та стандартам соціальної роботи, залучити надавачів послуг та створити й координувати міждисциплінарну команду фахівців, здійснити моніторинг та оцінити якість наданих послуг. Проте для виконання цих завдань фахівці із соціальної роботи мають розумітись на сучасних методологічних принципах соціальної роботи з людиною з інвалідністю, орієнтуватися в сучасних моделях та методах надання соціальних послуг та усвідомлювати цінності, на які вони спираються.

Мета статті: спираючись на результати емпіричного дослідження, проведеного в м. Київ, розкрити відповідність професійних поглядів фахівців із соціальної роботи щодо інвалідністю та соціальної роботи з людьми з інвалідністю та їхніми сім'ями методологічним позиціям, необхідним для

впровадження сучасних моделей надання соціальних послуг, спрямованих на соціалізацію та соціальну інтеграцію цієї групи отримувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження сучасних підходів соціальної роботи та надання соціальних послуг, спрямованих на забезпечення умов для соціалізації та соціальної інтеграції людей, в тому числі дітей, з інвалідністю та їхніх сімей, представлено в ряду сучасних публікацій. На думку Л. Остролуцької, С. Сапіги, М. Лехолетової (2023), на сучасному етапі інвалідність трактується не як властивість особистості, а як проблема взаємодії особи з суспільством, при чому саме суспільство має впроваджувати заходи, спрямовані на усунення бар'єрів, недопущення дискримінації та інтеграцію осіб з інвалідністю в суспільство. Відповідно до домінуючої наразі в світовій практиці біопсихосоціальної моделі проблеми соціальної адаптації та інтеграції людини з інвалідністю викликані складною комбінацією факторів природного та соціального середовища, соціально-правових засад та цінностей суспільства, психофізіологічних особливостей людини та її власного особистісного вибору, а її соціальна підтримка має передбачати заходи на всіх названих рівнях та роботу міждисциплінарної команди фахівців [1].

Згідно із результатами дослідження М. Лехолетової, Т. Лях, Т. Заверіко (2020), типовими проблемами батьків, які виховують дитину з інвалідністю, є дискримінація, медичні, фінансово-економічні, психологічні і правові проблеми, проблеми доступу та ризик інституалізації дитини, а для їх подолання необхідне покращення доступу до якісних соціальних послуг та розробка ефективної програми соціальної підтримки, що базується на виявлених факторах ризику порушень розвитку дитини та проблемах її сім'ї та вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців [6]. В дослідженні потреб батьків дітей з інвалідністю Т. Чечко, Т. Лях, Т. Спіріної, М. Лехолетової, С. Сапіги та К. Салати (2022) зазначається, що в центрі уваги соціальної роботи має бути їхня недостатня обізнаність щодо догляду і виховання дітей та соціальних інституцій, де вони можуть отримати допомогу і підтримку, конфлікти їхніх сімей із соціальним оточенням, відсутність сенсу в житті сім'ї, відсутність змістовного дозвілля та соціальна ізоляція сім'ї [5]. Н. Горішна, Ж. Петрочко та О. Столярик (2023) наголошують на необхідності в ході соціальної роботи з людьми з інвалідністю реалізації індивідуального підходу до їхніх потреб, комплексних та гнучких реабілітаційних послуг, співпраці між надавачами соціальних послуг та громадськими структурами [2]. Я. Загута-Візер та О. Денисюк (2023) зазначають, що умовою міждисциплінарної взаємодії між фахівцями, що здійснюють супровід дитини з інвалідністю, є створення єдиного простору співпраці на засадах партнерства [3].

С. Сапіга, Л. Остролуцька (2023) розглядають систему надання соціальних послуг людям з інвалідністю. На думку дослідниць, соціальні послуги для людей з інвалідністю є важливим компонентом для включення людини з інвалідністю в життя громади і створюють можливість для неї вести самостійне життя; соціальних послуг та підтримки також потребують й інші члени сімей людей з

інвалідністю. Відповідальність за соціальну роботу з людьми з інвалідністю лежить на фахівцях із соціальної роботи, які мають ґрунтовно вивчити ситуацію, потреби, можливості та ресурси кожної людини і працювати в тісному контакті з нею, максимально залучаючи її до вирішення власних проблем [4].

Таким чином, сучасні дослідження підтверджують, що основні проблеми осіб з інвалідністю та їхніх сімей пов'язані із взаємодією між членами сім'ї та між ними і суспільством: соціальними бар'єрами, стигматизацією та соціальним виключенням. Соціальна робота людиною з інвалідністю та її сім'єю має бути спрямована на їхню інтеграцію в суспільство та активізацію потенціалу. Ключову роль у цьому відіграють фахівці із соціальної роботи, які повинні мати спеціальну підготовку, спиратися на сучасну біопсихосоціальну модель реабілітації людини з інвалідністю та володіти навичками оцінювання випадку, вибору відповідних соціальних послуг, організації взаємодії отримувачів із іншими фахівцями та службами та координації міждисциплінарної команди. Проте якою мірою фахівці із соціальної роботи в громадах володіють сучасною методологією надання соціальних послуг особам з інвалідністю та їхнім сім'ям, мало показати емпіричне дослідження, результати якого представлені в даній публікації.

Результати дослідження. Опитування фахівців із соціальної роботи, дотичних до надання соціальних послуг сім'ям, в складі яких є людина з інвалідністю, в м. Київ проводилось в рамках дослідження «Вивчення діючих практик надання комплексних послуг сім'ям, де проживають діти/особи з інвалідністю в громаді міста Києва», впровадженого кафедрою соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка та Київським міським центром соціальних служб в червні-липні 2023 р. Форма опитування – анкетування за допомогою гугл-форми. Анкета опитування, окрім іншого, включала питання щодо розуміння ключових аспектів соціальної роботи з людьми з інвалідністю та самооцінки власних компетентностей, необхідних для надання соціальних послуг даній групі отримувачів. Вибірка опитування складалася за цільовою ознакою. Опитувались всі фахівці районних центрів соціальних служб, котрі мають відповідний досвід та погодились на участь у дослідженні. Анкетування проводилось анонімно шляхом самостійного заповнення анкети у зручний для опитуваного час.

В ході дослідження було опитано 107 фахівців із соціальної роботи. Структура вибірки за ознаками статі, освіти, спеціальності, посади та стажу роботи представлена в табл. 1

Як можна побачити, переважна більшість опитаних – жінки та особи, які мають освіту рівня магістр. Фахову освіту з соціальної роботи мали лише третина опитаних (37%), освіту, дотичну до сфери надання соціальних послуг (соціальний педагог, психолог) – теж бл. третини (36%), в той час як інші не мали фахової освіти, необхідної для надання соціальних послуг.

Таблиця 1.

Характеристики вибірки опитування фахівців із соціальної роботи, %

Характеристика	Частка опитаних, %
Стать	
Жіноча	93%
Чоловіча	7%
Спеціальність	
Соціальна робота	37%
Соціальна педагогіка	7%
Педагогіка	9%
Психологія	29%
Право	11%
Інші (економіка, менеджмент, медицина)	9%
Освіта:	
Молодший бакалавр, середня спеціальна	3%
Бакалавр	17%
Магістр, спеціаліст	79%
Науковий ступінь	1%
Стаж роботи:	
До 3 років	39%
4-10 років	38%
Більше 10 років	22%
Посада:	
Фахівець із соціальної роботи	74%
Психолог	6%
Юрист	1%
Соціальний менеджер	9%
Керівник	10%

В ході дослідження вивчалось розуміння опитаними фахівцями ключових методологічних позицій щодо надання соціальних послуг особам з інвалідністю та їхнім сім'ям: сутності інвалідності та мети і завдань соціальної роботи з людиною з інвалідністю та її сім'єю. Відповідно до отриманих даних, більше третини опитаних фахівців із соціальної роботи (36%) розуміють сутність інвалідності відповідно до функціональної (соціально-реабілітаційної) моделі, згідно з якою інвалідність є наслідком порушень здоров'я, які обмежують її можливості і вимагають для життєдіяльності особливих умов або заходів із відновлення функцій. Біопсихосоціальної моделі інвалідності, за якої обмеження функціонування викликані саме соціальними бар'єрами у поєднанні з особливостями людини, і відповідно до якої розробляються та впроваджуються сучасні стратегії соціальної підтримки людини з інвалідністю та її сім'ї, дотримуються 30% опитаних, медичної (інвалідність як наслідок захворювань, через які людина втрачає функціональність і потребує догляду) – 13% опитаних фахівців, соціальної (інвалідність як обмежені суспільством можливості), правової (інвалідність як особливий статус) та соціокультурної (інвалідність як

стигма) дотримуються відповідно 8%, 8% та 4% опитаних (табл. 2). Таким чином, бл. половини фахівців дотримується уявлення про інвалідність як персональну проблему, стан людини, викликаний порушеннями її здоров'я та втратою функціональності, що вимагає заходів індивідуальної реабілітації (повернення до норми), а, за її неможливості, – персонального догляду, а не як стан невідповідності індивідуальних особливостей людини умовам природного і соціального середовища, подолання якого пов'язане як із позитивною динамікою самої людини з інвалідністю та її оточення, так із досягненням позитивних змін у середовищі та інтеграції людини до нього.

Таблиця 2.

Розподіл відповідей опитаних фахівців із соціальної роботи на запитання «Яке із наведених висловлювань найбільшою мірою розкриває Ваше розуміння інвалідності?», % (N=107)

Інвалідність - стан здоров'я, за якого людина потребує особливих умов для розвитку та життєдіяльності	36%
Інвалідність - стан людини зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими	30%
Інвалідність - наявність у людини захворювань та розладів, що суттєво обмежують її життєдіяльність та соціальне функціонування, внаслідок чого вона потребує догляду та підтримки	13%
Інвалідність - ситуація, за якої людина має обмежений доступ до соціальних благ та можливостей внаслідок недостатнього врахування суспільством її індивідуальних особливостей та потреб	8%
Інвалідність - соціальний статус, що створює для людини додаткові можливості доступу до соціальних благ з метою забезпечення її свободи вибору та рівних можливостей з іншими людьми	8%
Інвалідність - соціальна стигма, що накладається суспільством на людину, котра за своїми фізичними та психічними особливостями не відповідає загальноприйнятим уявленням про норму, і суттєво обмежує її можливості	4%

В якості мети соціальної роботи з людиною з інвалідністю лише 50% опитаних вбачали її інтеграцію в суспільство, що в цілому відповідає сучасному розумінню цілей соціальної підтримки людей з інвалідністю. Третина з опитаних визначили мету цієї діяльності в рамках чинної в Україні концепції соціальної послуги: «запобігання потраплянню людини та сім'ї в СЖО, подолання СЖО та мінімізація їхніх наслідків», 11% розуміють мету соціальної роботи як реабілітацію людини з інвалідністю (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей опитаних фахівців із соціальної роботи на запитання «**Якою ви бачите мету соціальної роботи з особою з інвалідністю?**», % (N=107)

Інтеграція людини з інвалідністю в соціум як повноправного та рівного з іншими суб'єкта соціального життя	50%
Запобігання потраплянню особи з інвалідністю та її сім'ї в складні життєві обставини, подолання таких обставин та (або) мінімізація їхніх негативних наслідків	32%
Набуття або відновлення здатності людини з інвалідністю до самостійної життєдіяльності та соціального функціонування	11%
Створення для людей з інвалідністю інклюзивного соціального середовища	4%
Забезпечення особи з інвалідністю необхідним доглядом	3%

В ході опитування учасникам пропонувалося визначити із переліку завдань соціальної роботи з людиною з інвалідністю ті, що є головними при наданні їм соціальних послуг (учасники могли обрати до 4-х варіантів). Жодне із запропонованих для оцінки завдань не вважало ключовим більшість опитаних фахівців (табл. 4). Від 20% 45% вважали головними завдання індивідуальної реабілітації людини з інвалідністю (нормалізація психологічного стану та прийняття нею власної інвалідності, формування компетентностей, необхідних для подолання викликаних інвалідністю проблем, забезпечення людини з інвалідністю засобами компенсації особливих потреб), бл. 35% – завдання догляду за людиною з інвалідністю (забезпечення умов для задоволення потреб, формування у членів сім'ї особи з інвалідністю навичок, необхідних для догляду за нею).

Таблиця 4

Розподіл відповідей опитаних фахівців із соціальної роботи на запитання «**В чому ви вбачаєте головні завдання надання соціальних послуг людині з інвалідністю? Позначте не більше 4-х варіантів?**», % (N=107)

Створення умов для повної реалізації прав людини з інвалідністю	45%
Нормалізація психологічного стану особи з інвалідністю та членів його сім'ї, усвідомлення та прийняття ними обмежень, пов'язаних із інвалідністю, та подолання особистісних проблем, з ними пов'язаних	45%
Формування у особи з інвалідністю життєвих компетентностей, знань та навичок, необхідних для вирішення проблем та задоволення потреб	45%
Залучення людини з інвалідністю до активного соціального життя	43%
Підвищення впевненості у собі людини з інвалідністю та членів її сім'ї та їхня активізація, спрямована на захист власних прав та самостійного забезпечення необхідних умов життєдіяльності	43%

Забезпечення умов для задоволення потреб, які людина не може задовольнити самостійно	36%
Формування у членів сім'ї особи з інвалідністю навичок, необхідних для догляду за нею та задоволення її потреб	35%
Забезпечення доступності для людини з інвалідністю соціальної інфраструктури, умов для праці, дозвілля, особистісного розвитку	23%
Забезпечення людини з інвалідністю технічними засобами для компенсації функціональних обмежень та навчання користуванню ними	21%
Залучення ресурсів оточення, громади, соціальних інституцій для допомоги особі з інвалідністю та її сім'ї	17%
Надання особі та сім'ї допомоги у визначенні власних пріоритетів та виборі способу їх досягнення, посиленні сильних сторін, залученні необхідних для розвитку ресурсів	15%
Просування позитивних соціальних змін, спрямованих на створення інклюзивного середовища, сприятливого для людини з інвалідністю	14%

Від 14% до 45% – досягнення позитивних змін у соціальному середовищі людини з інвалідністю (створення умов для повної реалізації прав, забезпечення доступності соціальної інфраструктури, залучення ресурсів оточення, громади, соціальних інституцій для допомоги особі з інвалідністю та її сім'ї, просування позитивних соціальних змін, спрямованих на створення інклюзивного середовища), від 15% до 43% – завдання, пов'язані із реінтеграцією людини з інвалідністю та її сім'ї (залучення людини з інвалідністю до активного соціального життя, її активізація, спрямована на захист власних прав та самостійного забезпечення необхідних умов життєдіяльності, надання особі та сім'ї допомоги у визначенні власних пріоритетів та виборі способу їх досягнення, посиленні сильних сторін, залученні необхідних для розвитку ресурсів) (див. табл. 4).

В ході опитування визначалась самооцінка фахівцями із соціальної роботи власних компетентностей, пов'язаних із наданням та менеджментом соціальних послуг в громаді (передбачених професійним стандартом «Фахівець із соціальної роботи»), зокрема – при роботі із сім'ями, в складі яких є людина з інвалідністю. Згідно із результатами опитування фахівці із соціальної роботи досить високо оцінювали власні компетентності, пов'язані із надання соціальної послуги та роботою з отримувачем (в середньому більше 4-х балів за 5-бальною шкалою): здатність виявляти випадки особи або сім'ї, що перебувають у складних життєвих обставинах або вразливому стані, оцінювати їхні потреби в соціальних послугах, розробляти індивідуальний план надання послуги та укладати угоду з її надання; здатність надавати допомогу в оформленні запитів до відповідних інстанцій, заяв, документів на отримання всіх видів допомоги; здатність надавати послуги представництва інтересів отримувача соціальних послуг в установах та організаціях в межах повноважень.

В той же час власні компетентності менеджменту соціальних послуг та

координації міждисциплінарної команди (здатність налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти в професійному колективі; організовувати спільну діяльність, ініціювати командоутворення, сприяти згуртуванню та груповій мотивації, фасилітувати процеси прийняття групових рішень; координувати роботу різних державних, комунальних, громадських та волонтерських організацій та інших зацікавлених сторін для реалізації індивідуального плану надання та соціальних послуг та заходів соціальної підтримки), учасники опитування оцінювали здебільшого менше ніж на 4 бали.

Висновки. Опитування продемонструвало дотримання фахівцями із соціальної роботи різних підходів до інвалідності та концепцій соціальної роботи з людиною з інвалідністю та її сім'єю, базованих як на сучасній біопсихо-соціальній, так і на функціональній (реабілітаційній) та медичній моделях. Сучасних методологічних поглядів, що передбачають розуміння інвалідності як порушення взаємодії людини та її сім'ї з суспільством, природним та соціальним середовищем її життєдіяльності на макро та мікрорівнях дотримується бл. половини фахівців, що беруть участь у наданні соціальних послуг людям з інвалідністю та їхнім сім'ям. Фахівці із соціальної роботи, за їхньою оцінкою, в більшості на достатньому рівні володіють знаннями і навичками, необхідними для безпосереднього надання соціальних послуг, проте меншою мірою – компетенціями менеджменту їх надання та координації командної міжсекторальної взаємодії, що є необхідною складовою сучасної моделі соціальної підтримки людини з інвалідністю та її сім'ї та чинною в Україні форми надання соціальних послуг (ведення випадку). Таким чином, розвиток системи соціальних послуг даній групі та поліпшення якості їх надання вимагає впровадження спеціалізованої підготовки фахівців, що включають розгляд сучасних концепцій інвалідності та моделей соціальної роботи з людьми з інвалідністю та їхніми сім'ями, командної взаємодії різних структур та взаємодії із отримувачами послуг, як на етапі базового навчання в рамках спеціальностей «соціальна робота» і «психологія», так і на етапі підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. С. 267-268.
2. Горішна, Н.М., Петрочко, Ж. В., Столярик, О.Ю. Законодавчі аспекти соціальної реабілітації дітей з інвалідністю: вітчизняний та зарубіжний досвід. Інклюзія і суспільство, 2023 (2). С. 19-27.
3. Загутіна-Візер, Я., Денисюк, О. Принципи міждисциплінарної взаємодії фахівців команди супроводу молодших школярів з особливими освітніми потребами. Ввічливість. Humanitas. 2023. № 2. С. 38–44
4. Сапіга, С., Остролицька, Л. Особливості надання соціальних послуг людям з інвалідністю. Ввічливість. Humanitas, 2023, №3. С. 115–123
5. Chechko, T., Liakh, T., Spirina, T., Lekholetova, M., Sapiha, S., & Salata, K. Needs Assessment of Parents Raising Children with Disabilities in Preschool Educational Institution. Sociální práce/Sociálna práce/Czech and Slovak Social work, 2022, 4 (22). 54–66.

6. Lekholetova M., Liakh T., Zaveryko N. Problems of parents caring for children with disabilities. Society, integration, education. Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies. 2020. Vol. 4. 268–278.

Liutii V.P. METHODOLOGICAL READINESS OF SOCIAL WORK PROFESSIONALS TO PROVIDE SOCIAL SERVICES TO PEOPLE WITH DISABILITIES AND THEIR FAMILIES

Summary. The article substantiates that social work with people with disabilities and their families should be aimed at their integration into society and activation of their potential, and for its implementation, social work professionals should rely on the modern biopsychosocial model of rehabilitation. The study showed that about half of the specialists adhere to medical and functional views of rehabilitation, which does not correspond to modern approaches. The author substantiates the need for methodological training of social work professionals, including consideration of modern values and models of social work with people with disabilities and the formation of skills of interdisciplinary teamwork.

Key words: disability, person with disability, family with a person with disability, social services, rehabilitation, social integration and reintegration

УДК 373.3/.5.064.3:343.5]:364

Анна ЛЯКІШЕВА,
д.п.н., професор, професор кафедри соціальної роботи та
педагогіки вищої школи
Волинський національний університет імені Лесі Українки
annamatsyuk@ukr.net
Юлія СМОЛЯНСЬКА,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальна робота
Волинський національний університет імені Лесі Українки
yulucha030103@gmail.com

**ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПЕРВИННОЇ СОЦІАЛЬНОЇ
ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Лякішева А.В., Смолянська Ю.В. Зміст, форми та методи первинної соціальної профілактики булінгу в учнівському середовищі. У статті проаналізовано зміст, форми та методи первинної соціальної профілактики булінгу. Соціальна профілактика шкільного булінгу потрактована як система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків, попередження виникнення агресії, цькування і ін.. Зміст первинної профілактики булінгу передбачає формування в школярів системи компетенцій про це негативне явище, його наслідки, шляхи уникнення. Методами первинної соціальної профілактики є інформування,

приклад, «рівний-рівному» і ін. Серед форм – визначаємо квести, флешбек, рольові ігри, дебати, печатка-куча і ін.

Ключові слова: булінг, соціальна профілактика, учнівський колектив, методи, форми, зміст.

Вступ. Актуальність та необхідність вивчення явища шкільного булінгу зумовлюється збільшенням чисельності його проявів в українських школах. Звертає увагу той факт, що педагоги дистанціюються від цієї проблеми, спостерігається недостатня поінформованість учителів та й самих школярів про причини та форми булінгу у взаєминах між учнями. З огляду на це, першочерговими завданнями закладів загальної середньої освіти є профілактика булінгу в учнівському колективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної профілактики булінгу є пріоритетними у дослідженнях П. Бойчук, Л. Вольнової, Ю. Градової, М. Козігори, О. Кормило, Н. Прибіткової, А. Романюк і ін., якими окреслене поняття потрактовано як агресивна свідомо/несвідомо поведінка однієї дитини, групи дітей стосовно інших, що виражається у фізичному/психологічному жорстокому ставленні та поводженні. Ю. Градова акцентує увагу на важливості проведення інформативної політики щодо недопущення цькування в освітніх установах, наголошуючи на необхідності злагодженої роботи з боку батьків, педагогів, громадянського суспільства та держави. Учена зазначає, що кожен з цих суб'єктів є відповідальним за конкретний напрямок роботи у протидії булінгу [3, с. 44]. Уже В. Мар'яновська аналізує результати проведеного дослідження потерпілих від булінгу та визначає сучасні методологічні підходи надання психологічної допомоги учасникам булінгу і протидії цього явища в закладах освіти [4, с. 147]. У поглядах науковців розглянуто питання профілактики булінгу в закладах освіти. Більшої уваги потребує дослідження змісту, форм та методів первинної соціальної профілактики булінгу в учнівському середовищі.

Мета статті. Обґрунтувати зміст, методи та форми соціальної профілактики булінгу в учнівському середовищі. Для реалізації мети необхідним є вирішення таких завдань: 1) визначити сутність булінгу та соціальної профілактики булінгу; 2) проаналізувати зміст, методи та форми первинної соціальної профілактики булінгу в закладах загальної середньої освіти.

Результати дослідження. Булінг – це насильницька поведінка стосовно іншої людини, яка здійснюється навмисно і часто повторюється.

На основі поглядів учених нами булінг визначено як жорстоке поводження, агресія, насильство, цькування, які мають умисний характер і проявляються в тривалих, неодноразово повторюваних діях фізичного або психічного характеру з боку особи/групи осіб, які володіють певними психологічними, фізичними, адміністративними перевагами і чиняться з визначеною метою: залякати, примусити зізнатися у чомусь, покарати за вчинення якогось діяння тощо.

Булінг відрізняється від сварки чи конфлікту такими ознаками:

– повторюваність дій (вчинення фізичного, психологічного, економічного, в тому числі й у соціальних мережах насилля, що відбувається два або більше разів стосовно однієї особи);

– цькування завжди має злі наміри (метою булера є спеціальне вчинення психічної або фізичної шкоди, приниження, провокування виникнення страху, тривоги, він завжди хоче, щоб потерпілий підпорядковувався, а у разі відмови спричиняє його соціальну ізоляцію);

– у ситуаціях булінгу помітна нерівність сил між булером і потерпілим [1, с. 12].

Обов'язковою є діяльність освітніх установ з соціальної профілактики цього негативного явища.

Поняття «соціальна профілактика» розглядається як система медичних, соціальних і інших заходів, спрямованих на відвертання розвитку соціальних проблем або захворювань; попередження можливих психічних, соціокультурних і фізичних відхилень однієї особистості або людей групи ризику, а також збереження, підтримка і захист поведінки, що відповідає законам і нормам суспільства, допомога людині в досягненні поставленої мети і розкриття внутрішнього потенціалу до нормального життя [5].

У закладах загальної середньої освіти педагогічними працівниками здійснюється соціальна профілактика шкільного боулінгу, що нами розглядається як система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків, попередження виникнення агресії, цькування, залякування, жорстокого поводження та інших проблем та девіацій особистості.

Виділяють три види соціальної профілактики шкільного булінгу: первинна, вторинна, третинна. Детальніше розглянемо зміст первинної профілактики.

Метою первинної соціальної профілактики булінгу в школі ми визначаємо формування в підлітків особистісного і соціального імунітету проти жорстокого поводження, цькування, залякування інших; емоційне відторгнення різних форм насилля не лише на рівні знань, умінь, розуміння, усвідомлення, а і на рівні відчуттів, підсвідомості; підвищення психологічної стійкості до впливу культу насилля.

До завдань первинної профілактики булінгу відносимо: формування досвіду антибулінго-спрямованої поведінки учнів, імунітету до негативного впливу насильницької інформації та антиособистісних форм поведінки; формування правильного розуміння наслідків; розвиток соціально-позитивної спрямованості особистості; створення умов для самореалізації підлітка через включення у позитивну альтернативну діяльність; підтримка дитячо-молодіжних ініціатив [5, с. 60].

На сучасному етапі розвитку теорії і практики розроблено основні напрями соціальної профілактики (підвищення поінформованості, формування свідомості, апеляція до цінностей і знань, підвищення життєвої компетентності

та ін.) [5, с. 61], на основі яких визначаємо напрями соціальної профілактики булінгу (табл. 1).

Таблиця 1

Змістові напрями соціально-педагогічної профілактики булінгу

<i>№ з/п</i>	<i>Напря́м</i>	<i>Зміст напрям́у</i>
1.	Підвищення поінформованості	Цілеспрямоване, вільне, не ізольоване від реалій життя інформування підлітків про шкідливі наслідки булінгу, чинники ризику, їх виникнення і механізми впливу;
2.	Формування свідомості	виховання свідомого ставлення до проблеми булінгу, його наслідків, реальна оцінка ризику такої поведінки для себе; позбавлення ілюзій і міфів, які могли сформуватися під впливом дезінформації і масової культури;
3.	Апеляція до цінностей і знань	вплив на інтелектуально-мотиваційну сферу підлітків, формування в учнів навичок аналізу і критичної оцінки інформації, котрі фокусуються на підвищенні стійкості до негативних соціальних впливів завдяки ціннісним установкам, спрямованості на культуру поведінки;
4.	Надання альтернативи	формування в підлітків позитивних установок щодо недопущення проявів жорстокого поводження, цькування, залякування, виховання пріоритету культури поведінки, гуманності, толерантності, свідомої життєвої активності, вироблення стратегій альтернативних життєвих програм;
5.	Створення позитивного середовища	створення умов, за яких підліток може максимально проявити свої здібності і можливості (інтелектуальні, творчі, організаторські тощо), збільшення міри самостійності дитини, активізація внутрішніх ресурсів клієнта, допомога у розвитку самопомогі виховання;
6.	Виховання протидії	оволодіння підлітками навичками аналізу своєї поведінки, розширення діапазону можливих її варіантів у складних ситуаціях примусу, подолання стандартності у використанні способів відмови шляхом навчання людини більш різноманітної та багатой нюансами поведінки, вміння чинити опір асоціальному впливу близького оточення, ЗМІ, кіноіндустрії, що пропагують зразки девіантної поведінки;
7.	Підвищення життєвої компетентності	формування комунікативних навичок, уміння долати життєві труднощі, розвиток навичок життєтворчості, навчання будувати життєві перспективи (близькі і віддалені) і досягати їх, активізація життєвого потенціалу особистості;
8.	Психокорекція	робота з особистісною проблематикою та надання адекватної допомоги в подоланні проблем; емоційне навчання; корекція соціально-психологічних особливостей особистості, вплив на рівень домагань і самооцінку тощо.

У профілактичній роботі педагогу необхідно уміти визначати ознаки дітей, які стали жертвами булінгу:

- не хочуть іти до школи;
- пасивні у спільній діяльності чи соціальних заходах;
- поведуться не так, як зазвичай;

- можуть раптом почати губити гроші чи особисті речі;
- приходять зі школи у порваному одязі, поламаними речами і при цьому дають неймовірні пояснення;
- часто у розмовах спостерігається бажання кинути школу, пропускати заходи, в яких беруть участь інші учні [2, с. 94-95].

У протидії булінгу доцільними є інтерактивні форми і методи роботи. У первинній соціальній профілактиці варто застосовувати метод «рівний-рівному», коли підлітки отримують просвітницьку інформацію від своїх однолітків про булінг, причини його виникнення, ознаки та особливості соціальної профілактики.

Ефективними також є тренінги чи заняття з елементами тренінгу. Варто зазначити, що тренінги – це особлива інтерактивна форма навчання, у ході якої підліток максимально оволодіває новими знаннями, отримує нові навички, переглядає власні цінності та пріоритети, коригує, удосконалює та розвиває певні якості та властивості своєї особистості, обирає для себе такі форми та методи поведінки, які відповідають саме її ситуації та індивідуальності.

Цікавими у профілактиці булінгу є форум-театри – це методика інтерактивної роботи, направлена на вирішення соціальних проблем, у нашому дослідженні – профілактики булінгу, коли глядач перетворюється з пасивного на активного співучасника всього, що відбувається (наприклад, «Я – агресивний підліток» і ін.).

Мозковий штурм, брейн-стормінг – один із найпопулярніших методів навчання і групової роботи, метод висування творчих ідей у процесі розв'язування проблеми, сеанси якого стимулюють творче мислення школярів (Наприклад, «Зупинка під назвою життя», «Обережно! Небезпека у соціальних мережах – кібербулінг» і ін.).

Робота в малих групах і з батьками дає змогу набути навичок, необхідних для спілкування та співпраці. Вона стимулює роботу в команді. Ідеї, вироблені в групі, допомагають учасникам бути корисним одне одному. Висловлювання думок допомагає їм відчутти особисті можливості та зміцнити їх (Наприклад, «Батьківське щастя: виховання без насильства», «Булінг та його види»).

Цікавою й оригінальною формою протибулінгової роботи є печка-куча – це методологія презентації коротких доповідей, спеціально обмежених за формою і тривалістю, на неформальних конференціях (Наприклад, «Цькування однолітків. Гендерне насильство», «Безконфліктне спілкування з однокласниками» і ін.).

Аналіз правових ситуацій – форма роботи, спрямована на традиційне розв'язування задач за заданою проблемою (Наприклад, «Вчимося протидіяти тортурам», «Скажемо «Ні!» насильству в шкільному колективі», «Підвищення рівня обізнаності підлітків щодо булінгу в школі. Нетерпиме ставлення до насильства» та ін.).

Дискусії, дискусійні платформи – це форми колективного обговорення, мета яких виявити істину або знайти правильний розв'язок порушеного питання через висловлення власних міркувань та зіставлення поглядів опонентів на

проблему. У ході обговорення виявляються різні позиції, озвучуються протилежні думки, а емоційно інтелектуальний стимул підштовхує до активного мислення (Наприклад, «Гендерна нерівність та протидія булінгу», «Насильство над жінкою в світовій класиці», «Світ без насильства» і ін.).

Змістовними у профілактиці булінгу є дебати – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між опонентами з актуальної теми (Наприклад, «Я проти булінгу», «Що я знаю про булінг?» і ін.).

Рольові ігри – розігрування правової ситуації у ролях. Мета розігрування правової ситуації за ролями з метою визначення ставлення до конкретної життєвої ситуації, набуття досвіду шляхом гри. Ігри за темами: «Як не стати жертвою булінгу», «Як побачити в підліткові булера/жертву» та ін. Цікавим у рольовій грі є флешбек (англ. Flashback – спогад, зворотний кадр) – прийом, за допомогою якого можна підтримувати рівень інтересу до гри, інструмент для більш повного розкриття характеру і мотивації учасників, за темою: «Булінг: історії з минулого».

Як одну з форм гри у профілактиці булінгу радимо використовувати квести (від англійського *quest* – «пошук») – ігрова форма групового виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями. Мета гри – «розшифрувати» певне місце на обумовленій території (скажімо, на вулицях міста, шкільному подвір'ї чи в музейній залі), виконати на цьому місці певні дії або отримати підказку (інструкцію, код) до виконання наступного завдання (Наприклад, «Профілактика булінгу» і ін.).

Отже, основними методами первинної соціальної профілактики є інформування, приклад, переконання, навіювання, тренінг, «рівний-рівному» і ін. Серед форм просвітницької роботи щодо попередження булінгу в школі визначаємо квести, флеш бек, рольові ігри, дебати, печка-куча, форум-театри і ін.

Висновки. Отже, важливим кроком у протидії булінгу є проведення інформативної політики щодо недопущення цькування в освітніх установах. Потрібно говорити цю проблему відкрито, засуджувати будь-які прояви насильства в освітньому середовищі. І тут має відбуватись злагоджена робота з боку батьків, педагогів, громадянського суспільства та держави. Кожен з цих суб'єктів є відповідальним за конкретний напрямок роботи у соціальній профілактиці булінгу.

Перспективами подальших досліджень є вивчення особливостей сприйняття явищ насильства учнями й учителями та розробки методичних рекомендації із соціальної профілактики насильства в учнівському середовищі.

Список використаних джерел

1. Бойчук П., Козігова М., Романюк А. Булінг як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі. *Академічні студії*. Серія «Педагогіка», Вип. 3, ч. 2, 2021. С. 10-16.

2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 188 с.

3. Градова Ю.В. Булінг в Україні: проблема очима дитини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. С. 41-47.

4. Мар'яновська В.В. Булінг: вітчизняний та закордонний досвід. *Review of transport economics and management*, 2019, вип. 2(18). С. 147-154.

5. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників : монографія. Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 350 с.

Liakisheva A.V., Smolianska Yu.V. CONTENT, FORMS, AND METHODS OF PRIMARY SOCIAL BULLYING PREVENTION IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

Summary. The article analyzes the content, forms, and methods of primary social bullying prevention. Social prevention of school bullying is interpreted as a system of social education measures aimed at creating an optimal social situation for the development of children and adolescents, preventing aggression, teasing, etc. The content of primary bullying prevention involves the formation of a system of competencies in students regarding this negative phenomenon, its consequences, and ways to avoid it. Primary social prevention methods include informing, setting an example, "peer-to-peer," and others. Among the forms, we identify quests, flashbacks, role-playing games, debates, brainstorming, and others.

Key words: bullying, social prevention, student community, methods, forms, content.

УДК 316.346.32

Тетяна ЛЯХ,
к.п.н., професор кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
t.liakh@kubg.edu.ua
Максим КУЗНЄЦОВ,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Соціальна робота,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
mlkuznietsov.fpsrso23m@kubg.edu.ua

ПОТРЕБИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лях Т.Л., Кузнєцов М.Л. Потреби людей похилого віку в умовах воєнного стану. Повноцінна життєдіяльність людей похилого віку, як і будь-якої іншої категорії населення, передбачає задоволення різнопланових потреб. Люди похилого віку потребують соціальної підтримки та сторонньої допомоги задля задоволення власних потреб. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну вони опинилися в складних життєвих обставинах через бойові дії,

окупацію та вимушене переселення. Отже, суспільство має взяти на себе відповідальність щодо вирішення питань соціальної допомоги, соціального захисту, соціальної підтримки, матеріального забезпечення людей похилого віку, що відповідатиме їхнім потребам.

Ключові слова: потреби, люди похилого віку, воєнний стан, соціальна підтримка, соціальний працівник.

Вступ. Через повномасштабне збройне вторгнення 24 лютого 2022 року росії на територію нашої держави ситуація для людей похилого віку різко змінилась та загострилася. Майже всі люди похилого віку залишились на території України, перебуваючи за місцем постійного проживання чи внутрішнього переміщення. Водночас, значна частина зазначеної категорії належить до групи самотніх людей і тому, у подальшому, вони потребуватимуть не лише соціальної підтримки, але й додаткових соціальних послуг, як от: соціальна послуга з догляду вдома. Така послуга надається за місцем проживання (вдома) людей похилого віку та полягає у наданні допомоги в самообслуговуванні.

Мета статті. Визначити та охарактеризувати найбільш актуальні потреби людей похилого віку в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи реалізації потреб людей похилого віку в сучасних умовах досліджувала О. Грибко; соціальні аспекти реалізації потреб людей похилого віку у сучасному українському суспільстві вивчала Р. Джуган; особливості організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном розглядали Н. Труш, Л. Якубова; питаннями соціальної допомоги людям похилого віку в умовах воєнного стану опікувалася О. Черевата; послугу вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування вразливих категорій населення та тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах аналізували Р. Горчинський, Т. Лях, В. Петрович [3]; міждисциплінарний підхід у наданні інтегрованих соціальних послуг в Україні вивчали К. Лунь, Т. Спіріна [6]; сприйняття людей похилого віку суспільством та стереотипи, які склались відносно них аналізує Л. Тюптя; напрями та завдання соціальної роботи з людьми похилого віку, а також проблеми самотності людей похилого віку розглядає А. Капська.

Результати дослідження Соціальна робота є практичною діяльністю, яка постійно розвивається, адже має відповідати потребам отримувачів соціальних послуг, зокрема, людей похилого віку. Соціально-економічна, політична ситуація у країні спонукає соціальних працівників шукати нові підходи щодо надання соціальної підтримки та допомоги людям похилого віку [1].

Ґрунтуючись на принципах соціальної роботи щодо людей похилого віку, їхніх вікових особливостях, можемо виділити конкретні завдання, які покладені в основу практико орієнтованої соціальної роботи: природно-культурні, соціально-культурні, соціально-психологічні. Варто зауважити, що соціальна робота з людьми похилого віку має сприяти їхній самореалізації та подоланню наслідків зміни соціальних ролей, культурному та духовному розвитку [4].

На думку А. Уокера, послуги, які надаються людям похилого віку мають відповідати їхнім потребам [7]. Водночас, більшість підходів до роботи з людьми похилого віку не відповідають їхнім нагальним потребам.

Закон України «Про соціальні послуги» наголошує, що люди похилого віку мають право на отримання комплексу інтегрованих соціальних послуг, які спрямовані на покращення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації, залучення до проактивного життя в громаді: юридичні, економічні, психологічні, медичні, психосоціальні, соціокультурні [5].

Інтегровані соціальні послуги окреслюють комплексний підхід до задоволення потреб людей похилого віку та розв'язання проблем, зумовлених повномасштабним збройним вторгненням росії на територію України. Своєчасне надання соціальних послуг сприятиме профілактиці виникненню проблемних життєвих ситуацій у мікро та макро середовищі. Такий комплексний підхід до надання соціальних послуг людям похилого віку дає можливість оточити їх необхідною підтримкою й турботою [6]. Соціальні послуги спрямовані на подолання людьми похилого віку складних життєвих обставин задля їхньої повноцінної життєдіяльності й задоволення основних потреб. Люди похилого віку можуть отримувати соціальні послуги вдома, у спеціальних закладах, установах тощо.

Надання соціальної послуги з догляду вдома є досить новою формою такої послуги, ґрунтуючись на професіоналізмі фізичної особи, яка дотримується норм законодавства та державного стандарту, надає соціальної послуги. Водночас, надавачами такої послуги можуть бути близькі родичі, знайомі, сусіди отримувача послуг [3].

Соціальна робота з людьми похилого віку в Україні передбачає широкий спектр різноманітних послуг та форм їх надання, включаючи стаціонарні, напівстаціонарні та позаінституційні моделі.

Для соціальної сфери, яка опікується вразливими категоріями населення, війна в Україні стала досить суттєвим викликом, адже вона завдала значної шкоди Україні (психологічна, матеріальна, фізична). Особливо, вона негативно впливає на життєдіяльність людей похилого віку, які сьогодні потребують допомоги соціальних працівників.

На думку О. Безпаленко [2], держава повинна зосередитися на соціальному захисті людей похилого віку, враховуючи численні соціокультурні умови для розвитку їхнього потенціалу.

Міністерство соціальної політики України, враховуючи виклики сьогодення, надало роз'яснення щодо принципів організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, посиляючись на ст. 18 Закону України «Про соціальні послуги» [5], яка передбачає, що ведення випадку, при наданні соціальних послуг, при загрозі життю чи здоров'ю людини не застосовується.

Враховуючи воєнний стан в Україні, для аналізу потреб людей похилого віку варто зосередитися на ключових аспектах. Люди похилого віку зазнають соціально-економічні та соціально-психологічні проблеми, труднощі у самообслуговуванні, можуть втратити соціальні зв'язки через зниження

соціальної активності, віддалення від дорослих дітей, друзів, знайомих, відбувається соціально-психологічна, морально-ціннісна дезадаптація в соціумі через зміну системи соціальних установок і цінностей і, як наслідок, самотність та самоізоляція, низька якість життя, обмеженість самореалізації [3].

Мотивуючи людей похилого віку до проактивної життєвої позиції, варто залучати їх до суспільно корисної діяльності, до освіти та сфери активного дозвілля. Адже для багатьох людей похилого віку є потреба у визнанні, у реалізації можливості задоволення основних життєвих потреб, у залученні до освітнього простору, оскільки старість є етапом розвитку людини і саме на цьому етапі у неї є потреба розвиватися у відповідності до своїх інтересів і потреб.

Також, сьогодні у людей похилого віку є потреба у використанні Інтернет технологій у повсякденному житті, що дає можливість отримання необхідної інформації щодо подій у світі.

Висновки. Отож, на сьогодні ситуація в Україні характеризується складною політико-економічною ситуацією, руйнуванням надій, браком перспектив як у населення загалом, так і у людей похилого віку зокрема. Водночас, необхідно наголосити, що реалізація потреб людей похилого віку відбувається через формальні (підтримка державних інституцій передбачених законодавством) та неформальні (догляд вдома, підтримка з боку членів родини та громадських організацій) мережі підтримки.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_social_noi_roboti/related#fullTextFileContent

2. Безпаленко О. В. Вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління. Київ, 2022. № 1(4). С. 3-8.

3. Горчинський Р. А., Лях Т. Л., Петрович В. С. Соціальна послуга догляду вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування. Ввічливість. Humanitas. 2022. № 5. С. 13–19. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.2>

4. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 29.03.2024).

6. Спіріна, Т. П., Лунь, К. О. (2021). Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. Інноваційна педагогіка : науковий журнл. Вип. 40. 215-218. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/4_0.45

7. Walker A. Why involve older people in research? Age and Ageing. 2007. September. Vol. 36. Issue 5. P. 481–483. <https://doi.org/10.1093/ageing/afm100>

Liakh T.L., Kuznetsov M.L. NEEDS OF THE ELDERLY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Summary. A full-fledged life of the elderly, like any other category of the population, involves the satisfaction of various needs. Elderly people need social support and outside help to meet their own needs. After the full-scale Russian invasion of Ukraine, they found themselves in difficult life circumstances due to hostilities, occupation and forced resettlement. Therefore, society should take responsibility for solving the issues of social assistance, social protection, social support, material support of the elderly, which will meet their needs.

Key words: needs, elderly people, martial law, social support, social worker.

УДК: 316.614-053.4-056.34:373-056.2/.3

Ірина МАРЦІНОВСЬКА,

**к.п.н. ст. викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**

Irinam110519@gmail.com

Неля КАСІЯН

**здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Спеціальна освіта,**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

soob22.kasiian@kpnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Марціновська І.П., Касіян Н.Р. Особливості соціалізації дитини з розладами спектру аутизму в інклюзивному середовищі. Стаття присвячена проблемі особливостей соціалізації дітей із розладами спектру аутизму (далі – РСА). Окреслено форми комунікації дітей із аутизмом. Зазначено стратегії реалізації, щодо соціалізації дітей з РСА. Охарактеризовано роль і значення середовища в процесі соціалізації особистості. Описано інклюзивне освітнє середовище як частину соціуму. Визначено вплив сім'ї на соціалізацію дитини з РСА.

Ключові слова: соціалізація; комунікація; розлади спектру аутизму; інклюзивне навчання.

Вступ. Вхідження в суспільство дітей з розладами спектру аутизму потребує спеціальних умов, тому ця проблема надзвичайно важлива. Звичайні, для нас, шляхи опанування необхідними вміннями самообслуговування та отримання шкільної освіти, є важкодоступними для дітей з РСА. Це пов'язано із високою вразливістю психіки та неможливістю встановлення й розширення комунікативної взаємодії з людьми.

Мета статті. Полягає в теоретичному вивченні особливостей соціалізації дітей з розладами спектру аутизму в інклюзивному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення праць М. Андрєєвої, Ю. Богінської, О. Рассказової свідчить про те, що розвиток соціалізації дитини з розладами спектру аутизму є важливою умовою успішної інтеграції у суспільстві.

Такі дослідники, як З. Бобровнікова, Г. Покіданова, І. Іванова, Є. Постовойтова, І. Багато, Н. Вайзман, В. Ковальова, М. Плоткін, С. Болтівець, О. Мельникова, І. Цимбал вважають, що слід розробляти теоретичні підходи до навчання, виховання та організації життєдіяльності дітей з РСА для подолання негативних тенденцій, що заважають їх входженню у суспільство [4].

Особливість дітей з РСА полягає в тому, що у них не сформовані соціальні якості, які у дітей з нормотиповим розвитком є вродженими. Труднощі у засвоєнні соціальних навичок призводять до виникнення емоційних проблем. У дитини із РСА знижено поріг емоційного дискомфорту у контактах зі світом, присутня виснажливість під час спілкування, дитина швидко втомлюється від спілкування (навіть приємного), схильна до фіксації на неприємних враженнях, страхах.

Розлад спектру аутизму являє собою особливі поведінкові стани, наслідком яких є труднощі комунікації як зовнішньої (соціальної), так і внутрішньої (на рівні міркувань та рефлексії). Для успішної комунікації з дитиною із РСА важливо не тільки зрозуміти, якою є її особиста комунікація, але також важливо з'ясувати, навіщо дитина в принципі вдається до комунікації. Навіть у ситуаціях, коли складається враження, що з дитиною неможливо налагодити контакт, слід продовжувати спостереження, щоб вивчити слабкі та сильні сторони комунікації дитини, підлаштовуючись під її особливості. Варто пам'ятати, що крім звичних способів комунікації діти із РСА можуть використовувати інші способи для налагодження комунікативної взаємодії із оточуючими: плач, жести, погляд, вказування на бажаний предмет рукою дорослого, картинки та зображення тощо.

Варто зазначити, що у всіх дітей з РСА присутні проблеми соціалізації. Їх можна розділити на дві групи. До однієї входять діти, в яких не виникає бажання йти на контакт. При будь-якій взаємодії вони стають тривожними іноді агресивними, або навпаки, ігнорують, демонструючи відсутність інтересу до спілкування.

До другої групи належать діти, які прагнуть мати друзів та прагнуть спілкування з ними, проте також стикаються з проблемами навичок конструктивної взаємодії. Ці проблеми можуть бути викликані затримкою мовлення, повільною обробкою інформації, відсутністю абстрактного мислення та іншими аспектами. Труднощі в спілкуванні та налагодженні контактів призводять до сильного розчарування та відсторонення від оточуючих.

Профілактика порушень соціалізації передбачає вчасне діагностування РСА. Основним напрямом впливу на дітей з РСА є корекція порушень пізнавально-

комунікативної і емоційно-соціальної сфери, важливими є розвиток сенсорних функцій; загальної моторики, пізнавальної діяльності.

Соціалізація дітей з розладами спектру аутизму (далі РСА) визначається важливістю впливу суспільства на розвиток людини. На сучасному етапі розвитку спеціальної та інклюзивної освіти одним з пріоритетних запитів батьків дітей із РСА є їх інтеграція в освітній простір.

Вважається, що основою успішної адаптації учнів до соціуму і колективу закладу освіти є комунікація та комунікативні здібності, які є базовими компонентами для їхньої соціалізації. Організація інклюзивного навчання учнів з РСА в умовах загальноосвітнього закладу потребує значних зусиль в організаційному та методичному аспектах. Важливою педагогічною проблемою, яка забезпечує існування дитини з аутизмом в суспільстві є її соціалізація в умовах інклюзивного середовища.

Інклюзивне навчання передбачає комплексний процес забезпечення рівного доступу до освітніх послуг здобувачів освіти з порушеннями психофізичного розвитку шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчальної пізнавальної діяльності. Інклюзія спрямована на виявлення й усунення бар'єрів спілкування, а отже, передбачає збір, узагальнення та оцінку інформації з різних джерел із метою вдосконалення освіти і практики.

Характеризуючи роль і значення середовища в процесі соціалізації особистості, Т. Менг зазначає, що освітнє середовище – це «багатомірне соціально-педагогічне явище, пов'язане в єдине ціле різними комунікативними механізмами, що має ситуативний вплив на розвиток ціннісних орієнтацій особистості, відносин і способів поведінки, що актуалізуються в процесах освоєння, споживання й поширення соціокультурних цінностей» [1]. Інклюзивне освітнє середовище як складова освітнього простору може характеризуватися як частина соціуму (певного закладу освіти), де створюються рівні умови для розвитку особистості всіх здобувачів освіти, у тому числі осіб із особливими освітніми потребами, як основну складову освітнього простору закладу освіти [1]. Інклюзивне середовище – це середовище, де всі учні незалежно від свої освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною спільноти.

Проблема соціалізації дітей РСА є досить актуальною та важливою. Річ не лише в тому, що дітям необхідно почуватися комфортно у соціальному середовищі, їм також потрібно віднайти своє місце в ньому, щоб мати можливість повністю розкрити власні можливості, та бути корисним.

Соціалізація науковцями розглядається як процес і результат взаємодії особистості і суспільства, входження дитини в суспільні структури шляхом вироблення соціально необхідних якостей. Вважається, що спілкування і соціалізація – два взаємопов'язаних процеси, які в дітей із розладами спектру аутизму є порушеними.

Роль соціалізації у формуванні особистості дитини з РСА важко переоцінити, оскільки соціалізація, це шлях формування і розвитку їх особистості, адаптованості до тих чи інших суспільних та внутрішньо групових умов. В процесі соціалізації дітей з РСА важливо враховувати те, що соціалізація як феномен має декілька фаз, які органічно взаємопов'язані.

Соціалізація особистості, включає, по-перше, фази інтеріоризації, тобто процес знайомства особистості із чимось запропонованим (у широкому сенсі – з культурним досвідом), для вибіркового запам'ятовування, засвоєння певного досвіду та для емоційного переживання і осмислення. Другою фазою є адаптація, тобто процес перетворення і перебудови запропонованого з метою його застосування з власною метою (основною метою є можливість влитися в певну групу людей).

На шляху соціалізації особистості дитини з аутизмом, потрібно враховувати те, що цей процес здійснюється у соціальній взаємодії за такими напрямками як : «індивід – індивід», «індивід – група», «індивід – суспільство». Також важливо зважати на кількість взаємодіючих індивідів: - між двома індивідами, наприклад: мати – дитина, дитина – педагог, двоє однолітків, з яких один може бути як дитиною з РСА, так і з дитиною з нормотиповим розвитком); між трьома особами (мати – батько – дитина; педагог – однокласник – дитина); між дитиною з аутизмом і чотирма, п'ятьма і більше індивідами. Тому важливо визначити, який тип взаємодії є найбільш комфортним для соціалізації дитини з аутизмом.

Поширеним є уявлення про те, що діти з РСА в цілому відсторонені від зовнішнього світу. Проте правильнішою точкою зору є те, що вони надто чутливі до сенсорних, емоційних, візуальних і слухових, та інших стимулів оточуючого світу. Дитина з РСА сприймає весь ряд подій і його сенсорне наповнення, але не встигає осмислити та структурувати інформацію. Внаслідок чого, середовище перетворюється в хаотичну гіперстимуляцію і дитина значну кількість емоційної енергії витрачає на підтримку високого рівня захисту, який помилково трактується як відстороненість від навколишнього світу, та призводить до швидкої енергетичної виснаженості.

Соціалізація – необхідна умова для того, щоб дитина розвивалася, застосовуючи великий суспільний досвід. На цьому шляху дитина проходить певні етапи: адаптація (пристосування до соціуму); індивідуалізація (усвідомлення своїх можливостей); інтеграція (намагання знайти своє місце в суспільстві) [3, с.62-64].

Фахівці вважають, що саме сім'я є початковим фактором соціалізації дитини. Сім'я дитини з РСА є центром всієї команди. Усі учасники корекційно-педагогічного процесу не можуть виконувати свої ролі та функції без тісної співпраці з нею. У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується про те, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні умови для фізичного, морального і духовного розвитку». Сім'я – це перший етап соціалізації дитини.

Перебування дитини в освітньому закладі є другим етапом соціалізації особистості. Важливу роль відіграють педагоги та їх професійні вміння у взаємодії з дитиною з РСА та врахування їх особливостей, а саме: фізичних, інтелектуальних, соціальних, комунікативних, емоційних та інших.

Спираючись на теоретичні принципи вікового розвитку дитини можна вважати, що корекційно-розвивальний вплив, у першу чергу, повинен спрямовуватися на зміну ціннісно-сміслових орієнтацій, включення дітей з аутизмом у процес навчання і виховання, а також на формування конструктивних форм взаємодії в середині системи «дитина з РСА – значущі дорослі». Стратегія такої роботи полягає у виведенні її суб'єктів із замкненого кола малоефективних взаємодій.

Реалізація зазначеної стратегії щодо соціалізації дітей з РСА може бути забезпечена за певних умов:

1) комплексного психолого-педагогічного впливу шляхом організації педагогом і психологом «модельного» середовища і діяльності в ній у формі індивідуальних занять, спрямованих на розвиток зрілих і корекцію та розвиток порушених психічних функцій дитини з метою формування у дитини з РСА новоутворень, що наближено відповідали б віковому етапу її розвитку;

2) залучення в цю діяльність значущих для дитини дорослих на принципах співробітництва для усунення порушеного контакту всіх членів освітнього процесу з наступним перенесенням нових стосунків дитини і значущих дорослих в реальний навчально-виховний та корекційний процес;

3) зміни позицій всіх суб'єктів системи «дитина – батьки – вчителі – психолог» для досягнення взаєморозуміння і емоційного контакту дитини з РСА і дорослих на основі чіткого врахування порушення психічного розвитку та індивідуалізації проходження вікових етапів;

4) цілеспрямованого уникнення використання в навчально-виховному процесі стресових педагогічних тактик, інтенсифікації навчального процесу, технологій, що не відповідають функціональним можливостям дитини з РСА, темпових (прискорених) установок [3, с.56-57].

Психолого-педагогічний супровід дітей з РСА є невід'ємною частиною їх соціалізації та здійснюється поетапно. Перший етап – підготовчий. Керівник навчального закладу спочатку обговорює з педагогічним колективом необхідність і можливість підготовки та впровадження інтегративно-інклюзивного навчання для дітей з аутизмом. Потім відбувається оцінка можливостей і дефіцитів, наявних в освітньому закладі.

Другий етап – адаптаційний, на якому здійснюється включення в освітній процес дитини з розладами спектра аутизму.

Третій етап – повне включення (введення) дитини з аутизмом в освітній заклад [5, с. 18-19].

Отже, нами було представлено процес соціалізації дітей з розладами спектру аутизму; значення інклюзивного навчання та інклюзивного середовища у процесі ефективного навчання; вплив батьків, сім'ї та педагогів на соціалізацію

дітей з розладами спектру аутизму в інклюзивному середовищі; представлені основні проблеми соціалізації дітей з РСА.

Висновок. Розвиток дітей з розладами спектру аутизму має певну специфіку, яка проявляється в поведінці, емоційно-вольовій, пізнавальній та діяльній сферах. Соціалізація дитини з РСА є складним і довготривалим процесом. Важливими аспектами, які характеризують процес соціалізації є такі її компоненти, як: функції та фактори. Фактори процесу соціалізації у кожної людини індивідуальні. Соціалізація може протікати в різних умовах і мати різні наслідки та результати. Процес інклюзивного навчання дітей з РСА в загальноосвітньому закладі має свої труднощі. При правильній корекційно-розвиткової роботі, діти, у яких діагностовано аутизм, можуть успішно розвиватися, адаптуватися в суспільстві, бути корисними для суспільства.

Список використаних джерел

1. Позняк О. Інклюзивне освітнє середовище. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 9. 2021. с.293 - 308. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/29.pdf>
2. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *«Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами»*. 2012. № 9(11). с.120. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/80>
3. Тарасун В.В. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: Навч. посіб. для вищих навчальних закладів (В.В. Тарасун, Г.М. Хворова; за наук. ред. Тарасун В.В. – К.: Науковий світ, 2004. 100 с.
4. Гладун Т. О. Розвиток соціальності дітей з розладами аутичного спектру: соціально-педагогічний дискурс проблеми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 8 (52). 2015. с. 294-300.
5. Шкварська Т. М. Психологічний супровід дітей з розладами спектра аутизму: навчально-методичний посібник/ Т. М. Шкварська.- Кам'янець-Подільський, 2017.- 152 с.

Martsinovska I.P., Kasyan N.R. PECULIARITIES OF SOCIALIZATION OF A CHILD WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Summary. The article is devoted to the problem of the peculiarities of socialization of children with autism spectrum disorders (hereinafter - RSA). Forms of communication of children with autism are outlined. Implementation strategies for the socialization of children with RSA are indicated. The role and significance of the environment in the process of socialization of the individual is characterized. An inclusive educational environment as a part of society is described. The influence of the family on the socialization of a child with RSA was determined.

Key words: socialization; communication; autism spectrum disorders; inclusive education.

Ірина МАРЦІНОВСЬКА,
к.п.н. ст. викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Irinam110519@gmail.com
Ліза ПРИСЯЖНА
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
soob22.prysiazhna@kpnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ КОГНІТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ

Марціновська І.П., Присяжна Л. Р. Формування у дітей із розладами спектру аутизму когнітивних стратегій поведінки. Стаття присвячена проблемі формування когнітивних стратегій поведінки у дітей з РСА. Досліджено теоретичні відомості про розлади спектру аутизму (далі РСА) та формування когнітивних стратегій поведінки у цієї категорії дітей. Розглянуто статистику щодо розладів спектру аутизму у дітей станом на 2023 рік, представленою Національною службою здоров'я України (НСЗУ).

Ключові слова: розлади спектру аутизму, когнітивні стратегії поведінки, дитячий аутизм, статистичні дані.

Вступ. Розлади спектру аутизму – є досить поширеною проблемою на сьогоднішній день. У світі, зокрема і в Україні, спостерігається тенденція зростання випадків РСА у дітей. Відповідно і потреба у знаннях про розлади спектру аутизму, включно із формуванням когнітивних стратегій поведінки у дітей з РСА стає потрібною та необхідною у навчальній та корекційно-розвитковій роботі із цією категорією дітей.

Метою нашого дослідження є аналіз теоретичних та практичних джерел з питань, що пов'язані із розладами спектру аутизму та технологій формування у цієї категорії дітей когнітивних стратегій поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: проблемою розладу спектру аутизму та питанням формування у дітей з РСА когнітивних стратегій поведінки займались багато вчених минулого та сьогодення. Зокрема, теоретичні аспекти даних проблем є висвітленими у працях: Т. Скрипник, А. Колупаєва, В. Тарасун, О. Таранченко та інших. Разом з тим формування когнітивних стратегій поведінки залишається актуальним та потребує подальшого дослідження.

Розлади спектру аутизму – це наскрізне порушення розвитку, що має неврологічну природу, і виявляється у складнощах соціальної взаємодії, якісних розладах комунікації, стереотипних діях та інтересах. [2, с. 4]

Відповідно до статистичних даних, станом на 2023 рік в Україні зареєстровано 20936 дітей, які мають розлади спектру аутизму (РСА). Про це свідчить інформація, отримана від Національної служби здоров'я України (НСЗУ) у відповідь на журналістський запит Укрінформу. Мова йде саме про

осіб з аутизмом віком до 18 років, тобто неповнолітніх [4].

Дитячий аутизм є одним з клінічних варіантів такого типу дизонтогенезу, як спотворений розвиток (за термінологією В. Лебединського). При цьому типі психічного дизонтогенезу спостерігаються складні поєднання загального психічного недорозвитку дитини, а саме: затриманий, ушкоджений та прискорений розвиток окремих психічних функцій. Саме особливий асинхронний тип затримки розвитку визнається найважливішою особливістю дитячого аутизму. Це проявляється:

- по-перше, в тому, що одночасно мають місце ознаки і уповільнення в обмежених галузях (музиці, математиці тощо);
- по-друге, спостерігається порушення ієрархії психічного, мовленнєвого та емоційного дозрівання дитини з аутизмом [5, с. 5].

За міжнародними класифікаторами хвороб дитячий аутизм відноситься до загальних порушень розвитку. Незалежно від ступеню важкості розладу найхарактернішою ознакою дітей з аутизмом є недостатність соціальних якостей, а саме: відсутність інтересу до інших людей, уникнення їхньої уваги, присутності поряд, невміння спілкуватися (вербальним, або невербальним чином), несформованість здатності до відгуку, діалогу та ініціювання контакту. Також, дана категорія дітей вибірково сприймає навколишній світ, що яскраво виражається на їхніх реакціях на зовнішню інформацію: так, є стимули, що поглинають їхню увагу, а є такі, яких вони уникають, аж до гострого неприйняття. Те, що відбувається у навколишньому середовищі може бути стресогенним для них, викликати деструктивні форми поведінки та реакції, причини яких можна зрозуміти, якщо відстежувати закономірності їх проявів [2, с. 4].

Якщо говорити про особливості мислення дитини – вона використовує інформацію, отриману через зір, слух, смак, нюх та на дотик, — це когнітивний розвиток. Термін «когнітивні порушення» використовують, маючи на увазі особливі потреби, що впливають на широкий спектр розвитку. Зазвичай він застосовується до дітей, у яких є порушення інтелектуального розвитку, включаючи і дітей з РСА. Дитина з порушеннями когнітивного розвитку має низькі показники у двох сферах:

- розумове функціонування;
- адаптивне функціонування (здатність самотійно діяти в соціальних умовах і вирішувати відповідні проблеми) [1, с. 77].

У даних напрямках необхідна корекційно-розвивальна роботи з дітьми з РСА. Також має бути не лише врахування, а й використання ряду особливостей пізнавальної діяльності. Ці основні особливості аутичної дитини (сенсорну незахищеність і поведінкову надконсервативність) ефективно й конструктивно можуть бути використані в рамках нейропсихологічної реабілітації, оскільки саме нейропсихологія є тим посередником між мозком і поведінкою. У цьому зв'язку саме нейропсихологічний аналіз здатен дати єдине пояснення широкому спектру поведінкових реакцій і симптомів при аутизмі, що видаються цілком самотійними і ніяк не пов'язаними між собою. Крім того, саме дітям з розладами аутизму особливо необхідна нейропсихологічна допомога, оскільки,

не задовольняючись констатацією слабкості тієї чи іншої вищої психічної функції (далі ВПФ), педагог проводить аналіз, що дозволяє виявити, який саме структурно-функціональний компонент страждає первинно і призводить до недорозвитку даної ВПФ в цілому. Далі розробляється індивідуально-орієнтована стратегія і тактика корекційно-розвивального навчання, що враховують дифузність і пластичність функціональних систем дітей, можливості організації психічного процесу на різних рівнях мозкової ієрархії. У корекційно-розвивальному навчанні нейропсихологи розвивають декілька напрямів:

1) «Заміщуючий онтогенез», за яким інтенсивний вплив на сенсомоторний рівень, що проводиться з урахуванням загальних закономірностей онтогенезу, викликає активізацію в розвитку всіх її ВПФ.

Методично цей підхід являє собою адаптований варіант базових тілесно-орієнтованих психотехнік. Їхнє застосування передбачає відпрацювання в єдності афекта, сприймання та дії. Такий підхід і розглядається як основа для розвитку соціального спілкування і всіх психічних функцій.

2) «Процес інтеріоризації», в ході якого відбувається об'єктування порушеної функції, винесення її назовні, перетворення спочатку у зовнішню, а далі – у внутрішню діяльність.

У даному разі корекційно-розвивальну роботу пропонується проводити або підвищуючи навантаження на слабку функцію, або пристосовуючи дитину до порушення;

3) Комплексний підхід до корекційно-розвивального навчання, що об'єднує такі підходи, як «заміщуючий онтогенез» та «інтеріоризацію» і передбачає розвиток слабкої ланки пізнавальної діяльності з опорою на її сильні ланки в ході спеціально організованої роботи.

Така взаємодія будується з урахуванням закономірностей процесу інтеріоризації, слабкої і сильної ланок функціональних систем дитини при її емоційному залученні в процес взаємодії.

Варто врахувати, що для вирішення проблеми навчання і розвитку дітей із РСА в центрі уваги мають знаходитися декілька нейропсихологічних теорій аутизму. Саме тому психолог або педагог, який прагне надати дитині реальну допомогу, може за допомогою нейропсихологічних методик визначити сильні і слабкі парціальні психологічні порушення в дитини з РСА й організувати корекційну роботу з їх урахуванням. Базуючись на зазначеному, вважаємо, що в основу розробки програми корекційно-розвивального навчання дітей з аутизмом можуть бути покладені такі пояснювальні моделі аутизму:

1) Теорія регулятивної дисфункції (порушення у дітей з аутизмом здібності програмувати і контролювати поведінку)

2) Теорія ослабленого центрального зв'язування (при аутизмі виникає руйнування «вродженого нахилу» людини опрацьовувати інформацію таким чином, щоб із розрізнених стимулів утворювалися якомога довші ряди, в яких ці стимули були б пов'язані між собою. При цьому страждає узагальнення різноманітних контекстів (наприклад, бачити в новій ситуації схожість з тією, що була раніше))

3) Лімбічна теорія (поєднання декількох теорій (біологічних, нейропсихологічних і поведінкових), в яких підкреслюється зв'язок між

лімбічною системою і аутизмом. Ця ділянка мозку являє собою особливий інтерес для аутології, оскільки тісно пов'язана з соціально-емоційними функціями людини. Кожна з п'яти основних структур лімбічної системи впливає на якість навчання і розвитку, оскільки саме ця система відповідає за емоційні прояви).

Аналіз і узагальнення даних теорій дають підставу в програмі корекційно-розвивального навчання дітей з аутизмом виділити декілька напрямків:

- перший напрям роботи охоплює формування всіх рівнів переробки інформації, тобто забезпечує коригування у дітей регулятивної дисфункції;
- другий - спрямовується на корекцію порушень механізму управління процесом переробки інформації і планування дій, тобто включає роботу по формуванню центрального зв'язування.

Отже, перший та другий напрями корекційно-розвивальної роботи передбачають коригування у дітей з аутизмом когнітивних порушень.

- третій напрям роботи включає корекцію порушень соціальної поведінки, які при аутизмі пов'язуються з дисфункцією лімбічних структур. Підвищення рівня сформованості здібності до соціальної взаємодії, своєю чергою, призведе до зміцнення функцій програмування і контролю.

- четвертий напрям роботи – превентивне і корекційно-розвивальне навчання, спрямований на полегшення оволодіння дітьми з РСА знаннями, вміннями і навичками, що визначені індивідуальними програмами їх навчання. Оскільки теорії регулятивної дисфункції, ослаблення центрального зв'язування і лімбічну ми розглядаємо не як конкуруючі, а як взаємо доповнюючі, тому змістом корекційно-розвивального навчання передбачено введення обов'язкового підготовчого етапу роботи. Цьому етапу надається важливого значення, оскільки спираючись на ключові положення зазначених теорій, педагог зможе ефективно коригувати у дітей когнітивні порушення і порушення соціальної поведінки.

У результаті проведення такої роботи буде закладено основу для успішного навчання дошкільників і школярів із розладами спектру аутизму [3, с. 65-77].

Результати дослідження. Отже, аналіз статистичних даних захворювання станом на 2023 засвідчує про актуальність теми РСА та необхідність поглиблення знань у темі нашого наукового дослідження. А саме, теоретичний аналіз загальної інформації про розлади спектру аутизму, та питання про формування у дітей з РСА когнітивних стратегій поведінки засвідчив, що у даному напрямку роботи з дітьми з РСА необхідна корекційно-розвивальна робота. Також, має бути не лише враховано але й використано ряд особливостей пізнавальної діяльності дитини з РСА.

Висновки: Отже, нами було проаналізовано статистичні дані, на рахунок неповнолітніх дітей які мають порушення спектру аутизму, станом на 2023 рік. Висвітлено аналіз теоретичних джерел з питання розладів спектру аутизму та розглянуто формування у дітей з РСА когнітивних стратегій поведінки.

Список використаних джерел

1. Колупаєва А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в

інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

2. Скрипник Т. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра : навч.-метод. посіб. К : «Гнозіс», 2013. 60 с.

3. Тарасун В., Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: навч. посібник для вищих навчальних закладів К: Наук. світ, 2004. 100 с

4. Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму «Дитина з майбутнім». URL: <https://cwf.com.ua/dovgoochikuvana-statystyka-v-ukrayini-zareyestrovano-blyzko-30-tysyach-ditej-z-autyzmom/>

5. Чепурна Г.Л., Кравченко Н.Б., Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом (методичні рекомендації): Чернігів: «Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації», 2020. 77 с.

Martsinovska I.P., Prysiazna L.R. FORMATION OF COGNITIVE BEHAVIOR STRATEGIES IN CHILDREN WITH ASD.

Summary. The article is devoted to the problem of the formation of cognitive strategies of behavior in children with ASD. Theoretical information about autism spectrum disorders (hereafter ASD) and the formation of cognitive strategies of behavior in children with ASD were studied. The statistics of the disease of children with ASD as of 2023, provided by the National Health Service of Ukraine (NHSU), were considered.

Key words: autism spectrum disorder (ASD), cognitive behavioral strategies, childhood autism, statistical data.

УДК 351.84:364

Жанна МЕЛЬНИК,

к.психол.н., доцент кафедри соціальної роботи,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

melnyk.zhanna@kpnu.edu.ua

Світлана ЛОКТІОНОВА,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

спеціальності Соціальне забезпечення

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

szlm23z.loktionova@kpnu.edu.ua

БАЗОВІ ОЗНАКИ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Мельник Ж.В., Локтіонова С.О. Базові ознаки та функції державних інститутів у системі соціальної допомоги. В статті здійснено теоретичний аналіз основних базових ознак та функцій державних інститутів у системі соціальної допомоги. Розглянуто роль державних установ у наданні соціального захисту та підтримки різним категоріям населення, зокрема основні аспекти

діяльності таких інститутів, їхні завдання та обов'язки. Проаналізовано взаємодію державних інститутів у рамках системи соціальної допомоги та їх вплив на життя громадян.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, державна соціальна допомога, соціальні ризики, прожитковий мінімум.

Вступ. Становлення України як правової демократичної держави передбачає втілення в практику якісної роботи суб'єктів державного управління, удосконалення діяльності всіх гілок влади, а, насамперед, структур, які беруть безпосередню участь в становленні і реалізації державотворчих процесів, направлених на виконання завдань соціальної орієнтації, соціального добробуту і соціальної підтримки народу України.

Проблеми реформування економічної і соціальної систем суспільства є першочерговими на виконання вимог і положень правової соціальної держави згідно зі ст. 1 Конституції України [3].

В умовах європейської інтеграції, нового статусу України як кандидата в члени ЄС особливого значення набуває питання державного і недержавного соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціальних гарантій, взаємодії державних інститутів у системі соціальної допомоги [5].

Мета статті – здійснити аналіз комплексного розуміння державних інститутів у системі соціального забезпечення, характеристиці на їхніх характеристиках та функціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури свідчить про те, що проблема взаємодії державних інститутів у системі соціальної допомоги є предметом досліджень значної кількості українських науковців. Однак, незважаючи на теоретичні розробки науковців, питання взаємодії державних інститутів у системі соціальної допомоги потребують подальшого аналізу та ґрунтовного вивчення. Проблеми формування громадянського суспільства, а також взаємодії державних інститутів у системі соціальної допомоги досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці: М. Бойчук, В. Голубь, В. Грабовський, О. Зарічний, В. Ладиченко, Н. Липовська, А. Матійчук, Н. Мельник, М. Месюк, О. Толкачов, Г. Шаульська та інші.

Результати дослідження. Для розбудови України як соціальної держави та для формування повноцінного громадянського суспільства головним механізмом є соціальна політика. Соціальна робота є практичною формою реалізації цієї політики. Об'єктом соціальної політики є населення України, а суб'єктом – держава.

Доречно наголосити, що у правовому контексті право на соціальний захист (соціальне забезпечення) розглядається в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. У юридичній літературі наголошується, що «в об'єктивному значенні, право на соціальний захист (соціальне забезпечення), включає в себе систему норм права, які покликані регулювати умови та порядок реалізації, гарантування і правової охорони зазначеного права.

Правове забезпечення права на соціальний захист провадиться, головним чином, через систему актів законодавства про соціальне забезпечення. У суб'єктивному значенні, право на соціальний захист (соціальне забезпечення) являє собою основоположне соціальне право, яке передбачає можливість особи, у разі настання складних життєвих та/або соціально значимих обставин отримувати від суспільства і держави відповідну та адекватну підтримку» [1, с. 256].

Згідно зі статтею 25 Декларації прав людини сучасна правова держава має гарантувати право на такий рівень життя, що враховує забезпечення людей їжею, житлом, медичним обслуговуванням, правом на соціальне забезпечення в разі безробіття, хвороби, старості та інших випадків втрати засобів до існування [2].

Згідно Конституції України [3, ч. 1 ст. 46] «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом». При цьому, Основний Закон України (ч. 3 ст. 46) декларує, що «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом».

Можна визначати три напрями реалізації соціальної політики держави:

- 1) Створення державою фактичних необхідних передумов для самостійного забезпечення гідного життя працездатною людиною для себе та своєї сім'ї, а також здійснення на державному рівні заходів для підтримки (принаймні на рівні прожиткового мінімуму) непрацездатних груп населення.
- 2) Забезпечення гарантій економічних, соціальних і культурних прав громадян, реальне їх підкріплення.
- 3) Проведення заходів для стримування надмірного майнового розшарування населення, для мінімізації соціально-економічних відмінностей між членами суспільства, сприяти зміцненню соціальної злагоди.

Виділяють такі основні ознаки державних інститутів у системі соціальної допомоги:

- 1) Законодавча база. Основу для функціонування державних інститутів у галузі соціальної допомоги становлять законодавчі акти, які встановлюють правила та процедури надання соціальної допомоги.
- 2) Фінансування. Державні інституції отримують фінансування від державного бюджету або інших джерел, щоб забезпечувати надання соціальної допомоги населенню.
- 3) Спеціалізація. Державні інституції у системі соціальної допомоги можуть бути спеціалізовані на конкретні види допомоги. Наприклад,

допомога з безробіття, медична допомога, соціальні послуги для малозабезпечених груп населення тощо.

- 4) Кваліфікація персоналу. Для надання якісної соціальної допомоги державні інституції мають професійний персонал, який має необхідні знання та навички для роботи з населенням у потребі.
- 5) Моніторинг і контроль. Державні інституції в системі соціальної допомоги підлягають моніторингу і контролю з боку владних органів, щоб забезпечити транспарентність та ефективність їх діяльності.

У сучасній системі соціальної допомоги України державні інституції відіграють ключову роль у наданні різних видів допомоги громадянам. Основні функції державних інституцій у цій системі включають:

- Встановлення критеріїв та умов надання соціальної допомоги: державні органи визначають правила, за якими громадяни можуть отримати допомогу, а також умови, необхідні для її отримання.
- Збір та обробка інформації про потреби та обставини громадян: державні інституції здійснюють моніторинг та аналіз соціальних потреб населення, щоб ефективно реагувати на них.
- Надання консультацій та інформаційної підтримки: державні інституції надають громадянам інформацію про можливість отримання соціальної допомоги та консультують у справах соціального захисту.
- Виплата соціальних виплат та допомоги. Державні органи відповідають за виконання фінансових зобов'язань щодо надання соціальної допомоги.
- Контроль та нагляд за використанням соціальної допомоги. Державні інституції здійснюють контроль за цільовим використанням виділеної допомоги та уникненням її зловживання.

Державні соціальні допомоги можна класифікувати за різними критеріями, зокрема: суб'єктний склад; вид соціального ризику; вид відповідної допомоги; соціально-правовий статус окремих категорій осіб; ступінь втрати працездатності; умови та порядок надання; рівень матеріального забезпечення тощо [4, С. 401 – 437].

У результаті спільної праці державних інститутів та громадян можливе впровадження ефективної системи соціальної допомоги, спрямованої на підтримку різних категорій населення.

До мережі соціальних відомств в Україні входять:

– Міністерство праці та соціальної політики: державна служба зайнятості мережа центрів зайнятості; мережа обласних та міських управлінь та районних відділів соціального захисту; територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян; відділення соціальної допомоги; дитячі будинки-інтернати; будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; спеціальні будинки-інтернати; пансіонати для ветеранів; протезно-ортопедичні заводи; заклади спеціальної освіти.

– Міністерство охорони здоров'я: заклади охорони здоров'я (лікарняні та амбулаторно-поліклінічні заклади, станції швидкої допомоги, санаторно-

курортні, аптечні, санітарно-профілактичні заклади); вищі та середні спеціальні медичні заклади освіти.

– Державний комітет у справах сім'ї та молоді: український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦССМ), обласні, міські та районні центри соціальних служб для молоді.

– Міністерство освіти: дошкільні заклади; середні заклади освіти; дитячі оздоровчі табори; школи-інтернати для дітей-сиріт; спеціалізовані школи-інтернати для дітей з різними видами захворювань та дітей, які мають складнощі в навчанні; професійно-технічні заклади освіти; вищі заклади освіти різних рівнів акредитації.

– Міністерство внутрішніх справ: виховно-трудові колонії; спеціалізовані приймальники-розподільники для неповнолітніх.

Висновки. Таким чином, державне регулювання соціальних процесів державними інститутами в системі соціальної допомоги – це вплив органів державної влади за допомогою різноманітних засобів (форм, методів) на розвиток соціальних відносин, умови життя і праці населення країни, а також соціальний захист громадян.

Список використаних джерел

1. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 615 с.

2. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948 р. № 995_015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/card2#Card (дата звернення: 03.04.2024).

3. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 141 с.

4. Костюк В. Л. Конституційне право на соціальний захист в умовах сьогодення. *Публічне право*. 2015. №2. С. 252 – 259.

5. Соціальні заклади України : інформаційний довідник / упор. Н. В. Сухицька, К. В. Данилюк, О. М. Мариніч. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 187 с.

Melnyk Z.V., Loktionova S.O. BASIC CHARACTERISTICS AND FUNCTIONS OF STATE INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF SOCIAL ASSISTANCE.

Summary. The article provides a theoretical analysis of the main basic features and functions of state institutions in the system of social assistance. The role of state institutions in providing social protection and support to various categories of the population is considered, in particular, the main aspects of the activities of such institutions, their tasks and responsibilities. The interaction of state institutions within the framework of the social assistance system and their impact on the lives of citizens is analyzed.

Key words: social protection, social assistance, state social assistance, social risks, living wage.

Жанна МЕЛЬНИК,
к.психол.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
melnyk.zhanna@kpnpu.edu.ua
Марія НИКОНЮК,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sp1b20.nykoniuk@kpnpu.edu.ua

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СЖО

Мельник Ж.В., Никонюк М.В. Впровадження цифрових інструментів у забезпеченні доступу до соціальних послуг сімей, які перебувають у СЖО. В статті проаналізовано сучасний стан впровадження цифрових інструментів у забезпеченні доступу до соціальних послуг сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Розглядаються як традиційні, так і новітні методи, включаючи інноваційні технології та практики.

Ключові слова: соціальні послуги, сім'я з дітьми, складні життєві обставини, цифрові інструменти.

Вступ. Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенною, незалежною і демократичною, соціальною і правовою державою [1].

Система соціальних прав та свобод людини закріплюється Конституцією. Як соціально-орієнтована держава, Україна визнає людину найвищою соціальною цінністю, відповідальна перед нею та надає соціальну допомогу особам/сім'ям, які потрапили в складні життєві обставини.

Розвиток соціальної сфери, зокрема надання соціальних послуг, в Україні є значущим важелем змін для утвердження цінності кожної людини як у сучасному громадянському суспільстві загалом, так і в кожній його інституції. Соціальна трансформація в умовах подолання наслідків збройної агресії російської федерації (рф) проти України є вкрай необхідною. Тому виявлення й усвідомлення проблемних питань організації системи надання соціальних послуг, якості, вчасності, доступності, адресності та впровадження цифрових інструментів у забезпеченні доступу до соціальних послуг сімей, які перебувають у СЖО є надзвичайно важливими для довгострокових соціальних змін.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан впровадження цифрових інструментів у забезпеченні доступу до соціальних послуг сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури показує, що серед ключових авторів, які досліджували теоретичні та методичні аспекти соціальної роботи з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах, можна виділити М. М. Бойка, О. В. Вакуленка, Т. С. Гриценка, О. М. Денисюка, О. В. Зайцеву, О. В. Ковальчука, Н. М. Кривка, Л. М. Макаренка, В. М. Петкова та О. С. Філоненка. Вони презентували широкий спектр досліджень, які охоплюють різні аспекти соціальної роботи зі сім'ями в умовах складних життєвих обставин.

Результати дослідження. Внаслідок багаторічного досвіду розвитку концепції соціальної держави сьогодні вона стала традиційною для більшості суспільств, і сьогоднішній розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює її перехід у нову форму – цифрову. Цифрові системи соціального захисту передбачають створення онлайн-платформ, за допомогою яких громадяни можуть взаємодіяти з державними установами з питань отримання ними послуг соціального захисту. Такі платформи автоматизують збір та аналіз даних для визначення права та оцінки потреби громадян на отримання послуг соціального захисту, здійснюють їх ідентифікацію та виявляють ризики потенційного шахрайства щодо виплат.

Для впровадження цифровізації суспільних відносин в Україні у 2019 році було створене Міністерство цифрової трансформації. Структурою було обрано чотири головні завдання до 2024 року:

- перевести 100 % усіх публічних послуг для громадян та бізнесу онлайн;
- забезпечити 95 % транспортної інфраструктури, населених пунктів та їхні соціальні об'єкти доступом до високошвидкісного інтернету;
- навчити 6 млн українців цифрових навичок;
- підвищити частку ІТ у ВВП країни до 10 %.

Щоб прискорити цифровізацію країни, Мінцифри запровадила унікальну посаду – CDTO. Це заступники з цифрової трансформації, які сьогодні вже є в кожному міністерстві та в обласних державних адміністраціях та громадах.

Цифрова трансформація надання соціальних послуг в багатьох країнах світу стала нагальною вимогою в умовах розгортання кризи COVID-19, яка розпочалась у 2020 році та значно прискорила цей процес. В Україні виклики пандемії посилила суспільно-політична криза, спричинена розгортанням широкомасштабної війни на значній частині її території внаслідок російської агресії з 24 лютого 2022 року. Це не лише актуалізувало потребу продовження проголошеної державою реформи цифровізації соціальної сфери, але і викликало потребу термінової розробки нових соціальних е-сервісів, які стали критично важливими для населення, що постраждало внаслідок окупації. Стратегічною метою державної політики цифрової трансформації соціальної сфери в Україні на сьогодні визначено перехід до єдиної електронної системи соціального захисту, яка, за попередніми оцінками, дозволить щорічно заощаджувати до 11 млрд грн, відслідкувати правильність використання 10 державних коштів та їх адресність [3].

Основним завданням соціальної роботи є допомога різним групам населення, які опинилися у складних життєвих обставинах (далі – СЖО). До факторів, які найчастіше призводять до виникнення СЖО відносяться:

1. Кризові явища в соціально-економічній сфері (падіння рівня проживання, зростання бідності сімей і погіршення умов утримання дітей; скорочення соціальної інфраструктури, зниження рівня соціальних гарантій та виплат для сімей з дітьми; житлові проблеми тощо).

2. Психолого-педагогічні фактори (стосуються внутрішньо-сімейних стосунків та виховання дітей у сім'ї: самоусунення батьків від виховання, нехтування потребами дітей, відчуження поколінь тощо).

3. Фактори біологічного характеру (фізичні або психічні хвороби батьків, різні форми залежності у батьків, спадкові захворювання у дітей, наявність у сім'ї дітей з інвалідністю тощо).

Існують різні підходи до класифікації отримувачів соціальних послуг. Зокрема, їх можна структурувати за універсальними ознаками: стать, вік і статус людини та специфічними: проблеми зі здоров'ям; отримання статусу інвалідності чи статусу дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування; втрата роботи тощо.

Основними цілями соціальних послуг виступають:

- Профілактика складних життєвих обставин – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини.
- Подолання складних життєвих обставин особою/сім'єю, інтеграція та реінтеграція в суспільне життя місцевої громади.
- Мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин для особи/сім'ї, підтримка її/їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду [3].

Перші кроки побудови цифрового соціального захисту було здійснено Міністерством соціальної політики України у 2018 році в рамках проекту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України», в рамках якого розпочато створення централізованої Інформаційно-аналітичної системи управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL) [2]. Ця система базується на використанні прикладного програмного забезпечення електронного документообігу та призначена для автоматизації процесів керування соціальною підтримкою населення, підтримки роботи користувачів, що знаходяться віддалено, а також формування єдиного інформаційного простору.

Наступним прогресивним кроком стало запровадження у лютому 2020 року в рамках реалізації проекту «Цифрова держава» Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Портал Дія» (<https://diia.gov.ua/>), на базі якого передбачається подальше об'єднання всіх державних установ в єдину онлайн-систему. Він дає можливість бізнесу та громадянам отримувати державні послуги онлайн, використовуючи при цьому цифрову ідентифікацію особи за

допомогою банківських даних або авторизуючись через Дія. Підпис, файловий чи апаратний ключі. Завдяки можливостям цифрових послуг порталу Дія (<https://diia.gov.ua/services/>), порталу електронних послуг Пенсійного фонду України (<https://portal.pfu.gov.ua/>), Державної служби зайнятості (<https://www.dcz.gov.ua>), а також електронної платформи е-послуг Міністерства соціальної політики України (<https://e-services.msp.gov.ua/>) та спеціально створеної в умовах російської воєнної агресії проти України платформи Є-Допомога (<https://edopomoga.gov.ua/>), користувачі соціального захисту вже мають можливість отримувати окремі виплати та послуги за допомогою цифрових засобів.

Доступні у 2022 році в Україні соціальні е-сервіси охоплюють ряд соціальних виплат, зокрема пенсії, субсидії, допомоги при народженні дитини, по безробіттю, особам з інвалідністю, постраждалим від російської агресії, на дітей для ФОП, а також електронні соціальні послуги, такі як пошук роботи для безробітного, профорієнтація та підвищення кваліфікації від Державної служби зайнятості, послуги Пенсійного фонду України для пенсіонерів, застрахованих осіб та страхувальників, реєстрація пошкодженого майна для постраждалих від бойових дій. Покриття цифровими інструментами соціальних послуг та виплат є фрагментарним та несистемним. Не охоплено цифровізацією такі компоненти системи соціального захисту, як допомоги малозабезпеченим, сім'ям з дітьми (окрім допомоги при народженні дитини), в разі втрати годувальника, в разі тимчасової втрати працездатності. Окрім того, не використовуються цифрові інструменти соціальної роботи та соціального обслуговування, підтримки та допомоги на дому.

Висновки. Таким чином, Україна обрала курс на формування «сервісної держави», що має на меті розробку великої кількості спеціальних додатків, ресурсів та програм, які мають на меті полегшити процеси отримання адміністративних послуг, що створює лише позитивний ефект на імідж держави як в очах її громадян, так і на світовій арені. Причиною такому процесу є низка факторів, серед яких: зручність отримання послуг в режимі онлайн, економія часу та енергії.

Список використаних джерел

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 141 с.
2. E-SOCIAL: Інформаційно-аналітична система управління соціальною підтримкою населення України. Міністерство соціальної політики України. 2018. URL : <https://www.msp.gov.ua/files/E-Social/1.pptx> (дата звернення: 04.04.2024).
3. Цифрова трансформація соцсфери – Єдина електронна система дозволить заощадити до 11 млрд грн щороку / Кабінет міністрів України. Єдиний веб-портал виконавчої влади в Україні. 2021. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/cifrova-transformaciya-socsferi-yedina-elektronnasistema-dozvolit-zaoshchaditi-do-11-mlrd-grn-shchoroku> (дата звернення: 03.04.2024).

Melnyk Z.V., Nykoniuk M.V. IMPLEMENTATION OF DIGITAL TOOLS IN PROVIDING ACCESS TO SOCIAL SERVICES FOR FAMILIES STAYING IN SZHO.

Summary. The article analyzes the current state of implementation of digital tools in providing access to social services for families in difficult life circumstances. Both traditional and emerging methods are considered, including innovative technologies and practices.

Key words: social services, family with children, difficult life circumstances, digital tools.

УДК 346.652:331.5-053.67

Людмила МЕЛЬНИК,
к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
melnyk.lyudmyla@kpnu.edu.ua
Сергій БІЛИЙ,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b19.bilyi@kpnu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мельник Л.П., Білий С.С. Проблеми працевлаштування молоді в сучасних умовах. У статті аналізуються проблеми, з якими стикається молодь в Україні щодо працевлаштування в сучасних умовах. Розглядаються такі аспекти, як економічна нестабільність, освіта та навчання, підприємництво, технологічні зміни, глобалізація, соціальна захищеність, а також наслідки військових дій в Україні, зокрема руйнування інфраструктури, обмежений доступ до освіти та професійного розвитку, психологічні травми, еміграція. Пропонуються рекомендації підтримки молоді в забезпеченні працевлаштування в сучасних умовах.

Ключові слова: молодь, проблеми працевлаштування, сучасні умови, економічна нестабільність, безробіття, ринок праці.

Вступ. В сучасних умовах проблеми у сфері зайнятості молоді ще більш загострилися через політичні, соціальні, економічні та військові причини в Україні. Безробіття молоді небезпечно, так як, з одного боку, підвищується соціальна напруга, безробітні молоді люди шукають будь-які варіанти заробітку, з іншого боку, призводять до негативних психологічних наслідків для самої молоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням аналізу проблем працевлаштування молоді приділяли увагу багато науковців, зокрема Б. Данилишин., Т. Павлюк, О. Талько, О. Шевченко., П. Швець, Я. Юрик та ін. Проте, питання працевлаштування молоді в сучасних умовах потребує додаткового вивчення.

Також Закон України «Про зайнятість населення» [1], Кодекс законів про працю України [4] не вирішують усі проблеми працевлаштування молоді у сучасних реаліях. Тому наукові дослідження у сфері працевлаштування молоді на сьогодні є вкрай актуальними.

Метою статті є вивчення проблем працевлаштування молоді в сучасних умовах.

Результати дослідження. Можливість заробляти собі на життя працюю, яку людина сама для себе вільно обирає чи на яку вільно погоджується, є змістом права на працю, що визначається згідно зі ст. 43 Конституції України [5]. Однак на цей час в Україні все більше актуалізується питання щодо неможливості реагування держави на вимоги, що висуваються потребами ринку праці. При цьому молодіжний сегмент ринку праці в Україні є найбільш проблемною частиною загальнонаціонального ринку праці. Пошуки першого робочого місця, невідповідність рівня та якості отриманої освіти професійним обов'язкам, відсутність досвіду роботи, невідповідність запитів молоді та пропозицій роботодавців посилюють напруження на ринку праці [9].

Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» молодий працівник – громадянин України віком до 35 років, випускник професійно-технічного або вищого навчального закладу, який у шестимісячний строк після закінчення навчання працевлаштувався самостійно або за направленням навчального закладу чи територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, та продовжує працювати протягом трьох років за кваліфікацією, яку він набув під час навчання, у тому числі незалежно від місця першого працевлаштування [1].

На думку Л. Яворської та С. Селезень проблема молоді у пошуку роботи полягає у тому, що роботодавець хоче отримати вже готового працівника, який прийде і відразу ж почне виконувати той обсяг роботи, котрий йому дадуть, виконувати всі доручення і обов'язки, які на нього покладуть. Ускладнює цю ситуацію становище на ринку праці, бо кількість вільної робочої сили є значною і роботодавець може обирати. Перешкодою на шляху працевлаштування стає підготовка випускників, яка не відповідає запитам роботодавців. Зараз дуже часто трапляється, що молодий працівник не може добре репрезентувати себе перед роботодавцем, показати себе з найкращого боку, зацікавити роботодавця, переконати його, що саме він має займати обране робоче місце та якнайкраще впорається з поставленими перед ним завданнями [9].

Також сам ринок праці України має недоліки які зумовлюють проблеми щодо зайнятості всього населення:

– слабка сприйнятливність професійно-кваліфікаційної структури ринку праці до структурних зрушень;

- невідповідність професійно-кваліфікаційної структури здобувачів праці технологічним змінам;
- зниження мотивації зайнятості в сільському господарстві;
- недосконалість нормативно-правової бази, яка регулює трудові відносини;
- дисбаланс в професійно-кваліфікаційній структурі пропозиції робочої сили, що не відповідає попиту на ринку праці;
- високі показники трудової міграції через неконкурентоспроможність заробітної плати в Україні порівняно з оплатою праці в Європі [8, с. 68].

Т. Павлюк у своїх дослідженнях зазначає, що сутнісні характеристики ринку праці молоді зумовлені особливостями молодого робочої сили. Зокрема, ринок праці молоді характеризується:

- нестійкістю попиту та пропозиції, що виходить із невизначеності молоді;
- низькою конкурентоспроможністю молоді порівняно зі старшою за віком робочою силою з досвідом роботи;
- постійним збільшенням чисельності робочої сили, що пов'язано зі щорічним випуском із навчальних закладів молодих працівників;
- професійною варіативністю, зумовленою професійною підготовкою молоді за різними спеціальностями [7].

Наявність такої великої кількості проблем на ринку праці обумовлює складність працевлаштування, зокрема для молоді.

На думку Т. Збрицької та В. Мініна молоді люди наразі є найбільш вразливою категорією здобувачів праці, які, до того ж, недостатньо підготовлені до сучасних реалій ринку праці [3, с. 59].

Причини недовіри роботодавців до молодих фахівців можуть бути найрізноманітнішими, загалом можна виділити найбільш вагомими з них:

- відсутність у молодих людей професійного та життєвого досвіду;
- професійна підготовка за професіями, які не користуються попитом на ринку праці;
- недовіра роботодавців до рівня та якості підготовки молоді;
- психологічні якості молодих людей, які полягають у великій амбіційності щодо оплати праці за відсутності відповідності до займаної посади;
- високий рівень мобільності та динамічності молодих фахівців, що обумовлює високу плинність кадрів;
- необхідністю надання молодим людям додаткових пільг (навчальна відпустка, більш жорсткі вимоги до охорони праці тощо), що обумовлює додаткові труднощі для підприємців;
- трудовою нестабільністю молоді, яка пов'язана зі звільненнями у зв'язку із службою в армії, відпустками молодих жінок для виконання репродуктивної функції тощо [3, с. 61].

Проблеми працевлаштування молоді в сучасних умовах в Україні можуть бути значними через ряд факторів, які впливають на економіку, соціальну сферу та інфраструктуру країни в період військового стану. Серед них: економічна нестабільність (зниження інвестицій, збільшення безробіття та зменшення економічної активності в регіоні.); руйнування інфраструктури (такої як дороги,

мости, школи та інші об'єкти); відсутність можливостей для навчання та професійного розвитку (перешкода доступу до освіти та можливостей професійного розвитку, що ускладнює здобуття необхідних навичок для працевлаштування); еміграція (багато молодих людей можуть бути змушені емігрувати в пошуках кращого майбутнього, що призводить до втрати талановитих кадрів для країни); психологічні травми (військові дії можуть залишати серйозний вплив на психічне здоров'я молоді, ускладнюючи їхню здатність до працевлаштування та соціальної адаптації).

Для подолання цих проблем потрібно широке співробітництво між урядом, міжнародними організаціями та громадськими організаціями для забезпечення стабільності, відновлення інфраструктури, надання можливостей для освіти, розвитку та психологічної підтримки молоді.

Закон України «Про зайнятість населення» встановлює заходи щодо сприяння зайнятості населення, а саме:

- 1) професійна орієнтація та професійне навчання;
- 2) стимулювання діяльності роботодавців, спрямованої на створення нових робочих місць та працевлаштування безробітних;
- 3) створення умов для самозайнятості населення та підтримка підприємницької ініціативи;
- 4) сприяння забезпеченню молоді першим робочим місцем та запровадження стимулів для стажування на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, фізичних осіб, які застосовують найману працю, молоді, яка навчається;
- 5) сприяння зайнятості осіб з інвалідністю;
- 6) забезпечення участі безробітних у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру [1].

Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

Для комплексного вирішення проблем та найбільш ефективного регулювання молодіжного ринку праці вважаємо за необхідне:

- реформування системи освіти в Україні шляхом її адаптації до потреб ринку праці та налагодження тісних взаємозв'язків між навчальними закладами та компаніями різних форм власності;
- моніторинг з метою визначення певних спеціальностей, професійних навичок та рівня кваліфікації, якими повинні володіти випускники навчальних закладів при виході на ринок праці;
- забезпечення рівноправності молоді з іншими категоріями працівників на ринку праці під час прийняття на роботу, за умовами праці, заробітною платою та соціальним забезпеченням;
- створити молодіжну біржу праці;
- реалізація активної державної політики щодо сприяння створенню та підтримки підприємницьких ініціатив та самозайнятості молоді;
- створення сприятливого бізнес-клімату (заохочення банків до надання кредитів, надання державних гарантій їх повернення тощо);

– сприяння започаткуванню власної справи (податкові пільги, пільгові умови оренди, компенсації витрат на консультації спеціалістів (юристів, економістів), конкурсне складання бізнес планів);

– задіяння механізму залучення іноземних ресурсів для фінансування програм мікрокредитування для молодих підприємців.

Також доцільними будуть пропозиції щодо працевлаштування молоді в умовах військового стану в Україні:

– створення програм підтримки для молоді (розробка спеціальних програм підтримки для молоді, які допоможуть їм знайти роботу, навчання або підприємницькі можливості. Ці програми можуть включати навчання новим навичкам, підтримку у пошуку роботи та фінансову допомогу для створення власного бізнесу);

– розвиток соціальної інфраструктури (інвестиції у відновлення соціальної інфраструктури, такої як школи, університети, тренінгові центри та інші установи, які надають освітні та професійні послуги. Це допоможе молоді отримати необхідні навички для працевлаштування);

– підтримка підприємництва (заохочення підприємницької діяльності серед молоді може стати важливим чинником у стабілізації економіки. Надання фінансової та консультативної підтримки для молодих підприємців, щоб вони могли розвивати свої бізнеси в умовах військового стану);

– психологічна підтримка (надання психологічної підтримки молоді, яка стикається з психологічними травмами, є критично важливим. Програми психологічної підтримки можуть допомогти молоді забезпечити своє психічне благополуччя та зосередитися на своєму розвитку і працевлаштуванні);

– міжнародна підтримка (звернення за допомогою до міжнародних організацій, донорів та партнерів для отримання допомоги у вирішенні проблем працевлаштування молоді в сучасних умовах. Міжнародна спільнота може надавати фінансову, технічну та експертну підтримку для реалізації програм та проєктів з працевлаштування молоді).

Ці заходи можуть допомогти забезпечити можливості молоді в Україні для працевлаштування та розвитку.

Висновки та перспективи подальшого дослідження: На сьогодні система працевлаштування молоді має ряд проблем. Специфіка працевлаштування молоді зумовлена такими особливостями як: відсутність досвіду роботи, професійна незрілість, мобільність, соціальний динамізм, інноваційність та ін. Важливим для вирішення проблем працевлаштування молоді в Україні є удосконалення комплексного механізму державного регулювання ринку праці молоді, що забезпечить професійне самовизначення та розвиток молоді, реалізацію її трудового потенціалу, підвищення мотивації молоді до високопродуктивної праці.

Актуальними для України в сучасних реаліях є розвиток системи професійної орієнтації та інформаційної підтримки молоді; створення програм підтримки для молоді вдосконалення діяльності молодіжних центрів праці; розвиток соціальної інфраструктури; підтримка підприємництва, психологічна підтримка, міжнародна підтримка тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про занятість населення. Документ 5067-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 14.10.2023, підстава – 2982-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
2. Заяць Т.А., Жаховська Л.В. Національний ринок праці та його молодіжний сегмент: методологія, практика, перспективи розвитку: монографія / за ред. акад. НАН України д.е.н., проф. Б.М. Данилишина. К.: Фенікс, 2008. 312 с.
3. Збрицька Т.П., Мінін В.С. Проблеми молоді на ринку праці в сучасних умовах. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2021. № 2 (77). С. 55–65. URL: https://journals.urau.ua/vsed_oneu/article/view/248495
4. Кодекс законів про працю України. Документ 322-08, чинний, поточна редакція – Редакція від 24.12.2023, підстава – 3494-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
5. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Павлюк Т.І. Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.
7. Павлюк Т.І. Стан та проблеми працевлаштування молоді в Україні. *Ефективна економіка* 2020. № 12. С. 49-57 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_12_49
8. Юрик Я.І., Близнюк В.В. Якість робочої сили як ключовий фактор інноваційного розвитку України. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 1. С. 67–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2014_1_7
9. Яворська Л.М., Селезень С.В. Працевлаштування молоді в сучасних умовах: економіко-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»* № 1 (16) 2014. С.130-137. URL: http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02/ekonom_16.pdf

Melnik L.P., Bilyi S.S. YOUTH EMPLOYMENT ISSUES IN CONTEMPORARY CONDITIONS

Summary. The article examines the challenges faced by youth in Ukraine regarding employment in modern conditions. Aspects such as economic instability, education and training, entrepreneurship, technological changes, globalization, social protection, as well as the consequences of military actions in Ukraine, including infrastructure destruction, limited access to education and professional development, psychological trauma, and emigration, are discussed. Recommendations for supporting youth in ensuring employment in contemporary conditions are provided.

Key words: youth, employment issues, contemporary conditions, economic instability, unemployment, labor market.

Людмила МЕЛЬНИК,
к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
melnyk.lyudmyla@kpnu.edu.ua
Світлана Дідюра,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
sz1m23.didyura@kpnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Мельник Л.П., Дідюра С.І. **Особливості надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах військового стану в Україні.** У статті розкрито особливості надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам, види психосоціальних послуг з надання психосоціальної допомоги та алгоритм надання психосоціальної допомоги, який включає оцінку потреб, планування інтервенцій, психологічну, соціальну, інформаційну підтримку, моніторинг та оцінку, співпрацю з іншими службами, підтримку самопомоги.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, психосоціальна допомога, арт-терапія., мандалотерапія.

Вступ. Дослідження особливостей надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах військового стану в Україні є актуальним, так як воєнні дії можуть призводити до серйозних психологічних травм та стресу, що вимагає професійної допомоги; внутрішньо переміщені особи змінюють своє оточення, звичний спосіб життя, що посилює їх потребу у психологічній підтримці; також вони часто стикаються із труднощами у влаштуванні на новому місці та відновленні соціальних зв'язків. Тому, розуміння особливостей надання психосоціальної допомоги може покращити якість життя та адаптацію внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам присвячено чимало досліджень. Так, психологічна підтримка висвітлюється у працях О. Богучарової, Ю. Боднарук, Т. Каменчук, К. Левченко, Н. Лунченко, Н. Сосновенко, В. Панок, Т. Титаренко, І. Ткачук та ін. Питанням соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб присвятили свої праці такі вчені як: В. Антонюк, О. Балакірева І. Козинець, О. Прогнімак, У. Садова, М. Скрипниченко, О. Снігова, В. Устименко та ін.

Мета статті. Проаналізувати та описати особливості надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах військового стану в Україні.

Результати дослідження. Ситуація в Україні, що відбувається з 2013 року значно порушила життєдіяльність багатьох людей, завдала шкоди їх здоров'ю, принесла великі людські втрати, значні матеріальні збитки. Це у свою чергу негативно вплинуло на ментальне здоров'я сімей та спільнот. Саме психосоціальна підтримка, яка полягає в тому, щоб розкрити внутрішній потенціал людини та спільноти, може допомогти розвинути механізми подолання стресу та підвищити стійкість до нього. Вчасно та якісно надана психосоціальна підтримка може допомогти відновитись після кризової події значно швидше та мінімізує ризик виникнення серйозних психологічних проблем.

Психосоціальна допомога – індивідуальна або у складі мультидисциплінарної команди діяльність надавачів психосоціальної допомоги, що передбачає надання психосоціальних послуг, спрямованих на збереження психічного здоров'я особи, недопущення загострення психологічних та психосоціальних проблем, розладів психічного здоров'я, перетворення їх у хронічні форми, відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах та підвищення її залученості до суспільного життя; запобігання та полегшення фізичних, психологічних, духовних страждань особи під час надання паліативної допомоги; сприяння особі у психосоціальній адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмисленні її досвіду, розширенні самоусвідомлення та можливостей самореалізації, а також допомогу з метою розв'язання психологічних та психосоціальних проблем, зумовлених складними життєвими обставинами, кризовим станом, надзвичайною ситуацією та/або катастрофою, воєнними діями [3].

Згідно наказу МОЗ України від 13.12.2023 № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» до психосоціальних послуг з надання психосоціальної допомоги відносять:

- індивідуальне та групове психологічне консультування, у тому числі кризове психологічне консультування, а також консультування з використанням елементів самопомоги «рівний-рівному», групова психологічна робота з особами;

- діагностика психологічного стану особи із застосуванням валідних методів психологічної допомоги;

- надання першої психологічної допомоги особі та членам її сім'ї, включаючи невідкладну психологічну допомогу;

- психологічні втручання низької інтенсивності;

- підтримка та відновлення функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах;

- психотерапія депресивних, тривожних, адаптаційних, гострих стресових та посттравматичних стресових розладів, які виникли внаслідок хвороби/травми,

участі у бойових діях, надзвичайних ситуаціях, полону, перебування в місцях позбавлення волі;

- допомога особі у встановленні життєвих цілей та підтримки досягнутого прогресу реабілітації після закінчення реабілітаційного процесу;

- психотерапія психічних та поведінкових розладів та станів, які виникли внаслідок хвороби/травми, участі у бойових діях, надзвичайних ситуацій, полону, відбування покарання;

- психоедукація та підтримка особи та членів її сім'ї;

- психологічне консультування та психотерапія членів сім'ї особи, націлена на втому від співчуття та емоційне вигорання (сімейна терапія), а також на запобігання та полегшення фізичних, психологічних, духовних страждань особи під час надання паліативної допомоги;

- допомога особами, які доглядають за пацієнтами, що потребують паліативної допомоги;

- робота з членами мультидисциплінарної реабілітаційної команди щодо психологічної підтримки особи та членів її сім'ї;

- робота з медичними працівниками закладів охорони здоров'я під час надання паліативної допомоги пацієнтам щодо психологічної підтримки особи, яка потребує паліативної допомоги, членів її сім'ї та осіб, що здійснюють догляд за нею;

- надання консультативної допомоги, спрямованої на усунення або зменшення звичок і поведінки, що становлять ризик для психічного здоров'я особи (вживання алкоголю, інших психоактивних речовин тощо), а також формування навичок здорового способу життя;

- взаємодія з надавачами первинної та спеціалізованої медичної допомоги з метою своєчасного діагностування та забезпечення лікування психічних хвороб та підтримання стійкого стану ремісії;

- здійснення спостереження за особою з метою підтримки нормального функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах та підвищення її залученості до суспільного життя;

- направлення пацієнтів відповідно до медичних показань для надання їм медичної та реабілітаційної допомоги;

- призначення лікарських засобів та медичних виробів, засобів медичної реабілітації з оформленням відповідних документів згідно з вимогами законодавства;

- ведення первинної облікової документації, оформлення довідок, листків непрацездатності та направлень а інших медичних документів;

- сприяння особі у психосоціальній адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмисленні її досвіду, розширенні самоусвідомлення та можливостей самореалізації [3].

Надання психосоціальної допомоги здійснюється на первинному, вторинному та третинному рівнях – залежно від результатів психологічної діагностики та з урахуванням життєвих обставин отримувача послуг та стану його здоров'я, психічного стану.

Психосоціальна допомога, як зазначає Л. Вольнова полягає в емоційній, смисловій та екзистенціальній підтримці людини або групі у важких ситуаціях, які виникають у ході їх особистісного чи соціального буття [5, с. 29].

В умовах військового стану в Україні алгоритм надання психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам може включати такі кроки:

- оцінка потреб (індивідуальна оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб з урахуванням психічного стану, емоційного стану, фізичного здоров'я та соціальних потреб);
- планування інтервенцій (розробка індивідуального плану психосоціальної підтримки на основі оцінки потреб);
- психологічна підтримка (індивідуальні консультації, групові сесії та психотерапію);
- соціальна підтримка (доступ до соціальних послуг, включаючи житло, медичну допомогу, освіту та підтримку з трудової зайнятості);
- інформаційна підтримка (забезпечення внутрішньо переміщених осіб необхідною інформацією про права, доступні послуги та ресурси для допомоги);
- моніторинг та оцінка (регулярний моніторинг психічного та емоційного стану внутрішньо переміщених осіб для оцінки ефективності наданої допомоги для внесення коректив в план підтримки за необхідності);
- співпраця з іншими службами (співпраця з іншими службами, що надають допомогу (наприклад, медичними установами, громадськими організаціями тощо);
- підтримка самопомоги (розвиток навичок самопомоги та саморегуляції для зміцнення психологічної стійкості внутрішньо переміщених осіб).

Психологічна підтримка внутрішньо переміщеним особам в умовах військового стану в Україні є важливою складовою психосоціальної допомоги. Цей вид підтримки може включати індивідуальні консультації, групові сесії та психотерапію.

Арт-терапія в психосоціальній підтримці внутрішньо переміщених осіб в умовах військового стану в Україні може бути ефективним інструментом для покращення їхнього психічного та емоційного стану. Арт-терапія використовує мистецтво (малювання, скульптура, музика, танець тощо) як засіб вираження та обробки емоцій та думок, які можуть бути важкими або навіть недоступними для словесного вираження. Мандалотерапія в психосоціальній підтримці внутрішньо переміщених осіб в умовах військового стану в Україні є дієвим методом, який може допомогти їм знизити стрес, покращити психічне та емоційне самопочуття та зміцнити психологічну стійкість. Мандала – це геометрична фігура, яка використовується як об'єкт для концентрації та медитації. У процесі мандалотерапії внутрішньо переміщених осіб створюють або розфарбовують мандалу, що може сприяти їхньому відновленню та релаксації.

Мандалотерапія може бути використана як самостійний метод психосоціальної підтримки або в поєднанні з іншими методами, такими як психотерапія або групова підтримка. Важливо, щоб мандалотерапію проводив фахівець з досвідом роботи [2].

Усі ці заходи спрямовані на забезпечення внутрішньо переміщених осіб необхідними знаннями та навичками для ефективного управління своїм психологічним станом та емоціями у складних ситуаціях.

Висновки. Отже, важливими аспектами психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах військового стану в Україні є врахування їх основних потреб, таких як житло, харчування, медична та психологічна допомога, освіта, працевлаштування та соціальна інтеграція у нову громаду.

А для досягнення кращих результатів, психосоціальна допомога повинна бути системною, комплексною та орієнтованою на конкретні потреби кожної групи внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014. Редакція від 30.12.2023, підстава – 3446-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с

3. Наказ МОЗ України від 13.12.2023 № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню». URL : <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-13122023--2118-pro-organizaciju-nadannja-psihosocialnoi-dopomogi-naselennju>

4. Пилипенко Н. Психологічна допомога та підтримка постраждалим внаслідок війни в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*, 2022. 70(6), 142–148. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-142-148>

5. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю : навчальний посібник / наук. ред. та керівник проблем. групи Л. М. Вольнова. К. , 2012. 275 с.

6. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; за наук. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с.

Melnyk L.P., Didyura S.I. PECULIARITIES OF PROVIDING PSYCHOSOCIAL ASSISTANCE TO INTERNALLY DISPLACED PERSONS UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE.

Summary. The article reveals the specifics of providing psychosocial assistance to internally displaced persons, types of psychosocial services for providing psychosocial assistance, and the algorithm for providing psychosocial assistance, which includes assessment of needs, intervention planning, psychological, social, informational support, monitoring and evaluation, cooperation with other services, self-help support .

Key words: internally displaced persons, psychosocial assistance, art therapy, mandala therapy.

Людмила МЕЛЬНИК,
к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
melnyk.lyudmyla@kpmu.edu.ua

Богдана ЛИСАК,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b20.demchuk@kpmu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

Мельник Л.П., Лисак Б.В. **Особливості потреб внутрішньо переміщених сімей.** У статті аналізуються потреби внутрішньо переміщених сімей. Дослідження показує, що ці сім'ї мають унікальні потреби, які виникають внаслідок втрати дому та зміни умов життя.

Ключові слова: потреби, внутрішньо переміщені особи, сім'ї.

Вступ. Аналіз особливостей потреб внутрішньо переміщених сімей є актуальним з кількох причин: по-перше, такі сім'ї зазнають серйозних труднощів у забезпеченні основних потреб, таких як житло, засоби до реалізації та доступ до медичних послуг, можуть стикатися з психологічними проблемами та стресом, пов'язаним із втратою дому та звичного способу життя; по-друге, внутрішньо переміщені сім'ї часто потребують спеціалізованої підтримки та адаптації до нових умов життя. Це може включати в себе підтримку у діючих нових соціальних та економічних ролях у новому середовищі, а також підтримку у побудові нових соціальних зв'язків; по-третє, розуміння особливостей потреб внутрішньо переміщених сімей необхідно для розробки ефективних програм та соціальної політики, які спрямовані на полегшення їх адаптації та покращення благополуччя. Такий аналіз допоможе ідентифікувати найбільш вразливі групи внутрішньо переміщених сімей та визначити спеціальні потреби цієї групи для ефективного надання соціальної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотичними до нашого дослідження є наукові праці Т. Алексеєнко, Л. Гончар, Т. Куниці, Д. Бирик, які вивчали: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки вимушених переселенців; В. Лютого, який визначив вплив програм соціальної допомоги на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених; Т. Семигіної, Н. Гусак, С. Трухан, які досліджували соціальну підтримку внутрішньо переміщених осіб; І. Трубавіної, яка описала проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основи ведення випадку в соціальній роботі з ними та ін.

Мета статті. Проаналізувати та описати потреби внутрішньо переміщених сімей.

Результати дослідження. Згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в

Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розмічених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення [2, с.1].

Причинами масового внутрішнього переміщення осіб, сімей з дітьми в Україні є прагнення жити в безпеці, виїхати з-під обстрілів, неможливість жити на території, на якій відсутні умови для виховання, розвитку і догляду за дітьми, життя і роботи дорослих (відсутність продуктів харчування, води, світла, ліків, освіти, транспорту, втрата житла тощо).

Ряд вчених [1; 3; 4], серед проблем внутрішньо переміщених осіб, сімей виділяють потреби: у житлі, працевлаштуванні, фінансах, гуманітарній допомозі, соціально-педагогічних аспектах адаптації дітей до нових умов, соціально-медичні, правові та психологічні.

У своїх працях І.Трубавіна виокремлює: *психологічні проблеми* (відчуття невизначеності – майбутнього і теперішнього стану, психологічні травми внаслідок того, що люди стали свідками руйнувань та насильства, війни, почуття провини, наявність страху втрати своєї ідентичності, почуття жертвовності та віктимності внаслідок компактного проживання, відчуття – ми – біженці, від нас нічого не залежить, безпорадність, низька самооцінка або агресія, тривога за майбутнє, не виплакані горе і біль, очікування поганого, страх перед змінами, відчуття безпорадності і незахищеності або гнів, агресія: «ми все втратили, нам потрібно допомогати», психологічні труднощі проживання в місцях компактного перебування переселенців, розлучення з домашніми тваринами при поселенні, новий досвід проживання в місцях компактного перебування внутрішньо переміщених осіб. Втрата батьками гарантій безпеки для своєї дитини внаслідок безпорадності в екстремальній ситуації. Зміна життєвих цінностей в родині. Відсутність критичного мислення, проблеми з керуванням своїм психологічним станом, виявом емоцій, емоційним насильством чи замкнутість, глибокі переживання. Є особисті життєві кризи і кризи родин, які накладаються одна на одну, погіршуючи життєдіяльність сім'ї); *економічні проблеми*: часто відсутність роботи за фахом в новому місці проживання, складнощі з працевлаштуванням на новому місці, проблеми нестачі часу і грошей на перекваліфікацію для нового місця роботи, відсутність вмінь сімейної економіки в екстремальних умовах; *матеріальні проблеми*: відсутність власного житла, проблеми придбання житла, проблеми проживання у нових будівлях меншої площі, або компактно, на базах відпочинку, в дитячих таборах відпочинку, які непристосовані для щоденного побуту сімей, у модульних містечках; *соціальні проблеми*: відсутність житла, яке цілком було б таким, яке покинули, скупченість сімей, інколи агресія в місцях

компактного проживання і наявність неформального лідерства, проблеми влаштування дітей в дитячий садочок унаслідок дефіциту місць в садках, переведення студентів закладів вищої освіти на бюджетні місця в інші такі ж заклади, організація дитячого оздоровлення і відпочинку влітку, зміна оточення міського на сільське, або стрес великого міста, відсутність побутових вмінь проживання в сільській місцевості, проблеми інтеграції в нову громаду. Факторами ризику сім'ї є як проживання з родичами в їх будинках, що несе психологічне, матеріальне навантаження на всіх дітей і дорослих, чи повна відірваність від кровних зв'язків, відсутність підтримки і допомоги; проживання в новій громаді несе різне ставлення її мешканців до переселенців. Це залежить як від ресурсів громади – чи є вони, так і від ставлення, громадянської свідомості її мешканців, поведінки переселенців; *соціально-педагогічні проблеми*: формування нового способу життя сім'ї в нових умовах проживання, невміння визначати пріоритети розвитку для власної родини, ключових проблем, які потребують розв'язання в першу чергу, відсутність у членів сім'ї життєвих умінь в екстремальних умовах; *соціально-медичні проблеми* – спостерігаються в основному в осіб, які мають хронічні хвороби (видача ліків для хворих на цукровий діабет, муковісцидоз, проведення гемодіалізу тощо). Проблем масового зараження, інфекцій не спостерігалось внаслідок свідомості громадян і своєчасної допомоги на місцях [6].

У своїх наукових дослідженнях В. Лютий [5] визначає такі потреби, як: *облаштування на новому місці проживання* (придбання постільної білизни, ковдр, посуду, одягу, дрібної побутової техніки); *поліпшення умов проживання* (ремонт та утеплення, забезпечення побутовою технікою, електронікою та меблями тощо); *постійне забезпечення предметами першої необхідності для задоволення базових потреб* (їжа, засоби гігієни, ліки, зв'язок, кошти на проїзд тощо); *забезпечення умовами розвитку та відпочинку* (освітні послуги, умови відпочинку, дитячі іграшки тощо); *оплата проживання* (кошти на оплату проживання і проїзд).

Також виокремлюють: *матеріально-побутові проблеми* (скрутне матеріальне становище, нестача коштів, відсутність придатного житла, тривале безробіття, відмова у соціальній допомозі або послугах); *психологічні проблеми* (конфлікти, пригнічений стан, агресія з боку інших, потрапляння до залежності); втрати (втрата житла, майна, заощаджень, відсутні необхідні документи, травми і захворювання) [5, с. 54].

Висновки. Отже, слід зазначити, що внутрішньо переміщені сім'ї відрізняються особливостями потреб та наявними ресурсами їх задоволення. Проте, ряд потреб, зокрема у проживанні, функціонуванні та розвитку сім'ї обмежені у вирішенні, саме через матеріальні або психологічні проблеми. Тому, ефективним на даному етапі соціальної допомоги таким сім'ям буде надання соціальних послуг, які спрямовані на подолання складних життєвих обставин, посилення життєстійкості, соціальної адаптації та інтеграції у нову територіальну громаду, та психологічної допомоги.

Список використаних джерел

1. Алексєєнко Т.Ф., Гончар Л.В., Куниця Т.Ю., Бибик Д.Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. Монографія /

за ред. Т.Ф. Алексеєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014. Редакція від 30.12.2023, підстава – 3446-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

3. Жиленко Р., Афанасьєв Д. Локальний вимір потреб внутрішньо переміщених осіб: приклад Ужгородської територіальної громади. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», 2022. Вип. 2 (51) с. 54–57.

4. Лютий В.П. Вплив програм соціальної допомоги на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених осіб // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму, 2017. №3. С. 26-37.

5. Лютий, В., Дуля, А. (2023). Сім'ї ВПО з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. Ввічливість. Humanitas, 1, 49–58, Ввічливість. Humanitas, Вип. 1, 2023

6. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології/ науковий журнал. Суми : СДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. №8 (52). с. 434–446

Melnyk L.P., Lysak B.V. FEATURES OF THE NEEDS OF INTERNALLY DISPLACED FAMILIES

Summary. The article analyzes the needs of internally displaced families. The study shows that these families have unique needs that arise as a result of the loss of a home and changes in living conditions.

Key words: needs, internally displaced persons, families.

УДК 316.6-053.6

Людмила МЕЛЬНИК,
к.п.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
melnyk.lyudmyla@kpmu.edu.ua

Оксана ЧАЙКОВСЬКА,
к. психол. н., доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
chaikovska.oksana@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Мельник Л.П., Чайковська О.М. Особливості формування соціальної компетентності у підлітків. У статті здійснено теоретичний аналіз засад формування соціальної компетентності особистості підліткового віку, подано визначення поняття «соціальна компетентність». Охарактеризовано показники, особливості формування соціальної компетентності підлітків.

Ключові слова: соціальна компетентність, компетентність, ціннісні орієнтації, підлітки.

Вступ. В умовах розбудови української державності надзвичайно актуальною є проблема формування соціальної компетентності підлітків, що зумовлено пошуком оптимальних шляхів підготовки їх до самостійного життя.

Гуманістична парадигма сучасної освіти полягає в оновленні змісту навчання та виховання учнів. Особливе значення приділяється проблемі виховання соціально компетентної особистості. Тобто, сучасна людина повинна вміти самостійно і свідомо вирішувати складні життєві завдання, пов'язані зі стрімким інформаційно-економічним, соціально-політичним розвитком суспільства та бути готовою до конструктивного досягнення успішної життєдіяльності у ньому.

Умови закладу середньої освіти є сприятливим середовищем для формування соціальної компетентності підлітків, оскільки школа є місцем, де підлітки зустрічаються зі своїми ровесниками та дорослими, взаємодіють між собою та вчаться працювати в групі. Завдяки навчальним та позашкільним заходам, підлітки мають можливість навчатися розв'язувати конфлікти, вирішувати проблеми, ділитися своїми думками та емоціями, розвивати емпатію та співпрацювати з іншими.

Сучасна соціальна дійсність усе більше вимагає розвитку у підлітків якостей ініціативного і самостійного суб'єкта, здатних творчо і активно будувати свої відносини в різних соціальних сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми формування соціальної компетентності особистості висвітлюються у працях В. Слота (модель соціальної компетенції); О. Михайлова, В. Радула (структура та зміст соціальної зрілості); І. Беха, С. Демченко, С. Козак, А. Онковича (професійна та комунікативна компетентність); І. Єрмакова, Л. Сохань, І. Ящука (поняття життєва компетентність); В. Масленнікова (структура соціальної компетентності). Однак, недостатньо розробленими залишаються питання обґрунтування умов формування соціальної компетентності підлітків.

Метою статті є розкриття сутності поняття соціальної компетентності та теоретичне обґрунтування особливостей соціальної компетентності підлітків.

Результати дослідження. Дослідження змісту і структури поняття «компетентність» визначає досить широкий спектр його трактувань, що дозволяє використовувати цей термін стосовно різних сфер життєдіяльності людини. На сьогоднішній день в достатній мірі вивчені професійна, комунікативна, конфліктологічна, правова компетентності. Питання ж становлення соціальної компетентності набувають все більшого значення у зв'язку з ускладненням і розширенням соціального досвіду, виникненням нових і різноманітних форм отримання і перетворення інформації, з необхідністю засвоєння нових соціальних ролей.

Реальна соціальна і педагогічна практика показує, що часто випускники шкіл не готові до реалізації вимог, що пред'являються суспільством, відчувають труднощі в процесі соціалізації, перебувають у стані невпевненості на етапі

входження в самостійне доросле життя, що свідчить про недостатню розробленість або відсутність в загальноосвітніх школах, в соціально-педагогічній практиці послідовної системи дій, спрямованих на становлення соціальної компетентності підлітків.

Набуття знань, умінь і навичок, спрямованих на формування компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню у неї здатності оптимально реагувати на суспільні й особисті запити і потреби. Саме тому важливим є розуміння компетентності та сутнісних характеристик її формування.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «компетентність» трактується як похідне від слова «компетентний», тобто «поінформований, обізнаний, авторитетний» [1, с. 449]. У сучасному словнику іншомовних слів компетентність трактується як: а) відповідний, здатний, знаючий, той хто розуміється в певних питаннях; б) авторитетність, обізнаність, володіння компетенцією» [10, с. 541].

У словнику «Професійна освіта» зміст компетентності розкрито як «сукупність знань і умінь, які необхідні для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [8, с. 211]. Важливо, що компетентність у вказаних джерелах трактована як психосоціальна якість особистості, що охоплює не тільки знання, але й навички та уміння.

Німецький учений Г. Рот, який ввів у науковий обіг поняття «соціальна компетентність», трактував її як «різновид компетентності, що відображає взаємодію між людьми» [12, с. 4].

На думку О. Овчарук [6], соціальна компетентність особистості тісно пов'язана з навколишнім середовищем, а також з суспільним життям і соціальною діяльністю. У свою чергу, О. Гриценко [4] пише, що соціальна компетентність особистості відображає рівень її адаптації до соціальних умов. Н. Павлик [7] доводить, що соціальна компетентність є здатністю особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Сучасна дослідниця І. Родигіна трактує соціальну компетентність як «особливе вміння знаходити компроміс між самореалізацією та соціальним пристосуванням» [9, с. 16].

Українська дослідниця сфери дошкільної освіти О. Кононко вважає, що показником соціальної компетентності є усвідомлення дитиною того, як слід поводитися, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно [3].

Німецький дослідник Ф. Петерман висуває низку положень, які підкреслюють складність дослідження цього феномена: на сьогодні відсутні вікові моделі соціальної компетентності; при визначенні соціальної компетентності не враховуються такі чинники, як привабливість людини, доглянутість, одяг, фізичні вміння; дуже складно діагностувати соціальну

компетентність; відсутні розробки, що обґрунтовують вплив соціальної взаємодії на розвиток соціальної компетентності [2].

Німецькі дослідники Х. Шулера, Д. Бартелма розділили змістовні елементи соціальної компетентності на дві групи. До першої групи вони запропонували віднести елементи, пов'язані з конкретною поведінкою, які проявляються в діях людини: здатність працювати у великій і малій групах; комунікативні вміння, здатність до продуктивного вирішення конфліктів. До другої групи відносять елементи, за якими не можна безпосередньо спостерігати, проте їх існування можна визначити через поведінку людини: рольова гнучкість, відповідальність [2].

Людина, яка володіє соціальною компетентністю (набором соціально значущих компетенцій), зможе швидко й легко соціалізуватися в будь-якому суспільстві, що є найбільш важливим і актуальним в сучасному постіндустріальному суспільстві, де зміни і реструктуризація відбуваються частіше, ніж людина встигне до них звикнути і навчитися діяти. У цьому контексті ми вважаємо найбільш важливим розгляд процесу формування у підлітків соціальних компетенцій як елементів соціальної компетентності.

Більшість дослідників визначає соціальну компетентність особистості як категоріальні соціальні знання, що є керівництвом до дії, інтегральне особистісне утворення, особистісне вміння використовувати соціальні вміння в головних сферах діяльності, суб'єктну здатність до самовизначення, загалом як особистісно-соціальну зрілість. У всіх цих проявах, соціальна компетентність особистості проявляється як орієнтація на співпрацю, кооперацію спільних зусиль. Окрім того, соціальна компетентність вимагає від особистості вміння відстояти власну думку, здатності протистояти небажаному соціальному впливу, ефективно діяти в мінливих соціальних умовах [2].

Згідно О. Литовченко, у складі поняття «соціальна компетентність» входять наступні компоненти:

- когнітивний (знання власного «Я», знання норм спільної діяльності, правил спілкування; поінформованість про соціальне життя);
- емоційно-ціннісний (ціннісні орієнтації особистості, які зумовлюють і зумовлюються ставленням до існуючого знання; здатність виявляти соціальні почуття (емпатія, довіра, повага тощо);
- практично-діяльнісний (здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, застосовувати соціальні знання і досвід; здатність доцільно поводитись у суспільстві, здатність до самореалізації індивідуального «Я» в межах суспільних вимог і морально-етичних принципів [5].

Соціальна компетентність людини дозволяє їй жити в сучасному суспільстві, пристосовуватися до нових умов і знаходити рішення в різних життєвих ситуаціях.

Основними показниками формування соціальної компетентності підлітків є:

– здатність орієнтуватися в нових умовах життя (підкреслювати первинне і вторинне, безпечне і небезпечне, корисне і шкідливе, приємне і неприємне та ін.);

– адаптуватися (набути навичок і здібностей, необхідних для належного функціонування, пристосуватися до їх прийняття для себе);

– впливати (реалізувати свій потенціал, свої здібності, захищати власні інтереси, використовувати факти і з користю для справи та самої себе змінювати реальність) [5].

Соціальна активність на етапі підліткового віку є важливим чинником розвитку соціальної компетентності особистості. Соціальна активність особистості зумовлена свідомим прийняттям нею соціально значущих норм і цінностей, виявляється в системі вчинків та уміннях конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності. Соціальна активність виявляється і в несприйнятливості особистості до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій, її здатністю до самореалізації у різних видах соціальної діяльності [11].

Важливо, що фундаментальними потребами у підлітковому віці є потреба в самоактуалізації, самореалізації та самовираженні.

М. Федоруц наголошує про важливість компетентнісного підходу для розвитку соціальної активності учнів. Навчання на основі компетентнісного підходу формує в учнів необхідні якості, важливі для реалізації майбутньої професійної діяльності. Вказані якості є необхідними для ринку праці, при цьому критерії і параметри оцінки освітніх результатів уніфіковані. Це означає, що вони виражаються у термінах і результатах, які можуть використовувати і враховувати у будь-якому освітньому закладі, причому будь-якої країни [11].

Беручи до уваги виокремлені в наукових працях сутнісні риси соціальної компетентності, ґрунтуючись на визначені компоненти цього феномена в підлітковому віці, характеризуємо поняття соціальної компетентності підлітків як інтегративне особистісне утворення, котре відображає якісний ступінь соціалізованості індивіда та виявляється в сукупності соціальних мотивів, знань, умінь, цінностей, які шляхом засвоєння соціальних ролей, ефективного вирішення соціальних ситуацій забезпечують гармонійну взаємодію людини і суспільства, а також самореалізацію та соціальну творчість [11].

У структурі соціальної компетентності підлітків виокремлено такі компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-діяльнісний. За такого спрямування у системі освіти відбувається перехід від традиційного викладання до освіти, орієнтованої на навчання. В останньому випадку центром освітнього процесу є особистість підлітка.

Висновки. Отже, соціальна компетентність підлітків є важливим аспектом їх розвитку, оскільки це набір навичок та знань, що дозволяє їм ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Важливо розвивати соціальну компетентність підлітків, зокрема, шляхом навчання навичкам комунікації, емоційній регуляції та взаємодії з іншими людьми. Крім того, варто створювати сприятливе

соціальне середовище для підлітків, де вони зможуть взаємодіяти з однолітками та дорослими, отримувати підтримку та позитивний досвід у соціальній сфері.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ– Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Життєва компетентність особистості / Сохань Л.В., Єрмаков І.Г., Несен Г.М. Київ : Богдана, 2003. 520с.
3. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 36.
4. Красильникова Г.В., Гриценко В.В. Компетентнісний підхід в освіті : аналіз термінології. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : педагогіка і психологія*. 2009. Вип. 28. С. 381–385.
5. Литовченко О.В. Виховання соціально компетентної особистості в позашкільному навчальному закладі. *Шлях освіти*. Київ, 2009. № 4. С. 28–31.
6. Овчарук О. Розвиток компетентнісного підходу : стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ : К.І.С., 2004. С. 6–15.
7. Павлик Н.П. Неформальна освіта / Non–Formal Education. Енциклопедія прав людини : соціально–педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. Н.А. Сейко ; відп. ред. Н.П. Павлик. Житомир : Волинь, 2014. С.120–124.
8. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
9. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків : Вид. група «Основа», 2005. 96 с.
10. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
11. Федоруц М.В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2021. 370 с.
12. Ruchen D. S. Key Competencies for a Successful Life and a Well–Functioning Society. Hogrefe & Huber Publishers, Germany, 2003. P. 4–5.

Melnyk L.P., Chaikovska O.M. PECULIARITIES OF THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE IN TEENAGERS

Summary. In the article, a theoretical analysis of the principles of the formation of social competence of an adolescent personality is carried out, the definition of the concept of "social competence" is presented. The indicators and features of the formation of social competence of teenagers are characterized.

Key words: social competence, competence, value orientations, teenagers.

Олександр МЕЛЬНИК,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності Освітні, педагогічні науки
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
opndf22.melnyk@kpnu.edu.ua

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА З ФОРМ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Мельник О.С. **Проектна діяльність як одна з форм інноваційних методичних технологій навчання майбутніх фахівців соціономічної сфери.** У статті розглядається роль проектної діяльності як однієї з форм інноваційних методичних технологій у навчанні майбутніх фахівців соціономічної сфери, зокрема педагогів. Досліджуються переваги використання цього методу навчання, такі як збільшення мотивації студентів, розвиток практичних навичок та здатності до самостійної роботи, а також підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Ключові слова: проектна діяльність, інноваційні методичні технології, навчання, майбутні фахівці, педагоги, соціономічна сфера.

Вступ. Дослідження проектної діяльності як однієї з форм інноваційних методичних технологій навчання майбутніх фахівців соціономічної сфери, зокрема педагогів, є надзвичайно актуальним з ряду причин, а саме: потреба відповідати вимогам сучасного ринку праці (ринок праці постійно змінюється, вимагаючи від фахівців нових знань та навичок, а проектна діяльність дозволяє здобувачам вищої освіти отримувати практичний досвід, розвивати креативність та комунікативні навички, що дуже цінується на ринку праці); підвищення мотивації та зацікавленості студентів (проектна діяльність надає можливість майбутнім фахівцям, зокрема педагогам, самостійно вирішувати завдання, досліджувати проблеми та робити висновки. Це сприяє активнішому залученню здобувачів до навчального процесу); розвиток практичних навичок (проектна діяльність дозволяє майбутнім фахівцям вирішувати реальні завдання та робити практичні застосування отриманих знань); зростання конкурентоспроможності навчального закладу (впровадження інноваційних методичних технологій, таких як проектна діяльність, може підвищити рівень якості навчання та привернути більше уваги до навчального закладу з боку абітурієнтів та потенційних роботодавців).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проектна діяльність у контексті інноваційних методичних технологій навчання розглядається у працях Н. Браташ, Т. Подобєдової, В. Радул, Л. Феденко та ін. Дослідження О. Коберніка, В. Копилової, Ю. Кулінки, Є. Полат, О. Пехоти, Л. Савченко, С. Ящука, В. Яковлевої встановили, що метод проектів виступає як важливий компонент системи продуктивної освіти і являє собою нестандартний,

нетрадиційний спосіб організації освітніх процесів через активні способи дій (планування, прогнозування, аналіз, синтез). Водночас, незважаючи на достатню розробленість у працях вчених різних аспектів проєктної діяльності проблема вивчення проєктної діяльності як однієї з форм інноваційних методичних технологій навчання майбутніх фахівців соціономічної сфери, зокрема педагогів, потребує додаткової уваги.

Метою статті є вивчення проєктної діяльності як однієї із форм інноваційних методичних технологій навчання майбутніх фахівців соціономічної сфери, зокрема педагогів.

Результати дослідження. Професії соціономічної сфери включають широкий спектр робочих напрямків, які охоплюють соціальні та економічні аспекти життя та функціонування суспільства. До цих професій можна віднести і педагогів, так як вони впливають на соціальний розвиток через освіту та навчання молодого покоління, що є важливим елементом будь-якого суспільства. Освіта допомагає формувати інтелектуальні та соціальні навички, розвивати критичне мислення, сприяє соціальній мобільності та впливає на економічний розвиток.

Крім того, педагоги також можуть впливати на економіку через свою працю та споживчу активність, а також через вплив на формування навичок та знань, які потрібні для роботи в різних сферах, включаючи економіку.

Щодо методу проєктів, то він був відомий ще у 20-ті роки ХХ сторіччя. На основі концепції прагматизму американського педагога Дж. Дьюї (1859-1952), який запропонував будувати навчальний процес на активній основі, спираючись на цілеспрямовану діяльність студентів з урахуванням їх особистої зацікавленості в цих знаннях. Американці змогли конструктивно підійти до суті методології й усвідомити величезні переваги нових підходів. Послідовник Дж. Дьюї Вільям Кілпатрік розробив «проєктну систему навчання» або метод проєктів [2].

Під проєктно-технологічним методом навчання треба розуміти такий метод навчання, коли студенти набувають знань і вмінь у процесі планування й виконання самостійних технічно-творчих завдань-проєктів. [5.]

Проєктування – це особливим чином організоване заняття, яке потребує напруги емоційних та розумових сил, воно сприяє:

- створенню психологічної готовності майбутніх фахівців до роботи у групі;
- забезпеченню природної невимушеної необхідності багаторазового повторення ними вивченого матеріалу;
- тренування студентів у виборі потрібного варіанту вибору найбільш правильного вирішення запропонованого проєкту.

Отже, проєктна діяльність – це конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв’язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату у процесі цілепокладання, планування і здійснення проєкту [1]

Проєктна діяльність у педагогіці розглядається у двох аспектах:

1) як процес розробки окремими педагогами або колективами вчителів теоретичних моделей – освітніх програм і методик їх реалізації, цілей і конструктивних схем досягнення;

2) як проєктна діяльність студентів – складова навчальної діяльності, підпорядкована певним організаційним засадам [3, с. 36].

Проєктна діяльність є також інтегративним видом діяльності, який синтезує елементи інших видів діяльності: навчальної, пізнавальної, ігрової тощо.

Сутність проєктної діяльності – стимулювання інтересу як в студентів, так і у викладачів до певних проблем, що зумовлює володіння визначеною сумою знань, та через проєктну технологію, що передбачає розв’язання однієї або цілої проблем, дозволяє практично їх застосувати, ідучи від теорії до практики, дотримуючись відповідного їх балансу на кожному етапі навчання. Проєктна діяльність, на відміну від традиційної, сприяє розвитку й саморозвитку студентів як суб’єктів культури, творців і проєктувальників свого життя. Проєктна діяльність студентів забезпечує пріоритет соціально-значимих знань і умінь, що найбільше відповідає парадигмі особистісно-орієнтованої освіти, тому що саме ці знання і вміння дозволяють молоді упродовж життя успішно реалізуватися у професійній діяльності.

Проєктну діяльність у навчальному процесі можна розглядати як високо мотивовану самотійну, пошукову та пізнавально-трудова діяльність, орієнтовану на створення навчального проєкту, що виконується під керівництвом педагога [4].

На думку О. Косович проєктне навчання заохочує і підсилює щире прагнення до навчання з боку здобувачів вищої освіти, тому що воно:

- є особистісно орієнтованим;
- використовує безліч дидактичних підходів: навчання в справі, незалежні заняття, спільне навчання, мозковий штурм, рольову гру, евристичне та проблемне навчання, дискусію, командне навчання;
- має високу мотивацію, що означає зростання інтересу і включення в роботу в міру її виконання;
- підтримує педагогічні завдання в когнітивній, афективній і психомоторній сферах на всіх рівнях: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез;
- дозволяє вчитися на власному досвіді й досвіді інших у конкретній справі, а не вдавати навчальну діяльність.

Вимогами до проєктної технології є:

- наявність освітньої проблеми, складність і актуальність якої відповідає навчальним запитам і життєвим потребам студентів;
- дослідницький характер пошуку шляхів вирішення проблеми;
- структурування діяльності відповідно до класичних етапів проєктування;
- моделювання умов для виявлення студентами навчальної проблеми: її постановка, дослідження, пошук шляхів вирішення, експертиза й апробація версій, конструювання підсумкового проєкту, його захист, корекція і

впровадження, самодіяльний характер творчої активності студентів, практичне або теоретичне значення результату діяльності і готовність для застосування, педагогічна цінність діяльності (студенти здобувають знання, розвивають особистісні якості, опановують необхідні способи мислення і дії) [2].

Висновки. Отже, враховуючи зміни на ринку праці, активність здобувачів вищої освіти та стратегічні цілі навчальних закладів, вважаємо, що використання проектної діяльності у підготовці майбутніх фахівців соціономічної сфери, зокрема педагогів є надзвичайно важливим, так як воно забезпечує: ефективність навчання (проектна діяльність дозволяє майбутнім педагогам отримати практичний досвід та вирішувати реальні завдання, що підвищує ефективність їхнього навчання); розвиток креативності та самостійності (участь у проєктах сприяє розвитку креативності, ініціативності та самостійності у майбутніх педагогів, що є важливими якостями для успішної педагогічної діяльності); розвиток комунікативних навичок (проектна діяльність сприяє розвитку комунікативних навичок, співпраці та колективної роботи, що є важливим для майбутніх педагогів у роботі з учнями, батьками та колегами); підготовку до реальних викликів педагогічної практики (участь у проєктній діяльності дозволяє майбутнім педагогам зустріти та вирішити реальні проблеми, з якими вони можуть зіткнутися у своїй педагогічній практиці); активізацію навчального процесу (впровадження проектної діяльності у навчальний процес активізує навчальний процес, збільшує зацікавленість та мотивацію здобувачів вищої освіти до навчання).

Отже, використання проектної діяльності у навчанні майбутніх педагогів є важливим кроком у підготовці компетентних фахівців для освітньої сфери.

Список використаних джерел

1. Коберник О.М., Ящук С.М. Методика організації проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання: Навчально-методичний посібник. Умань, 2001. 82 с.

2. Косович О. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних методичних технологій навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2011. Вип. 22. С. 76-78. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_22_28

3. Савченко Л.О. Застосування проектної діяльності в практиці вищої педагогічної школи. Проектна діяльність у технологічній освіті: монографія / В. С. Пекельна, Л. О. Савченко та ін. Кривий Ріг: СПД Залозний В.В., 2012. С. 30-48.

4. Савченко Л. О., Саф'ян К. Ю., Коваленко І. В. Використання проектної діяльності у професійній підготовці майбутніх викладачів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2022 (207), 53-58. URL : <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1419>

5. Яковлева В.А. Підготовка майбутніх педагогів до проектної діяльності як засіб формування компетентного вчителя трудового навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія*

5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип.54: Зб.наук.праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С.238-243

Melnik O.S. PROJECT ACTIVITY AS ONE OF THE FORMS OF INNOVATIVE METHODOLOGICAL TECHNOLOGIES FOR TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIO-ECONOMIC SPHERE

Summary. The article examines the role of project activity as one of the forms of innovative methodological technologies in training future specialists in the socio-economic sphere, particularly educators. The advantages of using this teaching method are explored, such as increasing student motivation, developing practical skills and abilities for independent work, as well as enhancing graduates' competitiveness in the job market.

Key words: project activity, innovative methodological technologies, education, future specialists, educators, socio-economic sphere.

УДК 364-7:316,35

Богдана МИГУН,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої роботи
спеціальності Соціальна робота
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
20fspnu.b.myhun@std.npu.edu.ua
Марина СОЛЯНИК,
к.п.н., доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
m.h.solianyuk@udu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПАТРОНАЖУ ЛЮДЕЙ
ПОХИЛОГО ВІКУ

Мигун Б.О., Соляник М.Г. Особливості соціального патронажу людей похилого віку. Стаття розглядає особливості соціального патронажу людей похилого віку, який є важливим аспектом допомоги та підтримки цієї категорії населення. Соціальний патронаж є важливою складовою в наданні якісної та комплексної допомоги людям похилого віку з урахуванням їхніх потреб, стану здоров'я та соціального оточення. Розглянуто методи та стратегії патронажу, спрямовані на підтримку незалежного проживання та покращення якості життя людей похилого віку. Для забезпечення повноцінної підтримки людей похилого віку в їхньому повсякденному житті необхідно налагоджувати співпрацю між різними структурами та фахівцями у сфері соціальної сфери.

Ключові слова: соціальний патронаж, люди похилого віку, соціальна підтримка, допомога, якість життя.

Вступ. В останні десятиліття все більше уваги приділяється питанням, пов'язаним зі збільшенням кількості людей похилого віку в суспільстві.

Відповідно даних Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), до 2050 року кількість людей старше 60 років значно збільшиться і досягне 2 мільярдів. Така тенденція вимагає зміни в роботі системи охорони здоров'я та соціального забезпечення, зокрема, щодо забезпечення належної підтримки та догляду за літніми людьми.

Одним із ключових аспектів задоволення потреб зазначеної категорії отримувачів послуг є соціальний патронаж. Соціальний патронаж для людей похилого віку включає в себе комплекс послуг, які спрямовані на забезпечення їхнього гідного, повноцінного та безпечного життя вдома. Однак існують деякі особливості та проблеми, які з'являються у процесі надання соціального патронажу даній категорії населення.

Актуальність даної теми полягає в необхідності розробки ефективних стратегій та підходів до соціального патронажу людей похилого віку, які б враховували б специфічні потреби, фізичний стан, їх психологічний та соціокультурний аспекти. Вивчення цього питання допоможе підвищити якість життя людей похилого віку та забезпечити їх повноцінну участь у суспільному житті.

Метою статті є розгляд особливостей соціального патронажу людей похилого віку та виявлення оптимальних підходів до забезпечення їхніх потреб через ефективні програми та послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Похилому віку приділяється особлива увага в сучасному суспільстві через його специфічні потреби та виклики. Питаннями вивчення проблем та особливостей соціально-педагогічної роботи з людьми похилого віку були висвітлені у працях вітчизняні науковці таких, як: О. В. Безпалько, М. В. Єрмолаєва, І. Д. Зверєва, І. Б. Іванова, Т. І. Коленіченко, А. Й. Капська, А. С. Лобанова, Л. Т. Тюття, С. Я. Харченко та ін.

Науковці Л. С. Алексеєва, Н. Ф. Басов, Т. О. Голубенко, Л. В. Мардахаєв, І. І. Осипова, А. М. Панов, Є. І. Холостова та ін. в своїх дослідженнях розкривали суть соціального патронажу. Велике значення у створенні сприятливих умов для повноцінного функціонування людей похилого віку, має рівень усвідомлення цієї проблеми у суспільстві та пошук шляхів її вирішення

Результати дослідження. Поняття соціального патронажу як складової соціальної роботи з людьми похилого віку є важливим і актуальним аспектом сучасного соціального обслуговування населення. Соціальний патронаж визнано ефективним інструментом підтримки та допомоги людям похилого віку у задоволенні їхніх базових потреб та покращення якості їхнього життя.

Поняття соціального патронажу базується на ідеї допомоги та підтримки людей, які опинилися у скрутному становищі через вік, хворобу чи інші обставини. Цей вид соціальної роботи спрямований на зменшення соціальної ізоляції та задоволення потреб людей похилого віку у комфортному та безпечному середовищі. Соціальний патронаж передбачає надання різноманітних послуг, які сприяють забезпеченню фізичного, психологічного та соціального благополуччя цільової групи населення.

Соціальний догляд – це організована система допомоги та підтримки, що надається людям похилого віку для забезпечення їхнього комфортного та безпечного життя вдома. Ця форма підтримки включає в себе різноманітні завдання та послуги, включаючи медичний нагляд, допомогу в веденні домашнього господарства, соціальну інтеграцію та психологічну підтримку.

Голубенко Т.О. під поняттям «патронаж» розглядає «один із напрямів соціальної роботи, який здійснюється вдома соціальним працівником з метою відновлення та підтримання життєвого потенціалу і повернення отримувача послуг у соціальне середовище» [1, с. 40].

Існує ряд причин і факторів, що зумовлюють необхідність в соціальному догляді за людьми похилого віку. Перш за все, це вікові фізичні обмеження, такі як втрата м'язової маси, втрата координації, погіршення зору або слуху. Ці фізичні обмеження можуть ускладнювати виконання щоденних справ, таких як приготування їжі, прибирання та особиста гігієна.

Багато людей похилого віку стикаються із такими медичними проблемами, такими як хронічні захворювання, погіршення здоров'я та потребують постійного медичного нагляду. Для цього може знадобитися постійний нагляд і допомога з боку кваліфікованих медичних працівників або осіб, які здійснюють догляд [3, с. 21].

Знижена соціальна активність та ізоляція є ще одним поширеним фактором, який сприяє потребі в соціальній підтримці літніх людей. Соціальна ізоляція може призвести до почуття самотності, депресії та загального погіршення якості життя.

Інші причини, які можуть призвести до потреби в соціальній допомозі для людей похилого віку, включають втрату родича або близького друга, депресію та стрес, а також недостатню фінансову підтримку для задоволення всіх потреб. Фізичні потреби людей похилого віку часто є основною причиною, чому вони шукають допомоги та соціальної підтримки. Одним із головних аспектів фізичних потреб є здатність доглядати за собою.

З віком деякі люди можуть втратити здатність виконувати прості повсякденні дії, такі як одягання, приготування їжі та догляд за особистою гігієною. Це може бути викликано багатьма фізичними причинами, такими як зменшення м'язової маси, артрит, проблеми із зором або слухом та інші захворювання, які обмежують рух.

Є проблеми з безпекою та ризик травми. Літні люди більш сприйнятливі до падінь і травм, особливо ті, у кого проблеми з рівновагою або координацією. Забезпечення безпечного середовища вдома стає важливим аспектом соціального захисту.

Потреба в медичному нагляді та лікуванні зростає з віком. Такі хронічні захворювання, як гіпертонія, діабет і серцево-судинні захворювання, часто потребують періодичного медичного контролю та лікування. Для людей похилого віку з обмеженими фінансовими ресурсами або обмеженим доступом до медичної допомоги це може бути серйозною проблемою. Фізичні потреби

людей похилого віку включають не лише потреби в базовому особистому догляді, але й потреби в безпеці, медичному догляді та лікуванні.

Надання належної підтримки та догляду має важливе значення для забезпечення їх комфорту, безпеки та загального благополуччя [2, с. 180].

Психологічні та соціальні аспекти стають невід'ємною частиною життя літніх людей і вимагають особливої уваги та підтримки з боку соціальних служб та організацій підтримки. Одним із головних психологічних аспектів, з якими стикаються літні люди, є відчуття самотності та втрати.

З віком люди можуть втратити родичів, друзів і колег, що може призвести до глибшого почуття самотності та ізоляції від соціального оточення. Це, у свою чергу, може призвести до депресії та загального погіршення психічного здоров'я. Літні люди можуть втратити самооцінку та свою роль у суспільстві. Після виходу на пенсію та з віком вони можуть відчувати, що втрачають важливість і статус у суспільстві, що може призвести до втрати мотивації та інтересу до діяльності.

На соціальному рівні люди похилого віку часто стикаються з проблемами, пов'язаними зі змінами соціального середовища. Це може включати втрату звичних соціальних зв'язків, переїзд до спеціалізованих закладів чи будинків престарілих або навіть втрату незалежності через фізичні обмеження. Тому психологічний та соціальний супровід стає невід'ємною частиною соціальної допомоги людям похилого віку.

Створення можливостей для спілкування, психологічної підтримки та соціальної інтеграції може допомогти покращити якість життя та надати літнім людям підтримку, необхідну для подолання психологічних та соціальних труднощів. Для ефективного та якісного догляду необхідний індивідуальний підхід до соціальних послуг людям похилого віку. Цей підхід передбачає планування та надання унікальної, індивідуально підібраної послуги, яка враховує потреби, можливості та особливості кожного отримувача послуг.

Під час індивідуального підходу фахівці соціальної сфери здійснюють детальний аналіз потреб і стану здоров'я кожного отримувача послуг. Це включає оцінку фізичного, психологічного та соціального стану, а також особливостей оточення та підтримки сім'ї. відповідно до цього розробляється індивідуальний план догляду, який враховує конкретні потреби та цілі отримувача послуг [4, с. 51].

Індивідуальний підхід передбачає гнучкість та адаптивність у наданні послуг. Фахівці соціальної сфери повинні бути готові адаптувати свої підходи і стратегії до мінливих потреб і стану здоров'я своїх отримувачів послуг. Це може означати зміну графіків догляду, впровадження нових методів і технологій, а також координацію з іншими медичними та соціальними службами для надання належної підтримки.

Завдяки персоналізованому підходу отримувачі послуг отримують індивідуальний і відповідальний догляд, який відповідає їхнім унікальним потребам і допомагає максимально покращити їх комфорт, безпеку та якість життя.

Інтегрований підхід до соціального обслуговування людей похилого віку визнає необхідність надання широкого спектру послуг і підтримки для досягнення максимального добробуту і незалежності. Цей підхід передбачає інтеграцію різних послуг і ресурсів для надання повного спектру допомоги, що враховує фізичні, психологічні, соціальні та медичні потреби кожного отримувача послуг.

Застосовуючи цілісний підхід до отримувачів послуг, фахівці соціальної сфери оцінюють не лише їхній фізичний стан і медичні потреби, а й враховує психологічні та соціальні аспекти їхнього життя. Це означає, що кожна програма підтримки розробляється з урахуванням усіх аспектів життя отримувача послуг: від фізичного стану до соціальних зв'язків і психічного стану.

Основними принципами комплексного підходу є інтеграція різних послуг, координація між різними фахівцями та організаціями, а також активне залучення отримувача послуг та його сім'ї до процесу прийняття рішень та реалізації програми підтримки [5, с. 68].

Такий підхід дозволяє надавати комплексну підтримку та цілісну допомогу, задовольняючи всі потреби отримувача послуг та сприяючи його якості життя та незалежності. Крім того, комплексний підхід сприятиме оптимальному використанню ресурсів та забезпеченню ефективної координації між різними соціальними службами та організаціями для досягнення спільної мети, а саме підтримки та покращення якості життя людей похилого віку.

Використання інноваційних технологій у соціальному обслуговуванні людей похилого віку відіграє важливу роль у підвищенні якості та доступності послуг. Сучасні технології дозволяють розробляти та впроваджувати багато інноваційних рішень, які полегшують процес догляду, підвищують ефективність та забезпечують більш точний та персоналізований догляд.

Одним із основних напрямів застосування інноваційних технологій є електронні медичні картки та системи моніторингу здоров'я. Ці системи дозволяють зберігати та обробляти інформацію про стан здоров'я пацієнта, сприяючи координації медичної допомоги та наданню медичної допомоги у віддалених регіонах або в умовах обмеженого доступу до медичних закладів.

Іншим важливим аспектом є використання дистанційних та віртуальних медичних консультацій, які дозволяють людям похилого віку отримати кваліфіковану медичну консультацію та допомогу без необхідності звертатися безпосередньо до лікарні чи клініки.

Розробка та впровадження мобільних додатків та онлайн-платформ спрямовані на покращення соціальної інтеграції та підтримки старшого покоління. Ці інноваційні рішення можуть включати соціальні мережі для людей похилого віку, платформи для пошуку активності та подій для літніх людей, а також програми для моніторингу стану здоров'я та нагадування про прийом ліків.

Загалом, використання інноваційних технологій у сфері соціального патронажу людей похилого віку має великий потенціал для підвищення доступності, ефективності та якості надання послуг, сприяючи покращенню рівня підтримки та добробуту цієї групи населення.

Оцінка ефективності соціального патронажу людей похилого віку є важливою частиною процесу надання послуг. Це передбачає систематичне та об'єктивне визначення досягнутих результатів та ефективності допомоги. Для цього використовуються різні методи та інструменти, такі як анкетування, спостереження, аналіз документів та звітів, які допомагають оцінити рівень досягнення цілей, задоволення потреб отримувачів послуг та ефективність використання ресурсів [6, с. 71].

Соціальний патронаж людей похилого віку має значний вплив на підвищення якості їхнього життя. Допомога в повсякденному житті, медичний супровід, соціальна інтеграція та психологічна підтримка сприяють збереженню незалежності, підвищенню самооцінки та самостійності. Крім того, соціальний патронаж може допомогти людям похилого віку залишатися активними членами суспільства, надаючи доступ до різноманітних видів діяльності, програм та заходів, які сприяють зміцненню фізичного та психічного здоров'я. Такий підхід допомагає покращити якість життя людей старшого покоління, надаючи їм можливість жити повноцінним і повноцінним життям у власних оселях або в спеціалізованих установах підтримки.

Висновки. Дослідження показало, що соціальний патронаж для людей похилого віку є невід'ємною частиною системи соціальної підтримки, яка має значний вплив на їхнє самопочуття та якість життя. Одним із ключових аспектів ефективності соціального патронажу є індивідуальний та комплексний підхід до надання послуг, що враховує унікальні потреби та особливості кожного отримувача послуг. Важливу роль у полегшенні процесу патронажу та підвищенні доступності і якості послуг відіграють інноваційні технології.

Оцінка ефективності соціального патронажу є ключовим елементом у процесі надання допомоги, оскільки дозволяє об'єктивно оцінити досягнуті результати та ефективність надання послуг. Важливою складовою ефективності догляду є його вплив на якість життя отримувачів послуг, що полягає у підтримці незалежності, соціальній інтеграції, підвищенні самооцінки та покращенні загального благополуччя.

Список використаних джерел

1. Голубенко Т.О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 224 с.
2. Довгань Н. О. Соціальний діалог і його призначення у міжпоколінних стосунках. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Том. ІХ. Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. Вип. 9. Київ, 2016. С. 179–187.
3. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2023. 220 с.
4. Іванова І.Б. Методи соціальної роботи (на основі Державних стандартів соціальних послуг): навч.посібник для студентів закладів вищої освіти. Київ: Університет «Україна», 2018. 302 с.

5. Кухта М. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні [монографія]. Київ: КНУКіМ, 2018. 304 с.

6. Савчук О. М., Миргородська І. В. Стандарти супервізії в соціальній роботі. Наукові записки НаУКМА. Том 136. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота, 2015, С. 67-71.

Myhun B.O., Solianyuk V.G. FEATURES OF SOCIAL PATRONAGE OF THE ELDERLY

Summary. The features of social patronage of the elderly are considered, which is an important aspect of assistance and support for this category of the population. The role of social patronage services in providing quality and comprehensive care to the elderly, taking into account their needs, health status and social environment, is analyzed. The methods and strategies of patronage aimed at supporting independent living and improving the quality of life of older people are considered. The author emphasizes the need for cooperation between various structures and specialists in the field of social work to ensure full support for older people in their daily lives.

Key words: social patronage, elderly people, support, assistance, quality of life.

УДК 37.018

Людмила НЕЇЖПАПА,
к.п.н., доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
neizhpapals@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАКУЛЬТУРИ ТА МЕДІАСПОЖИВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Неїжпапа Л.С. Особливості медіакультури та медіаспоживання студентської молоді в сучасному інформаційному просторі. Досліджено сутність медіакультури як складової інформаційної культури, яка забезпечує формування соціокультурного середовища. Виявлено, що медійна культура виступає і в ролі медіаповідомлення, характеризує сучасний стан розвитку суспільства. Окреслено вплив медіа на соціалізацію молоді та механізми медіасоціалізації. Представлено результати дослідження медіаспоживання студентської молоді та визначено особливості медіаспоживацької поведінки сучасної студентської молоді. Визначено, що сучасні здобувачі вищої освіти беруть активну участь у споживанні і створенні медійних продуктів.

Ключові слова: медіакультура, медіаспоживання, соціалізація молоді, медіаспоживання студентської молоді.

Вступ. Медіакультура тісно пов'язана з масштабними змінами у сучасному інформаційному просторі, що проявляється у переорієнтації соціальних цілей та цінностей, зміні економічних, культурних, політичних

концепцій. Всі ці виклики не могли не вплинути на молодіжне середовище, яке є найбільш мобільним і сенситивним до різноманітних нововведень. Сьогодні наростаючий, важко контрольований глобальний інформаційний потік стає джерелом серйозних проблем у молодіжному середовищі, відтак посилюється необхідність формування медіакультури. Модернізація українського суспільства і, зокрема, освітньої сфери надала особливого значення питанню розвитку медіакультури особистості.

Мета статті – виявити характеристики медіакультури сучасної молоді та дослідити особливості медіаспоживання студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення питання щодо впливу медіаіндустрії та її продукції на молодь необхідно визначитися з поняттям «медійна культура», враховуючи, що «медійна культура» – це частина культури інформаційної. В основі інформаційної культури особистості знаходиться інформаційний світогляд. Він включає в себе систему знань, умінь і навичок, особливі компетенції. Ці компетенції, у свою чергу, забезпечують самостійний характер поведінки особистості із задоволення її потреб в інформації.

Слід відмітити те, що порівняно з поняттям «інформаційна культура», «медійна культура» у наші дні стає дедалі ширшим. На відміну від культури інформаційної, медіакультура включає, крім інформаційного функціоналу, елементи, відповідальні за інформаційну рекреацію (використання інформації для відпочинку) і цілий набір функцій, що впливають на виховання багатьох якостей у споживачів медіапродуктів.

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні зазначено, що «медіакультура – це сукупність інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, знакових систем, елементів культури комунікації, пошуку, збору, виробництва і передачі інформації, а також культури її сприймання соціальними групами та соціумом у цілому» [3, с. 7].

Так, на думку М. Лисинюк, в основі розуміння сутності медійної культури має бути її домінування в інформаційному суспільстві, її вплив на розвиток соціокультурного середовища при використанні різних образів, що створюються та відтворюються як традиційними, так і електронними засобами поширення масової інформації [4]. Медійна культура виступає і в ролі медіаповідомлення, відбиває сучасний стан розвитку суспільства і, зрештою, це такий спосіб освоєння дійсності, що забезпечує адекватність відображення реальності шляхом використання знакових кодів.

Крім смислової складової, існують вікові та гендерні особливості проявів медійної культури особистості. Так, є особливості, що характеризують молодіжне сприйняття медійної культури. Визначення ставлення особистості до явищ і подій, що відбуваються, а також їх оцінка та вибір моделі власної поведінки відбувається під безпосереднім впливом інформації. Медійні способи подання інформації посилюють вплив на особистість. У подібній ситуації медійна культура стає органічною частиною культури, яка проявляється у

всьому, у тому числі й у громадянській позиції індивіда як частини електорату [2; 5; 7].

Якщо людина з високим рівнем медіакультури володіє критичним підходом до медіапотоків, то вона здатна самостійно оцінювати якість інформації, з якою вона зустрічається. Отже, медіакультура – це частина інформаційної культури, яка включає ряд світоглядних позицій особистості, що дозволяють їй певним чином інтерпретувати інформацію, використовувати її у власних цілях, а також транслювати цю інформацію для інших людей через різні форми соціальної комунікації.

У дослідженнях О. Ісаєнко медійна культура молоді розглядається у двох аспектах: а) вказуються негативні наслідки освоєння інтернету молоддю (інтернет-залежність, кібер-злочини, споживання та створення «фейкової» інформації молоддю тощо); б) відзначається дуже динамічний розвиток медійної культури у молоді, збільшення чи розширення можливостей включення молоді до соціокультурного середовища за рахунок знайомства з роботою різних закладів культури, які існують можливості скористатися їхніми пропозиціями [1].

Все це зумовлює необхідність дослідження медіаспоживання молоді, що стало у сучасних умовах більш соціально орієнтованим. Це означає, що медіа набувають рис особливого соціального простору і принципово іншого середовища комунікації, відтак сучасні медіа отримують дещо інший, ніж раніше, потенціал соціалізації аудиторії, особливо молодіжної [1; 6; 7]. Соціальна орієнтація молодіжного медіаспоживання виявляється у таких тенденціях, як зростання ролі соціальних мереж і блогосфери. Соціальні мережі давно стали для молоді основною формою існування у суспільстві. Крім того, молодь розглядає соціальні мережі як джерела інформації. Блогери є для багатьох представників молодіжного середовища символами успіху та прикладами для наслідування. Тому ті моделі поведінки та цінності, які транслюють блогери, істотно впливають на духовно-моральне формування молоді.

Соціалізація для переважної більшості молодих людей проходить через їх включеність у простір медіа, отже, вплив медіаструктур грає величезну роль у становленні особистості молодої людини, значною мірою визначаючи і перебіг процесу її соціалізації [6; 7; 8]. Безумовно, більшість уявлень про те, що відбувається у світі формується на основі інформації, що отримується надмірно та хаотично, що також залишає свій слід у масовій свідомості. Необмежені можливості розмивають кордони між оригіналами та копіями, позбавляють значимості таких поняття, як унікальність, творчість та геніальність.

Результати дослідження. Соціальні платформи стали тим медіасоціалізуючим середовищем, яке формує нові мотиви та потреби молодої аудиторії. Властивості медіа як середовища посилюють медіасоціалізацію, перетворюючи її на впливового агента первинної соціалізації. Останнім часом у зв'язку з змінами в медіакультурі аудиторії, зростаючим запитом молодих поколінь на соціальні медіа, цифровізацією повсякденних медіапрактик

аудиторії медіасоціалізація перетворюється на один із ключових процесів медіасередовища [6; 8]. Дослідження показують, що у сучасній молоді найбільшим авторитетом користуються не такі традиційні інститути суспільства, як сім'я і школа, а соціальні медіа, створювані ними нові кола та спільноти комунікації та соціальної взаємодії, опосередковані та медіатизовані [5; 6].

Медіасоціалізація може реалізовуватись комплексно: за рахунок інформування користувача соціальної мережі про події у житті цікавого йому оточення (як реальних людей ближнього кола, так і незнайомих); за рахунок схвалення та розповсюдження виробленого ними контенту; за рахунок міжособистісної комунікації; за рахунок отримання схвалення контенту, що створюється користувачем.

Медіакультура сучасної молоді характеризується такими властивостями: популярність медійних форм спілкування, медіаконтент як персоніфіковане джерело інформації, можливість створення та поширення медіапродукту, використання медіазасобів з метою отримання прибутку, одночасне використання різних медіаканалів, фрагментарність в основі вибору медіаресурсів. Необмежений «доступ» до мережі Інтернет має ряд негативних наслідків, пов'язаних з психофізіологічними змінами, етичними та моральними проблемами, а також із медіабезпеки у різних її проявах, у тому числі кібербезпеки. Сьогодні вирішення цих проблем зводиться лише до обмеження доступу, скорочення часу користування деякими медіазасобами, зокрема, Інтернетом. Проблема медійної культури студентської молоді є дуже актуальною в нинішніх умовах, адже сучасна молодь виступає як споживачем, так й творцем величезного пласта різних медійних продуктів.

За даними дослідження, проведеного серед здобувачів вищої освіти на базі Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, було виявлено, що медійна культура молоді характеризується певною низкою особливостей медіаспоживання, де найважливішою причиною медіаспоживання 73,5% опитаних вказало «отримання інформації про те, що відбувається у світі». Також до засобів медіа молодь звертається з метою «передачі знань та власного досвіду» – 64,5% опитаних та з метою розваги, відпочинку та творчості – 71,5% опитаних. Серед причин, через які молоді люди найчастіше заходять до інтернету, ними було названо (майже на всі питання допускалося кілька варіантів відповідей від одного респондента): спілкування через використання соціальних мереж – 91,4%, пошук професійно орієнтованої інформації – 58,6 %, прослуховування музики – 54,4%, перегляд відеоконтенту – 64,5%, користування електронною поштою – 55,3%, онлайн-ігри – 18,2%. Лише 1,5% відсотка респондентів не мають акаунтів у жодній із соціальних мереж. Аналіз досліджень з проблем медіакультури дозволив виявити певні зв'язки між особливостями молодіжної аудиторії та характеристиками її медійної культури.

Це дозволило нам зробити певні висновки та виділити ряд факторів, що впливають на медіаспоживання сучасних студентської молоді:

- впровадження соціальних мереж у повсякденні практики, а також у процес соціалізації;
- витіснення аналогових ЗМІ;
- стихійність медіаспоживання;
- візуалізація контенту;
- персоніфікація контенту за допомогою алгоритмів нових медіа, які дозволяють користувачеві отримувати контент відповідно до його інтересів;
- поява нових типів медіатексту.

Можна констатувати той факт, що у здобувачів вищої освіти склалася і закріпилася модель медіаспоживання, в якій практично немає місця друкованим медіа, а телебачення та радіо мають обмежений вплив. Домінуючі позиції займають інтернет-сайти та соціальні мережі, на яких знайомство з інформацією відбувається переважно за допомогою смартфонів. Це підтверджується часом, який витрачається на перебування студентів у мережі: від п'яти годин на день та більше. При цьому інтерес досить рівномірно розподілився у плані розважального, новинного та освітнього контенту.

Висновки. Таким чином, медійна культура студентської молоді розуміється сьогодні не лише як важливий соціокультурний феномен, а й як фактор забезпечення інформаційної безпеки. Молодь бере активну участь як у споживанні, і у створенні медійних продуктів; у сферу медіа переноситься соціалізація та комунікативні процеси молоді. Все це актуалізує потребу формування медійної культури.

Список використаних джерел

1. Ісаєнко О. Роль медіаосвіти у формуванні медіакультури сучасної молоді. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 1. С. 22-25.
2. Коневщинська О.Е. Розвиток медіаосвіти і медіакультури в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. №4, С. 32-41.
3. Конценція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонові, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
4. Лисинюк М.В. Медіакультура: сутнісні особливості та функції. *Питання культурології*. 2020. №36. С.38-48.
5. Мироненко Г. В. Час віртуального життя : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К. : Імекс-ЛТД, 2015. 134 с.
6. Немеш О. Вплив медіа на соціалізацію сучасної молоді. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. 2020. № 14. С. 166-176.
7. Нітченко Г.М., Ховрич М. О. Теоретичний аналіз проблеми медіа грамотності молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка*. Чернігів : ЧНПУ, 2018. Вип. 151. Т. 1. С. 112-115
8. Супрун Л. В. Медіакультура : навч.-метод. вказівки. Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 2014. 24 с.

Neizhpapa L.S. PECULIARITIES OF MEDIA CULTURE AND MEDIA CONSUMPTION OF STUDENT YOUTH IN THE MODERN INFORMATION SPACE

Summary. The essence of media culture as a component of information culture, which ensures the formation of a socio-cultural environment, has been studied. It was revealed that media culture acts as a media message and characterizes the current state of society's development. The influence of the media on the socialization of youth and the mechanisms of media socialization are outlined. The results of the study of media consumption of student youth are presented and the features of media consumption behavior of modern student youth are determined. It was determined that modern students of higher education take an active part in the consumption and creation of media products.

Key words: media culture, media consumption, socialization of youth, media consumption of student youth.

УДК 364

Юлія ОВОД

к.п.н, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет
ovod-julia@email.ua

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Овод Ю.В. Теоретико-методологічні аспекти соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб. Здійснено теоретичний аналіз особливостей соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, надано комплексну характеристику проблем ВПО. Проаналізовано принципи, форми, методи та напрямки професійної діяльності соціального працівника з даною категорією населення та необхідність надання їм різноманітних соціальних послуг та ефективної оцінки їх потреб.

Ключові слова: соціально-психологічний супровід, внутрішньо переміщені особи, соціальна робота, соціальна адаптація, соціальна інтеграція.

Вступ. В наслідок війни наша держава зіштовхнулася із невідомою раніше для неї проблемою, а саме внутрішньо переміщеними особами. Через вимушене переселення дана категорія громадян перебуває у надзвичайно складному становищі, оскільки вони змушені були змінити звичне для них місце проживання, коло знайомств та навіть місце роботи.

Все це призвело до того, що у внутрішньо переміщених осіб виникають додаткові своєрідні проблеми та потреби, задоволення яких є основним завданням системи соціального захисту нашої держави.

Зокрема, це проблеми, пов'язані із втратою та відновленням власних документів, відсутність житла, роботи, подекуди засобі особистої гігієни та одягу та особливостями реалізації права на соціальний захист. Шляхами подолання основних проблем вимушених переселенців є такі напрямки

інтеграції як забезпечення права на житло; соціальний захист та пенсійне забезпечення; забезпечення доступу до засобів існування; реалізація права на освіту та медичне обслуговування.

Таке становище призвело до зміни громадської свідомості стосовно внутрішньо переміщених осіб, які є дезадаптованими до певного соціального середовища. Саме тому оцінювання та вчасне задоволення потреб є основою для ефективної інтеграції ВПО у незнайомі для них умови проживання.

Мета статті полягає у розкритті особливостей соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб та першочерговості оцінювання і задоволення потреб даної категорії громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб останнім часом перебуває в полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, а саме В. Андрєєнкової, В. Грищенко, О. Зайцева, Л. Ковальчук, І. Зверєвої, К. Левченко, О. Малиновської, О. Ольхович, О. Піскуна, Г. Солдатова, І. Трубавіної, Л. Третиннікова, К. Халепа та інших.

Результати дослідження. Внутрішньо переміщені особи – це громадяни України, іноземні громадяни або особи без громадянства, які перебувають на території держави на загальних підставах, мають право на постійне проживання в країні, яких змусили залишити постійне місце проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, порушення прав людини та надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру [1]

З точки зору соціальної роботи, внутрішнє переміщення – це зміна та становлення взаємовідносин певних груп осіб в іншому незнайомому соціальному середовищі, яким притаманна єдина ознака – територіальне переміщення. Соціальна робота з ВПО знаходиться на початковому етапі як наукової так і практичної діяльності і відповідно основним видом допомоги є соціальний супровід органів системи соціального захисту, що включає надання усіх необхідних соціальних послуг та розподіл кваліфікованих працівників.

Згідно аналізу наукових джерел з теми дослідження [1,2,3], в ситуації вимушеного переселення виділяють наступні аспекти:

1. переживання складних життєвих обставин, які пов'язані із поневіряннями, втратами, зміною звичних умов проживання;
2. переживання ситуації змін та культурних відмінностей;
3. відчуття ізоляції та депривації

Події, які призвели до зміни звичного місця проживання, зміна оточення, розлучення із рідними та власною домівкою призводять до формування особливого стану внутрішньо переміщених осіб, який пов'язаний із втратами, розлукою та незвичною обстановкою. У соціальній роботі та психології такий стан називають стресовим або травматичним.

Згідно визначення **стрес** – це захисна реакція організму на зовнішні подразники. Дана реакція проявляється у психологічних, фізичних та емоційних змінах з метою адаптації до навколишнього середовища.

Травма – це порушення цілісності та функцій організму. Зокрема психологічна травма – це травма, яка виникла в процесі дії на психіку людини особисто значущої інформації [3].

Відповідно виділяють критерії, які впливають на тривалість та інтенсивність стресової ситуації.

- небезпечна ситуація (небезпека для життя чи здоров'я самої особи або рідних та близьких їй людей);
- інтенсивність негативного становища;
- термін впливу негативного середовища;
- незрозумілість ситуації (непередбачуваність та неможливість прогнозування подальших дій);
- відсутність та неможливість контролювати ситуацію;
- недостатність соціальної підтримки та допомоги;
- неможливість розуміння ситуації, яка виникла, та планування подальших дій;
- неможливість усвідомлення нових реалій

В соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами найважливішими соціально-психологічними технологіями є технології соціальної адаптації та соціальної реабілітації

Соціальна адаптація – процес пристосування особистості до нової сфери життєдіяльності шляхом активного її засвоєння.

Соціальна адаптація як складний та довготривалий процес, стосується різних сфер життя особистості. Як процес вона означає пристосування особистості або соціальної групи, яка потрапила в складні життєві обставини, до нових соціальних умов.

Соціальна адаптація розпочинається з усвідомлення особистістю тих обставин, що її попередня поведінка не призводить до досягнення успіхів, а тому необхідно її змінювати в залежності від вимог нового оточуючого середовища. Для того, щоб змінити власну поведінку необхідна стійка мотивація самої особистості [2].

Як результат практичної діяльності, соціальні працівники відмічають наступні особливості кризового стану ВПО:

- ✓ сильний та тривалий стрес;
- ✓ душевні та матеріальні втрати;
- ✓ відсутність контролю над власними діями а емоціями;
- ✓ відчуття провини та безпорадності;
- ✓ порушення звичного розпорядку життя;
- ✓ невизначене майбутнє [4].

В залежності від категорії населення в практиці соціально-психологічного супроводу змінюються зміст, напрямки, форми та методи професійної діяльності

Форми та методи соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб відповідають загальноприйнятим вимогам соціальної роботи і поділяються в залежності від причин дезадаптованості.

Виділяють 5 основних форм адаптації:

1. соціально-психологічна адаптації – процес коригування поведінки внутрішньо переміщеної особи та подолання стресової ситуації.
2. професійна – процес професійної орієнтації вимушених переселенців, їх стажування та перекваліфікація.

3. економічна – процес формування здатності професійною діяльністю забезпечити себе та власні потреби, а також державна економічна підтримка найбільш незахищених верств населення.
4. соціально-побутова – процес пристосування до нового соціального середовища та нових, незнайомих побутових умов.
5. культурна – процес засвоєння норм, цінностей та правил нового соціального середовища (в тому числі подолання мовного бар'єру)[4].

Соціальна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, це програми та дії, спрямовані на відновлення особистісного та професійного статусу людини з метою успішної інтеграції у суспільство.

Соціальна реабілітація це взаємозалежний процес: з однієї сторони він спрямований на відновлення здатності особистості до життєдіяльності в соціальному середовищі; з іншої – на зміни характеру самого оточення, що обмежує реалізацію потреб людини.

Основним принципом роботи з вимушеними переселенцями є принцип толерантного ставлення, що дозволяє знизити ступінь напруженості та сформуванню дружлюбного ставлення до внутрішньо переміщених осіб у місцевого населення.

Надання соціальних послуг здійснюється на підставі адресності, що включає взаємодію структур та організацій різних форм власності.

Особлива увага надається диференційованому підходу до надання соціальної підтримки, в залежності від обставин.

В соціально-психологічному супроводі внутрішньо переміщених осіб виділяють декілька основних принципів. Розглянемо детальніше кожен з них.

1. Комплексний підхід під час реалізації соціально-реабілітаційних завдань.
 - тісний взаємозв'язок з усіма службами, які співпрацюють з даною категорією населення;
 - взаємозв'язок психодіагностичної роботи та психокорекційних програм;
 - усвідомлення трьох аспектів проблеми (травматизація, невротизація та депривація);
2. Аналіз соціального підґрунтя життя внутрішньо переміщених осіб:
 - зміна соціальних ролей;
 - травматичний досвід;
 - особливості нового оточуючого середовища;
 - плани на майбутнє.
3. Полікультурний підхід:
 - усвідомлення етнокультурних особливостей внутрішньо переміщених осіб;
 - аналіз рівня сумісності з новим навколишнім середовищем;
 - толерантність та неупередженість у співпраці з вимушеними переселенцями.
4. Соціальна підтримка та реабілітація:
 - активізація внутрішніх ресурсів особистості;
 - оволодіння навичками психологічної самопомоги;

- підвищення самооцінки та впевненості у власних силах, віра в себе та свої можливості;
- подолання страху та ролі жертви;
- чітка життєва позиція;
- взаємодія та взаємо підтримка в оточенні з тими, хто перебуває в аналогічній ситуації [3].

Відомим є той факт, що в Україні система соціально-психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам поділяється на класичні та некласичні форми роботи. Під класичними розуміються загальноприйняті форми допомоги, які активно застосовуються у практиці соціальної роботи з різними категоріями клієнтів та поділяються за двома ознаками:

- за кількістю учасників розрізняють особистісно-індивідуальні з метою особистісного впливу щодо стимулювання діяльності клієнта, аналіз його життєвої ситуації, а також колективні (групові) форми роботи з внутрішньо переміщеними особами, спрямованими на сприйняття групових цінностей, залучення до вирішення не лише власних, а й загальних проблем.
- за формою розрізняють державні та інституційні способи надання соціальних послуг [1].

Поряд із принципами та формами виділяють такі методи соціальної роботи з даною категорією населення:

1. **Соціологічні методи**, зміст яких полягає у теоретичному дослідженні проблем клієнтів (*метод соціальної статистики*, що використовується для оцінки ефективності різноманітних соціальних програм, *метод збору та аналізу інформації*, який застосовується в соціальному прогнозуванні та проектуванні подальших дій соціального працівника).
2. **Соціально-економічні методи**, що забезпечують матеріальну підтримку вимушених переселенців (*метод організації соціального партнерства, самозайнятості населення*).
3. **Правові методи**.
4. **Психолого-педагогічні**, які сприяють процесу нормалізації емоційного стану клієнтів (*бесіди, групові зібрання, дискусії*).
5. **Медико-соціальні методи**: невідкладна медична допомога, оздоровчі заходи (догляд за особами із порушеннями здоров'я, лікувальна фізкультура, пропаганда здорового способу життя).
6. **Соціально-культурні методи**: соціальна адаптація (*просвітницька робота, культурно-масові заходи*).
7. **Методи емпіричного дослідження**: (*аналіз документів, спостереження, біографічний метод*)
8. **Методи посередництва та вирішення конфліктних ситуацій**, за допомогою яких фахівці соціальних служб налагоджують взаємодію між переселенцями, фахівцями різного профілю та організаціями [2].

Слід враховувати той факт, що міждисциплінарний характер соціальної роботи дозволяє соціальним працівникам застосовувати сукупність методів в практичній діяльності, оскільки вони взаємодоповнюють один одного.

Технологія соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб являє собою не лише систему надання допомоги окремим індивідам, що потрапили у складні життєві обставини, а й реорганізацію усієї соціальної сфери, враховуючи кількість переселенців та їх потреби.

Непомітні на перший погляд проблеми правового, економічного та соціокультурного характеру через невеликий проміжок часу відіграють важливу роль у процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Зазвичай у полі зору вчених та дослідників першочергово перебувають проблеми побутового, економічного та правового характеру, досить рідко – проблеми освіти, адаптації та поєднання культур.

Економічні проблеми в даному випадку виникають перш за все у зв'язку із тим, що більшість людей залишають звичні комфортні для них умови, беруть із собою лише речі першої необхідності. Така ситуація виникає тому, що військові конфлікти чи стихійні лиха важко прогнозувати, тому населення виявляється не підготовленим до швидкої зміни ситуації, а потреба зберегти власне життя та життя дітей ставить людей в дуже жорсткі рамки.

Якщо говорити про побутові проблеми, які тісно пов'язані з економічними, то можна стверджувати, що переважна більшість людей під час переїзду втрачають усі побутові блага, тому досить значною є підтримка держави.

Допомогою у вирішенні матеріальних проблем є компенсація внаслідок переселення збитків, яка надається у формі встановлених законодавством різноманітних видів допомоги, надання тимчасового помешкання для проживання, надання за необхідності усіх видів медичної допомоги.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами передбачає різноманітні напрямки супроводу та підтримки. Зміст трудової та професійної адаптації полягає у логічному розподілі трудового та професійного потенціалу даної категорії населення. Даний вид діяльності включає співпрацю у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб, в залежності від їх кваліфікації, знань та навичок, а також наявних вакансій.

Психологічна адаптація внутрішньо переміщених осіб полягає у наданні консультацій з метою подолання стресового стану та травматичного досвіду.

Основними завданнями соціальної роботи з ВПО є: подолання відчуття втрати; поновлення контролю власного життя; забезпечення усіх першочергових потреб; соціальна адаптації до нового оточуючого середовища; складання нових планів на життя з урахуванням обставин.

Також у соціально-психологічному супроводі ВПО виділяють декілька напрямків діяльності, а саме:

Соціальний напрямок. Разом із різноманітними установами соціального захисту визначати усі категорії осіб, що потрапили у складні життєві обставини та потребують першочергової допомоги; сприяти в отриманні соціальних виплат;

створювати групи само та взаємодопомоги; проводити діагностику; виявляти сімей, що мають дітей з девіантною поведінкою з метою профілактики правопорушень, бездоглядності та безпритульності.

Інформаційний напрямок. У тісній взаємодії з центрами соціальних служб розповідати про власну діяльність, про наявні організації соціального захисту

різних форм власності, про послуги, які вони надають та усі можливі варіанти отримання матеріальної та інших видів допомоги. Соціальні працівники також повинні поставити на облік усіх внутрішньо переміщених осіб, що потрапили у складні життєві обставини з метою систематизації даної інформації. Працівники соціальних служб доносять до відома місцевого населення інформацію про дану проблему для того, щоб налагодити необхідні соціальні зв'язки а також сприяти розповсюдженню правдивої інформації про дану категорію населення за допомогою ЗМІ.

Правовий напрямок. Одним із основних обов'язків соціального працівника є захист прав та інформування вимушених переселенців про їх права та обов'язки, надання різного роду консультацій з питань чинного законодавства щодо даної категорії населення.

Медико-соціальний напрямок. Соціальні працівники разом із закладами охорони здоров'я надають необхідні медико-соціальні консультації, направляють до відповідних медичних установ з метою надання невідкладної допомоги та контролю за станом здоров'я внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей.

Соціально-педагогічний напрямок. Соціальні працівники разом із представниками органів внутрішніх справ, закладами позашкільної освіти та волонтерами надають консультації з питань виховання дітей та сімейних стосунків; проводиться корекційна соціально-педагогічна робота з дітьми та підлітками, які мають проблеми в навчанні; надають консультації щодо професійного навчання, а також проводять різноманітні заходи з організації дозвілля, залучають усіх бажаючих до участі в гуртках та секціях.

Психологічний напрямок. У співпраці з психологічними службами соціальні працівники консультиують членів сімей ВПО щодо психічного здоров'я, сприяють соціальній адаптації, надають психологічну допомогу в подоланні стресу та відновлюють ресурси для швидкого виходу із складної кризової ситуації, проводять психологічну діагностику [2].

Висновки. Отже, усі вище згадані напрямки, форми, методи та засоби соціальної підтримки є надзвичайно важливими для створення сприятливих умов інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство, а також їх адаптації до нових умов проживання, а зміст соціально-психологічного супроводу внутрішньо-переміщених осіб полягає у сприянні в адаптації, отриманні необхідних документів, оформленні видів допомоги, відповідно до законодавства України та залучення даної категорії громадян до трудової та суспільно-масової діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»
2. За даними круглого столу «Внутрішні переселенці в Україні: півроку поневір'янь і надії», організованого 07.10.2015 р. Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України спільно з Інститутом економіки та прогнозування НАН України та Аналітичним центром «Нова соціальна та економічна політика». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/arhiv/2014_07_10Stil1.doc (дата звернення 25.03.24)

3. Лук'янова К.А. Особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні: реалії та перспективи / К.А. Лук'янова. – 12 с.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 5 березня 2015 року № 245-VII// *Відомості Верховної ради України*. - 2015. - № 21 - Ст. 140.

Ovod Y.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Summary. The article carries out a theoretical analysis of the features of social and psychological support of internally displaced persons, provides a comprehensive description of the problems of IDPs. The principles, forms, methods and directions of the social worker's professional activity with this population category and the need to provide them with various social services and effectively assess their needs are analyzed.

Key words: socio-psychological support, internally displaced persons, social work, social adaptation, social integration.

УДК 376-056.313:159.946.3

Тетяна ОПАЛЮК,
д.п.н., професор кафедри соціальної роботи,
декан факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
pidgorna87@ukr.net

Юлія АНДРУЩЕНКО,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
soo1m23z.andrushchenko@kpnpu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Опалюк Т.Л., Андрющенко Ю.В. Формування мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. У статті проаналізовано проблему порушень мовленнєвої діяльності, зумовлених розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості: причинну обумовленість, механізми виникнення, специфіку когнітивного компоненту. Досліджено проблему порушень мовленнєвої діяльності, зумовлених розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості на всіх її рівнях, за всіма показниками, що має суттєве значення для розв'язання фундаментальних

педагогічних проблем як спеціальної, так і інклюзивної освіти; визначено характеристику змісту, педагогічні умови та критерії диференційованого оцінювання мовленнєвої діяльності при легкому та помірному ступенях розумової відсталості, виділено та схарактеризовано її складові компоненти як у логопедичному, так і психолінгво-педагогічному напрямках.

Ключові слова. молодший шкільний вік, порушення інтелектуального розвитку, розумова відсталість легкого та помірного ступенів тяжкості, діти з інтелектуальними порушеннями.

Вступ. Сучасна система освіти в Україні характеризується зміною освітньої парадигми, активним пошуком шляхів, створення нових напрямів, технологій, методик навчально-виховного процесу. Ознакою сьогодення є трансформація, удосконалення існуючого змісту освіти всіх її рівнях. У зв'язку зі змінами нормативно-законодавчої бази та гуманізації відносин в освітньому просторі виникає потреба в подальшому вдосконаленні процесу навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, одне з провідних місць серед яких займають діти з інтелектуальними порушеннями – розумовою відсталістю різного ступеню тяжкості. Це обумовлено стійкою тенденцією поширення нових варіантів поєднання порушень на тлі, або в сукупності з інтелектуальними порушеннями, значним збільшенням кількості дітей із цими порушеннями в закладах як спеціальної, так і інклюзивної освіти (В. Бондар, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.).

Мовленнєвий розвиток дітей з особливими освітніми потребами (ООП) залишається для вітчизняної логопедичної науки однією з найгостріших проблем, яка потребує термінового вирішення. На сучасному етапі реформування системи освіти процес діагностики, формування та/або корекції мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування в дітей з ООП, адаптація їх до умов освітнього середовища набуває ще більшої гостроті стає пріоритетним напрямом. Вирішення цієї проблеми пов'язано зі здійсненням індивідуального, диференційованого та поетапного корекційно-розвивального впливів; з удосконаленням методичних систем, які мають урахувувати неоднорідність контингенту дітей з ООП, провідні тенденції оновлення змісту освіти, пов'язані зі створенням нового освітнього простору – інклюзивної освіти.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методичних засад формування й корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До сьогодні, у різних галузях як вітчизняної, так і зарубіжної системи спеціальної освіти питанню вивчення порушень мовлення присвячені дослідження провідних науковців: при порушеннях поведінки та спілкування – у дітей із порушеннями аутистичного спектру (О. Аршатська, Н. Базима, В. Башина, В. Каган, С. Конопляста, І. Логвінова, О. Нікольська, В. Тарасун, В. Тищенко, Т. Скрипник, Г. Хворова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.); при затримці психічного розвитку –

Н. Борякова, Т. Вісковатова, Н. Голуб, Т. Датешидзе, Т. Ілляшенко, Н. Королько, І. Мартиненко, І. Марченко, А. Обухівська, І. Омельченко, Т. Сак та ін.

Подані в першоджерелах відомості про порушення мовленнєвої діяльності, напрями корекційно-розвивальної роботи, стосуються, переважно, ДПП дошкільного віку. Особливості порушень мовлення в більш старших за віком дітей і, відповідно, напрями, методи, прийоми й засоби його формування та/або корекції, сьогодні залишаються недостатньо вивченими. Зокрема це стосується дітей молодшого шкільного віку: період від 6–7 до 10–11 років, оскільки в цьому віці саме ця категорія дітей має певний потенціал розвитку, як пізнавальної, так і мовленнєвої діяльності.

Саме в молодшому шкільному віці є можливість охопити весь контингент дітей із розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості, оскільки серед цих дітей зустрічаються діти, які не відвідували спеціальні заклади дошкільної освіти, і ці випадки не є поодинокими; є діти, які за вибором батьків відвідували заклади дошкільної освіти (ясла-садки), де в силу тих чи інших причин по-відношенню до них не використовувалися спеціальні прийоми корекційно-розвивальної роботи, які б ураховували структуру, зумовленість порушень мовлення інтелектуальними порушеннями.

Ураховуючи те, що синдетивним періодом розвитку мовлення є дошкільний вік, на нашу думку, потрібно враховувати те, що інертність психічних процесів, властива ДПП, розширює вікові межі цього періоду саме цієї категорії дітей, чому також сприяє здійснення цілеспрямованих педагогічних впливів з метою формування та/або корекції мовленнєвої діяльності.

Сьогодні в Україні, в системі спеціальної освіти дітей із розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості відсутня загальноприйнята система формування та корекції мовленнєвої діяльності, яка будувалася б з урахуванням диференційованого впливу на всі її компоненти. До існуючих проблем у системі спеціальної освіти додаються проблеми пов'язані із запровадженням інклюзивної освіти, відповідно до вимог якої діти з легким ступенем розумової відсталості поступово інтегруються в загальноосвітній навчальний простір. Труднощі використання багаторічного практичного досвіду системи спеціальної освіти щодо зазначеної категорії дітей в умовах інклюзивної освіти зумовлені великою кількістю чинників як професійно- педагогічного, так і програмно-методичного забезпечення.

Значна кількість досліджень у галузі спеціальної освіти переважно визначали специфіку порушень різних сторін розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями (ДПП) – розумовою відсталістю різного ступеню тяжкості, наголошували на труднощах формування мовленнєвих умінь і навичок. Однак, комплексні дослідження мовленнєвої діяльності цієї категорії, аналогічно до дітей із ДЦП, як зазначає В. Тищенко, «з урахуванням психолінгвістичних механізмів порушень, стану сформованості різних форм, видів і компонентів мовленнєвої діяльності, взаємозв'язку та взаємообумовленостей порушень мовлення з порушеннями когнітивної сфери досить нечисленні» [5, с. 204].

Експериментальні дослідження мовлення старших дошкільників з інтелектуальними порушеннями засвідчили, що саме інтелект впливає на мовленнєвий розвиток дітей [6]. Аспекти їх негативного впливу визначені в дослідженнях Н. Демченко [3], Є. Соботович. До них належать:

1. Організація смислових операцій продукування мовленнєвих висловлювань. Мовленнєві висловлювання в ДПП характеризуються порушенням логіки викладу, відсутністю або спотворенням складних смислових відносин, наявністю великої кількості смислових проблем.

2. Рівні мовної семантики: наявність суттєвих труднощів оволодіння лексичними, деприваційними та граматичними знаннями.

3. Можливості засвоєння формально мовних засобів. Чим складніше мовне оформлення того чи іншого значення, тим складніше воно засвоюється ДПП [1, с. 46]. Велику складність для дітей цієї категорії становлять прийменниково-відмінкові конструкції.

4. Якість, точність, обсяг і швидкість обробки мовленнєвої інформації. Мовлення сприймається та відтворюється в стислі терміни. ДПП не володіє стратегією швидкого декодування та дешифрування «мовленнєвого повідомлення, що порушує розвиток імпресивного мовлення дитини й негативно впливає на формування її експресивного мовлення» [1, с. 47].

Відповідно до вищевикладеного, можна зробити такі висновки. Сьогодні є необхідним урахувати складний комплекс анатомо- фізіологічних, психолого-педагогічних і соціальних чинників як зовнішнього, так і внутрішнього впливів, «які визначають якісну своєрідність процесу мовленнєвого розвитку, велику поширеність і стійкість порушень мовлення в ДПП. Складність проблеми обумовлена тим, що названі групи чинників мають ознаки як провідних, так і взаємообумовлюючих. Незаперечним є той факт, що специфіка порушень мовлення та причинна зумовленість їх виникнення в ДПП визначається особливостями вищої нервової діяльності та їх психічного розвитку» [2, с. 115]. Поширеність мовленнєвих порушень, відсутність відповідних діагностичних методик не дає змоги чіткого визначення причинної обумовленості виникнення ПМД у ДПП. Але як на діагностичному, так і корекційно-розвивальному етапі роботи з обраною категорією дітей потрібно враховувати:

1. Психологічні чинники зумовленості ПМД у ДПП є домінуючими. Серед цих чинників провідна роль належить недорозвитку пізнавальної діяльності. Вищевикладені психічні особливості ДПП суттєво порушують процес оволодіння мовленнєвою діяльністю.

2. Соціальні чинники зумовленості ПМД – це сім'я, в якій виховується ДПП, її найближче оточення, однолітки та дорослі, з якими вона спілкується, поведінку яких вона наслідує. Причинну зумовленість ПМД соціальними чинниками ми вбачаємо в обмеженості комунікації, мовленнєвого спілкування, оскільки сьогодні незаперечним є факт поширеності інформаційно-комп'ютерних технологій, які замінюють «живе» спілкування дорослих і дітей, однолітків між собою. Сьогодні, інформаційно- комп'ютерний простір (поширеність гаджетів, соціальних інтернет-мереж) є тим гальмівним

механізмом, який ще сильніше ускладнює процес опанування мовленням, усуває можливість мовленнєвого наслідування, вправлення в мовленнєвому спілкуванні обраної категорії дітей. У дошкільному віці він спричинює обмеженість мовленнєвого спілкування, як прикладу для наслідування, у молодшому шкільному – відсутності потреби в живому спілкуванні, яке дає можливість удосконаленню мовленнєвої діяльності, її подальшого розвитку в ДПП.

3. Педагогічні чинники, що обумовлюють ПМД у ДПП ми пов'язуємо зі створенням нового освітнього простору – інклюзивної освіти. Сьогодні в Україні недостатньо працює механізм гармонійного включення дитини з легким ступенем розумової відсталості в загальноосвітній навчальний простір. Відсутність програмово-методичного забезпечення, низький рівень підготовленості відповідних фахівців до роботи з цією категорією дітей, неможливість здійснення індивідуально-диференційованого навчання в межах класно-урочної системи інклюзивних закладів освіти також, на нашу думку, мають свій негативний вплив на мовленнєву діяльність ДПП.

Система спеціальних закладів освіти, яка створювалася не одне десятиріччя має більші перспективи здійснення відповідних впливів на мовленнєву діяльність обраної категорії дітей. Її прогалини ми пов'язуємо з виникненням цілого симбіозу порушень мовлення на тлі розумової відсталості різного ступеню тяжкості та, у зв'язку з цим, пошуку нових підходів до здійснення відповідної корекційно-розвивальної роботи.

У зв'язку з виявленими негативними чинниками зумовленості ПМД у ДПП можемо стверджувати про необхідність здійснення всебічного впливу на мовленнєву діяльність, який включає: психологічний, соціальний, педагогічний і окремо – логопедичний напрями. Необхідність обґрунтування та впровадження яких ми пов'язуємо з подальшою перспективою дослідження, яку ми вбачаємо у визначенні рівнів і показників ПМД у ДПП молодшого шкільного віку за всіма компонентами мовно-мовленнєвої системи з урахуванням супутньої симптоматики.

Засвоєння значення цілої низки граматичних категорій пов'язано з розвитком особливого виду пізнавальної діяльності – багаторазовим співставленням слів за звучанням і значенням, практичним виділенням елементів, за допомогою яких утворюється різниця у значенні, типізацією цього значення, його диференціацією від інших значень [4].

Велику роль відіграє мислення й у процесі побудови мовленнєвого висловлювання: створення смислової програми висловлювання, вибір мовних одиниць (слів, граматичних форм) відповідно до їх значення, контроль за побудовою мовлення – усі ці операції здійснюються механізмами, які належать до рівня інтелектуальної діяльності [4].

Не менш виразно простежується роль мислення й у процесі дії розуміння. Розуміння висловлювання здійснюється з одночасним урахуванням значення всіх його складових одиниць (слів, їх послідовності, граматичного оформлення, структури речення), що вимагає взаємозв'язку різних рівнів аналізу й синтезу.

Опанування звуковою системою мовлення також неможливе без певного рівня розвитку аналітико-синтетичної діяльності: для засвоєння фонематичного складу слова та його реалізації у звуковому мовленні необхідна сформованість слухових і вимовних диференціацій. Разом із тим, відомо, що процес формування будь-яких диференціацій при інтелектуальних порушеннях здійснюється значно повільніше, ніж у нормі. Як зазначалось, усі діти проходять такий етап розвитку, коли через функціональну незрілість мовленнєво-рухового аналізатора не можуть правильно відтворювати звуковий склад слова. Проте, діти без порушень у розвитку дуже швидко починають усвідомлювати невідповідність власного називання слів і мовної норми (за М. Гвоздевим – «чуття мови»). Таке усвідомлення виступає в якості найважливішого стимулу для розвитку моторних функцій мовленнєвого апарату й удосконалення правильної вимови.

Для того, щоб збагнути порушення власної та зразок правильної вимови, дитина повинна володіти навичками порівняння за звучанням слів, які вимовляє сама, і тих самих слів, коли їх вимовляють дорослі. Отже, формування звукових образів пов'язано не лише з розвитком слухових і вимовних диференціацій, але й пам'яті, уваги, розумових операцій порівняння слів за звучанням. Очевидно, що порушення мовлення в ДПП пов'язані з недостатністю всіх названих інтелектуальних операцій, що й визначає специфіку форми мовленнєвого порушення обраної категорії дітей [4].

Підсумовуючи вище викладене, можна зазначити, що механізми виникнення порушень мовлення в ДПП визначаються не тільки наявністю загального, дифузного недорозвитку мозку, що обумовлює системний недорозвиток мовлення, але й локальною патологією зон, які мають безпосереднє відношення до мовлення, що ще більше ускладнює прояви порушень мовлення при інтелектуальних порушеннях.

Висновки. На нашу думку, у ході виявлення особливостей мовленнєвої діяльності молодших школярів із інтелектуальними порушеннями необхідно залучати підхід міждисциплінарної взаємодії – медико-психолого-педагогічні напрямки дослідження, враховуючи вікові показники, супутню симптоматику порушень розвитку, ступінь розумової відсталості.

Ураховуючи ієрархічність процесів формування, розуміння мовлення й основних складових мовленнєвої системи та завдання, які вони вирішують, у межах даного дослідження, на нашу думку, є доцільним використання як логопедагогічного, так і психолінгвістичного підходів вивчення мови й мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей. Їх поєднання може надати спеціалістові не тільки необхідні теоретичні знання, але й комплексну диференційну методику експериментального вивчення специфічних проявів порушень мовленнєвої діяльності дітей із легким та помірним ступенями розумової відсталості.

Список використаних джерел

1. Боряк О. В. Специфіка когнітивного компоненту мовленнєвої діяльності при розумовій відсталості. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2016. Т. 1. С. 38–49.

2. Боряк О. В. Формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих

молодших школярів: теорія і практика. *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал*. 2018. № 2 (9). С. 112–121.

3. Демченко Н. Ю. Особенности формирования связной монологической речи у детей дошкольного возраста с интеллектуальным недоразвитием. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. № 18. С. 54–59.

4. Соботович Є. Ф. Вади мовленнєвого розвитку у дітей і шляхи їх корекції. Київ: ІСДО, 1995. 204 с. URL: http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ikpp_kkr_Spec%20psihologiya%202%20ch/120.html (дата звернення: 11.03.2024).

5. Тищенко В. В. До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. С. 203–207.

6. Тищенко В. В. Формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 1999. 225 с.

Opaliuk T.L., Andryushchenko Y.V. FORMATION OF SPEECH ACTIVITY OF CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Summary. The thesis is a comprehensive research of the problem of speech activity disorders caused by mental retardation of mild and moderate degrees of severity: causes, mechanisms of occurrence, specificity of the cognitive component.

The strategy and tactics of the medical-logo-psycholinguistic and pedagogical stage of the study are determined; characteristics of the content, pedagogical conditions and criteria of differentiated assessment of speech activity of junior schoolchildren with mild and moderate degree of mental retardation are given; the indicators of speech disorders are substantiated. The theoretical-methodological foundations are scientifically substantiated and empirically investigated and complex differentiated system of formation and correction of speech activity of junior pupils with mild and moderate degree of mental retardation on the basis of systems, individual-differentiated, motivational-cognitive, corrective-developing, communicative-activity approaches is developed and experimentally verified. Within the complex differentiated system of formation and correction of speech activity of junior schoolchildren with mild and moderate degree of mental retardation, the conceptual-strategic and technological (pedagogical technology of formation and correction of speech activity, algorithm of its realization, program-methodological support in the context of the discipline of correctional-developmental direction «Speech development») modules are developed and substantiated.

Key words: junior school age, intellectual disorder, mental retardation of mild and moderate severity, children with intellectual disabilities, junior schoolchildren with mild and moderate degree of mental retardation, speech activity, complex differentiated system of formation and correction of speech activity, systemic underdevelopment of speech.

Тетяна ОПАЛЮК,
д.п.н., професор кафедри соціальної роботи,
декан факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
pidgorna87@ukr.net
Денис ЦВИНТАРНИЙ,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Соціальне забезпечення
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
sz1b20.tsvyntarnyi@kpnpu.edu.ua

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Опалюк Т.Л., Цвинтарний Д.П. Роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави. Висвітлено сутність, функціональне призначення та роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави. Розкрито джерела та моделі фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення. Здійснено аналіз сучасного стану фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення. Охарактеризовано динаміку та структуру джерел фінансування соціального захисту та соціального забезпечення. Запропоновано перспективи розвитку соціального захисту та соціального забезпечення, а також його фінансового забезпечення. Оцінено позитиви світового досвіду фінансування соціального захисту та соціального забезпечення та обґрунтовано можливості його апробації у вітчизняну практику з метою покращення добробуту населення.

Ключові слова: бюджетне фінансування, видатки, державний бюджет, місцевий бюджет, соціальний захист, соціальне забезпечення, фінансування.

Вступ. Соціальний захист і соціальне забезпечення населення упродовж еволюції соціуму завжди виступали індикаторами соціального розвитку держави та якості життя її громадян. Адже ефективна їх організація гарантує стабільність у суспільстві та належний рівень життєдіяльності й матеріального забезпечення населення. Формування ефективної системи соціального захисту й соціального забезпечення в економічній системі держави завжди перебувало в колі інтересів як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Це можна пояснити їх важливістю для економіки, так і для суспільства в цілому.

Мета статті. Обґрунтування теоретико-прикладних засад фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, оцінка рівня видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також визначення перспектив розвитку й підвищення ефективності фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади соціального захисту та соціального забезпечення населення та пошук шляхів удосконалення його фінансування розглядалися у працях таких вітчизняних науковців і практиків, як: А. Балашов, Л. Баранник, О. Гайдей, І. Гнидюк, С. Дідик, О. Жук, О. Кириленко, Т. Кір'ян, А. Клименко, О. Кнейслер, М. Кропивницький, Л. Лисяк, З. Лободіна, М. Мальований, Г. Миськів, А. Огінська, Л. Осіпова, В. Плахтій, А. Рудик, І. Сидор, О. Степанова, А. Хомутенко та інші.

Зачасту під соціальним захистом розуміють законодавчо закріплену допомогу найбільш бідним і соціально незахищеним верствам населення, до яких відносять пенсіонерів, дітей, інвалідів, багатодітні сім'ї тощо. У свою чергу, соціальне забезпечення поширюється на все населення країни без винятку і є не лише механізмом подолання наслідків соціальних ризиків, а й системою, яка забезпечує соціальну стабільність кожному члену суспільства від народження до його смерті та незалежно від його належності до тієї чи іншої верстви населення [2, с. 6].

Зупинимось детальніше на розгляді економічної сутності зазначених понять з метою виявлення їх сутнісних ознак і характеристик. У цьому контексті відзначимо, що семантичні особливості слів «захист» та «забезпечення», дають можливість стверджувати, що: досліджувані терміни позначають різні дії, а тому поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» не можна ототожнювати; дефініція «захист» має більш широкий зміст, оскільки «охороняє від небезпечних дій», тобто виконує превентивну функцію, у той час як «забезпечення» розглядається як процес забезпечення людини через надання «матеріальних засобів, які забезпечують можливість до існування».

Загалом поняття соціального захисту населення досить широке і охоплює тією чи іншою мірою усі верстви населення. Так, воно уособлює систему державних гарантій щодо забезпечення прав громадян на соціальну допомогу і підтримку: право на працю, освіту, житло, відпочинок, безпечне довкілля, охорону здоров'я, достатній життєвий рівень, безпечні умови праці, заробітну плату, не нижчу за мінімально встановлені стандарти, надання матеріальної допомоги жінкам у період вагітності і пологів, допомоги у зв'язку з народженням дитини, допомоги на догляд дитини до досягнення нею трирічного віку, а також допомоги на дітей, які з тих чи інших причин позбавлені батьківського догляду і перебувають під опікою чи піклуванням, допомоги на дітей самотнім матерям, а також державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям залежно від майнового стану та сукупного доходу сім'ї та інші соціальні права людини.

Оскільки реалізується соціальний захист державою через встановлені в законодавчому порядку соціальні гарантії та економічний механізм, його окреслюють як:

1) державну підтримку певних категорій населення, які можуть зазнавати негативних впливів ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги

окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активно частини населення, забезпечення прийняття для країни умов життя та праці громадян, утому числі через установалення соціальних стандартів;

2) як систему державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України.

З управлінської точки зору соціальний захист населення трактує В. Антропова, розуміючи під ним «систему управління соціальними ризиками з метою компенсації втрат, зниження чи попередження їх впливу на процес розширеного відтворення населення», що найбільш повно розкриває його зміст. Адже захист має не лише компенсаційний, а й превентивний характер, його головне призначення – упередження бідності у суспільстві.

З точки зору М. Мальованого, можна виокремити наступні підходи до трактування сутності дефініції «соціальний захист», до яких належать [7, с. 47-53]: соціальний захист як функція держави (суспільства); соціальний захист як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів тощо; соціальний захист як система інститутів, заходів, гарантій, засобів тощо; соціальний захист як діяльність (підтримка) держави; соціальний захист як інститут.

На нашу думку, економічну сутність соціального захисту доцільно розглядати з інституційного підходу, за якого його трактують як систему соціальних інститутів та інституцій, що забезпечують формування та організацію безпечного соціально-економічного розвитку, використовуючи елементи системного підходу. Саме інституційний підхід дозволяє вирішувати міждисциплінарні проблеми при тлумаченні категорії «соціальний захист», враховуючи нерозривний зв'язок з соціальним розвитком та економічними системами. Як зазначають О. Кнейслер та О. Камінська, трансформаційні процеси, які відбуваються в певному сегменті ринку, спрямовані на інституціоналізацію його інфраструктури через закріплення встановлених правил і норм функціонування інституційних одиниць інфраструктури ринку у неформальних інститутах (традиціях і звичаях ділового обороту суб'єктів ринку) [3, с. 195]. Відповідно до окресленого: соціальний захист існує у нерозривному зв'язку з суспільством і економікою і перебуває у постійному розвитку як соціально-економічний інститут; загальна еволюція соціального захисту характеризується поступальним рухом, кожен наступний етап якого супроводжується розширенням об'єктів, суб'єктів, видів, форм і методів надання соціального захисту, при цьому періодичні негативні зміни у самій системі виникають переважно внаслідок обмеженості ресурсів (економічна криза, демографічна криза, війна тощо) в певний період часу; незважаючи на всезагальність системи соціального захисту, слід розуміти, що її постійно діючою основою залишатиметься допомога, яку в різних формах надають менш захищеним верствам населення; основними чинниками, які впливають на процеси

розвитку системи соціального захисту є біологічні, економічні, культурні, соціальні, політичні, релігійні, ідеологічні і наукові. Кожен з цих чинників в певний момент розвитку системи соціального захисту може бути превалюючим, визначаючи основні контури діючої системи; соціальний захист завжди носитиме системний характер, оскільки при реалізації своїх функцій перебуває в тісному взаємозв'язку з різноманітними соціально-економічними системами; соціальний захист є невід'ємною складовою загальної системи життєзабезпечення суспільства, а тому історично відповідає рівню розвитку і ресурсним можливостям конкретного суспільства.

Таким чином, соціальний захист включає в себе інститути й інституції (інституціональне середовище), які оточують людину протягом її життя: традиції, історичний досвід, норми поведінки, державні установи, муніципальні і приватні організації тощо. Сформоване і прогресуюче інституціональне середовище створює такі умови, за яких стають можливими інвестиції у фізичне, психологічне, соціальне здоров'я людини, його природний капітал, рівень його освіти.

Враховуючи вищенаведений критичний аналіз наукових досліджень та основні особливості категорії «соціальний захист», узагальнюючи наявні дефініції та використовуючи інституціонально-системний підхід, наведемо власне авторське визначення даного поняття, згідно якого під соціальним захистом варто розуміти систему соціальних інститутів і інституцій, яка характеризується сукупністю функцій, принципів, соціальних норм, організацій і впливає на становлення стійких форм соціальної поведінки та дій людей.

Її значення полягає в тому, щоб за допомогою нормативно-правових, економічних, соціально-психологічних, організаційно-технічних засобів, з одного боку, створити сприятливі соціально-економічні умови для всебічного розвитку людини, як соціального, культурного та економічного індивіду, а, з іншого боку, гнучко реагувати на зміни в соціально-економічній системі, запобігаючи виникненню різного роду соціальних ризиків або мінімізуючи їх наслідки для людини.

При цьому, система соціального захисту – це сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльності різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих [4, с. 268].

Що стосується соціального забезпечення, то воно передбачає захист від життєвих ризиків, втілюється у фінансовому механізмі перерозподілу доходів і сприяє економічному розвитку і стабільності в державі, а також відображає віру суспільства в цінність соціальної справедливості [6]. Більше того, під соціальним забезпеченням розуміють одну з правових форм матеріального забезпечення у старості, при непрацездатності, в разі настання інвалідності, хвороби, втрати годувальника і в інших випадках, встановленим законом.

Погоджуємось із твердженням Н. Болотіної, яка під соціальним забезпеченням розглядає організаційно-правову діяльність держави щодо

матеріального забезпечення, соціального утримання, обслуговування, надання медичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел осіб, які зазнали соціального ризику, внаслідок якого втратили здоров'я, або засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців; суттю такої діяльності є намагання держави забезпечити матеріальні витрати особи, які спричинені не будь-якими причинами, а саме обставинами, котрі у світовій практиці були згруповані і отримали спеціальний термін – соціальні ризики, саме вони є наріжним каменем соціального забезпечення.

О. Кочемировська та О. Пищуліна визначають соціальне забезпечення як систему державних заходів щодо надання матеріальної допомоги з метою компенсації, зниження або запобігання негативного впливу соціальних ризиків на осіб, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [7, с.18].

Сфера соціального забезпечення охоплюється виплатою громадянам пенсій, допомог у разі тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від них обставин тощо та соціальним обслуговуванням, що включає соціальну підтримку, надання соціально-побутових, соціально- медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації та реабілітації громадян, які перебувають у важкій життєвій ситуації.

Кінцевою метою соціального захисту та соціального забезпечення громадян є надання можливостей усім членам суспільства, незалежно від соціального походження, національності чи раси, вільно розвиватись і реалізовувати свої здібності. З іншої точки зору, вони дозволяють запобігати соціальній напруженості та гарантують підтримку стабільності в суспільстві, яка виникає у зв'язку із майновою, расовою, культурною, соціальною нерівністю. Все це розкривається основними функціями, які вони виконують у соціумі.

Таким чином, соціальний захист і соціальне забезпечення реалізуються на різних індивідуальному, колективному та державному рівнях, а основними формами їх прояву є соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальна допомога.

Так, соціальне забезпечення як окрема форма соціального захисту охоплює систему заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення у разі виникнення соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття тощо), певних категорій населення (наприклад, державні службовці, військовослужбовці тощо), а також державне забезпечення соціальних гарантій усьому без винятку населенню країни [5, с. 40]. Загалом вітчизняне законодавство не містить визначення поняття «соціальне забезпечення». Натомість, статтею 46 Конституції України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Щодо соціального страхування, то його провідна роль полягає в тому, що:

по-перше, в цій формі з самого початку закладені принципи та зосереджені механізми, які дають змогу забезпечити дотримання інтересів всіх суб'єктів трудових відносин (працівника, держави та роботодавця); по-друге, соціальне страхування вирішує цілий ряд важливих завдань, які відповідають цілям соціально-орієнтованої ринкової економіки: компенсація втраченого доходу внаслідок настання страхового випадку, захист від бідності, мотивація працівників до самозахисту тощо; по-третє, соціальне страхування дає змогу зберігати та підтримувати основні характеристики ефективної заробітної плати (справедливість відносно: цін зовнішнього і внутрішнього ринків праці, цін ринку споживчих товарів і послуг тощо) [1, с. 47].

Висновки. У загальній системі соціального захисту соціальна допомога є одним із самостійних видів матеріального забезпечення незабезпечених громадян, малозабезпечених домогосподарств, домогосподарств з дітьми та інших осіб. Під нею розуміють гарантовані, врегульовані нормами права, разові або періодичні виплати соціального характеру, зокрема набір товарів і послуг, що надається з метою матеріальної підтримки громадян, які внаслідок певних соціальних випадків, передбачених законом, потребують такої допомоги.

Незважаючи на різні форми соціального захисту, принципи їх функціонування, вони утворюють трирівневу систему, яка дає змогу досягнути повного охоплення населення країни та забезпечення йому економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав. При цьому важливого значення набуває питання фінансування цих форм соціального захисту, що обумовлюється як джерелами фінансування, так і процесом отримання соціальних виплат.

Список використаних джерел

1. Кириленко О.П., Толуб'яка В.С. Соціальне страхування : підруч. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ. 2016. 516 с.
2. Клименко А.Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти. Теорія і практика правознавства. 2017. Вип. 2 (12). С. 1-10.
3. Кнейслер О., Камінська О. Проблеми інституційно-правового забезпечення асистанської діяльності на страховому ринку України. Світ фінансів. 2016. № 1. С. 192-205.
4. Колосок А.М. Соціальний захист населення Волинської області: реалії та перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 12. С. 267-273.
5. Кропивницький М.О. Про поняття джерел фінансування соціального забезпечення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 850. С. 39-47.
6. Лисяк Л.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2017. С. 23-30.
7. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні : м-фія. Умань : СПД Сочінський, 2016. 496 с.

Opaliuk T.L., Tsvyntarnyi D.H. THE ROLE OF SOCIAL PROTECTION AND

SOCIAL SECURITY IN THE ECONOMIC SYSTEM OF THE STATE

Summary. The essence, functional purpose and role of social protection and social security in the economic system of the state are highlighted. Sources and models of financing social protection and social security of the population are revealed. An analysis of the current state of financing of social protection and social security of the population was carried out. The dynamics and structure of sources of financing social protection and social security are characterized. Prospects for the development of social protection and social security, as well as its financial support, are offered. The positives of the global experience of financing social protection and social security are evaluated and the possibilities of its approbation into domestic practice in order to improve the welfare of the population are justified.

Key words: budget financing, expenditures, state budget, local budget, social protection, social security, financing.

УДК 376-056.29-056.4:612.7

Тетяна ОПАЛЮК,
д.п.н., професор кафедри соціальної роботи,
декан факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
pidgorna87@ukr.net
Людмила ЦУРКАН,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
soo1m23z.tsurkan@kpnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЇ РІВНОВАГИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Опалюк Т.Л., Цуркан Л.І. Особливості функції рівноваги у дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. Дослідження присвячене проблемам корекції функції рівноваги у дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату. Обґрунтовано науково-педагогічні основи та інноваційну методику корекції функції рівноваги у дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату засобами адаптивного фізичного виховання. Сформульовано методи розвитку і корекції стану функції рівноваги зазначеного контингенту дітей. Виявлено і охарактеризовано особливості функції рівноваги у дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату у порівнянні зі здоровими однолітками.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, корекція, функція рівноваги, дошкільники з порушеннями опорно-рухового апарату.

Вступ. Реформування загальної освітньої системи в Україні з орієнтацією на кращі європейські та світові моделі передбачає значне оновлення основних

складових цієї системи на всіх її рівнях, починаючи з дошкілля. Саме дошкільний вік в педагогіці є найбільш важливий як в плані формування особистості дитини, так і за ефективністю корекції різних відхилень в її психофізичному розвитку. Вже давно доведено, що чим раніше розпочато розвивальну та коригуючу роботу, тим значнішими будуть кінцеві результати цього процесу. З огляду на це реформування дошкільної ланки освіти є дуже актуальною і значущою проблемою сучасної педагогічної науки.

Мета статті. З'ясувати особливості функції рівноваги у дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату у порівнянні зі здоровими однолітками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальними питаннями фізичного розвитку дітей дошкільного віку в Україні займалися Т. Д. Азаренко, О. П. Аксьонова, О. Л. Богініч, Г. В. Беленька, Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, М. М. Єфименко, Т. Ю. Круцевич, О. І. Курок, М. А. Машовець, О. В. Низьковська та ін. Ними досліджувались питання удосконалення організації фізкультурно-оздоровчого процесу у розвивальних закладах дошкільної освіти.

Дослідженню можливостей корекції рухових порушень у дітей з різними нозологіями присвятили свої роботи Б. В. Сермеєв, Б. Г. Шеремет, Н. А. Остапенко, Ю. В. Павлов, С. Б. Раку, В. В. Бобошко, М. О. Фідірко, О. В. Начинова, Б. Ф. Долинський та ін.

Функція рівноваги у людини (дитини) досліджується в медицині, педагогіці та спорті вже досить давно, протягом останнього століття. Зупинимось докладніше на найбільш розповсюджених сучасних медичних пробах з визначення стану рівноваги у людини.

Проба Ромберга – одна з різновидів неврологічних тестів, за допомогою яких фахівці оцінюють статичну координацію конкретної людини. Стосовно дорослих даний тест дозволяє визначити ступінь сп'яніння або підтвердити / спростувати / підозри на використання наркотичних речовин. Включає в себе як мінімум три етапи: чутливість, вестибулярна функція і адаптація зору.

Стосовно дітей проба Ромберга в основному використовується для визначення ступеня статичної рівноваги (в положенні на місці). Додатково ця проба використовується для виявлення порушень в організмі, в тому числі в опорно-руховому апараті. За допомогою методики цілком реально швидко визначити фізичну підготовку людини.

Проба Ромберга має три варіанти: *простий, ускладнений і складний*, при цьому в кожному завданні – вправі результати будуть відрізнятися від попередніх [4].

Простий варіант проби (№1) полягає в тому, щоб випробуваний стояв з повною опорою на дві ноги, з закритими очима і витягнутими вперед горизонтально руками, з трохи розведеними пальцями. Під час досліджень звертають увагу на тривалість часу перебування в заданому стані, а також на будь-які похитування або довільні рухи дитини.

Ускладнений варіант проби (№2) має на увазі розміщення ніг на одній лінії, при цьому п'ята першої ноги впирається в носок іншої ноги. Дитина перебуває з закритими очима і витягнутими вперед руками.

Складний варіант проби (№3) полягає в тому, що випробовуваний повинен стояти на одній нозі, при цьому п'ята іншої ноги повинна лежати на колінній чашечці опорної ноги, очі заплющені, руки стандартно витягнуті вперед. Впевнена стійкість пози більше 15 сек при відсутності тремору пальців і повік оцінюється як «добре»; погойдування, невеликий тремор повік і пальців при утриманні пози протягом 15 сек – «задовільно»; виражений тремор повік і пальців при утриманні пози менше 15 сек – «незадовільно». Погойдування, а тим більше швидка втрата рівноваги вказують на порушення координації.

Загальний принцип оцінювання тут такий: зменшення часу виконання проби Ромберга спостерігається при втомі, при перенапруженні, в період захворювань, а також при тривалих перервах в заняттях фізичною культурою і спортом (функціональний варіант). Органічний варіант зниження результату може відбуватися в разі будь-якої патології (недорозвинення, спотворення) однієї або декількох сенсорних систем, що входять в постуральний комплекс (вестибулярна, зорова, пропріоцептивна, плантарна, окуломоторна).

Ця проба, що стала вже класичною, вже давно взята на озброєння педагогами і тренерами, що обстежують функцію рівноваги у своїх підопічних (дітей і спортсменів). Проба досить проста в проведенні і доступна для її виконання дітьми навіть раннього та дошкільного віку. У цьому сенсі вона являє для нас інтерес в перспективному плані дослідження постурологічних механізмів у дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату (синдромом постурального дефіциту).

Вельми перспективними бачаться дослідження функції статичної рівноваги з використанням варіативного візування лівим або правим оком, тобто в умовах реалізації візування домінантним або субдомінантним оком – такі дослідження щодо дітей старшого дошкільного віку вже проводились групою авторів [1].

Проба Яроцького. За її допомогою можливо оцінити головним чином вестибулярну складову динамічної стабілізації тіла в вертикальному положенні. Вона проводиться на тлі спеціально спровокованого тестом вестибулярного обурення за допомогою обертальних рухів головою в одну сторону зі швидкістю 2 обертання в 1 секунду. Нетреновані люди зберігають рівновагу в середньому протягом 28 сек., спортсмени – до 90 сек. і більше. Прийнято вважати, що поріг рівня чутливості вестибулярного аналізатора в основному залежить від спадковості, але під впливом тренування його можна підвищити. Дана проба складніша в організації обстеження дітей дошкільного віку, але може бути реалізована на практиці за умови її стандартизації або спрощення (адаптації). Нижче розглянемо й інші існуючі проби [5].

Проба Воячека. Її використання дозволяє оцінити стійкість вестибулярного апарату за допомогою обертання в кріслі Барані. Роздратування півколових каналів вестибулярного апарату викликається обертанням зі

швидкістю 5 разів за 10 сек. Досліджуваний сидить в кріслі з закритими очима і нахилом голови на 90 градусів. Після закінчення обертання після 5 сек паузи він піднімає голову і відкриває очі. Реакція оцінюється за нахилом тулуба і вегетативним симптомів. Слабкий нахил тулуба характеризує хороший стан, виражене відхилення – середній, схильність до падіння і нахил з падінням – слабкий. Одночасно оцінюються вегетативні реакції – виражений ністагм, збліднення особи, холодний піт, нудота, блювота, зміна з боку пульсу, підвищення артеріального тиску. При хорошому функціональному стані вестибулярного апарату ці симптоми виражені незначно, при задовільному – чітко, при зниженому – сильно.

Якщо простежити логіку раннього онтогенезу дитини, то стане очевидним, що першим зовнішнім каналом постуральної системи апломбу стає вестибулярний канал, який формується і вдосконалюється вже в період внутрішньоутробного розвитку плода, його постійно мінливого положення в навколоплідних водах в матці. Під час руху вагітної жінки, при зміні її вихідного положення, наприклад, з лежачого на вертикальне, плід в навколоплідних водах також змінює своє початкове положення на нове, зумовлене положенням тіла матері. При цьому вестибулярний механізм плода починає інтенсивно приймати інформацію про нове положення і реагувати на нього відповідною новою позою всередині матки. Виходячи з цього, попередньо можна позначити *первинність вестибулярного сенсорного тренінгу* для немовлят та дітей раннього віку на основі спеціально організованих вправ *дозованої вестибулярної стимуляції*. Після народження дитини інтенсивно розвивається і формується зорова система, яку можна поставити на умовне друге місце після вестибулярної. І лише в період становлення функції прямостояння і ходьби починає своє функціонування подарная система (тобто подошовна рецепція стоп). Таким чином, можна попередньо сформулювати філогенетично зумовлену і онтогенетично реалізовану оптимальну послідовність становлення зовнішніх каналів постуральної системи апломбу:

- ✓ Вестибулярна система.
- ✓ Зорова система.
- ✓ Подарная система.

Якщо ж бути точнішим, то таке становлення носить в онтогенезі перехідний, пластичний характер і об'єктивно може бути представлено таким чином:

- ✓ Вестибулярна система.
- ✓ Вестибулярно-зорова інтеграційна система.
- ✓ Вестибулярно-зорова-подарна інтеграційна система (вестибулярно- зорова і вестибулярно-подарна).

Вірогідніше за все, в якості сполучних інтеграційних ниток виступають пропріоцепція та окуломоторна координація всієї вертикальної осі тіла, що збагачує інформаційні потоки відчуттям тіла у просторі, напруженням м'язів і позицією суглобів. Саме вони «зшивають» окремі канали постуральної системи

апломбу у відносно автономну, стійку і при цьому достатньо пластичну, що варіюється, систему контролю над вертикальним положенням тіла дитини.

Отже, в побудові моделі формування постуральних механізмів у дошкільнят з порушеннями опорно-рухового апарату перш за все реалізується принцип сходинок, коли кожна наступна сходинка, по-перше, розташовується вище за рівнем складності в порівнянні з попередньою, а по-друге, за площею включає в себе цю попередню сходинку. На такій умовній платформі, що піднімається і розширюється, можна вже набагато більш ефективно формувати, розвивати і коригувати функцію рівноваги у дітей. Ще більш наочним прикладом формування постуральної системи апломбу може служити образ рухомого ескалатора, коли завдяки об'єднуючій властивості транспортувальної стрічки вдається цілеспрямовано, швидко і злагоджено рухати сходинки вперед-вгору. Тут можна вести мову про принцип інтеграції [2], який повинен бути відображений в моделі. Як вже зазначалося, у якості об'єднувача цієї умовної ескалаторної стрічки, найімовірніше, виступають два внутрішніх канала постуральної системи апломба: пропріоцептивний і окуломоторний. За допомогою окуломоторної системи відстежується положення тіла дитини в просторі щодо зовнішніх орієнтирів, відхилення від вертикальної гравітаційної осі, оцінюється ефективність коригування цього положення і подаються команди на стабілізацію досягнутого положення або продовження його коригування. Загальновідомо, що окоруховий механізм дитини формується на основі бінокулярної функції зору, тобто можливості спостерігати один об'єкт обома очима і складати своєрідне стереозображення, що дозволяє дитині краще орієнтуватися в просторі і уникати багатьох неприємностей, пов'язаних з порушеннями сприйняття простору. Є цілком аргументована думка [3], що спочатку фундамент бінокулярного зору закладається при освоєнні дитиною найважливішої функції повзання, коли її голова розташовується над поверхнею опори на висоті приблизно 40 см. А це саме те оптимальна відстань для фокусування на об'єкті, яка лежить в основі бінокулярного зору. Таким чином вправи в повзанні також стають дуже актуальними в тренуванні і корекції функції рівноваги у дітей дошкільного віку.

Можна також припустити, що для формування і розвитку окуломоторної системи ефективними можуть виявитися вправи, в яких необхідно мобільно стежити за об'єктом, що швидко пересувається, яким може бути м'яч, м'ячик або кулька. В цьому сенсі спочаку актуалізуються вправи зі стандартним м'ячем, що відносно повільно рухається, а, в подальшому, і з тенісним м'ячиком, кулькою для пінг-понгу або каучуковим м'ячиком-стрибунцем, що рухаються вже значно швидше.

Розглянувши питання каналу пропріоцептивної регуляції всієї вертикальної осі, ми можемо зробити висновок, що його ефективність визначається ступенем вертикалізації положення тіла дитини, що розвивається, в просторі, починаючи від положення сидячи на сідниці з першим вертикальним розташуванням тулуба і поступово переходячи на більш високі і складні за регуляцією рівні в позі навпочипках, на низьких, середніх і високих

колінах, на одному коліні, при вставанні, стоянні, тупцюванні на місці, сходженні на підвищення і збереження на ньому стійкого положення, що дозволяє уникнути небажаного падіння. Описаний вище процес відбувається головним чином в перший-другий рік життя і тісно пов'язаний з розвитком і формуванням опорної здатності ніг, ступень, рецепторною системою підошов, яка продовжує розвиватися далі при освоєнні дитиною функції ходьби, спочатку простої, а потім все більш складних її варіантів. Даний методичний підхід впливає з *принципу ампліфікації*, тобто розширення, збагачення.

Висновки. Отже, основними засобами (методичними) стабілометричного обстеження хворих є стабілометричні тестові проби (діагностичні методики), розроблені фахівцями ЗАТ ОКБ «РИТМ». Різноманітність тестових проб дозволяє виявити особливості позних порушень у хворого як в статичній, звичній для нього стійці, так і в процесі модельованих довільних позних переміщень. Всі проби виконуються в положенні стоячи на стабілометричній платформі. Виняток становить тест з ізометричним скороченням м'язів ніг, який виконується в положенні сидячи.

Огляд джерел з проблеми функції рівноваги у дітей і власний практичний досвід та теоретичні дослідження дозволили сформулювати принципи, що лежать в основі розвитку функції рівноваги у дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату: принцип дуальності; принцип системності; принцип автономності; принцип інтеграції; синергетичний принцип; філогенетичний принцип; принцип адекватних збурень; принцип раннього початку корекційних впливів.

Список використаних джерел

1. Бочков П. Н. Постурологія в корекційному фізичному вихованні дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. *Інноваційні підходи в освіті дітей з особливими освітніми потребами*: Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. С. 22-26.
2. Bochkov P. N., Moga N. D. Correctional strategy and tactics of equilibrium disorders overcoming of preschoolers // *Eurika*, 2020. P. 64-71.
3. Долбишева Н. Г. Фізичне здоров'я, компоненти і критерії оцінки. *Молода спортивна наука України*. Л., 2001. Вип. 5. Т.2. С. 21-24.
4. Usachev V. I. Stabilometric testing of a postural system. Marsel : Abstracts of the XVII Conferenc ISGGR. 2005. 21 (1). P. 151.
5. Vernon H. The effectiveness of spinal manipulation for the treatment of headache disorders : a systematic review of randomized clinical trial. Letter to the editor. *Cephalalgia*. 2003. 23. P. 479-481.

Opaliuk T.L., Tsurkan L.I. PECULIARITIES OF BALANCE FUNCTION IN PRESCHOOLERS WITH DISORDERS OF THE MUSCULOSKELETAL SYSTEM

Summary. The study is devoted to the problems of balance function correction of preschool children with musculoskeletal system disorders, which have a syndrome of postural deficiency. Scientific and pedagogical bases and innovative methods of

balance function correction of preschoolers with musculoskeletal system disorders by means of adaptive physical education are substantiated. Author's methods of development and state correction of the balance function of the specified children contingent are formulated. A working model of development and balance function correction of preschool children with musculoskeletal system disorders by means of adaptive physical education is built.

Key words: adaptive physical education, correction, balance function, preschoolers with musculoskeletal system disorders.

УДК 159.922.7-056.264-053.4

Олег ОПАЛЮК,
к.п.н, завідувач кафедри психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи, доцент
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
opalyuk@kpnpu.edu.ua
Аліна ІЩУК,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Спеціальна освіта (Логопедія)
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
[Ishchuk @kpnpu.edu.ua](mailto:Ishchuk@kpnpu.edu.ua)

ЗДАТНІСТЬ ДО ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Опалюк О.М., Іщук А.О. Здатність до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення. У статті визначені та науково обґрунтовані педагогічні умови формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення: раціонального поєднання та комплексної реалізації основних напрямків корекційного логопедичного процесу та інсценування казки шляхом занурення дітей в активну театралізовану діяльність з метою розвитку та корекції мовлення, когнітивних процесів, мотиваційної та емоційно-експресивної сфер дошкільників із порушеннями мовлення; збагачення позитивного досвіду творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення шляхом стимулювання, заохочення та схвалення індивідуальної свободи творчого самовираження у процесі інсценування казки; створення позитивної мотивації до занять; стимуляції пізнавальної активності дитини; взаємозв'язку суб'єктів корекційно-виховного процесу; гармонійного поєднання ініційованої дітьми та організованої експериментатором творчої діяльності дошкільників.

Ключові слова: діти, дошкільники, порушення мовлення, корекційно-виховний процес, творчість, самовираження.

Вступ. Сучасний стан розвитку спеціальної освіти в Україні характеризується посиленою увагою вчених до поглибленого вивчення особливостей загального, психічного і мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями розвитку з метою забезпечення індивідуального розвитку кожної дитини з урахуванням її психофізичних особливостей, можливостей, здібностей, інтересів тощо. Соціальне замовлення суспільства орієнтує корекційну педагогіку на розвиток кожної дитини як суб'єкта власного життя, на формування творчої особистості, здатної до самостійної творчої діяльності, яка прагне заявити про себе, про свої можливості, виразити свою індивідуальність, унікальність, власні здібності, нахили, інтереси, бажання, а отже вимагає створення сприятливих умов для самовизначення, самореалізації, особистісного самовираження кожної дитини, в тому числі й дитини з особливостями психофізичного розвитку. Однією з категорій дітей із особливостями психофізичного розвитку є діти із порушеннями мовлення, зокрема діти із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), характерною для яких, окрім первинного розладу мовленнєвої системи, є наявність ряду вторинних відхилень, а саме: особливостей розвитку психічної та фізичної сфер. Метою сучасного корекційно-виховного процесу є всебічний гармонійний розвиток особистості дитини з порушеннями мовлення, що передбачає створення оптимальних умов для формування базису її особистісної культури, становлення її цілісності й розкриття її здібностей, забезпечення розвитку її творчого потенціалу, виховання емоційно-ціннісного позитивного ставлення до себе й навколишнього світу.

У зв'язку з цим стає актуальним питання формування здатності до творчого самовираження в дошкільників із порушеннями мовлення, пошук рушійних чинників, що сприятимуть і спонукатимуть дитину до творчої діяльності. Оскільки, як відомо, здібності формуються у діяльності, формування здатності до творчого самовираження в дошкільників із порушеннями мовлення передбачає набуття ними досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісних відносин та формування прагнення реалізувати свої потенційні можливості.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні педагогічних умов формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення в умовах корекційного логопедичного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці відзначають, що потреба у самовираженні є характерною для дітей дошкільного віку, яка проявляється та формується у творчій діяльності. Дослідження А. Богуш, Л. Венгер, Н. Ветлугіної, Л. Виготського, Н. Гавриш, Д. Ельконіна, Т. Комарової, Б. Лихачова, А. Люблинської, В. Мухіної, М. Поддякова, Б. Теплова, О. Фльоріної, Н. Сакуліної, Л. Фомічової, Т. Шпікалової та ін. доводять, що творча діяльність відповідає потребам і можливостям дитини дошкільного віку, супроводжується її емоційною й інтелектуальною активністю та забезпечує формування засобів єдиного творчого пізнання, реалізованого в різних видах діяльності. У дослідженнях, присвячених проблемі творчості, зазначається, що одним з найбільш ефективних засобів педагогічного впливу з метою стимуляції

творчих проявів дошкільників є казка (С. Алексієва, А. Богуш, Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, В. Сухомлинський, Л. Фесенко, А. Шибицька та ін.).

Погоджуючись із вченими, що досліджували вплив творчості на особистість дитини (А. Брушлінський, В. Давидов, Т. Кудрявцев, О. Матюшкін, О. Тихомиров, І. Якиманська та ін.), В. Моляко так обґрунтовує роль творчості у виховному процесі:

- вона сприяє виробленню вмінь вирішувати завдання, орієнтуватися в нових умовах, долати труднощі;

- збуджує і стимулює розвиток інтересів до діяльності, оскільки завжди пов'язана з відкриттям нового, чогось раніше не відомого;

- стимулює розвиток пізнавальних процесів, допитливості, дослідницької активності, здатності знаходити оригінальні рішення, до прогнозування;

- вона сприяє розвитку оцінно-вимірювальних функцій психіки, які допомагають кожному конкретному суб'єкту успішно виробляти в собі моральні, естетичні, інтелектуальні еталони для побудови образів, планів, стратегій своєї поведінки та діяльності, а як наслідок – власного світогляду і життєвої філософії [1].

Науковцями встановлені особливості розвитку уяви дітей із порушеннями мовлення, які проявляються в усіх видах діяльності дитини: малюнки відзначаються бідністю змістовної лінії та засобів втілення задуму; ігрова діяльність має стереотипний характер, сюжет гри майже не збагачується. Дитина виявляється безпомічною виконуючи творчі завдання на зразок розповіді з власного досвіду чи за зразком вихователя, у створенні нових образів, вона погано розуміє переносні значення слів, метафор. Розвиток творчих здібностей у дітей із порушеннями мовлення має характерні риси. Неточні й неповні уявлення про предмети та практичний досвід, недостатньо закріплені і узагальнені у слові, призводять до затримки в формуванні понять. Вчені відзначають наявність безпосередньої залежності між ступенем порушенням мовленнєвої функції та обмеженістю у можливості прояву творчості. Для усунення означених проблем дослідники вважають необхідним впровадження програми розвивального навчання та систематичного використання на заняттях із дітьми спеціальних завдань та вправ, спрямованих на вдосконалення уяви й активізацію їх творчих здібностей [4].

Відомо, що творчість дитини органічно пов'язана з яскравими емоційними переживаннями. Однак діти із ЗНМ недостатньо емоційно реагують на сумну казку, смішний віршик, ніжну мелодію. Їхнє мовлення маловиразне, рухи скуті, діти не впевнені в собі. З огляду на ці особливості, вчені наполягають на використанні в корекційній роботі елементів арт-терапії, театралізації, рекомендують частіше звертатися до музики й руху. Дослідники виділяють такі напрями роботи з формування творчих здібностей дітей: перший напрям – розвиток уяви й збагачення емоційної сфери. Другий передбачає використання спеціальних завдань, у процесі виконання яких розвивається здатність до

перетворення готових образів і створення на цій основі нових. Третій напрям – формування здібностей до словесної творчості [4, с. 115-116].

Отже, питання формування здатності до творчого самовираження має особливе значення для дошкільників із порушеннями мовлення, що обумовлено як первинним мовленнєвим порушенням, так і супутніми вторинними розладами, які суттєво обмежують дитину в творчих проявах власної індивідуальності. Тож, необхідною передумовою формування здатності до творчого самовираження в дошкільників із порушеннями мовлення є пошук шляхів та методів педагогічного впливу, що спонукатимуть дітей до творчості, сприятимуть розвитку та корекції їх мовлення та психофізичної сфери.

Основними вимогами до організації дитячої творчості, на думку Л. Виготського, є «повна свобода дитячої творчості, відмова від прагнення дорівняти її до свідомості дорослого, визнання її самобутності й особливості». Будь-яка спроба «вирівнювання й виправлення» дитячої творчості призводить до грубого втручання в психологічний лад і переживання дитини, «змінюючи й виправляючи», педагог, можливо й наблизить процес і результат дитячої творчості до суспільно прийнятого ідеалу естетичної цінності, але « внесе смуту в дитячу психіку й замути її ». І далі: « ... виправлення готового продукту творчості завжди спотворює внутрішні мотиви, що породили її ».

Отже, важливо, щоб кожна дитина якомога глибше розуміла зміст казки, в інсценуванні якої бере участь, була захоплена її сюжетом, образами персонажів. За такого підходу інсценування довго залишається для дітей досить реальним світом, цікавим, захопливим, де кожна дитина має можливість творчо виразити свою неповторність, індивідуальність, унікальність. Інсценування казки пробуджує в дитині творчий початок, допомагає природній дитячій фантазії набути багату образність та внутрішній зміст. Граючи, перевтілюючись, дитина здобуває можливість творчого самовираження через рух, дію, мовлення, це особливий спосіб проникнення у реальну дійсність, вплив на неї та засіб взаємодії з навколишнім світом. Таким чином дитина проявляє, демонструє своє «Я». Отже, вчені підкреслюють, що театралізована діяльність, інсценування казки сприяють багатогранному проявленню дитячої творчості та сприяють вдосконаленню мовлення дітей.

Особливості розвитку особистості дитини з порушеннями мовлення визначають актуальність означеної проблеми для логопедії. У літературі є лише окремі факти про особливості ігрової діяльності дітей із різними формами мовленнєвої патології та про можливості її використання в педагогічному процесі корекційно-логопедичного впливу.

Г. Косова відзначає, що для дошкільників із порушеннями мовлення ігрова діяльність зберігає своє значення й роль як необхідна умова всебічного розвитку їхньої особистості. Первинний дефект та супутні вторинні відхилення розвитку, що спостерігаються у дітей-логопатів, впливають на їх ігрову діяльність в цілому та призводять до своєрідної поведінки дітей у грі. Вчена зауважує, що діти з порушеннями мовлення нерідко втрачають можливість спільної діяльності з

ровесниками в грі частіше через нездатність виразити свою думку, страху виглядати смішними, незважаючи на те, що правила й зміст ігор їм доступні. Ослаблення умовно-рефлекторної діяльності, нестійкість пам'яті, уваги, неврівноваженість, рухове занепокоєння, метушливість, мовленнєва стомлюваність утруднюють включення цих дітей у колективні ігри. Порушення загальної й мовленнєвої моторики викликають швидке стомлення дитини в грі. У дітей-логопатів нерідко виникають труднощі в умовах необхідності швидкої перебудови динамічного стереотипу, тому в іграх вони не можуть одразу переключатися з одного виду діяльності на іншій. Діти-логопати зі зниженою активністю кори, схильні до гальмівних процесів, проявляють у грі боязкість, млявість, їхні рухи скуті, вони швидко втомлюються. Дітям із підвищеною збудливістю не вистачає зосередженості, уважності й наполегливості в доведенні гри до кінця. Такі діти вимагають частої зміни подразників [2, с. 93-94].

Отже, вченими доведено, що без спеціально організованого навчання гра, що забезпечить формування й закріплення мовленнєвих навичок, розвиток творчої уяви, розумових операцій, необхідних для реалізації процесу творчого самовираження дітей із мовленнєвими порушеннями, самотійно не виникає. Саме тому необхідна систематична, цілеспрямована організація ігрової діяльності дошкільників із порушеннями мовлення, що враховуватиме індивідуально-психологічні особливості означеної категорії дітей. Здатність до творчого самовираження ми розглядаємо як індивідуально-психологічну якість особистості, що дозволяє їй у соціально прийнятній формі оригінально, максимально повно, яскраво, вільно та адекватно вербально та невербально виражати свою індивідуальність із властивим їй неповторним внутрішнім світом (переживаннями, емоціями, почуттями, думками, ідеями, фантазіями, бажаннями, інтересами та прагненнями) у нешаблонній, новій та властивій тільки їй формі.

Висновки. Сучасні тенденції освіти орієнтовані на розвиток гармонійної, всебічно розвиненої особистості дитини. Соціокультурні та економічні перетворення у світі вимагають розвитку та становлення кожної людини як творчої освіченої особистості, від якої головним чином залежить її власне майбутнє й майбутнє нації, країни. Тож проблема творчого самовираження дошкільників має особливе значення.

Самовираження розглядається вченими як творчий процес саморозкриття, як прояв внутрішнього світу особистості. Потреба у самовираженні виникає у дошкільному віці, і її реалізація залежить від сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників. Провідною умовою самовираження вчені визначають адекватність, провідним засобом – мову та мовлення. Серед засобів вираження внутрішнього світу особистості (думок, почуттів, намірів, емоцій), окрім безпосередньо мовних засобів, важливе місце займають немовні засоби.

Вчені підкреслюють, що творча діяльність із одного боку вимагає відповідного рівня розвитку психічних процесів, а з іншого сприяє їх переходу на якісно новий, вищий рівень. Творчість дошкільників нерозривно пов'язана з

ігровою діяльністю, зокрема, інсценуванням казки. Ефективність використання у дошкільному віці ігрової діяльності з метою розвитку творчих проявів, розвитку мислення, уяви, мовлення є науково обґрунтованою та експериментально підтвердженою. Проте, місце інсценування казки у корекційному логопедичному процесі є невизначеним.

Для дитини з патологією мовлення вкрай важливим є вміння використовувати сформовані мовленнєві знання, вміння та навички для того, щоб адекватно, у соціально прийнятній формі, на доступному для дитини та зрозумілому для оточуючих рівні проявити власну індивідуальність та неповторність, сформулювати та виразити свої думки, бажання, прагнення, емоції, творчо комбінуючи та використовуючи засоби самовираження.

Список використаних джерел

1. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Рідна школа*. № 5. 1991. С. 47–51.
2. Сулаєва Н. В. Мистецькі ігри в корекційній роботі з дітьми з обмеженими психічними й фізичними можливостями : навч. посіб.; [за наук. ред. Л. О. Федорович]. Кременчук : Християнська зоря, 2010. 164 с.
3. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс; [за ред. Є. Ф. Соботович]. К. : Актуальна освіта, 2007. 120 с.
4. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III рівнів. *Дефектологія*. № 3. 2007. С. 34–40.

Opaliuk O.M., Ishchuk A.O. ABILITY TO CREATIVE SELF-EXPRESSION IN PRESCHOOLERS WITH SPEECH DISORDERS

Summary. The article defines and scientifically substantiated pedagogical conditions for the formation of the ability to creative self-expression in preschoolers with speech disorders: a rational combination and comprehensive implementation of the main directions of the corrective speech therapy process and staging a fairy tale by immersing children in an active theatrical activity with the aim of developing and correcting speech, cognitive processes, motivational and emotional-expressive spheres of preschoolers with speech disorders; enriching the positive experience of creative self-expression of preschoolers with speech disorders by stimulating, encouraging and approving individual freedom of creative self-expression in the process of staging a fairy tale; creation of positive motivation for classes; stimulation of the child's cognitive activity; interconnection of subjects of the correctional and educational process; harmonious combination of creative activity of preschoolers initiated by children and organized by the experimenter.

Key words: children, preschoolers, speech disorder, corrective and educational process, creativity, self-expression.

Ангеліна ОСІПОВА,
здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності Соціальне забезпечення
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
angelosipova023@gmail.com
Юрій СЕРБАЛЮК,
к.іст.н., доцент кафедри соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
serbaliuk@gmail.com

М. РІЧМОНД – ФУНДАТОР ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.

Осіпова А.А., Сербалюк Ю.В. М. Річмонд – фундатор теорії і практики сучасної соціальної роботи. Розглянуто основні етапи становлення поглядів та формування теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд. Відзначено вплив родичів, активної громадської позиції, участі у русі за права жінок на становлення її як особистості. Простежено процес професійного її становлення у соціальній сфері, формування її постулатів благодійності через дружню роботу з клієнтами, формування принципів індивідуальної моделі соціальної роботи. Охарактеризовано ставлення М. Річмонд до особистості соціального працівника.

Ключові слова: М.Річмонд, соціальна робота, індивідуальна модель.

Вступ. Мері Річмонд (1861-1928) є однією із засновниць професійної соціальної роботи. На жаль, в Україні не публікувались її роботи, тому її наукові доробки, теорії, авторські моделі соціальної роботи доступні нам через інтерпретації науковців.

Метою нашої статті є узагальнення інформації щодо життєвого шляху, практичної роботи, наукових узагальнень, основних теоретичних поглядів Мері Елен Річмонд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд джерельної бази, публікацій, присвячених різним аспектам життя (біографії) Мері Елен Річмонд, засвідчив обмежений перелік науковців, які вивчали практичну діяльність і теоретичні погляди одного з фундаторів сучасної соціальної роботи. Її творчість, практику та наукову діяльність досліджували Л. Ворначева, О. Матрос, Л. Петрухан-Щербакова Л., Н. Чернуха.

Результати дослідження. Наприкінці XIX ст. у США відбувається зміна парадигми соціальної допомоги. Наявність різноманітних притулків, добродійна діяльність різнопланових благодійних організацій не могли вирішити ті соціальні проблеми, з якими зіштовхнулась Америка в кінці XIX ст. Наплив емігрантів з різних куточків світу, бурхливий розвиток країни, урбанізація, економічні кризи покликали до життя нові соціальні ризики, які вимагали нових підходів до їх розв'язання. Саме на цьому попиті і сформувалась погляди та теорія соціальної роботи Мері Елен Річмонд.

Частина дослідників виділяє три періоди професійного становлення М.Річмонд – Балтіморський (1888-1900 рр.), Філадельфійський (1900-1909 рр.) і Нью-Йоркський (1909-1927 рр.). Ми ж підтримуємо думку Л. Петрухан-Щербакової, яка виділяє наступні три етапи її життя: перший етап – допрофесійний – від народження до 26 років (1861–1887 рр.) – період формування особистості дослідниці, перший досвід роботи і зміна соціального статусу; другий етап – професійне становлення (1888–1900 рр.) – період формування професійних компетенцій і фахове зростання дослідниці; третій етап – період професійного авторитету (1901–1928 рр.) – Мері Елен Річмонд виступала експертом і консультантом у сфері соціальної роботи і благодійності. Кожен з цих періодів мав свої особливості та риси [5, с. 48-49].

Під час допрофесійного періоду відбувалось становлення М. Річмонд як особистості. На цей процес мали вплив такі обставини, як закінчення громадянської війни в США і післявоєнна скрута, яка супроводжувалась хворобами, економічними кризами, змінами соціальних настроїв. Першим учителем М. Річмонд була її бабуся Мехітебл Харріс, яка навчила внучку принципам догляду за хворими і нужденними. Бабуся була прибічницею феміністичного руху жінок за «тверезе життя», проти алкоголю і підтримувала рух жінок за гендерну рівність.

Не маючи коштів здобути вищу освіту, М.Річмонд багато читала, відвідувала різноманітні курси, займалась самоосвітою. Вона прийшла до висновку, що кожна людина має бути соціально відповідальною і ця відповідальність залежить від щирості і ентузіазму. Відтак Мері Елен Річмонд заявила про необхідність аналізувати ситуацію у родинах бідних осіб, виходячи з принципу індивідуальної відповідальності. На її думку, жінка має працювати лише тоді, коли чоловік цього робити не може. Працююча жінка не може повноцінно приділяти час вихованню дітей, розбещує чоловіків, які стають лінивими і не бажають працювати. Така родина є соціально нестабільною і завдання благодійника (у майбутньому – соціального працівника) Мері Елен Річмонд вбачала в допомозі чоловікам знаходити роботу з адекватною оплатою праці [5, с. 50-54].

З 1886 р. Мері Елен Річмонд почала відвідувати службу унітарної церкви у Балтіморі. Першими кроками у царині соціальної роботи М. Річмонд була співпраця з Елізабет і Аделаїдою Аренс, парафіянками унітарної церкви в Балтіморі, які були відомі місцевій громаді завдяки своїм добрим справам і координації благодійних установ при церкві. Вони познайомили Мері Елен Річмонд з церквою, традиціями та допомогою нужденним. Вони передали їй свій власний досвід роботи з членами релігійної громади, які потребували сторонньої допомоги. Своє покликання М. Річмонд усвідомила, працюючи у недільній школі при церкві та опікуючись дитячим християнським об'єднанням, працювала у недільних школах, куди приходили представники бідних родин зі своїми дітьми. Тут набувався емпіричний досвід роботи з сім'ями нужденних. [6, с. 134].

Другий етап – етап професійного зростання (1888–1900 рр.), коли М. Річмонд намагається узагальнити емпіричний досвід і переходить до теоретичної роботи, пов'язаної з написанням власних статей і доповідей, редагування журналів і книжок. Також починається її викладацька діяльність, зустрічі з громадськістю, представниками благодійних організацій.

Великий вплив на професійні погляди М. Річмонд мала співпраця з активістами благодійницького руху у Балтіморі. Багато років другом і наставником для Мері Елен Річмонд була Зільфа Сміт, яка ознайомила її з роботою дружніх візитерів, їх вербуванням та навчанням. Співпраця з Дж. Гленном, досвідченим керівником благодійних інституцій, сприяла тому, що М. Річмонд підіймає питання покарання ледарів з бідноти, які використовують благодійну допомогу не за призначенням. Вона формулює основний постулат благодійної діяльності як «освіченого і безкорисливого індивідуалізму», що виражається в «дружбі з нужденним». І ця дружба має бути спрямована на заохочення клієнта до дій та розвитку. Розглядаючи умови бідності в суспільстві і можливості виходу з неї, Мері Елен Річмонд акцентує роботу дружніх відвідувачів на аспекті моральної відповідальності клієнта, його бажанні змінити життя [5, с 55-57].

У 1900 р. Мері Елен Річмонд переїжджає до Філадельфії. Це стало початком третього етапу її життя, коли вона стає авторитетним фахівцем і визнаним авторитетом у теорії і практиці соціальної роботи. Зростанню її ваги як теоретика і практика у сфері соціальної роботи, сприяла робота генеральним секретарем Суспільної Благодійної організації у Філадельфії, місті, яке в рази було більшим за Балтімор і мало чітке розмежування районів поселення залежно від соціального статусу мешканців. Вона домоглась успішної реорганізації керованої організації, яка мала численні проблеми – від фінансових до структурних і організаторських. Нею були розроблені програми і запроваджено навчання волонтерів і спеціалістів благодійної сфери, здійснено моніторинг соціальної ситуації в місті, відстоювання інтересів у сфері трудового, пенсійного та страхового законодавства.

Перебуваючи у Філадельфії, Мері Елен Річмонд поступово трансформувала уявлення про родину, адаптуючи її до нових суспільних вимог. Дослідниця продовжувала ідеалізувати вікторіанський спосіб родини й підтримувати традиційність гендерних ролей. На думку Мері Елен Річмонд, родина виконує не тільки функцію соціального інституту, в якому людина зростала до набуття повноліття, а й виховується як майбутній працівник і гарний громадянин. Фактично, родина — це «колиска для безсмертної душі» [1, с. 130]. Тому й концепція соціальної роботи М. Річмонд базується на роботі з родиною, з конкретним випадком, щоб дати можливість кожній сім'ї самостійно здолати труднощі і набути можливості повноцінно виконувати своє призначення.

Починаючи з 1909 р. Мері Елен Річмонд більше уваги приділяє навчанню та підготовці кадрів у Фундації ім. Рассела Сейджа в Нью-Йорку. Вона розробляє професійних стандарти для благодійної організації на основі проведених наукових досліджень. Вона розробила інноваційні методики навчання, які

враховували специфіку роботи у сфері соціальної роботи та формувала у студентів практичні навички, необхідні для успішної професійної діяльності.

Власні думки і напрацювання дослідниці виклала у роботі «Дружні візитери (відвідувачі) серед бідних». На думку дослідниці, дружній візитер має бути гнучким, толерантним, зможе потоваришувати з клієнтом. Це не обов'язково має бути людина, яка здобула професійну освіту. Головне – це бажання займатись благодійністю. Її пропозиції щодо розвитку професійних знань у сфері філантропії поєднували освітні науки, медицину і теологію. Зі своїми ідеями вона виступала на численних лекціях для студентів у різних містах США, зустрічаючись з громадськістю та представниками благодійних структур [5, с. 61-62].

Мері Елен Річмонд обстоювала ідею відкритості благодійних структур та їх постійне звітування перед громадськістю про реалізацію соціальних зобов'язань. Вона також вважала важливою роль добровільних помічників – волонтерів, оскільки можливості благодійної організації напряму залежали від її фінансової спроможності.

На основі аналізу можливостей соціальної роботи Мері Елен Річмонд прийшла до висновку, що ця діяльність може бути використана не лише як інструмент для лікування бідності, але й у роботі з різними вразливими верствами населення – сиротами, бездомними, мігрантами, особами з інвалідністю.

З початком ХХ ст. Мері Елен Річмонд все більше уваги приділяє вдосконаленню індивідуальної роботи з клієнтом: врахування індивідуальних особливостей клієнтів, психічна гігієна, психіатричні методи роботи.

В історію соціальної роботи М. Річмонд увійшла й як розробник методу «соціального діагнозу». Це свідчило про еволюцію наукового мислення і теоретичного зростання дослідниці в науковій сфері. У роботі «Соціальні діагнози» (1917 р.) вона детально проаналізувала найважливіший з її точки зору метод соціальної роботи – індивідуальний підхід при виборі допомоги окремій людині чи сім'ї, що потрапила в скруту. Ця книга, а також її підручник «Що таке індивідуальна соціальна робота» (1922 р.) стали основними в навчальному процесі різних освітніх закладів, що готували професійних соціальних працівників [2, с. 51].

У праці «Що таке індивідуальна соціальна робота» М. Річмонд детально розкриває суть та особливості індивідуальної роботи з клієнтом, її методи та стратегії. В основі такої роботи мають лежати такі принципи і цінності, як повага до клієнта, визнання його гідності і автономії, емпатія, рівність, недискримінація. Поради, які озвучені у книзі, стали важливим джерелом знань для професіоналів у галузі соціальної роботи [1].

Загалом до принципів взаємодії соціального працівника і клієнта, які закладені у індивідуальну модель М. Річмонд, можна віднести наступні (за Л. Петрухан-Щербатовою):

- соціальний працівник не нав'язує своєї дружби клієнту, з розумінням ставиться до ситуації, у якій опинився клієнт;

- клієнта відвідувати індивідуально, не з «групою підтримки». Має бути індивідуальна робота у чистому вигляді;
- співпраця має бути неперервною і регулярною.
- метою роботи соціального працівника має бути зміна ситуації клієнта;
- конфіденційність: зібрані факти про клієнта використовуються тільки в роботі з клієнтом;
- прояви милосердя і терпіння (швидких результатів не буде, потрібен час і зусилля);
- використання звітів, їх аналізу і подальше планування й прогнозування;
- зосередження зусиль на допомогу конкретному клієнту, щоб був результат (не розпорошувати зусилля на велику кількість клієнтів);
- партнерські стосунки (клієнт також несе відповідальність за зміни у власному житті);
- форма допомоги має видозмінюватись відповідно до потреб і ситуації клієнта;
- ретельний підбір форм допомоги з урахуванням специфічних потреб клієнта [3].

Особистісні характеристики клієнта та соціального працівника, окреслені у теоретичній спадщині М. Річмонд, які впливають на ефективність соціальної роботи у роботі з випадком, охарактеризувала Л. Петрухан-Щербакова. Вона поділяє їх на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносяться: мотивація та інтерес; особистісні якості (лінь, пияцтво, неохайність); наявність певних компетенцій. До зовнішніх показників відносяться: рівень законодавчої забезпеченості; мережа суб'єктів реалізації соціальної роботи; врахування вимог при оцінці ефективності роботи з різними групами клієнтів; рівень співпраці державних і недержавних структур [4].

Висновки. Вивчаючи та узагальнюючи досвід практичної роботи та наукових поглядів Мері Елен Річмонд, ми можемо розкрити нові можливості для розвитку соціальної роботи та сфери благодійності в Україні. Особливо це актуально у зв'язку з війною, розв'язаною проти України Російською Федерацією, яка спричинила зростання кількості постраждалих внаслідок воєнних дій, вимушеної евакуації. Ці люди потребують соціальної підтримки та реабілітації. Саме індивідуальний підхід, робота з випадком, принципи взаємодії з клієнтом, результативність цієї взаємодії, розроблені теоретично Мері Елен Річмонд, можуть стати визначальними у роботі з ветеранами війни, внутрішньо переміщеними особами, учасниками воєнних дій, сім'ями загиблих захисників.

Список використаних джерел

1. Ворначева Л. Ю. Вплив соціально-історичних умов на формування теорії соціальної роботи Мері Елен Річмонд (1900—1928 рр.) . Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2014. № 21. С. 98-101

2. Жінки в історії професійної соціальної роботи: від XIX століття – до сьогодні : колект. моногр. / Т.В. Семигіна, Н. М. Колдяда та ін. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2020. 316 с.

3. Петрухан-Щербакова Л. Основні положення професійної етики соціального працівника у спадщині Мері Елен Річмонд (1861-1928 рр.). Освітологічний дискурс. 2018. № 1-2. С. 51-60.

4. Петрухан-Щербакова Л. Теоретичні підходи до поняття «ефективність соціальної роботи» в спадщині Мері Елен Річмонд . Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2018. Вип. 1-2. С. 108-113.

5. Петрухан- Щербакова Л. Ю. Теорія і практика соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річмонд : дис. ... канд. пед.наук. : 13.00.05 / ун-т . ім. Бориса Грінченка . Київ, 2021. 304 с. URL: <http://surl.li/sdvcsu> (дата звернення 09.02.2024).

6. Чернуха Н.М., Ворначева Л.Ю. Роль сучасників М.Е. Річмонд у формуванні її теорії соціальної роботи. Молодий вчений. 2015. № 2. С. 133-136.

Osipova A.A., Serbaliuk Y.V. M. RICHMOND IS THE FOUNDER OF THE THEORY AND PRACTICE OF MODERN SOCIAL WORK

Summary. The main stages of the formation of views and the formation of the theory of social work of Mary Ellen Richmond are considered. The influence of relatives, an active public position, participation in the movement for women's rights on her development as an individual was noted. The process of her professional formation in the social sphere, the formation of her postulates of charity through friendly work with clients, and the formation of the principles of an individual model of social work are traced. The attitude of M. Richmond to the personality of a social worker is characterized.

Key words: M. Richmond, social work, individual model.

УДК 364-4-057.36(091)

Олександр РОМАНОВ,
здобувач третього (овсігньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності Соціальна робота
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
oleksandr.romanov9@gmail.com

КІБЕРБУЛІНГ ТА ЙОГО НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

Романов О.Г. Кібербулінг та його негативний вплив на соціалізацію підлітків. Стаття присвячена проблемам, з якими стикаються підлітки в процесі соціалізації в умовах інформатизації суспільства та розгляду викликів сучасного віртуального спілкування. Здійснено аналіз проблем віртуального насильства та негативного впливу інтернет-ресурсів на формування особистості підлітків. Розглянуто особливості, які відрізняють процес віртуального спілкування від

реальної комунікації. Визначено види кібербулінгу та особливості соціалізації підлітків в умовах інформаційного середовища, виокремлено негативні наслідки кібербулінгу на соціалізацію підлітків та його вплив на формування їх особистості.

Ключові слова: підлітки, кібербулінг, соціалізація, віртуальний простір, спілкування, насильство, віртуальна агресія.

Вступ. Стрімкий прогрес у сфері інформаційних технологій призвів до того, що процес соціального становлення особистості значною мірою перемістився в Інтернет. Підлітковий вік є періодом щодо формування інтернет-залежної поведінки (Дж. Рідчардсон), а причини цього криються у змінах вікового розвитку. Інтернет простір, завдяки своїм перевагам, є своєрідною альтернативою реальному світу, в якому підлітки прагнуть компенсувати свої потреби, не реалізовані в повсякденному житті.

Питання кіберсоціалізації, особливостей формування й проявів особистості в умовах інформаційного суспільства, появи нових фобій (наприклад, стати жертвою «кібербулінгу»), спонукають звернути увагу та розглянути вплив кіберпростору на формування особистості підлітків та їх соціалізацію.

Метою статті є аналіз сучасних проблем віртуального насильства та особливості соціалізації підлітків в умовах кіберпростору, визначити негативні наслідки кібербулінгу на соціалізацію підлітків та його вплив на формування особистості підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кібербулінг за останнє десятиліття досить інтенсивно вивчається зарубіжними дослідниками. У працях вчених В. Belsey, С. Blaya, R.M. Kowalski, S.P. Limber, D. Olweus, S. Hinduja, J.W. Patchin, P.K. Smith, K.R. Mehari, N. Willard з різних позицій розглядається суть цього виду віртуального насильства, його чинники, класифікація. Проблему профілактики кібербулінга досліджували Є.Волченкова, Ю. Гребенкіна, Т. Дегтьова, А. Зинцова, О. Калашник та ін.

Кібербулінг став предметом вивчення в Україні, зокрема у працях вчених Т.В. Миронюк, Л.А. Найдьонова, О.В. Лапа, М.С. Грінченко, О.В. Момот, Н.М. Пантелєєва, І.Г. Лубенець та інших.

Специфіка соціалізації й спілкування в Інтернет середовищі розглядалася в роботах таких дослідників, як Є. П. Белінська, Е.Блохіна, С. В. Бондаренко, І. А. Васильєва, А.Є. Войскунській, Є.І.Горошко, В. В. Гудімов, А. Є. Жічкіна, М.Іванов, Л. Ю. Іванов, Т.Келер, А. В. Мінаков, А. В. Мудрик, І.Паравозов, В. А. Плешаков, В. В. Нестеров, М. Ю. Сидорова, Ф. О. Смирнов, Дж. Сулер, В.Фріндте, Н. І. Чудова, І.Шевченка, К. С. Янг та ін.

Результати дослідження. Діджиталізація суттєво вплинула на життя та формування світогляду підлітків. В процесі кіберсоціалізації підлітки знаходять свої шляхи реалізації можливостей і потреб особистості. Перш за все, функціонування в кіберпросторі відбувається в рамках соціальних мереж, де підлітки виступають не стільки спостерігачами, а й дійовими особами або організаторами певних дій, процесу. В даному аспекті віртуальний простір є

важливою сходинкою в процесі соціалізації, яку проходить підліток. У зв'язку з цим, доцільно визначити, який вплив на формування особистості підлітка з боку соціальних мереж Інтернет є позитивним, а який чинить негативний ефект у розвитку особистості.

До позитивних факторів впливу можна віднести:

- розвиток соціальної компетентності як умова успішної соціалізації та адаптації підлітка в суспільстві, можливості подальшої його самореалізації;
- розширення соціального досвіду та світогляду;
- реалізація потреб: а) потреба в стимуляції, важлива в підлітковий період, коли відбувається орієнтація на значущих, авторитетних суб'єктів, які виступають прикладом в тій чи іншій області для підлітка; б) потреба бути впізнаваним, часто несвідома, реалізована соціальними мережами в рамках компенсаторного процесу, коли в реальному світі підліток переживає почуття соціальної депривації, дефіцит соціальної підтримки; в) потреба в подіях, коли для підлітка необхідно підтримувати високу динаміку життя; г) потреба в структуруванні часу, що включає ритуали, процедури, способи проведення часу; д) потреба в досягненнях і визнаннях;
- розширення можливостей і навичок самопрезентації;
- реалізація можливості програвання різних ролей, що може виступати в якості своєрідного тренінгу, під час якого знижується напруження, підвищується самооцінка, тренуються певні навички в рамках комунікації. [2]

Проте, набагато більше уваги на сьогоднішній день приділяється негативним аспектам віртуального впливу на формування особистості підлітків, з яких можна виділити наступні:

- Інтернет залежність. Занурення у віртуальну реальність, де з'являється можливість заповнити ті чи інші відсутні сфери життя. Таким чином, підліток вирішує деякі проблеми – брак спілкування, низька залученість в суспільне життя, відсутність уваги з боку членів сім'ї, відсутність захоплень і т.д. За допомогою заміщення реальності віртуальним світом, в якому створюється ілюзія побудови якісно нового життя в рамках соціальної мережі, яка, може вестися анонімно, що представляє, з одного боку, безпеку користувачеві, з іншого боку – безкарність і відсутність моральної відповідальності за дії усередині мережі.

- Кібербулінг. Віртуальний простір стає основним майданчиком для цькування й переслідування. Соціальні медіа як комунікаційний простір створюють певні умови, що дозволяють практично безкарно здійснювати цькування та інші акти насильства. Маючи спільні риси із традиційним невіртуальним насильством, його кіберверсія становить унікальний феномен, який став предметом вивчення науковців. Засновниками напряму досліджень кібербулінгу є Білл Белсі та Ненсі Віллард [4], котрі вперше ввели термін «кіберзалежування».

За визначенням Білла Белсі, – кібербулінг – це використання інформаційних і комунікаційних технологій для підтримання умисної, неодноразової й ворожої поведінки, спрямованої на ображення інших людей [4]. П. Сміт та інші визначають кібербулінг як «агресивний, неодноразовий і

навмисний вчинок, що здійснюється групою осіб, чи окремою особою за допомогою використання електронних форм зв'язку проти жертви, яка не може захистити себе протягом певного проміжку часу». У дефініції Л. Найдьонової кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів. [3].

У аналітичному дослідженні авторів Дж. Несі, С. Чукас-Бредлі та М.Дж. Прінштейн вказано, як соціальні мережі впливають на спілкування та міжособистісні стосунки сучасних підлітків. [5] Дослідники визначили особливості, які відрізняють процес комунікації в соціальних мережах від реальної, традиційної комунікації:

1. Анонімність. Можливість приховувати інформацію про себе (вибираючи вік та стать) і показувати лише позитивні сторони;
2. Постійність чи незмінність. Після надсилання текстового або відеоповідомлення через соціальну мережу його завжди можна перечитати або переглянути в початковому вигляді;
3. Відсутність невербальних сигналів, таких як тон голосу, зоровий контакт (жести та міміка) у процесі комунікації, сприяє десенсибілізації, виникненню агресії.

Автори зазначають, що кібербулінг - це популярний у підлітків спосіб переслідування однолітків, міжособистісного неприйняття, свідоме ігнорування й відсторонення, шляхом анонімного пересилання інформації про жертву своїм друзям. [6] Особливостями цього явища є: висока проникність, швидкість поширення інформації, широта аудиторії, використання технічних засобів зв'язку, відсутність безпосереднього міжособистісного контакту, цілеспрямованість тероризування, агресивна, насильницька поведінка ініціатора цькування, втрата об'єктом знуцань контролю над ситуацією, часто – анонімність агресора.

До найпоширеніших видів кібербулінгу належать: використання особистої інформації; анонімні погрози; хепіслепінг; обмовляння або зведення наклепів; переслідування; тролінг; флеймінг; онлайн-грумінг; секстинг.

Під використанням особистої інформації слід розуміти «зламування» акаунту жертви та надсилання з нього різних непристойних повідомлень іншим користувачам. Один із видів кібербулінгу – це анонімні погрози, суть яких полягає у надсиланні жертві повідомлень загрозливого змісту. Іноді ці погрози мають образливий характер й містять ненормативну лексику. Інша форма кібербулінгу, коли підліток сперечається з жертвою в соціальних мережах, і за цією суперечкою слідкують інші учасники насильства, які поступово приймають бік агресора, внаслідок чого суперечка між двома особами призводить до того, що підліток зазнає цькування з боку більше, ніж одного агресора одночасно. Така поведінка може завдати явної шкоди підліткам, соціальний статус і самооцінка яких є дуже важливими для них. З огляду на те, що в соціальних мережах існує постійний доступ до доказів кібербулінгу, можливість нагадати жертві про акт агресії посилює ситуацію. Дослідження показали, що винятком із загальних груп у соціальних мережах є подальші негативні обговорення підлітків, створення

«сторінок ненависті», окремої групи в соціальних мережах, присвяченої образам та пліткам на адресу жертви та інші види кібербулінгу. На особливу увагу заслуговує онлайн-травля за ознакою раси, релігії, соціального класу, статі та сексуальності. Через анонімність присутності в соціальних мережах агресори можуть бути досить жорсткими й часто уникати кримінального покарання. [7]

Дослідження показують, що підлітки, які часто користуються соціальними мережами, майже завжди стикаються з відкритими вербальними атаками і стають їх жертвами [7]. Саме подібні напади у соціальних мережах мають найбільш негативний вплив на підлітків. Підлітки, які піддаються нападкам з боку однолітків, змушені самі проявляти агресивну поведінку, щоб не втратити свого соціального статусу. Це створює «замкнене коло», де агресія породжує агресію, але на відміну від реального світу, де агресія обмежена фізичною присутністю та можливістю особистої відповідальності, соціальні мережі розширюють можливості для нападів, що значно посилює тиск з боку однолітків. [8]

За Білл Белсей, кібербулінг супроводжується особливостями віртуального спілкування: анонімність, відсутність співпереживання, неконтрольованість і тривале зберігання травмуючої інформації.

Кібербулінг часто приводить до гострих психічних переживань, здатним перерости в психологічну травму (тривогу). Його вплив аналогічний впливу підліткової агресії однолітків. Насильство в кіберпросторі є стресом, тобто реакцією організму на подразнення, де подразником є ситуація. Для об'єкту віртуального тероризування такий стрес має цілком реальні негативні наслідки. Це зниження самооцінки, втрата впевненості в собі, психоемоційна нестабільність, фрустрація, самоізоляція, відчуття тривоги, тривожність, низький рівень комунікативних та інтелектуальних здібностей, уникання реальних соціальних контактів, розвиток депресивних симптомів і суїцидальних думок, страх, параноя, суїцид. Підлітки вразливі до емоційного впливу травматичних подій, що порушують нормальний плин їхнього життя. Кібернасилля дегармонізує становлення особистості та становить серйозну загрозу для повноцінного її розвитку.

Висновок. Потужний розвиток інформаційних технологій призвів до того, що віртуальне середовище стало невід'ємною складовою розвитку та спілкування підлітків. Незважаючи на безумовно позитивну роль сучасних комунікаційних засобів та інтернету у становленні та самовираженні підлітків, існують все ж певні ризики у використанні інформаційних технологій. Однією із таких небезпек є віртуальне цькування або кібербулінг, який є одним із різновидів насильства. Кібербулінг – це систематичні агресивні прояви жорстокості стосовно суб'єкта у віртуальному просторі. Збільшення форм соціальної взаємодії у віртуальному просторі вплинуло на способи негативних проявів, які вчиняються до підлітків.

Формування особистості сучасних підлітків, їх установок, мотивів, ціннісних орієнтирів та поведінкових навичок відбувається у конвергентному просторі – на стику віртуального світу та реальності. У звичайному житті підлітки самовиражаються, презентуючи свою унікальну особистість за

допомогою особливого одягу, манери поведінки, причетності до «своїх» спільнот. Сьогодні цей значущий для становлення особистості процес соціалізації відбувається у віртуальному середовищі. Негативні наслідки кібербулінгу призводять до складнощів у спілкуванні з однолітками, зниження самооцінки, втрати впевненості в собі, психоемоційної нестабільності, самоізоляції, уникання реальних соціальних контактів.

Список використаних джерел

1. Гіденко Є. С. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 50. С. 26–29. doi: 10.32841/2307-1745.2021.50.6
2. Міхеєва О. Ю., Корнієнко М. М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. Молодий вчений. № 11(63). 2018. С. 247–251.
3. Найдьонова Л. А. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернет-небезпек. Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2018. Вип. 1. С. 141–159.
4. Belsey, B. Cyberbullying. URL: www.cyberbullying.org.
5. Nesi J., Choukas-Bradley S., Prinstein M.J. Transformation of adolescent peer relations in the social media context. Part 1: Theoretical framework and application to dyadic peer relationships. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2018. Vol. 21. Iss. 3. Pp. 267–294. DOI: 10.1007/s10567-018-0261-x
6. Nesi J., Choukas-Bradley S., Prinstein M.J. Transformation of adolescent peer relations in the social media context: Part 2: Application to peer group processes and future directions for research. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2018. Vol. 21. Iss. 3. Pp. 295–319. DOI: 10.1007/s10567-018-0262-9.
7. Bergmann M.C., Baier D. Prevalence and correlates of cyberbullying perpetration. Findings from a German representative student survey. *Int. J. Environ Res Public*. 2018. Vol. 15. Iss. 7. P. 274. DOI: 10.3390/ijerph15020274
8. Finne J., Roland E., Svartdal F. Relational rehabilitation: Reducing the harmful effects of bullying. *Nordic Studies in Education*. 2018. Vol. 38. Pp. 352–367. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-2018-04-05>

Romanov A.G. CYBERBULLYING AND ITS NEGATIVE EFFECT ON THE SOCIALIZATION OF TEENAGERS

Summary. The article is devoted to the problems faced by teenagers in the process of socialization in the conditions of informatization of society and consideration of the challenges of modern virtual communication. The analysis of the problems of virtual violence and the negative impact of Internet resources on the formation of the personality of teenagers was carried out.

Features that distinguish the process of virtual communication from real communication are considered. The types of cyberbullying and the peculiarities of the socialization of teenagers in the information environment are determined, the negative consequences of cyberbullying on the socialization of teenagers and its influence on the formation of their personality are highlighted.

Key words: teenagers, cyberbullying, social skills, virtual space, communication, violence, virtual aggression.

Світлана САПІГА,
к.п.н., доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
s.sapiha@kubg.edu.ua
Каміла МОЧАЛОВА,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю Соціальна робота
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
komochalova.il20@kubg.edu.ua

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ СІМЕЙ, В СКЛАДІ ЯКИХ Є ОСОБА З ІНВАЛІДНІСТЮ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сапіга С.В., Мочалова К.О. Соціальні послуги для сімей, в складі яких є особа з інвалідністю: стан та перспективи розвитку. У статті досліджено стан та перспективи розвитку соціальних послуг як засобу соціальної адаптації сімей, в складі яких є особа з інвалідністю; визначено проблеми людей з інвалідністю та сімей, в складі яких є особа з інвалідністю; охарактеризовано соціальні послуги для сімей у складі яких є особа з інвалідністю; обґрунтовано потреби людей з інвалідністю та сімей, в складі яких є особа з інвалідністю з інвалідністю та сформульовано рекомендації щодо перспектив розвитку соціальних послуг як засобу соціальної адаптації сімей, в складі яких є особа з інвалідністю.

Ключові слова: соціальні послуги, потреби, проблеми, інвалідність, особа з інвалідністю, сім'ї в складних життєвих обставинах.

Вступ. За даними Міністерства соціальної політики України, за 2 роки повномасштабного вторгнення кількість осіб з інвалідністю зросла на 300 тисяч і зараз налічує приблизно 3 мільйони осіб. Оскільки кількість людей з набутою чи вродженою інвалідністю буде продовжувати зростати внаслідок війни та згідно сучасних тенденцій, актуальність дослідження проблем та потреб людей з інвалідністю стає ключовим кроком у створенні та впровадженні тієї системи допомоги, яка буде відповідати потребам отримувачів послуг.

Створення інклюзивного середовища – означає надання кожній людині необхідних умов для подолання перешкод, що стоять на заваді повноцінному житті у соціумі. Доступ до актуальних та необхідних соціальних послуг особам з інвалідністю – означає впровадження принципу інклюзивності, покращення рівня життя та подолання більшої частини проблем, які заважають повноцінно реалізовувати право на життя кожної людини.

Мета статті. Метою даної статті є розкриття проблем та потреб сімей, в складі яких є особа з інвалідністю, а також аналіз ефективності існуючих соціальних послуг з метою їх подальшого вдосконалення та адаптації до реальних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури показав, що питання соціальної адаптації та реабілітації осіб з інвалідністю досліджували такі науковці, як О. Молчан, Н. Гусак та інші;

аспектам роботи із сім'ями, в яких виховується дитина з інвалідністю приділяли свою увагу О. Безпалько, Н. Грабовенко, Т. Чечко, Ворошук О., Соловйова Т.; вивченню теоретичних засад зі створення інклюзивного середовища та соціальної реабілітації присвячені роботи Ж. Петрочко; напрями розвитку системи центрів реабілітації для дітей та молоді в Україні розкриті в дисертаційній роботі дослідниці Остролицької Л. - «Розвиток центрів реабілітації дітей та молоді з інвалідністю в Україні (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)».

За аналітичними даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики кількість осіб в заявках на надання соціальних послуг становить 1 353 350 людей з інвалідністю. Серед цього числа 20 116 також складають малозабезпечені люди з інвалідністю, 5 963 особи, що мають багатодітні сім'ї, 105 341 особи, згідно статистики, є внутрішньо-переміщеними особами з інвалідністю. При аналізі цих даних стає очевидним, що окрім самої інвалідності, існують й інші складні аспекти життя, які суттєво впливають на якість життя та потреби сім'ї, в складі якої є особа з інвалідністю. Актуальні соціальні послуги впроваджуються центрами соціальних служб, центрами надання соціальних послуг, територіальними центрами соціального обслуговування; закладами охорони здоров'я та іншими суб'єктами.

Результати дослідження. Для вивчення ефективності надання існуючих соціальних послуг нами було проведено опитування представників сімей, в складі яких є людина з інвалідністю в м. Києві. Це опитування було однією з складових в рамках дослідження «Вивчення діючих практик надання комплексних послуг сім'ям, де проживають діти/особи з інвалідністю в громаді міста Києва», яке проводила кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка спільно з Київський міським центром соціальних служб в червні-липні 2023 року. Форма опитування – формалізоване телефонне інтерв'ю. Анкета опитування складалася із 43 питань, які були присвячені соціально-демографічним особливостям сімей та інвалідності члена сім'ї, досвіду отримання сім'єю соціальних послуг протягом року напередодні опитування, оцінки сім'єю процесу та результатів отримання соціальних послуг, потреб та проблем сім'ї та людини з інвалідністю-члена сім'ї та їхніх очікувань щодо подальшої соціальної підтримки. Опитування проводилось анонімно. В ході дослідження було опитано представників 227 сімей.

На основі дослідження проблем, які мають сім'ї, в складі яких є особа з інвалідністю, ми можемо зазначити, що сім'ї найменше задоволені в умовах для свого розвитку, самореалізації, та дозвілля. Майже половина респондентів перебуває у скрутному матеріальному стані (46%) та зазначають, що вони не можуть дозволити собі придбати найнеобхідніше (42%). Серед інших проблем є знаходження або потрапляння необхідних до лікувальних чи реабілітаційних програм. Одночасно 24% опитаних стверджують, що існуючі програми не призводять до очікуваних результатів. Опитуванні виділяють внутрішньоособистісні проблеми та конфлікти у сім'ї. Зазначена відсутність реабілітаційного простору та проблеми психічного стану членів сім'ї.

Ми також дослідили питання якості надання та потреби в соціальних послугах, спираючись на дані 80% осіб, що отримували послуги протягом останнього року. Згідно Закону України «Про соціальні послуги» соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [6]. Зокрема інвалідність входить у перелік чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини. Соціальні послуги поділяються на прості, комплексні, комплексні спеціалізовані та допоміжні. За результатами опитування - 81% опитаних задоволені якістю надання послуг, проте безпосередню участь в оцінці потреб не брало 44% осіб серед опитаних; 35% зазначили, що їхні пропозиції не були враховані під час моніторингу та оцінки потреб. Серед всіх опитаних лише 20% вказали, що ключова соціальна послуга допомогла повністю полегшити складні життєві обставини. У 64% респонденти зазначили, що отримана послуга допомогла тільки частково розв'язати проблеми. Найчастіше серед послуг, які отримувалися були: натуральна підтримка – 75%; консультації – 69%; інформування - 61%.

Результати опитування продемонстрували, що найбільшою потребою сімей, в складі яких є особа з інвалідністю є потреба в таких послугах: натуральна допомога, соціальна реабілітація, денний догляд, психологічна допомога і підтримка та інші. Якщо ми розглянемо вибірку осіб, які отримали необхідні своїй сім'ї соціальні послуги, то лише 30% отримували послуги соціальної реабілітації і 7% послугу денного догляду. Серед причин, чому наші опитані не отримували необхідні послуги була відсутність інформації про доступні соціальні послуги (42%).

З точки зору представників сімей, людина з інвалідністю, яка проживає з ними, здебільшого потребує реабілітаційних заходів (навчання соціальним умінням та навичкам – 56%, навчання навичкам самообслуговування – 53%, професійної психологічної підтримки – 56%, спеціальних реабілітаційних засобів – 56%, засобів компенсації особливих потреб – 48%). Менше половини опитаних вказують на необхідність для людини з інвалідністю допомоги в інтеграції до суспільства (консультування з питань самовизначення, визначення життєвих пріоритетів і цілей, особистісного розвитку та планування життя – 42%, допомога у доступі до навчання, освітнього закладу – 41%, отримання професійної освіти – 32%, соціального супроводу в процесі працевлаштування – 23% та самостійного підтриманого проживання – 20%).

Для ефективного впровадження соціальної послуги для сім'ї, в складі якої є особа з інвалідністю вбачаємо за необхідність залучати представників сімей до оцінки, моніторингу та ходу реалізації соціальної послуги. Фахівець із соціальної роботи має виступати менеджером взаємодії під час ведення випадку сім'ї, в складі якої є особа з інвалідністю та проводити моніторинг отримання додаткових соціальних послуг поза його основних компетентностей.

На основі проведеного дослідження про систему надання соціальних послуг сім'ям з інвалідністю можемо зробити наступні **висновки та рекомендації**. Сім'ї, в складі яких є особа з інвалідністю стикаються з різними

проблемами, включаючи фінансові труднощі, особисті проблеми, доступ до медичних та соціальних послуг. Соціальні послуги мають на меті сприяти реабілітації осіб з інвалідністю, але є певні проблеми в їх наданні, такі як недостатня інформація про доступні послуги та нехтування побажаннями отримувачів послуг. Рекомендації включають залучення сімей до оцінки, процесу та моніторингу надання послуг, покращення співпраці між різними надавачами, впровадження механізмів зворотного зв'язку, підвищення якості професійної психологічної допомоги та підтримки сімей в різних аспектах. Актуальною на нашу думку буде розробка спеціальної соціальної послуги, яка буде спрямована на поліпшення загальної складної життєвої ситуації сім'ї, враховуючи унікальні проблеми та фактори, пов'язані з видом інвалідністю, психологічними та матеріальними аспектами, а також індивідуальними потребами учасників сімей та їх соціальною інтеграцією.

Список використаних джерел

1. Денисюк, О.М. та ін. (2023). Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 420.
2. Остролицька, Л. І. (2021). Розвиток центрів реабілітації дітей та молоді з інвалідністю в Україні (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття) [Неопубл. дис. канд. пед. наук]. Київський університет імені Бориса Грінченка. 326.
3. Про організацію надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України № 587. (2020). URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text)
4. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України, № 1767-VI. (2009). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text>
5. Про соціальні послуги : Закон України, № 2671-VIII. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
6. Сапіга, С., Остролицька, Л. (2023). Особливості надання соціальних послуг людям з інвалідністю. Ввічливість. 3. 115–123. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.14>

Sapiga S,V., Mochalova K.O. SOCIAL SERVICES FOR FAMILIES WITH A PERSON WITH DISABILITIES: THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Summary The article investigates the state and prospects of development of social services as a means of social adaptation of families with a person with disabilities; identifies the problems of people with disabilities and families with a person with disabilities; characterizes social services for families with a person with disabilities; substantiates the needs of people with disabilities and families with a person with disabilities and formulates recommendations on the prospects of development of social services as a means of social adaptation of families with a person with disabilities.

Key words: social services, needs, problems, disability, person with disabilities, families in difficult life circumstances.

Юрій СЕРБАЛЮК,
к.іст.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
serbaliuk@gmail.com

ПОМІЧНИК ВЕТЕРАНА: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНІСТЬ

Сербалюк Ю.В. Помічник ветерана: історичний досвід та сучасність.

Розглянуто історичні аспекти, зарубіжний досвід соціального супроводу ветеранів воєн, членів їх родин. Виявлено спроби налагодити соціальний супровід військових, осіб з інвалідністю з їх числа в умовах повернення до цивільного життя в історичному аспекті (після Першої світової та громадянської війни). Окреслено практику соціальної підтримки та супроводу ветеранів за кордоном у провідних країнах. Досліджено процес становлення нової інституції – помічник ветерана у рамках оновленої ветеранської політики. Виявлені умови відбору, здобуття освіти для отримання посади помічника ветерана та його функціональні обов'язки. Визначені завдання Центрів ветеранського розвитку та перспективи реалізації проекту у майбутньому.

Ключові слова: ветерани воєн, помічник ветерана, соціальний супровід.

Вступ. Соціальний захист, соціальний супровід ветеранів воєн у процесі переходу до цивільного життя набуває актуальності у нашій державі з огляду на кількість наших захисників і захисниць і на нашу впевненість у перемозі. Повернення їх до мирного життя буде неминуче та непросте. Досвід країн, які пережили війни, вказує на актуальність державного підходу до регулювання цього процесу.

Мета статті – виявити власний історичний досвід соціального супроводу ветеранів воєн, стан та перспективи запровадження інституту помічника ветерана в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна політика щодо військових, ветеранів воєн та членів їх родин завжди перебував у фокусі досліджень науковців. Окремі проблемні питання їх соціального захисту та соціального забезпечення в останні роки у своїх наукових працях розглядали Гордієнко Є., Кравченко М., Наливайко І., Потіха А., Статівка Н., Шарпаций В., Шкуропатський О. та ін. Новий підхід до забезпечення соціальної підтримки зазначених категорій громадян прослідковується із запровадженням інституту помічника ветерана. Ця проблематика ще не досліджувалась, хоча є певний власний історичний та зарубіжний досвід із супроводу ветеранів та членів їх родин на етапі переходу до цивільного життя.

Результати дослідження. Соціальний захист ветеранів та учасників бойових дій став важливою складовою соціальної політики провідних країн світу. Вона спрямована на належне забезпечення їх соціально-економічних прав і гарантій, їх медичній, фізичній та психологічній реабілітації, соціальній і професійній адаптації, поліпшенню житлових умов. Основне завдання

державних інституцій – соціальний захист та психологічна підтримка у процесі повернення до цивільного життя.

У США діє Міністерство у справах ветеранів, яке є другим за чисельністю персоналу органом у системі федерального уряду США. У Великій Британії соціальний захист учасників та ветеранів бойових дій перебуває під опікою Міністерства оборони. У його структурі функціонує підрозділ Ветеранів Великої Британії, у складі якого діє Служба захисту ветеранів. В обох країнах крім відповідного матеріального забезпечення ветеранів, створення пільгових умов для навчання і здобуття професії, дбають про психологічну реабілітацію учасників бойових дій.

У Німеччині та Франції великого значення надають питанням повернення військових до цивільного життя, швидкій соціальній адаптації до нових умов. Так, у бундесвері (Німеччина) функціонує спеціальна федеральна служба, яка займається професійною перепідготовкою ветеранів на цивільні спеціальності та допомагає в пошуку роботи. Одним із підходів до розв'язання проблеми соціальної адаптації є можливість протягом служби займатися підприємницькою діяльністю. У Німеччині та Франції значна увага також приділяється психологічній адаптації учасників бойових дій, подоланню посттравматичних синдромів. До цієї справи долучаються громадські та релігійні організації [1].

В історії України, під час її радянського періоду, були спроби налагодити роботу із сприяння повернення ветеранів бойових дій до мирного життя. У 1921 р. виник Всеукраїнський комітет допомоги хворим та пораненим червоноармійцям, котрий підпорядкувався комітету з поліпшення побуту червоноармійців при НКЗ УСРР. Він переймався працевлаштуванням демобілізованих червоноармійців, розподіляв продовольчі пайки, брав участь в організації «неділі допомоги червоноармійцям».

У 1923 р. в Україні виникла Військова Комісія Допомоги Інвалідам. Комісія здійснювала допомогу особам з інвалідністю, що постраждали внаслідок воєнних дій при захисті радянської влади за рахунок відрахувань військового відомства. [8].

10 грудня 1924 р. прийнято було спільну постанову ВУЦВК та РНК Української СРР, яка затвердила Положення про Всеукраїнський Центральний Комітет допомоги пораненим червоноармійцям-інвалідам війни, їхнім родинам і демобілізованим і його місцеві органи. Комітет існував при Народному комісаріаті соціального забезпечення. Його діяльність була спрямована на залучення якомога широким мас населення до справи підтримки осіб з інвалідністю внаслідок воєнних дій, їхнім родинам та демобілізованим. Ця підтримка полягала у контролі використання державних цільових коштів, а також контролю за діяльністю громадських організацій, які обслуговують зазначені категорії, та надання їм підтримки. До обов'язків Комітету входило також сприяння заходів щодо оздоровлення осіб з інвалідністю, залучення їх до посиленої продуктивної праці, сприяння їх кооперації.

Були визначені завдання і у культурно-освітній сфері. За сприяння Народного комісаріату освіти, Комітет допомоги організував створення шкіл

професійного навчання для осіб з інвалідністю, а також, з метою полегшення матеріального стану таких учнів, видавав стипендії та допомоги [4].

Загалом, як засвідчують дослідники, соціальне забезпечення осіб з інвалідністю внаслідок воєн та родин червоноармійців була у 20-30 – х роках мізерною, не вирішувала матеріальних і побутових проблем. Вона часто переводилась владою на функціональні обов'язки громадських організацій. Так, 14 січня 1925 р. з'являється чергова постанова ВЦВК і РНК УСРР, яка запроваджує інститут членів-ревнувачів (ревнувач – похідне від щирий, ревний) Центрального Комітету допомоги пораненим червоноармійцям-інвалідам війни, їхнім родинам і демобілізованим. Членами ревнувачами могли бути громадяни, громадські та професійні організації, які мали сплачувати членські внески і надавати допомогу у різних формах – трудову, сприяння професійному навчанню, організація майстерень, шкіл, культурно-просвітницька робота тощо [7].

Таким чином, можна констатувати, що у період утвердження радянської влади в Україні були спроби не лише матеріального забезпечення ветеранів воєн, а й сприяння їх поверненню до мирного життя через освіту, здобуття професії, працевлаштування, культурно-масову, оздоровчу роботу. Не маючи достатньо ресурсів для фінансування цього напрямку, влада намагалась залучити до цієї справи громадськість, покладаючи на неї певні обов'язки щодо соціального супроводу ветеранів, осіб з інвалідністю з їх числа, а також їх родин.

В сучасній Україні соціальна політика стосовно військовослужбовців, ветеранів, учасників бойових дій, членів їх сімей визначається відповідною нормативно-правовою базою, орієнтованою в основному на забезпечення їх соціальних прав і гарантій. Базовим документом тут виступає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також інші закони України – «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Ці нормативні акти регулюють в основному питання пенсійного, матеріального забезпечення, виплати допомог, надання різноманітних послуг соціального характеру.

Сучасні реалії вимагають розширення сфери допомоги таким людям. У першу чергу – це сприяння у поверненні до мирного життя, працевлаштуванню, допомога у налагодженні комунікації з державними органами, у захисті своїх прав, вирішення сімейних проблем тощо. Це вже виходить за рамки проблем лише соціального забезпечення.

З появою Міністерства у справах ветеранів (листопад 2018 р.) в Україні ветеранська політика набула нового якісного спрямування і реалізації. Вона зосередилась на таких напрямках: створення інфраструктури якісних і дієвих послуг для ветеранів; стимулювання і розвиток ветеранського бізнесу; успішна реабілітація через створення сучасних реабілітаційних закладів; доступне житло для ветеранів і членів їх сімей; вшанування подвигу військових.

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією, покликала до лав захисників тисячі чоловіків і жінок, принесла втрати, біль і страждання у

сім'ї українців. Очікується, що по завершенню війни в Україні буде орієнтовано 4 млн наших співгромадян, які матимуть досвід бойових дій та членів сімей ветеранів та сімей загиблих воїнів. Більшість з них люди, що втратили рідних, домівки, зазнали поранень, змін фізичного й ментального здоров'я. Ці обставини ускладнюватимуть їх перехід до мирного цивільного життя.

З ініціативи Міністерства у справах ветеранів, враховуючи міжнародний та вітчизняний історичний досвід, було започатковано експериментальний проект щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. КМУ своєю постановою «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» від 19 червня 2023 р. схвалив цю ініціативу та затвердив необхідні документи і кошторис. Ця постанова нормативно визначила головне призначення помічника ветерана – сприяння у реалізації можливостей, прав, гарантій та пільг таким категоріям населення: ветерани війни, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; члени сімей ветеранів війни, члени сімей осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, члени сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (чоловік/дружина та діти таких осіб); військовослужбовці, які брали безпосередню участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, та були звільнені з військової служби, зокрема демобілізовані у визначеному законом порядку [6].

Міністерство у справах ветеранів 30 червня 2024 р. опублікувало проект «Помічник ветерана: дорожня карта для громад, кандидатів та родин Захисників і Захисниць». Ним передбачалось запровадження інституту помічника ветерана як складової системи переходу від військової служби до цивільного життя у складі територіальних громад. Пілотний проект стартував 1 липня 2023 р. у 9 областях України та місті Києві.

Підготовка помічників ветеранів здійснюється у центрах ветеранського розвитку, які за ініціативи Міністерства у справах ветеранів України відкрились у ряді міст нашої держави. Відповідно до спільного наказу Міністерства у справах ветеранів України та Міністерства освіти і науки України від 25 травня 2023 р. № 113/624 «Про затвердження пілотних проектів зі створенням мережі центрів ветеранського розвитку на базі закладів вищої освіти» такі центри почали засновуватись у вишах України. Центри ветеранського розвитку створені і успішно функціонують на базі Національного університету «Львівська політехніка», Національного авіаційного університету (НАУ), Білоцерківського національного аграрного університету, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтавського державного медичного університету, Сумського державного університету, Вінницького національного технічного університету, Університету митної справи та фінансів (Дніпро), Державного університету «Житомирська політехніка».

Кандидати на посади помічників ветерана проходять відбір, що проводить комісія за участі представників Мінветеранів, органу місцевого самоврядування та психологів. Передбачені певні вимоги до кандидатів. Вони виходять з концепції, що вся комунікація помічника ветерана і робота з цільовою аудиторією організовуватиметься за принципом «рівний з рівним». Цей принцип базується на тому, що лише ветеран може зрозуміти іншого ветерана, його стан та емоції, знайти правильні слова та коректний підхід. Тож коло таких помічників формуватимуть з-поміж самих ветеранів, які вже мають певний досвід післявоєнної інтеграції, або з членів їхніх сімей. Тому нормативно визначено, що помічником ветерана має бути громадянин України – ветеран війни або особа, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною, або членом їх сім'ї, або постраждалим учасником Революції Гідності, або членом сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, або членом сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України. Претендент повинен мати освіту не нижче молодшого бакалавра та перебувати на обліку в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни.

Помічник ветерана – оплачувана робота. Основне місце роботи – сервісні офіси у справах ветеранів, які утворюються у складі окремих структурних підрозділів з питань ветеранської політики, які формуються в обласних, Київській міській, районній, районних в місті Києві державних адміністраціях. Їх особливістю є те, що вони не можуть одночасно реалізовувати ветеранську політику та соціальний захист населення. Помічник ветерана є штатним працівником сервісного офісу та може надавати послуги не більше ніж 100 ветеранам [6].

Про важливість цього нового виду діяльності свідчить факт, що у січні 2024 р. стартувало публічне обговорення проекту професійного стандарту «Фахівець із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб», підготовленого Міністерством у справах ветеранів та провідними науковцями країни.

Відповідно до передбачених посадових обов'язків, помічник ветерана надає визначені послуги: консультації з питань працевлаштування, навчання, соціального захисту та реабілітації, покращення стану здоров'я; супровід у реалізації гарантій, пільг, прав, отримання послуг; допомога з пошуком програм підвищення кваліфікації, опанування нових навчальних програм, перепрофілювання; посередництво у взаємодії ветерана з органами влади; надання допомоги в оформленні документів, поданні заяв, підготовці документів; допомога в переїзді, у пошуку житла; консультування щодо отримання психологічних послуг, зокрема з питань оформлення документів для отримання таких послуг; інформування про наявні в державі та громаді програми підтримки ветеранів.

Оцінювання роботи помічника ветерана буде здійснюватись за декількома критеріями. У першу чергу – кількісні показники за робочий день: кількість осіб, яким було надано послуги протягом робочого дня; кількість визначених проблемних питань ветерана, які потребують вирішення); кількість проведення бесід, зустрічей з метою інформування про державні, регіональні, місцеві

програми підтримки ветеранів; кількість індивідуальних консультацій з питань реалізації гарантій, пільг, прав, отримання публічних (електронних публічних), соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг, зокрема з питань оформлення документів для отримання таких послуг ветеранами; кількість документів для отримання публічних (електронних публічних) послуг, соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг, допомога в оформленні яких надана ветеранам (протягом одного робочого дня); надання інформації про взаємодію з фахівцями, службами, організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами, суб'єктами надання публічних (електронних публічних) послуг, соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг тощо.

Якісні показники роботи помічника ветерана оцінюватимуться за такими критеріями: адресність та індивідуальний підхід; результативність; своєчасність; доступність та відкритість; повага до гідності ветерана як отримувача послуги; професійність. Детально ці критерії прописані у Методичних рекомендаціях щодо реалізації експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя [2].

Очікується, що протягом 2024 року, коли проект масштабується на усю країну, в Україні буде діяти до 15000 помічників ветерана.

Стосовно Центрів ветеранського розвитку, то їх метою, крім підготовки помічників ветерана, є реалізація державної політики у професійному розвитку, а також комплексна допомога соціально-професійної адаптації військовослужбовцям (мобілізованим особам), звільнених з військової служби, зокрема ветеранам російсько-української війни та членам їхніх сімей, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та прирівняних до них осіб (далі ветерани та члени їхніх сімей). У Центрах ветеранського розвитку можна за спеціально розробленими освітніми програмами здобути новий фах, підвищити рівень своїх професійних навичок, а також втілити у життя свої підприємницькі ініціативи. Ветеранам та їхнім рідним надається також необхідна психологічна, соціальна, правова та інша допомога для підтримки реінтеграції від військової служби до цивільного життя.

Ветеранська політика з початку 2024 р. вийшла на новий рівень. Міністерства освіти і науки та Міністерства у справах ветеранів виступили з пропозицією щодо проведення у 2024 р. експериментального проекту з переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни на базі закладів освіти засобами освіти, спорту та реабілітації. Ця ініціатива була підтримана Кабінетом Міністрів України, який 30 січня 2024 р. прийняв відповідну постанову, якою затвердив «Порядок проведення експериментального проекту з переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни на базі закладів освіти засобами освіти, спорту та реабілітації». Цей документ визначив три головні завдання експериментального проекту: створення адаптованої освітньої інфраструктури; здобуття освіти та професійна підготовка; розвиток фізичного здоров'я через спорт та реабілітацію.

Створення адаптованої освітньої інфраструктури передбачає проведення аудиту та забезпечення фізичної доступності закладів освіти, що надають освітні послуги ветеранам війни, для маломобільних груп населення та осіб з інвалідністю. Для закладів освіти, що надають освітні послуги ветеранам війни, передбачається розробити та запровадити освітні методики і технології роботи з ветеранами війни. У свою чергу ці заклади освіти мають адаптувати свої освітні програми до потреб ветеранів війни з урахуванням їх унікального досвіду, а також забезпечити ветеранів війни з особливими освітніми потребами спеціальними підручниками, посібниками, зокрема надрукованими шрифтом Брайля.

Друге завдання – здобуття освіти та професійна підготовка, передбачає забезпечення здобуття ветеранами війни формальної (фахової передвищої та вищої) та неформальної освіти у закладах освіти, а також забезпечення присвоєння/підтвердження повних та/або часткових професійних кваліфікацій. Передбачено також створення у закладах освіти навчально-реабілітаційних підрозділів для ветеранів війни з інвалідністю для сприяння їх реабілітації та соціальній інтеграції

Розвиток фізичного здоров'я через спорт та реабілітацію передбачається реалізувати через розроблення та запровадження спеціалізованих спортивних програм для ветеранів війни з метою покращення їх здоров'я та фізичної підготовленості, здобуття нових компетентностей, підготовки до спортивних змагань та відновлення після травм; проведення для ветеранів війни на всеукраїнському, регіональному та місцевому рівні спортивних змагань, фізкультурно-оздоровчих заходів, турнірів, чемпіонатів, майстер-класів тощо; розроблення та запровадження спеціалізованих програм реабілітації ветеранів війни, у тому числі із застосуванням сучасних технологій спорту та реабілітації [5].

Висновки. В сучасному світі соціальний захист і підтримка ветеранів воєн, членів їх сімей є актуальною і має попит у суспільстві. Про це свідчить міжнародний та власний історичний досвід. З появою Міністерства у справах ветеранів ветеранська політика набула нового імпульсу. Основним її вектором стає створення умов для успішного повернення до цивільного життя ветеранів, учасників бойових дій, соціальна, психологічна підтримка їх та членів їх родин, а також родин, які втратили захисників і захисниць. Важливою складовою цієї політики стали: запровадження інституту помічника ветерана, формування Центрів ветеранського розвитку, запровадження проекту із переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни на базі закладів освіти засобами освіти, спорту та реабілітації.

Список використаних джерел

1. Гордієнко Є.П. Світовий досвід формування та реалізації політики соціального захисту учасників бойових дій. Вісник Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Серія «Державне управління». 2020. № 1. С. 86-94
2. Методичні рекомендації щодо реалізації експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: Наказ Міністерства у справах ветеранів

України від 21 липня 2023 року № 173. URL: <http://surl.li/rwdji> (дата звернення 02.03.2024).

3. Помічник ветерана: дорожня карта для громад, кандидатів та родин Захисників і Захисниць. Опис проекту. Міністерство у справах ветеранів. URL: <https://clipr.cc/2LTam> (дата звернення 05.03.2024).

4. Про Всеукраїнський Центральний Комітет допомоги пораненим червоноармійцям-інвалідам війни, їхнім родинам і демобілізованим і його місцеві органи: постанова ВЦВК і РНК УСРР від 10 грудня 1924 р. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1924 рік. Харків: Друкарня УВО ім. М. Фрунзе, 1924. 1052 с. URL: <http://surl.li/saxkn> (дата звернення 12.02.2024).

5. Про реалізацію експериментального проекту з переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни на базі закладів освіти засобами освіти, спорту та реабілітації. Постанова КМУ № 104 від 30.01.2024 р. URL: <http://surl.li/sbgby> (дата звернення 22.03.2024).

6. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова КМУ від 19 червня 2023 р. № 652. URL: <http://surl.li/mnwyj> (дата звернення 12.03.2024).

7. Про членів-ревнувачів Всеукраїнського Центрального Комітету допомоги пораненим червоноармійцям-інвалідам війни, їхнім родинам і демобілізованим: постанова ВЦВК і РНК УСРР від 14 січня 1925 р. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1925 рік. Харків: Друкарня ПУ УВО ім. М. Фрунзе, 1925. 1785 с. URL: <http://surl.li/sbgdc> (дата звернення 15.03.2024).

8. Шарпаций В. Соціальний статус інвалідів війни в УСРР в 1920 – 1930-х рр. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки. 2015. Вип. 13. С. 160-170.

Serbaliuk Y.V. VETERAN'S ASSISTANT: HISTORICAL EXPERIENCE AND THE PRESENT

Summary Historical aspects, foreign experience of social support of war veterans and their family members are considered. Attempts to establish social support for military personnel and persons with disabilities among them in terms of returning to civilian life in a historical aspect (after the First World War and the Civil War) have been identified. The practice of social support and accompaniment of veterans abroad in leading countries is outlined. The process of formation of a new institution - assistant to veterans within the framework of the renewed veteran policy was studied. The conditions of selection, obtaining an education for the position of a veteran's assistant and his functional responsibilities have been revealed. The tasks of the Veteran Development Centers and the prospects for the project's implementation in the future are defined.

Key words: war veterans, veteran's assistant, social support

Віталій СПІВАК,
к.психол.н., доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
spivak@kpnuedu.ua

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ НАДАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Співак В.І. Історичний екскурс щодо вирішення питань надання суспільної допомоги людям з обмеженими функціональними можливостями. У статті розглядаються різні історичні аспекти надання соціально-педагогічної допомоги людям, зокрема дітям з особливостями психофізичного розвитку. Розглянуті питання вивчення милосердя та благодійності як культурно-історичних передумов соціальної педагогіки і соціальної роботи в історико-соціальних та історико-педагогічних дослідженнях сучасних вітчизняних науковців протягом чотирьох основних етапів історії розвитку соціальної допомоги людям з відхиленнями у розвитку. Визначені основні проблеми, пов'язані з інтеграцією дітей з особливими потребами у суспільство.

Ключові слова: суспільна допомога, людина з обмеженими функціональними можливостями, інвалідність, громадяни з особливими потребами, соціальна робота, відхилення у розвитку, інтеграція.

Вступ. За час кардинальних соціально-економічних змін, що відбуваються в країні, традиційна державна політика з розв'язання проблем інвалідності та інвалідів, що мала місце в минулому, значною мірою втратила свою результативність. Зважаючи на це, в Україні зроблено певні кроки щодо формування законодавчої бази для вирішення проблем громадян з особливими потребами, яка спрямована на підвищення ефективності державної політики щодо цієї категорії громадян в сучасних соціально-економічних умовах.

Мета статті. Здійснити історичний екскурс вивчення питання надання соціально-педагогічної допомоги людям, зокрема дітям з особливостями психофізичного розвитку та особливостями їхньої інтеграції в соціум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія соціально-педагогічної допомоги дітям з обмеженими можливостями бере свій початок від традицій милосердя та благодійності, де протягом численних століть ключову роль відігравала церква. За минуле десятиліття, вивчення милосердя та благодійності як культурно-історичних передумов соціальної педагогіки та соціальної роботи отримали значну увагу в історико-соціальних та історико-педагогічних дослідженнях Л.В. Борщевської, І.Д. Зверєвої, А.В. Зібрової, І.Б. Іванової, С.М. Томчук, В.Є. Турчінської, М.М. Ульянової, Ю.К. Шклярського та ін.).

Результати дослідження. Аналіз досліджень свідчить, що в усіх європейських країнах, у тому числі й на теренах Давньої Русі, аж до Середньовіччя ставлення до дітей відрізнялося відсутністю гуманності. Батьки володіли своїми дітьми на власний розсуд, могли убити або продати в рабство

хвору чи «зайву» дитину. Милосердя до дітей та опіка над ними, зокрема над покинутими, почали поширюватися зі зміцненням християнської світоглядної позиції.

Основою такого ставлення стала одна з ключових заповідей християнства – любов до ближнього. Церква акцентувала увагу на милосерді як на шляху до спасіння душі людини. У слов'янських країнах любов до ближнього традиційно виявлялася у співчутті до страждальця, а її головною вимогою вважалась особиста милостиня. У слов'янських державах таких дітей розглядали як «божих люде» і оточували ауру святості. Наприклад, слова «святий» та «юродивий» на Русі були практично синонімами.

Суспільне опікування бідними дітьми з'явилося на ранніх стадіях розвитку Київської держави – у 966 році князь Володимир Святославович у своєму Уставі про православну церкву зазначає обов'язок церкви доглядати за бідними, убогими та юродивими. Перший притулок для дітей з'явився при Києво-Печерській Лаврі вже в XI столітті. На початку XII століття у «Навчанні князя Володимира Мономаха своїм дітям» ми знаходимо такі рядки: «Найбільше забувати бідних не дозволяйте, але якщо вам під силу, годуйте й надавайте сиротам, захищайте вдов, і не дозволяйте сильним знищити людину» [1, с. 87].

Таким чином, милосердя та благодійність до дітей, особливо до покинутих, стали розповсюджуватися з укріпленням християнського світогляду. Ця тенденція була основою для розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи, які спираються на принципи милосердя та благодійності, розглядаючи їх як культурно-історичні передумови. У сучасному світі соціальні педагоги та соціальні працівники продовжують допомагати дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах, відштовхуючись від традицій милосердя та благодійності, закладених нашими предками.

У Європі, період інквізиції змінився на Ренесанс, який пропагував антропоцентричні підходи в усіх сферах суспільного життя та науки. Ставлення до аномальних дітей в громадській свідомості також перетворилося. В цей час виникають погляди гуманістичної медицини на психічно хворих. Філософи та педагоги цієї епохи також не забували про людей з психічними чи фізичними порушеннями. Я.А. Коменський вперше розглядає з педагогічної точки зору взаємозв'язок інтелектуального розвитку дитини з її поведінкою та виділяє типи розумового розвитку дітей [4, с. 49].

У 1586 році статут Львівської братської школи закріплював, що “вчитель має навчати та любити всіх дітей однаково, як дітей заможних, так і сиріт, убогих, і тих, хто блукає вулицями, благаючи про прожиток”.

Упродовж еволюції людського суспільства, питання створення форм громадської опіки, лікування та, згодом, освіти дітей з обмеженими психофізичними можливостями виникало постійно. Обсяг такої допомоги залежав від численних чинників, зокрема стану економічного розвитку, продуктивних сил суспільства, виробничих відносин, політичного, морального, релігійного світогляду, рівня розвитку науки, охорони здоров'я, культури та освіти.

В історії розвитку соціальної допомоги людям з відхиленнями в розвитку можна виділити чотири основні етапи: монастирський, медичний, лікувально-

педагогічний та етап інтеграції у суспільство [3, 5].

Монастирський етап (X – середина XVIII ст.).

Допомога надавалася переважно через монастирі та церковні установи. Це відбувалося на основі релігійних переконань та милосердя до ближнього.

Історія опікунства дітей з психічними та фізичними вадами в Україні має глибокі коріння. Згадані офіційні документи, що сягають X століття, свідчать про відповідальність церкви за догляд за такими особами. Завдяки зусиллям князя Володимира Святославовича та прийняттю християнства, відбулась адаптація візантійських законів до українського контексту, які включали правила щодо опіки, майна та громадських прав осіб з вадами розвитку. Цікавим є факт, що вже в XI столітті в Києво-Печерській лаврі діяв притулок для дітей, де, поряд з сиротами, хворими та убогими, перебували й діти з різними вадами розвитку. Утримання таких закладів забезпечувалося за рахунок коштів від княжих прибутків, які передавалися монастирям.

В X-XII століттях на території Київської Русі було створено заклади, які не лише опікувались дітьми з особливими потребами, але й навчали їх елементам грамоти, живопису, співу та різноманітних ремесел. Прийняття християнства в Київській Русі сприяло адаптації та запровадженню візантійських законів, які пізніше увійшли до складу громадських Кормчих книг. Ці закони регулювали становище осіб з різними обмеженнями, такими як сліпота, глухота, душевні розлади та інші порушення психічного розвитку, у сім'ї та суспільстві. Вони передбачали охорону майна та громадських прав таких осіб, а також встановлювали їхню відповідальність перед кримінальним законом.

А також, ці закони покликані були забезпечити правовий захист та соціальну опору для осіб з обмеженими можливостями, що забезпечували їм можливість відчувати себе повноцінними членами суспільства.

У XV-XVII століттях на території України поширення отримали «богодільні-шпиталі», які вважалися специфічними формами допомоги хворим та інвалідам. Завдання богоділень не було чітко визначеним, але вони приймали осіб з різними вадами, такими як каліки, людей з розумовими порушеннями, непрацездатних та інших, хто через певні обставини жили за рахунок суспільства. Однак, наявні форми опіки над дітьми та підлітками були недостатніми, оскільки їх діяльність в основному полягала в досить терпимому ставленні до таких осіб.

Медичний етап (XVIII – XIX ст.)

На території України медичний етап був періодом значних змін у ставленні до осіб з відхиленнями у розвитку. Основні напрямки розвитку медичної допомоги та освіти для таких осіб були забезпечені завдяки діяльності видатних українських медичних і педагогічних діячів, які досліджували та розробляли ефективні методики спеціальної педагогіки та реабілітації.

На цьому етапі в Україні було відкрито декілька спеціалізованих закладів, таких як інтернати, спеціальні школи та лікувально-педагогічні установи, для дітей з різними психофізичними відхиленнями. Ці заклади пропонували індивідуальні програми лікування, корекційної педагогіки та соціальної адаптації, спрямовані на покращення якості життя та інтеграції осіб з відхиленнями у розвитку в суспільство.

Також у цей час в Україні було зроблено значний прогрес у розумінні та дослідженні причин та характеристик різних відхилень у розвитку, зокрема завдяки працям видатних українських вчених, медиків та педагогів.

На медичному етапі на території України почали формуватися перші законодавчі акти та нормативні документи, спрямовані на підтримку та захист прав осіб з відхиленнями у розвитку. Завдяки цьому, українське суспільство почало відноситися до цих осіб з більшим розумінням та повагою, що сприяло їхній інтеграції та соціалізації в суспільстві. Завдяки співпраці медичних та педагогічних спеціалістів, ставлення до осіб з відхиленнями у розвитку стало більш гуманним, а їх потреби та можливості стали враховуватися в плануванні навчально-виховного процесу та соціальної адаптації.

На цьому етапі в нашій країні також було зроблено важливі кроки у створенні системи професійної підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти та соціальної роботи. Відбувалося впровадження наукових досягнень, зокрема з психології та педагогіки, у практику роботи з дітьми та дорослими з відхиленнями у розвитку.

В результаті медичного етапу (XVIII – XIX ст.) на території України було створено підґрунтя для подальшого розвитку системи соціальної реабілітації та інтеграції осіб з відхиленнями у розвитку. Цей період забезпечив підвищення рівня наукової бази, розвитку методик корекційної педагогіки та забезпечення прав та можливостей для забезпечення якісної освіти та лікування для осіб з особливими потребами. Важливі здобутки цього етапу стали основою для подальшого розвитку соціальної реабілітації та інтеграції українського суспільства у наступні століття.

Лікувально-педагогічний етап (XX ст.)

Лікувально-педагогічний етап на території України характеризується розвитком науково-педагогічних досліджень, систематизацією та класифікацією знань про відхилення в розвитку, а також впровадженням спеціальних підходів до роботи з дітьми з особливими потребами.

На початку XX століття було створено перші навчальні заклади та спеціальні установи для дітей з відхиленнями у розвитку, такі як школи для глухих, сліпих та розумово відсталих. Під час радянського періоду, освітні реформи сприяли подальшому розвитку спеціальної освіти та роботи з дітьми з особливими потребами.

Під час лікувально-педагогічного етапу в Україні було створено науково-дослідні та методичні центри, що сприяли розвитку спеціальної педагогіки та підготовці кваліфікованих фахівців. Відбулося розширення мережі спеціальних навчальних закладів та впровадження інклюзивної освіти.

Цей етап передбачав підготовку фахівців з різних галузей - від медичних працівників до педагогів та соціальних працівників, які мали спеціалізацію у роботі з особами з відхиленнями у розвитку. Вони використовували комплексний підхід, що включав медичні, педагогічні, психологічні та соціальні методи допомоги та реабілітації.

У другій половині XX століття українські спеціалісти продовжували розвивати методики та техніки роботи з дітьми з особливими потребами, враховуючи зміни суспільних умов та здобутки світової науки. Спеціальні

педагоги й психологи почали активно впроваджувати індивідуальні підходи, що враховували особливості розвитку кожної дитини. Розвиток інклюзивної освіти став одним з важливих напрямків реформування системи освіти в Україні.

На лікувально-педагогічному етапі зроблено значні зусилля для забезпечення рівноправного доступу дітей з особливими потребами до освіти та соціальної адаптації. Відбулося розширення мережі спеціальних навчальних закладів, створення реабілітаційних центрів та ресурсних кімнат, запровадження інклюзивного навчання та інтегрованого навчання.

Загалом, лікувально-педагогічний етап в Україні відіграв важливу роль у становленні сучасної системи допомоги та реабілітації осіб з відхиленнями у розвитку. Він сприяв розвитку науково-педагогічних досліджень, підготовці кваліфікованих фахівців, створенню спеціальних установ та закладів, а також формуванню більш гуманного ставлення до осіб з особливими потребами в українському суспільстві.

Сучасний етап — від ізоляції до інтеграції.

Сучасний етап – від ізоляції до інтеграції в Україні характеризується переходом від ізолюваного ставлення до осіб з особливими потребами до їх інтеграції в суспільство. Цей етап включає такі ключові моменти:

Законодавчі зміни: У 1990-х роках Україна прийняла ряд законів, спрямованих на захист прав людей з інвалідністю та їхнє включення в суспільне життя. Основними документами є Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" (1991 р.) та Закон України "Про освіту" (1996 р.), який вперше передбачав інклюзивну освіту.

Інклюзивна освіта: Реформи в освітній системі України включають розширення доступності інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами. Це дозволяє їм відвідувати загальноосвітні школи разом з однолітками без особливих потреб, а також отримувати індивідуальну підтримку та допомогу.

Розвиток реабілітаційних та соціальних послуг: На сучасному етапі в Україні активно розвиваються реабілітаційні центри, психолого-медико-педагогічні консультації, соціальні послуги для дітей з особливими потребами та їхніх сімей. Ці послуги спрямовані на забезпечення повноцінного життя осіб з інвалідністю та їхньої інтеграції в суспільство.

Залучення громадськості: Важливим аспектом сучасного етапу є активізація ролі громадських організацій та волонтерів у підтримці та реабілітації осіб з особливими потребами. На допомогу приходять різноманітні НГО, благодійні фонди та ініціативні групи, які організують різні проекти, спрямовані на підтримку, соціальну адаптацію та забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю.

Міжнародна співпраця: Сучасний етап від ізоляції до інтеграції також включає активізацію міжнародної співпраці. Україна приєдналася до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, що стало важливим кроком у впровадженні міжнародних стандартів у цій сфері. Крім того, Україна співпрацює з різними міжнародними організаціями та фондами, які допомагають у реалізації проектів, спрямованих на поліпшення якості життя осіб з інвалідністю.

Зміна стереотипів: Одним з ключових завдань сучасного етапу є боротьба зі стереотипами та дискримінацією осіб з особливими потребами. З метою

формування толерантного ставлення до таких осіб у суспільстві проводяться освітні програми та соціальні кампанії, які мають на меті забезпечити рівні можливості для всіх громадян [2].

В цілому, сучасний етап від ізоляції до інтеграції в Україні свідчить про значні зрушення у ставленні до осіб з особливими потребами та їхньої інтеграції в суспільство. Це процес, який вимагає подальших зусиль з боку держави, громадськості та кожного громадянина, щоб забезпечити повноцінне життя та рівні можливості для осіб з особливими потребами.

Сучасний етап від ізоляції до інтеграції в Україні відображає поступове зміцнення прав та можливостей осіб з особливими потребами, а також важливість забезпечення їхнього повноцінного участі у суспільному житті. Це процес, який вимагає координованих зусиль від усіх рівнів управління, освітніх та медичних установ, громадськості та кожного громадянина. За допомогою різноманітних ініціатив та проєктів, співпраці з міжнародними партнерами та впровадження передового досвіду в області соціальної інтеграції, Україна рухається вперед у створенні суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал незалежно від своїх особливостей.

Висновки. Незважаючи на значні досягнення в інтеграції осіб з особливими потребами, в Україні все ще є досить велика кількість викликів та проблем, які потребують вирішення на різних рівнях. Основні проблеми пов'язані з інтеграцією дітей із особливими потребами в суспільство включають: недостатність ресурсів; стереотипи та дискримінація; недостатня інклюзивна освіта; психологічні та емоційні проблеми; відсутність професійної підготовки; недостатнє законодавство та фінансування; недостатня координація між установами; розвиток партнерства між державою, громадою та батьками.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити комплекс заходів на різних рівнях – від державної політики до місцевих ініціатив. Важливо забезпечити належне фінансування, створити ефективні законодавчі акти та надати ресурси для реалізації програм інтеграції дітей з особливими потребами. Це включає підвищення кваліфікації спеціалістів, що працюють з дітьми з відхиленнями в розвитку, забезпечення шкіл та інших установ необхідним обладнанням та матеріалами, а також розвиток міждисциплінарного підходу до роботи з дітьми з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Харків: Бурун Книга, 2016. 160 с.
2. Зверєва І.Д. Соціальна робота з людьми з особливими потребами. *Практична психологія та соціальна робота*. 2015. №6. С 33-46.
3. Капська А.Й. Соціальна робота: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
4. Радченко МЛ. Особистісна саморегуляція дорослих у сім'ях з розумово відсталими дітьми-інвалідами: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2013. 18 с.
5. Тюття Л.Т. Соціальна робота (теорія і практика). Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ВМУРОЛ "Україна", 2014. 408 с.

Spivak V.I. A HISTORICAL EXCURSION ON SOLVING THE ISSUES OF PROVIDING PUBLIC ASSISTANCE TO PEOPLE WITH LIMITED FUNCTIONAL CAPABILITIES

Summary The article examines various historical aspects of providing social and pedagogical assistance to people, in particular to children with special psychophysical development. The issues of studying mercy and beneficence as cultural-historical prerequisites of social pedagogy and social work are considered in the historical-social and historical-pedagogical studies of modern domestic scientists during the four main stages of the history of the development of social assistance to people with developmental disabilities. The main problems associated with the integration of children with special needs into society are identified.

Key words: social assistance, a person with limited functional capabilities, disability, citizens with special needs, social work, developmental disabilities, integration.

УДК 364.4:355.1-058.65-055.62

Тетяна СПІРИНА,
к.п.н., доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
t.spirina@kubg.edu.ua

Аліна ДУЛЯ,
доктор філософії за спеціальністю Соціальна робота,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
a.dulia@kubg.edu.ua

ДІТИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Спіріна Т.П., Дуля А.В. Діти учасників бойових дій як об'єкт соціально-педагогічної роботи. Повномасштабне вторгнення росії в Україну зумовило необхідність посилення надання термінової соціально-педагогічної підтримки як окремим громадянам, так і цілим соціальним групам. Найбільшого психосоціального навантаження зазнають діти учасників бойових дій. Адже вразливість й незрілість дитячої психіки, недостатність життєвого досвіду зумовлюють у них відчуття безпорадності, тривоги, високу ймовірність виникнення стресових розладів і відхилень у поведінці, погіршення емоційного стану, що впливає на здоров'я, життєдіяльність, виховання, соціалізацію, успішність у навчанні й взаємодію з оточенням.

Ключові слова: безпечне середовище, діти учасників бойових дій, соціально-педагогічна робота, соціальна підтримка, соціальний працівник, учасники бойових дій.

Вступ. Сім'ї учасників бойових дій відноситься до особливо вразливих категорій населення в умовах війни, адже саме родини наших захисників

постійно перебувають у стані напруженого очікування фронтних новин та тривоги за життя й здоров'я рідних, які воюють [5].

Важливу роль у налагодженні нормальної життєдіяльності дітей учасників бойових дій, створення безпечного фізичного та соціального середовища їх розвитку й формування життєстійкості виконує соціальний працівник, який може вплинути на формування та розвиток гуманних, морально і фізично здорових відносин у соціальному середовищі, сім'ї, сімейно-сусідському оточенні, між дорослими та дітьми [10].

Мета статті. Кожна дитина по-різному переживає участь батьків у смертельно небезпечних діях, а тому їм необхідна спеціалізована соціально-педагогічна підтримка, що і спонукало нас до вивчення даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації соціально-педагогічної роботи з батьками для підтримки своїх дітей у воєнний період розглядали М. Лехолетова, Т. Лях, Т. Спіріна [6]; питання соціальної підтримки недержавними організаціями сімей учасників бойових дій вивчала А. Дуля [3], потенціал сімейної психотерапії у процесі здійснення реабілітації сімей учасників бойових дій досліджував Ю. Бриндіков; проблема соціально-психологічного супроводу дітей учасників АТО в умовах закладу загальної середньої освіти є предметом дослідження Л. Грицик; досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту вивчали І. Корнієнко, І. Лісовецька, Ю. Луценко, Д. Романовська.

Результати дослідження Україна, яка впродовж останніх десяти років перебуває у стані війни з росією, переживає досить суттєві зміни в усіх сферах життєдіяльності населення. Найбільшого впливу негативних чинників зазнають учасники бойових дій, їхні родини, діти учасників бойових дій, парамедики, рятівники, особи, які проживають на лініях зіткнення, на окупованих/деокупованих територіях, тобто ті, хто безпосередньо включені у військові дії та ті, хто щодня відчуває їхній вплив [5].

Оптимальні чинники задля розвитку й соціальної адаптації дітей визначає позитивна спрямованість життєдіяльності сімей учасників бойових дій, як от: мотивація до забезпечення соціального добробуту сім'ї, емоційна задоволеність приналежністю до конкретної родини, адаптаційний потенціал та проактивна позиція сім'ї щодо самостійного ефективного вирішення проблемних ситуацій, ґрунтуючись на загальній позитивній сімейній соціалізованості [9].

Повномасштабне вторгнення, на превеликий жаль, унеможливило організацію якісної, ефективної життєдіяльності сімей учасників бойових дій. Через відсутність в учасників бойових дій можливостей повноцінно виконувати батьківські обов'язки, важливо зауважити, що їхні діти перебувають у складних життєвих умовах, які негативно впливають на стан здоров'я та розвиток.

На превеликий жаль, діти учасників бойових дій, дорослішають раніше ніж їхні однолітки, навчаючись долати стреси, життєві складнощі, проблемні ситуації. Вони більш відповідальні, дисципліновані, самостійні у прийнятті важливих рішень, швидше адаптуються до нових умов навколишнього

середовища. Важливим прикладом сімейного виховання дітей учасників бойових дій є моделі поведінки та соціокультурна діяльність їх батьків [6].

Водночас, І. Музиченко та І. Ткачук зазначають, що загроза життю, фізичному здоров'ю; інтенсивність та тривалість негативних впливів; відсутність соціальної підтримки, допомоги й контролю над ситуацією; брак життєвого досвіду, визначають специфічні реакції дітей учасників бойових дій на стресові ситуації [7].

На думку Я. Овсянікової, проживання дитиною стресової ситуації підсилює таку зміну особистості, коли ймовірність небажаної моделі поведінки, як форми захисту від емоційно складних переживань, значно збільшується [8].

Довготривалі психосоціальні проблеми, які ускладнюються «вторинним стресом», викликає у дітей учасників бойових дій наявний досвід травматизації. Вторинний стрес додає труднощів та гальмує процес соціальної адаптації дітей до нових умов навколишнього середовища, негативно впливає на комунікацію з ровесниками.

Вчені визначають такі типи поведінки дітей учасників бойових дій у стресових ситуаціях: інтерналізована та екстерналізована поведінка [7].

Вивчаючи особливості впливу стресу на дітей учасників бойових дій, варто зауважити, що психологічні захисні механізми у них включається автоматично та є неусвідомленим способом збереження психосоціальної рівноваги у складній життєвій ситуації. Можемо окреслити типові захисні реакції у дітей учасників бойових дій: відмова, емансипація, імітація, компенсація, опозиція, регресія, сублимація [2].

Наукові розвідки зарубіжних дослідників підтвердили, що постійне перебування дитини під впливом стресу проковує негативні наслідки, які заважатимуть у майбутньому дитині реалізуватися у особистісній, професійній та соціальній сферах [4].

Отже, дітям учасників бойових дій важлива реальна підтримка найближчого оточення, завдяки якій вони можуть самі подолати неважкий стрес. При відсутності дієвої соціально-педагогічної підтримки, у них спостерігається зниження адаптаційного потенціалу, формування й розвиток поведінки, яка відхиляється від соціально прийнятих норм, з'являються депресивні настрої та психопатологічні розлади [10].

Вітчизняні вчені наголошують, що можливість психічних розладів у підлітків та дорослих підвищується через травмуючі фактори, які відбулися у дитинстві. Порушення індивідуального розвитку, подружніх, батьківських, міжособистісних взаємостосунків у дорослому віці можуть викликати довготривалі травми [1].

Аналіз поведінкових реакцій, сприятиме визначенню найсприятливіших форм, методів, засобів роботи з дітьми учасників бойових дій, які знаходяться у стресових обставинах, адже їхні батьки перебувають у зоні бойових дій.

Найбільш прийнятною із визначених поведінкових стратегій у дітей учасників бойових дій, на думку І. Редько, є компенсація. Оскільки, саме при

компенсації, дітям легше долати негативні обставини без допомоги зі сторони та затрат особистих зусиль [11].

Висновки. Діти учасників бойових дій є однією із категорій осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Специфіка їхньої життєдіяльності, всебічного розвитку обумовлюється важливим фактором: служба в збройних силах України батьків чи одного з них. Проблеми, з якими зіштовхуються діти учасників бойових дій, варто вирішувати за участі соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent

2. Бриндіков Ю. Л. Потенціал сімейної психотерапії у процесі здійснення реабілітації сімей військовослужбовців-учасників бойових дій. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології* : зб. наук. праць / гол. ред. І. І. Доброскок. Переяслав-Хмельницький : Я. М. Домбровська, 2018. Вип. 7/1. С. 84–97.

3. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції : дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 231 – соціальна робота. Київ, 2023. 355 с.

4. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

5. Ластовицька М. М., Сенчук В. І., Олексюк Н. С. Соціальний захист дітей військовослужбовців Збройних Сил України. *Modern research in world science* : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2022. С. 938–941. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-29-31-10-2022-lviv-ukrayina-arhiv/> (дата доступу: 05.02.2024).

6. Лях Т. Л., Лехолетова М. М., Спіріна Т. П., Петрович В. С. Соціально-педагогічна робота з батьками для підтримки ними дітей у воєнний період. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. №2. С. 24–30

7. Музиченко І. В., Ткачук І. І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. Київ, 2017. 88 с.

8. Овсяннікова Я. О. Психологічна допомога дітям, які пережили психічну травму внаслідок надзвичайної ситуації. *Право і Безпека*. 2012. № 1. С. 317–321. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2142/> (дата доступу: 05.02.2024).

9. Олексюк Н. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України : монографія. Київ : Слово, 2011. С. 150–158.

10. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник / за ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Буря О. Д., 2022. 144 с.

11. Редько І. С. Психологічні особливості поведінки дітей, які пережили психотравмуючу подію. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в*

антитерористичній операції : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. у 2 ч. Ч. 2. Київ, 2016. С. 130–133.

Spirina T.P., Dulia A.V. CHILDREN OF COMBATANTS AS AN OBJECT OF SOCIO-PEDAGOGICAL WORK

Summary. The full-scale invasion of Russia into Ukraine made it necessary to strengthen the provision of urgent socio-pedagogical support to both individual citizens and entire social groups. Children of combatants experience the greatest psychosocial burden. After all, the vulnerability and immaturity of the children's psyche, the lack of life experience led to a feeling of helplessness, anxiety, a high probability of the occurrence of stress disorders and deviations in behavior, deterioration of the emotional state, which affects health, life activities, education, socialization, academic success and interaction with the environment.

Key words: safe environment, children, children of combatants, socio-pedagogical work, social support, social worker, combatants.

УДК 373/378.013.42:316.485

Тетяна ХАРЬКІВСЬКА,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
t.kharkivska.asp@kubg.edu.ua

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНИХ ПРАКТИК В
ЗАКЛАДІ ОСВІТИ**

Харківська Т.А. Особливості впровадження відновних практик в закладі освіти. У статті розглядаються відновні практики, як один із ефективних інструментів для запобігання та вирішення конфліктів без застосування насильства або сили. Тема профілактики конфліктів та проявів агресивної поведінки серед здобувачів освіти залишається серйозною та вкрай актуальною проблемою. Відновні практики можуть бути ключовим засобом зміни культури взаємодії в закладі освіти та колективі.

Впровадження відновних практик в заклад освіти спрямоване на розвиток ключових соціальних навичок учнів та учениць, таких як емпатія, співпраця, вирішення конфліктів та конструктивне спілкування, що є актуальним для успішної адаптації у сучасному суспільстві, коли спостерігається підвищений рівень агресії в суспільстві.

Окрім соціальних навичок, відновні практики надають учням та ученицям навички та вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом, які вони можуть використовувати в майбутньому у різних сферах існування, включаючи сімейне, професійне та громадське життя.

У статті, обґрунтовуються способи та методи впровадження відновних практик в заклад освіти, що дасть змогу зменшити прояви конфліктної поведінки

та покращення атмосфери в закладі в цілому. Для створення сприятливої атмосфери в закладі освіти, засобами відновних практик, авторкою запропоновано алгоритм, через який учні відчуватимуть більшу мотивацію та мати відчуття безпеки, принаймні на рівні міжособистісних стосунків.

Ключові слова: відновні практики, профілактика конфліктів, медіація, посередництво, відновний підхід

Вступ. В сучасному освітньому середовищі впровадження відновних практик стає все більш актуальною та необхідною. Насамперед, це пов'язано з тим, що у процесі виховання та навчання виникають різноманітні конфліктні ситуації, вирішення яких потребує комплексного підходу та спеціальних методик. Однак впровадження відновних практик у закладах освіти вимагає уважного аналізу, адаптації з урахуванням специфіки освітнього процесу та потреб здобувачів освіти.

У даній статті ми розглянемо основні аспекти та особливості впровадження відновних практик в закладі освіти, їхні переваги та виклики, а також можливі шляхи оптимізації цього процесу для досягнення максимальних результатів у вихованні та навчанні учнів.

Мета статті: здійснити аналіз особливостей впровадження відновних практик в закладах освіти, визначити ефективність таких практик у контексті покращення освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Аналізуючи останні дослідження та публікації на тему впровадження відновних практик у закладах освіти, можна виявити зростаючу увагу до цієї тематики як на національному, так і на міжнародному рівнях. Відновні практики, які включають методи вирішення конфліктів, відновлення відносин та побудову позитивного комунікативного простору, демонструють значний потенціал у покращенні освітнього середовища та зниженні рівня агресії й проявів булінгу.

Одним із ключових напрямків сучасних досліджень є вивчення впливу відновних практик на психологічний клімат у закладі освіти. Дослідження, проведені в різних країнах, вказують на те, що систематичне використання відновних практик сприяє зниженню рівня агресії серед учнів, підвищує рівень їхньої емпатії та соціальної відповідальності.

Одним із відомих основоположників у сфері відновних практик є Говард Зер (Howard Zehr), його часто називають "батьком відновного правосуддя". Хоча його основний внесок припадає на сферу кримінального правосуддя, принципи та практики, які він розробив, були адаптовані та застосовані у сфері освіти для розв'язання конфліктів і відновлення відносин. Говард Зер був першим, хто сформулював відмінність між відновним підходом і проблемами правосуддя по тому, як злочин було скоєно. У відновній системі правосуддя злочин розглядається як міжособистісний конфлікт жертви та порушника/порушниці або ж як заподіяння однією людиною шкоди іншій, і цю шкоду необхідно виправити (Zehr, 1990).[1]

За визначенням Міжнародного інституту відновних практик у Пенсильванії, США, відновні практики – це сфера знань, яка розвивається та допомагає людям відновлювати та будувати громади в світі, котрий стає дедалі роз'єднанішим. Відновними практиками є такі, що залучають громади або тих, кого стосується окрема ситуація, до ухвалення відповідного рішення на умовах поваги, розуміння, турботи та відповідальності. Таким чином, ці чотири головні умови і є тими загальними цінностями, на яких базується відновний підхід. [3]

Питанням популяризації та впровадження відновних Кіл, як метод, що сприяє відкритому обговоренню та вирішенню конфліктів у групах, займалася Кей Пратчетт (Kay Pranis). Вона провела значну кількість тренінгів та семінарів для освітніх працівників з метою впровадження відновних практик у школах.

В Україні, просуванням теми відновного підходу та впровадженням відновних практик в закладі освіти, активно займається Громадська організація «Ла Страда-Україна». Саме завдяки, цій організації, здійснюється комплексна підготовка фахівців/фахівчинь, а також відбувається створення служб порозуміння в закладах освіти з числа учнів/учениць для впровадження медіації за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній» з метою профілактики конфліктної поведінки, а також мінімізації проявів насильства та булінгу.

Відновні практики – це підхід до вирішення конфліктів та проблемного поведінки, що базується на принципах взаємоповаги, співпраці та відповідальності. Замість того, щоб покладатися на стримування або покарання, відновні практики спрямовані на відновлення відносин та вирішення проблем шляхом діалогу, співпраці та взаєморозуміння.

Єдиної загальноприйнятої класифікації відновних практик наразі немає. Фактично будь-які практики, що сприяють відновленню чи побудові стосунків у громаді, є відновними і можуть варіювати від абсолютно неформальних (як, наприклад, висловлення почуттів і застосування «Я-тверджень») до найбільш формальних, які залучають багато учасників/учасниць і передбачають серйозне планування, підготовку, структурованість і комплексність. Їх можна об'єднати за сферами впровадження.

Відновні практики засновані на ідеї відновлення взаємовідносин між учасниками конфлікту або проблеми. Цей підхід передбачає використання таких методів, як Кола відновлення, відновлення відносин та медіація. Основні принципи відновних практик включають взаємоповагу, слухання, співпрацю, відповідальність та підтримку.

Вчені визначають наступну класифікацію відновних практик (за сферами впровадження):

- в кримінальних конфліктах (відновне правосуддя) – медіація між потерпілими та правопорушниками; кола громадського правосуддя; форум громадського правосуддя.
- в громадах – посередництво у вирішенні конфліктів і спорів; сімейні групові наради; процедури побудови консенсусу в громаді;

- в сімейних конфліктах – сімейні конференції, сімейні групові наради; медіація;

- в закладах освіти – медіація та медіація однолітків, посередництво.

Відновні практики мають потужний соціально-педагогічний потенціал. Впродовж останнього десятиріччя їх почали впроваджувати в навчальних закладах переважно з метою формування у школярів навичок розв'язання конфліктів мирним шляхом, зниження конфліктності, профілактики правопорушень, дитячої злочинності, насильства та агресії. [2]

Впровадження відновного підходу в закладах освіти спрямоване на:

- вирішення конфліктів між учасниками/учасницями навчально-виховного процесу без застосування маніпуляцій або сили;
- відновлення позитивного емоційного та психологічного стану;
- усвідомлення відповідальності за скоєний вчинок, відповідну конфліктну ситуацію;
- відповідальність кривдника/кривдниці (самостійне виправлення негативних наслідків свого вчинку та залагодження заподіяної потерпілому/потерпілій шкоди);
- взаєморозуміння та відновлення відносин між сторонами конфлікту;
- зміну установок при реагуванні на конфлікти та правопорушення з адміністративно-каральних на відновлювальні;
- можливість самостійно ухвалювати рішення щодо розв'язання конфліктних ситуацій;
- поліпшення атмосфери в закладі освіти тощо. [1]

Впровадження відновних практик в закладах освіти, вже має свій успішний досвід у різних країнах світу. Учасники освітнього процесу відзначають позитивний вплив цих практик на клімат у школі, зниження рівня конфліктів та покращення взаємовідносин між учнями та педагогічним колективом.

Саме тому, на мою думку, для успішного впровадження відновних практик в освітнє середовище необхідно заручитися підтримкою з боку адміністрації, підготовку та підтримку педагогічного персоналу, а також залучення учнів/учениць до участі у відновних процесах. Крім того, важливо надати методичну та психологічну підтримку учасникам, а також систематично здійснювати оцінку ефективності впровадження цих практик.

Висновки. Впровадження відновних практик в закладі освіти може стати важливим кроком у напрямку покращення атмосфери в освітньому середовищі, зниження рівня конфліктів та сприяння розвитку позитивних міжособистісних відносин. Важливо забезпечити системність, підтримку та оцінку результатів для досягнення максимального ефекту від використання відновних практик у школах.

Сучасний освітній процес стикається з різноманітними викликами, серед яких особливе місце посідають конфлікти та проблемне поведінка учнів. У зв'язку з цим виникає необхідність у впровадженні нових підходів до їх вирішення, які б не тільки дозволяли ефективно впливати на конфліктні ситуації,

але й сприяли покращенню взаємовідносин у колективі. Одним із таких підходів є відновні практики, які базуються на принципах взаєморозуміння, співпраці та відповідальності.

Список використаних джерел

1. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. та ін. Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти. Навч.-метод. посіб. Київ: Агенство «Україна», 2023. 186 с.

2. Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В. Посилення спроможності громад щодо розвитку ініціатив, спрямованих на соціальну згуртованість у громаді: роль жінок і дівчат у вирішенні конфліктів мирним шляхом. Застосування відновних практик у громаді. Практичний посібник для тренерів-посередників/медіаторів та тренерок-посередниць/медіаторок. Київ, 2023. 107 с.

3. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». Навч.-метод. посіб. Київ, 2018. 140 с.

4. Навчально-методичний посібник «Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект». Навч.- метод. посіб. Київ: ФОП Стеценко В. В., 2016. 192 с.

Kharkivska T.A. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF RESTORATIVE PRACTICES IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Summary. The article considers restorative practices as one of the effective tools for preventing and resolving conflicts without the use of violence or force. The topic of conflict prevention and manifestations of aggressive behavior among students remains a serious and extremely urgent problem. Restorative practices can be a key means of changing the culture of interaction in an educational institution and a team.

The implementation of restorative practices in the educational institution is aimed at the development of key social skills of male and female students, such as empathy, cooperation, conflict resolution and constructive communication, which is relevant for successful adaptation in modern society, when there is an increased level of aggression in society.

In addition to social skills, restorative practices provide students with skills and abilities to resolve conflicts peacefully, which they can use in the future in various areas of existence, including family, professional and community life.

The article substantiates the ways and methods of implementing restorative practices in an educational institution, which will make it possible to reduce manifestations of conflict behavior and improve the atmosphere in the institution as a whole. To create a favorable atmosphere in an educational institution, by means of restorative practices, the author proposed an algorithm through which students will feel more motivated and have a sense of security, at least at the level of interpersonal relationships.

Key words: restorative practices, conflict prevention, mediation, restorative approach.

Олена ШЕВЧЕНКО
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності «Соціальна робота»,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
o.shevchenko.asp@kubg.edu.ua

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Шевченко О. О. Локалізація програм міжнародної гуманітарної допомоги в Україні: проблеми та перспективи. Досліджено різні аспекти локалізації, включаючи культурну чутливість, залучення місцевих знань та ресурсів у процесі планування та реалізації програм гуманітарної допомоги, а також, будівництво міцних партнерських відносин між міжнародними та місцевими організаціями. Розглянуто особливості ефективно локалізації в аспекті залучення місцевих організацій і лідерів спільнот як активних учасників у процесі планування, виконання та оцінки гуманітарних програм. Досліджено особливості і проблеми процесу адаптації гуманітарних програм та ініціатив з урахуванням культурних, соціальних, економічних й політичних умов конкретного регіону. Проаналізовано реальні випадки та стратегії успіху, з метою виявити, як ефективна локалізація може сприяти не тільки ефективному реагуванню на кризи та гуманітарні потреби, але й довгостроковому розвитку спроможності долати наслідки криз серед постраждалих громад. Розглянуто потенційні виклики, з якими можуть зіткнутися організації при імплементації локалізованих програм, включаючи політичні, соціальні та економічні перешкоди, а також, важливість інтеграції технологічних рішень для поліпшення ефективності та прозорості. Визначено ключові аспекти покращення процесу локалізації міжнародної гуманітарної допомоги.

Ключові слова: локалізація програм, міжнародна гуманітарна допомога, місцевий контекст, адаптація міжнародних програм, соціально-економічні умови, культурні норми, політична ситуація, зміцнення партнерства, підвищення кваліфікації.

Вступ. Із початком широкомасштабного вторгнення росії на територію України, життя мільйонів українців значною мірою змінилося, а особливо, це стосується гуманітарного виміру. Із самих перших днів російського вторгнення, у лютому 2022 року громадянське українське суспільство, а також, організації неурядові були головними силами реагування, роблячи спроби задовольнити існуючі гуманітарні потреби держави. Різні організації, як національні організації, так і міжнародні на сьогодні є головною силою відповідного гуманітарного реагування. Влада в Україні теж досить швидко відреагувала на існуючу ситуацію, надаючи значну допомогу постраждалим особам та сприяючи в її наданні. Однак, посилення локалізації має для гуманітарного українського

реагування визначальне значення з метою результативного та ефективного охоплення саме тих людей, які дійсно потребують допомоги.

Усвідомлення локалізації української гуманітарної допомоги наразі є ключовим питанням практики та політики, як донорів, так і гуманітарних організацій. Незважаючи на те, що часто локалізація реагування гуманітарного в Україні досить часто проголошується, як основний пріоритетом, однак на даний момент були зроблені тільки обмежені зусилля для безпосереднього збирання свідчень, оцінки впливу, поліпшення підзвітності, а також, розробки стратегічних інструментів, які дійсно сприятимуть підходам практичним до якісного гуманітарного реагування та місцевого лідерства.

Локалізація програм міжнародної гуманітарної допомоги, визначення їх проблем та перспектив – є ключовим аспектом у забезпеченні ефективності та доступності необхідної підтримки для постраждалих громад не лише в Україні, а й у всьому світі.

Мета статті полягає у розкритті значення локалізації в контексті глобальних зусиль з надання гуманітарної допомоги, а також, визначити основні виклики та стратегії, що стоять перед організаціями, залученими до цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окресленій проблематиці було присвячено чимало різнопланових праць науковців. Так, такі дослідники як, Л. Френессон та Дж. Кембро розглядають локалізацію спроможностей логістичної готовності та перешкод на шляху до її впровадження. Автори, зокрема, розглядають питання з точки зору спільноти міжнародних гуманітарних організацій (МГО), оскільки, саме від них очікується реалізація стратегії локалізації. Такі вчені, як Д. Хілхорст, С. Меліс, Р. Мена розглянули питання пов'язані із впливом підзвітності, у гуманітарній діяльності, на локалізацію програм міжнародної гуманітарної допомоги. Дослідниками було проаналізовано підсумки ініціатив і практик підзвітності в гуманітарному секторі. Такими науковцями, як К. Крафт та Дж. Сміт було досліджено важливу роль, яку відіграють релігійні організації в якості посередників між міжнародними донорами та місцевими релігійними громадами, що реалізують проекти гуманітарної допомоги для біженців. Вченим К. Сімоном, було досліджено роль і особливості діяльності Міжнародних неурядові організації та неприбуткових організацій, в аспекті локалізації програм міжнародної допомоги в світі. Науковець М. Спірінг розглянув можливості світового банку, щодо просування змін у глобальній архітектурі антикризового фінансування, в тому числі гуманітарних потреб, враховуючи масштаб необхідних ресурсів, знання контексту країни та місцевого потенціалу, глибокі зв'язки з урядами, здатність об'єднувати міжнародних гравців, а також здатність пов'язувати реагування на кризу з довгостроковим плануванням розвитку.

Результати дослідження. Як зазначають дослідники Л. Френессон та Дж. Кембро, в умовах зростаючих глобальних криз, таких як природні катастрофи, війни, епідемії та бідність, міжнародна гуманітарна допомога відіграє життєво важливу роль у полегшенні страждань постраждалих

соціальних груп [1]. Однак, незважаючи на обсяг та широкомасштабність цих зусиль, часто виникає проблема ефективності допомоги, що надається, зокрема, її здатності відповідати конкретним потребам та культурному контексту отримувачів. На думку Д. Хілхорста, С. Меліс та Р. Мена, саме тут і виникає необхідність локалізації - процесу адаптації програм гуманітарної допомоги таким чином, щоб вони ставали більш відповідними та прийнятними для місцевих громад [2].

На переконання К. Крафта, процес локалізації програм міжнародної гуманітарної допомоги є фундаментальним підходом до забезпечення того, щоб допомога, яка надається постраждалим спільнотам у різних частинах світу, була не тільки ефективною та цільовою, але й чутливою до культурних, соціальних та економічних умов місцевого контексту. Цей процес охоплює широкий спектр дій, від адаптації матеріалів та послуг до місцевих мов і культур до розробки програм, які враховують специфічні потреби та ресурси громади [3]. Таким чином, можна зробити висновок, що метою локалізації є зміцнення спроможностей місцевих організацій і спільнот, щоб вони могли ефективніше впоратися з кризами та сприяти довгостроковому розвитку.

Як зазначає та Дж. Сміт, локалізація вимагає глибокого розуміння місцевого контексту, що включає знання про місцеві соціально-економічні умови, культурні норми, політичну ситуацію та поточні виклики. Це дозволяє організаціям, які надають гуманітарну допомогу, розробляти та впроваджувати програми, які не просто нав'язують зовнішні рішення, але спираються на місцеві потреби та можливості, сприяючи створенню стійкості та самодостатності [3].

У відповідності до даних «Звіту про соціальний вплив за 2023 рік», проведеного Д. Михайловим, ефективна локалізація, також, передбачає залучення місцевих організацій і лідерів спільнот як активних учасників у процесі планування, виконання та оцінки програм. Такий підхід не тільки забезпечує краще розуміння місцевих потреб, але й сприяє зміцненню місцевих спроможностей, забезпечуючи тривалу дію та вплив гуманітарних ініціатив. Важливим аспектом локалізації є також будівництво довіри між міжнародними донорами, гуманітарними організаціями та місцевими спільнотами, що є ключем до успішної співпраці та забезпечення стійкості проектів [4].

Як зазначає К. Сімон, процес локалізації включає в себе не лише адаптацію до місцевих умов, але й інтеграцію місцевих знань та практик у розробку та реалізацію програм. Це включає використання місцевих матеріалів, навичок та ресурсів, що сприяє економічному розвитку громади та зменшує залежність від зовнішньої допомоги. Такий підхід не тільки покращує ефективність гуманітарних втручань, але й сприяє зміцненню взаємної поваги та розуміння між міжнародними та місцевими акторами [5].

Локалізація гуманітарної допомоги відіграє важливу роль у підвищенні ефективності та впливу міжнародних зусиль з надання допомоги постраждалим громадам. За визначенням К. Сімона, процес локалізації передбачає адаптацію гуманітарних програм та ініціатив з урахуванням культурних, соціальних,

економічних та політичних умов конкретного регіону [5]. Попри визнання важливості локалізації, у процесі її реалізації виникає низка суттєвих проблем.

Перш за все, культурні відмінності становлять великий виклик. Необхідність врахування культурних особливостей та норм місцевих громад є ключовим аспектом локалізації. Культурна чутливість може впливати на прийняття та успішність гуманітарних програм. Наприклад, ігнорування місцевих релігійних або культурних практик може призвести до недовіри та опору з боку громади.

Ще однією значною проблемою є мовний бар'єр. Для ефективної комунікації та розуміння потреб постраждалих важливо забезпечити доступність інформації та ресурсів на мові, зрозумілій для місцевого населення. Мовні бар'єри можуть ускладнити розподіл допомоги, навчання та проведення просвітницьких кампаній.

Логістичні виклики, також є серйозною перешкодою. Віддаленість, недостатня інфраструктура та політична нестабільність можуть ускладнювати доставку допомоги до найбільш потребуючих. Ефективна локалізація вимагає глибокого розуміння логістичних мереж і можливостей на місцях, а також, залучення місцевих організацій та спільнот для сприяння доставці та розподілу допомоги.

Крім того, недостатнє залучення місцевих спільнот та організацій є важливим викликом. Ефективна локалізація вимагає активної участі місцевих акторів у плануванні, виконанні та оцінці гуманітарних програм. На думку дослідника К. Сімона, недостатня інтеграція місцевих знань та ресурсів може призвести до розробки та впровадження програм, які не відповідають реальним потребам громади [6].

Фінансування та ресурси, також становлять велику проблему. Часто гуманітарні організації стикаються з обмеженими бюджетами та ресурсами, що ускладнює реалізацію локалізованих ініціатив. Забезпечення достатнього фінансування для підтримки місцевих партнерів і залучення місцевих ресурсів є ключовим для успішної локалізації.

Нарешті, політичні та економічні виклики в регіонах, що потребують допомоги, можуть істотно впливати на процес локалізації. За визначенням К. Сімона, політична нестабільність, конфлікти та економічна криза можуть ускладнити співпрацю з місцевою владою та громадами, а також, обмежити доступність ресурсів [6].

Цей же вчений, також, наголошує, що у вирішенні цих проблем важливо зосередитись на побудові міцних партнерських відносин між міжнародними донорами, гуманітарними організаціями та місцевими спільнотами. Це вимагає глибокого розуміння місцевого контексту, культурної чутливості, а також, гнучкості та адаптивності в підходах до локалізації гуманітарної допомоги [6].

Для покращення процесу локалізації міжнародної гуманітарної допомоги важливо зосередитись на кількох ключових аспектах.

По-перше, необхідно зміцнити партнерства з місцевими організаціями та спільнотами, активно залучаючи їх у всіх етапах планування, виконання, та

оцінки програм. Це дозволить забезпечити, що гуманітарні ініціативи відповідають реальним потребам та умовам на місцях.

По-друге, важливо інвестувати у підвищення кваліфікації місцевих кадрів та розвиток місцевих інституційних спроможностей. Навчання та технічна підтримка сприятимуть створенню самодостатніх спільнот, здатних самостійно реагувати на майбутні кризи.

Третім кроком є адаптація програм до місцевого контексту, включаючи культурні, мовні та соціально-економічні аспекти. Це вимагає глибокого дослідження та розуміння місцевих умов та переваг.

Наостанок, забезпечення прозорості та відкритості в процесі локалізації є критично важливим. Важливо встановлювати чіткі канали комунікації між усіма сторонами, залученими до процесу, щоб сприяти взаємній довірі, забезпечити відповідальність та підвищити ефективність гуманітарних ініціатив.

Висновки. Таким чином, локалізація програм міжнародної гуманітарної допомоги є складним, але надзвичайно важливим процесом, що сприяє створенню більш ефективних, стійких та відповідальних гуманітарних інтервенцій. Через глибоке залучення місцевих спільнот та зміцнення місцевих спроможностей, локалізація сприяє досягненню довгострокових позитивних змін, водночас забезпечуючи негайну допомогу тим, хто її потребує.

Список використаних джерел

1. Frennesson L., Kembro J. Localisation of logistics preparedness in international humanitarian organisations. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*. Vol. 11, №1, 2021. P. 81 – 106.

2. Hilhorst D., Melis S., Mena R. Accountability in humanitarian action. *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 40, Issue 4, 2021. P. 363 – 389.

3. Kraft K., Smith J. Between international donors and local faith communities: Intermediaries in humanitarian assistance to Syrian refugees in Jordan and Lebanon. *Disasters*. Vol. 43, Issue 1, 2019. P. 24 – 45.

4. Mikhailov D. NGOs must rapidly evolve to stay relevant, say NGO leaders. *Social sciences*. Oxford survey. 14 July 2022. URL: https://data.org/wp-content/uploads/2023/01/Accelerate-Aspirations_Moving-Together-to-Achieve-Systems-Change.pdf (дата звернення: 01.04.2024).

5. Simon K. International Non-Governmental Organizations and Non-Profit Organization. *International NGO-NPO*. Vol. 44, № 1. P. 399 – 401.

6. Spearing M. IDA's Crisis Response Window: Learning Lessons to Drive Change. Discussion paper. Centre for disaster protection. Oxford Policy Management. 2018. 81 p.

Shevchenko O.O. LOCALIZATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN AID PROGRAMS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary. Localization of international humanitarian assistance programs in Ukraine: problems and prospects. Various aspects of localization, including cultural sensitivity, involvement of local knowledge and resources in the planning and

implementation of humanitarian assistance programs, as well as building strong partnerships between international and local organizations, are investigated. The features of effective localization in terms of involving local organizations and community leaders as active participants in the planning, implementation and evaluation of humanitarian programs are considered. The features and problems of the process of adapting humanitarian programs and initiatives to the cultural, social, economic and political conditions of a particular region are investigated. Real-life cases and success strategies are analyzed to identify how effective localization can contribute not only to an effective response to crises and humanitarian needs, but also to the long-term development of the capacity to cope with the consequences of crises among affected communities. The potential challenges that organizations may face in implementing localized programs, including political, social and economic obstacles, as well as the importance of integrating technological solutions to improve efficiency and transparency, are considered. The key aspects of improving the localization of international humanitarian assistance are identified.

Key words: localization of programs, international humanitarian aid, local context, adaptation of international programs, socio-economic conditions.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Наукове видання

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 39

Електронне видання

Матеріали подані мовою оригіналу.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

*Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за
підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних
даних, власних імен та інших відомостей.*

Підписано до друку 26.04.2024 р.

Ум.друк. арк. 13,25 Зам. 123

Видавець Ковальчук О.В.

32315, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,

вул. Васильєва, 13, корп. А, 37.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7057 від 30.03.2023 р.